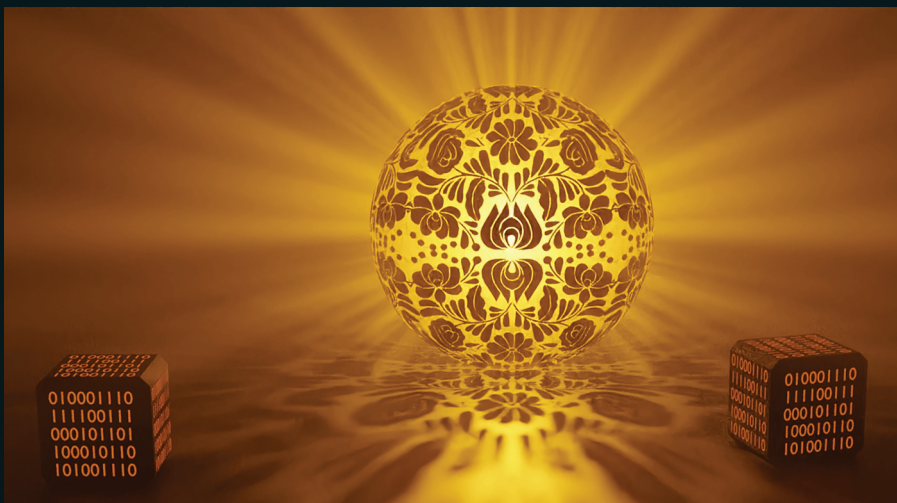

műhely

SAPIENTIA
ERDÉLYI MAGYAR
TUDOMÁNYEGYETEM
MAROSVÁSÁRHELYI KAR

VÁLTOZÓ BÖLCSESZETTUDOMÁNY – A 21. SZÁZAD NYELVI KIHÍVÁSAI

SZERKESZTETTE:

SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA-MÁRIA •
BIRÓ ENIKŐ • SUCIU SORIN GHEORGHE •
KOMMER ALOIS-RICHARD

Scientia
Kiadó
2024

SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA-MÁRIA
BIRÓ ENIKŐ
SUCIU SORIN GHEORGHE
KOMMER ALOIS-RICHARD

VÁLTOZÓ BÖLCÉSÉSZETTUDOMÁNY – A 21. SZÁZAD NYELVI KIHÍVÁSAI
SHAPING HUMANITIES – CHALLENGES OF THE 21ST CENTURY IN
LINGUISTICS

METAMORFOZELE ȘTIINȚELOR UMANISTE – PROVOCĂRILE SECOLULUI 21
ÎN LINGVISTICĂ

GEISTESWISSENSCHAFTEN GESTALTEN – SPRACHLICHE
HERAUSFORDERUNGEN DES 21. JAHRHUNDERTS

(TRANS-LINGUISTICA V–VI.)

SAPIENTIA ERDÉLYI MAGYAR TUDOMÁNYEGYETEM
MAROSVÁSÁRHELYI KAR
ALKALMAZOTT TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK TANSZÉK

UNIVERSITATEA SAPIENTIA
FACULTATEA DE ȘTIINȚE TEHNICE ȘI UMANISTE, TÂRGU-MUREȘ
DEPARTAMENTUL DE ȘTIINȚE SOCIALE APLICATE

SAPIENTIA HUNGARIAN UNIVERSITY OF TRANSYLVANIA
FACULTY OF TECHNICAL AND HUMAN SCIENCES, TÂRGU-MUREȘ
DEPARTMENT OF SOCIAL APPLIED SCIENCES

**Változó bölcsészettudomány –
a 21. század nyelvi kihívásai**

**Shaping Humanities –
Challenges of the 21st century in linguistics**

**Metamorfozele științelor umaniste –
provocările secolului 21 în lingvistică**

**Geisteswissenschaften gestalten –
Sprachliche Herausforderungen
des 21. Jahrhunderts**

(Trans-Linguistica V–VI.)

Szerkesztette / Editors / Coordonatori / Herausgeber:

SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA-MÁRIA

BIRÓ ENIKŐ

SUCIU SORIN GHEORGHE

KOMMER ALOIS-RICHARD

| Scientia Kiadó |
| Kolozsvár · 2024 |

Felelős kiadó / Redactor responsabil:

Sorbán Angella

Lektorok / Referenți:

Zsemlyei Borbála (Kolozsvár)
Pletl Rita (Marosvásárhely)
Dégi Zsuzsanna (Csíkszereda)
Nagy Tünde (Csíkszereda)
Pál Enikő (Csíkszereda)
Boszák Gizella (Nagyvárad)

Borítóterv / Copertă:

Tipotéka Kft.

Borítófotó / Foto copertă:

Biró Zsolt

Kiadói koordinátor / Coordonator editură:

Szabó Beáta

A szakmai felelősséget teljes mértékben a szerkesztők, illetve a szerzők vállalják.

Első magyar és román nyelvű kiadás: 2024

© Scientia 2024

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Változó bölcsészettudomány - a 21. század nyelvi kihívásai = Shaping Humanities – Challenges of the 21st century in linguistics = Metamorfozele științelor umaniste – provocările secolului 21 în lingvistică = Geisteswissenschaften gestalten – Sprachliche Herausforderungen des 21. Jahrhunderts / szerkesztette = editors = coord. = Herausgeber: Sárosi-Márdirosz Krisztina, Biró Enikő, Suciu Sorin, Kommer Alois. - Cluj-Napoca : Scientia, 2024
Conține bibliografie
ISBN 978-606-975-094-0

I. Sárosi Márdirosz, Krisztina (coord.)

II. Biró, Enikő (coord.)

III. Suciu, Sorin (coord.)

IV. Kommer, Alois-Richard (coord.)

TARTALOM / TABLE OF CONTENTS / CUPRINS / INHALT

ELŐSZÓ	7
PREFACE	9
CUVĂNT ÎNAINTE	11
VORWORT	13
BODÓ Csanád Részvétel a nyelvészeti kutatásban	15
BENŐ Attila – SÓFALVI Krisztina Mezőségi beszélők verbális repertoárja	29
BIRÓ Enikő Márkaépítés egy romániai magyar vállalkozás szemiotikai tájképében	47
KOVÁCS Gabriella Tudományos szövegek írása angol nyelven – hogyan írnak a fordító szakos hallgatók	59
M. PINTÉR Tibor A digitális bölcsészet szerepe a magyar bibliafordítások felhasználásában	69
SÁROSI-MÁRDIROSZ Krisztina-Mária A fordítói társadalom átalakulása a közösségi média által biztosított tér révén	85
SÁROSI-MÁRDIROSZ Krisztina-Mária A magyar nyelvű közigazgatási ügyintézés terminológiai kihívásai Romániában a fordító szemszögéből	103
SUBA Réka A kommunikatív mondatperspektíva vizsgálata hírszövegekben	123
SUBA Réka Az online oktatás kezdeti kihívásai a fordítóképzésben	137
Enikő BIRÓ „What Dehogyis Lol!” – Linguistic Repertoires in the Digital World	153
Noémi FAZAKAS – Blanka BARABÁS Hungarian Professional Translators’ Perception and Acceptance of Automated Translation. A Case Study	165
Attila IMRE Validity and Range of Code of Ethics for Translators	181

Katalin P. MÁRKUS	
Reference Skills – Why (and How) Should We Encourage Students to Use Dictionaries?	193
Nadina VIȘAN – Daria PROTOPOPESCU	
“List, List, O List!” – The Translation of Repetition in Hamlet	205
Ina VISHOGRADSKA	
The Translinguistic Nature of Digital Communication: The <i>Iconoid</i> Composite and Its Analysis Challenge	217
BUTIURCĂ Doina	
Tipuri de focalizare în enunț.	225
NAGY Imola Katalin	
Tendințe și procese lexico-semantice în terminologia românească pandemică	231
NAGY Imola Katalin	
Problematika repertoriului lingvistic în didactica limbilor străine	239
SUCIU Sorin Gheorghe	
Instrumente informatice în analiza contrastivă a textului în procesul traducerii.	259
SUCIU Sorin Gheorghe	
Transdisciplinaritatea – cale întru evitarea aneantizării lumii prin atomizare	271
Attila KELEMEN	
Die kleineren Sprachen und die Terminologie-Arbeit im Zeitalter der Digitalisierung	285
Attila KELEMEN	
Tradition und Neuerung in der Terminologie-Arbeit der inselskandinavischen Sprachen	297
Alois-Richard KOMMER	
Metaphorik des Krieges – Politischer Sprachgebrauch am Beispiel der Berichterstattung über den Ukraine-Konflikt	309
REZUMATE	321
ABSTRACTS	333
A KÖTET SZERZŐI / ABOUT THE AUTHORS /	
 DESPRE AUTORI / ÜBER DER AUTOREN.	345

ELŐSZÓ

A jelen kötet azokat a válogatott előadásokat tartalmazza, amelyek a 2019-es *Nyelvek és kultúrák közötti közvetítés a digitális forradalom után – a 21. század kihívásai* című, illetve a 2022-es *Változó bölcsészettudomány: innováció, hagyomány, értékteremtés* című konferenciák keretében kerültek bemutatásra. A két rendezvény a hagyományteremtés szándékával 2011-ben elindított konferenciasorozat folytatása, egyben az ötödik, illetve hatodik állomása (TRANS-LINGUISTICA V. és VI.). Mondhatjuk, hogy ez a két rendezvény minden szempontból vízváltató konferenciasorozatunk történetében: az ötödikre a világvárványt megelőző évben, a hatodikra a világvárvány enyhülésének évében került sor, az ötödik a hagyományos konferenciák sorát gazdagította, a hatodik online zajlott, tekintettel a világszerte még mindig helyenként érvényes korlátozásokra. Az elvi alapok és a célkitűzések nem változtak az előző négy rendezvényhez viszonyítva, meggyőződésünk ugyanis, hogy a sokkultúrájú és soknyelvű Európában a kulturális kölcsönhatások csakúgy, mint a nyelvi közvetítés a digitális forradalom után is értéket jelent. Ugyanakkor az is meggyőződésünk, hogy szükség van innovációra, és az innováció mindig változással jár. Ragaszkodtunk ahhoz, hogy ennek jegyében a két konferencia szekcióinak többnyelvűségével teremtsen lehetőséget arra, hogy az Erdélyben honos anyanyelveken (román, magyar, német), illetve angol nyelven kapcsolódhassanak be a résztvevők a nemzetközi tudományos diskurzusba.

A témaválasztás mindkét konferencia esetében azt a célt szolgálta, hogy a változások és az új szakmai forradalmak és környezetek (digitalizáció, online oktatás, online konferenciaszervezés) közepette is lehetőség nyíljon bölcsészettudományi témákról értekezni. A korábbi rendezvények (I–IV. TRANS-LINGUISTICA) meghirdetett témaköreivel megegyező témákkal lehetett jelentkezni a két konferenciára, ezzel kívántunk állandóságot biztosítani (idegennyelv-oktatás, anyanyelv-pedagógia, fordításelmélet – fordításgyakorlat, nyelvhasználat és nyelvi kölcsönhatások, nyelvi és kulturális kölcsönhatások, nyelvi és kulturális közvetítés), ugyanakkor a konferenciák címe sugallta azt is, hogy újszerű kutatásokra is szükség van, azok bemutatása is fontos része a digitalizálódó bölcsészettudománynak. Rugalmas keretet kívántunk teremteni a különböző kutatási témák, új módszertani ismeretek és a gyakorlati tudás átadására.

A jelen négy nyelvű kötet tehát a két konferencia előadásainak válogatott, írott változatait tartalmazza megszerkesztett formában. A kötet szerkezete leképezi a rendezvény többnyelvűségét, négy nagy fejezete csak az előadások választott nyelve szerint tagol: magyar (9 tanulmány), angol (6 tanulmány), román (5 tanulmány), német (3 tanulmány). Az egyes fejezeteken belül az alfabetikus sorrend elve érvényesül. A kötet írásai interdiszciplináris megközelítésben vizs-

gálják a kulturális és nyelvi közvetítés, a nyelvpedagógia és a nyelvi kölcsönhatások kérdéseit, a média nyelvhasználati szokásait, fordítói attitűdöket – mindezt a korszerű kutatási eljárásokat figyelembe véve teszik, amelyek nélkül nem létezik innováció sem.

A konferenciákat a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Marosvásárhelyi Karának Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke szervezte, a kötetet ennek a tanszéknek a munkatársai szerkesztették. Felmerülhet a kérdés, hogy miért ebben a formában jelenik meg a kötet egy 2019-es és egy 2022-es rendezvény anyagait tartalmazva, el kell tehát mondanunk, hogy a két konferencia anyagának egy kötetben való publikálása szükségszerűnek bizonyult a világjárvány miatt előálló speciális élethelyzet, a mindenki életében megjelenő bizonytalanság következtében, ezáltal azonban a kötetben olvasható cikkek nem veszítenek aktualitásukból és relevanciájukból, hanem talán még komplexebb képet mutatnak be azokról a tényezőkről, amelyek hatással vannak tevékenységünkre, és folyamatosan alakítják, formálják azt.

PREFACE

This volume contains the selected presentations that were given at the conferences entitled *Languages and Intercultural Mediation after the Digital Revolution – The Challenges of the 21st Century* and *Shaping Humanities: Innovation, Tradition, and Value Creation* organized in 2019 and in 2022 respectively.

The two events are the continuation of the conference series started in 2011 with the intention of creating a tradition, thus being the fifth and sixth editions of the series (TRANS-LINGUISTICA V and VI).

We consider that these two events are a watershed in the history of our conference series in all respects: the fifth edition took place in the year before the pandemic and the sixth one in the year when the pandemic eased. The former thus enriched the series of traditional conferences, and the latter took place online due to the restrictions that were still applied in some places around the world.

The principles and objectives of these two editions are similar to those of the previous four events, because we are convinced that in a multicultural and multilingual Europe, cultural interactions, as well as linguistic mediation, are valuable assets even after the digital revolution. We are also convinced that innovation is necessary and always involves change. It was also one of our aims through the multilingual sections to create opportunities for presentations held in one of the traditional languages spoken in Transylvania (Romanian, Hungarian, and German), as well as the possibility to engage in the scientific discourse through the English language. In the case of both conferences, the chosen topics served the purpose of giving an opportunity to discuss humanities even in the midst of changes and new professional revolutions and environments (digitalization, on-line education, on-line conference organization). The topics of the conferences wished to ensure stability (foreign language teaching, mother tongue language pedagogy, the theory and practice of translation, language use and language contact, linguistic and cultural interactions and mediation). At the same time, the titles of the conferences suggested as well that innovative research is also needed, and their presentation is an important milestone for the humanities being in an unstoppable process of digitalization. Another aim of the conferences was to create a flexible framework for the presentation of different research topics, of new methods, of transferring practical experience.

Thus, our volume contains the edited version of a selection of the presentations given at the conferences presented above. The structure of the volume reflects the multilingual character of the two events: its four large sections are organized around the languages of the presentations, no other

principles were applied, and the studies of each section are published in the alphabetical order of the authors. There are nine papers written in Hungarian, six in English, five in Romanian, and three in German. The articles of the volume offer an interdisciplinary approach to the phenomena of linguistic contacts and cultural interferences, the timely issues of the problems and dilemmas of language pedagogy, the characteristics of language use of the media, some of them presenting the practice of translation based on the modern approach of translation studies and the attitudes towards translation as a profession – they do all this by taking into account modern research procedures, without which there would be no innovation at all.

The conferences were organized by the Department of Applied Linguistics at the Faculty of Technical and Human Sciences of Sapientia Hungarian University of Transylvania. The volume was edited by the members of this department. While flipping through this volume, a question may arise: why is the volume published in this form, containing the presentations of a 2019 and a 2022 conference. It must be underlined that the publication of the presentations given at the two conferences in one joint volume proved to be necessary because of the special life situation arising due to the pandemic that in everyone's life caused emerging uncertainty and many doubts. However, the papers included in the volume do not lose their actuality and relevance because of this, but perhaps present an even more complex picture of the factors that affect our activities and constantly shape them.

CUVÂNT ÎNAINTE

Volumul de față constă în editarea lucrărilor prezentate în cadrul conferințelor intitulate *Medierea lingvistică și culturală după revoluția digitală – provocările secolului 21*, respectiv *Metamorfozele științelor umaniste: inovație - tradiție - creare de valori*, conferințe care au avut loc în 2019 și 2022, la Târgu Mureș. Cele două evenimente, TRANS-LINGUISTICA V și VI, reprezintă continuarea seriei de conferințe organizate de departamentul nostru, serie care a început în 2011, cu intenția declarată de a se realiza o tradiție în domeniu.

Considerăm că aceste două evenimente prezintă elemente definatorii în cadrul seriei de conferințe pe care le organizăm, din toate punctele de vedere, deoarece ediția a cincea a avut loc în anul de dinaintea „pandemiei” iar cea de-a șasea în anul în care restricțiile s-au relaxat. Astfel, prima a continuat procesul de îmbogățire a seriei de conferințe tradiționale, pe când cea de-a doua a reprezentat o nouă provocare, fiind organizată online, din cauza limitărilor care încă mai erau în vigoare în diferite părți ale lumii.

Principiile și obiectivele urmărite în aceste două ediții sunt similare celor din edițiile anterioare, deoarece suntem convinși că, într-o Europă multiculturală și multilingvă, relațiile interculturale și medierea lingvistică sunt încă instrumente valoroase, chiar și în era de după revoluția digitală. De asemenea, suntem convinși că inovația este necesară și că aceasta implică întotdeauna schimbare. Unul dintre obiectivele majore ale conferințelor noastre a fost și este realizat prin oferirea cadrului pentru prezentări ale lucrărilor cercetătorilor în limbile vorbite tradițional în Ardeal, româna, maghiara și germana, pe de o parte, dar și posibilitatea de a ne angaja în discursuri științifice în principala limbă de circulație internațională actuală, engleza, pe de alta. În cazul ambelor conferințe, ale căror lucrări le publicăm în volumul de față, tematica a fost propusă pentru a acoperi domeniul științelor umaniste din perspectiva schimbării permanente a mediului dată de noile revoluții profesionale aduse de fenomene ca informatizarea, digitalizarea, învățământul online sau organizarea online a conferințelor științifice.

Alegerea tematicii acestor evenimente științifice și-a propus a ajuta la consolidarea stabilității (predarea/învățarea limbilor străine, pedagogia limbilor materne, teoria și practica traducerii, uzul limbii și contactologia, interacțiunile lingvistice și culturale, medierea lingvistică). În același timp, titlurile conferințelor sugerează necesitatea inovației. Prezentarea și dezbaterea acesteia reprezintă o piatră de hotar în domeniul științelor umaniste aflate în procesul ireversibil al digitalizării. Un alt obiectiv al conferințelor a fost realizarea unui cadru flexibil pentru prezentarea diferitelor arii de cercetare, a noilor metode și transferul rezultatelor experiențelor practice ale cercetătorilor.

Prin urmare, volumul de față conține forma editată a unei selecții de lucrări prezentate în cadrul conferințelor amintite. Structura volumului reflectă caracterul multilingv al celor două evenimente, cele patru secțiuni fiind realizate strict pe baza celor patru limbi de prezentare a lucrărilor, studiile fiind editate în ordinea alfabetică a autorilor. Volumul prezintă 9 lucrări în maghiară, 6 în limba engleză, 5 în română și 3 în germană. Studiile din volum oferă o perspectivă interdisciplinară a fenomenelor prilejuite de contactul lingvistic și al interferențelor culturale, a problematicii actuale a pedagogiei lingvistice, a caracteristicilor uzului limbii în media, a aspectelor practice ale traducerii pe baza abordărilor moderne ale teoriei traducerii și a poziționării față de traducere ca profesie, toate acestea fiind realizate prin metode moderne de cercetare, în lipsa cărora nu am putea discuta de inovație.

Conferințele au fost organizate de Departamentul de Lingvistică Aplicată al Facultății de Științe Tehnice și Umaniste din Târgu Mureș din cadrul Universității Sapientia din municipiul Cluj-Napoca. Volumul a fost editat de către membrii acestui departament. Frunzărind volumul, la o primă vedere, cititorul s-ar putea întreba de ce este publicat în forma aceasta, conținând studiile prezentate în cadrul conferințelor din 2019 și 2022. Răspunsul la această întrebare este că publicarea într-un singur volum al lucrărilor prezentate în cadrul a două conferințe a devenit necesară din cauza incertitudinilor legate de evenimentele de tristă amintire din perioada limitărilor impuse de situația de criză, incertitudini care au încercat limitele impuse și autoimpuse fiecăruia și de fiecare dintre noi. Totuși, actualitatea cercetărilor publicate în acest volum nu este deloc depășită, ba dimpotrivă, o privire retrospectivă putând evidenția, la rece, aspecte care atunci puteau fi ușor neglijate. Ba mai mult, ele pot deschide noi perspective având în vedere diversitatea factorilor care influențează permanent și dau forme noi activităților noastre într-o lume din ce în ce mai complexă.

VORWORT

Der vorliegende Band enthält eine Auswahl von Beiträgen, die 2019 bei der Tagung mit dem Titel *Vermittlung zwischen Sprachen und Kulturen nach der digitalen Revolution – die Herausforderungen des 21. Jahrhunderts* und 2022 bei der Konferenz *Geisteswissenschaften gestalten: zwischen Innovation, Tradition und Wertebildung*, präsentiert wurden. Die beiden Veranstaltungen (TRANSL-LINGUISTICA V und VI) bilden Episoden einer Konferenzreihe, die 2011 ins Leben gerufen wurde. Die beiden Veranstaltungen können in jeder Hinsicht als Wendepunkt in der Geschichte unserer Konferenzreihe betrachtet werden: Die fünfte Tagung fand im Jahr vor der weltweiten Corona-Pandemie statt, die sechste, als sich bereits ein Ende der Pandemie abzeichnete. Die fünfte gliederte sich noch in die Reihe der traditionellen Konferenzen ein, die sechste wurde mit Hinblick auf die an einigen Orten der Welt noch geltenden Beschränkungen online veranstaltet. Die Grundsätze und Ziele haben sich im Vergleich zu den vorangegangenen vier Veranstaltungen jedoch nicht verändert, denn es ist weiterhin unsere Überzeugung, dass in einem multikulturellen und mehrsprachigen Europa kulturelle Interaktion und sprachliche Vermittlung auch nach der digitalen Revolution zu den wichtigsten Werten gehören. Zugleich sind wir der Ansicht, dass es der Innovation bedarf und dass Innovation immer Veränderungen mit sich bringt. Aus dieser Überzeugung war es unser Anliegen, durch den mehrsprachigen Charakter der beiden Tagungen es den Teilnehmern zu ermöglichen, in den drei heimischen Sprachen Siebenbürgens (Rumänisch, Ungarisch, Deutsch) und in englischer Sprache sich am internationalen wissenschaftlichen Diskurs zu beteiligen. Die für die zwei Tagungen getroffene Themenwahl erfolgte mit der Absicht, den Austausch für geisteswissenschaftliche Themen im Kontext der Veränderungen und neuen beruflichen Herausforderungen und Umgebungen (Digitalisierung, Onlineunterricht, Online-Tagungsveranstaltung) zu ermöglichen. Im Zeichen der Kontinuität boten beide Konferenzen ähnliche Themenbereiche wie die vorangegangenen Veranstaltungen (TRANSL-LINGUISTICA I. - IV.) – Fremdsprachenunterricht, muttersprachliche Pädagogik, Übersetzungstheorie und -praxis, Sprachgebrauch und Sprachinteraktion, sprachliche und kulturelle Wechselwirkungen, Sprache und kulturelle Vermittlung). Zugleich deutete die Formulierung der beiden Konferenztitel auch an, dass es der innovativen Forschung und der Präsentation der Ergebnisse in diesen Forschungsfeldern bedarf, als wichtiger Beitrag zur Digitalisierung der Geisteswissenschaften. Wir wollten für den Transfer verschiedener Forschungsthemen, neuer methodischer Erkenntnisse und praktischen Wissens einen flexiblen Rahmen schaffen.

Der vorliegende viersprachige Band enthält daher die überarbeiteten und redigierten Fassungen der auf den beiden Konferenzen präsentierten Beiträge. Die

Struktur des Bandes spiegelt die Mehrsprachigkeit der Veranstaltung wider, die vier Kapitel des Bandes wurden nicht thematisch, sondern durch die Sprache der jeweiligen Aufsätze unterteilt – er beinhaltet 9 Beiträge in ungarischer Sprache, 6 Beiträge in englischer Sprache, 5 rumänischsprachige und 3 deutschsprachige Beiträge. Innerhalb der einzelnen Kapitel gilt das Prinzip der alphabetischen Reihenfolge. Die Beiträge des Bandes bieten eine interdisziplinäre Herangehensweise in Fragen der kulturellen und sprachlichen Vermittlung, der Sprachpädagogik und Sprachinteraktion, des medialen Sprachgebrauchs und der Haltung der Übersetzer – all dies im Kontext modernster Forschungsmethoden, ohne die es keine Innovation geben kann.

Die zwei Veranstaltungen wurden vom Lehrstuhl für Angewandte Sprachwissenschaft an der Neumarkter Fakultät der siebenbürgisch-ungarischen Universität Sapientia organisiert, der Konferenzband wurde von den Mitarbeitern des Lehrstuhls herausgegeben. Es stellt sich vielleicht die Frage, warum der Band in der vorliegenden Form, mit Beiträgen einer Tagung aus dem Jahr 2019 und einer Veranstaltung aus dem Jahr 2022 veröffentlicht wurde. Die Begründung dieser Entscheidung liegt darin, dass die Veröffentlichung der Aufsätze der beiden Konferenzen in einem Band aufgrund der pandemiebedingten besonderen Lebenssituation erfolgt ist, was jedoch nicht bedeutet, dass die Artikel des Bandes an Relevanz und Aktualität verlieren, im Gegenteil, sie zeichnen möglicherweise ein noch komplexeres Bild der Faktoren, die unsere tägliche Aktivität beeinflussen, gestalten und prägen.

RÉSZVÉTEL A NYELVÉSZETI KUTATÁSBAN

1. Bevezetés

A nyelvészet tárgya a nyelv – ez evidensnek tűnik; a szociolingvisztika mégis másképp határozza meg, hogy mivel foglalkozik. A szociolingvisztika tárgya nem a nyelv, hanem a nyelvi cselekvés. Azaz a beszélő (jelelő, író, morzézó stb.) embertől függetlenül elgondolt absztrakt nyelvvel való foglalkozással szembeállítható a nyelvi cselekvésre összpontosító szociolingvisztikai megközelítés. A különbség azért jelentős, mert az absztrakt nyelvvel való foglalkozással szemben a nyelvi cselekvés olyasmi, amit mindenki gyakorol – nyelvészek és nem nyelvészek egyaránt (Agha 2007). Nincs közöttük abból a szempontból sem különbség, hogy ezeknek a gyakorlatoknak a során ne reflektálnának arra, amit csinálnak. Más szóval: nemcsak beszélnek (jelelnek, írnak), hanem egyben a beszélésről való beszélésben is részt vesznek. Az így létrejövő tudás nyelvi természetű, és bárki tudása lesz, aki beszél.

Ha a nyelvészet a nyelvi cselekvést és a tőle elválaszthatatlan tudást kívánja megérteni, nincsen érv arra, hogy a nem nyelvészek nyelvi cselekedeteit és tudását figyelmen kívül hagyja. Sőt mi több, a megértés e nyelvészeti folyamataiba is érdemes bevonni azokat, akiknek a cselekedeteiről és tudásáról számot kívánunk adni. Magyarul: azokat, akiknek a részvétele nélkül nem jöhetne létre a közös és kölcsönös megértés – a nyelvészet társadalmi hatásának feltétele. A dolgozatban arra vállalkozom, hogy e felismerések mentén írjak a nyelvészeti kutatásban érvenyesülő részvételtől.

2. A nyelvészetben való részvételhez vezető utak

A nyelvészetben való részvételhez kétféle nagyobb út vezet. Az egyiket – hogy ennél a metaforánál maradjak – számos útjelző tábla kíséri; e táblák megjelölik a főútvonalakat, a mellékutkákat és a zsákutkákat is. Jelzik, hogy hol lehet várakozni, elsőbbséget adni, és hol lehet teljes sebességre kapcsolni. Ezeknek a jelzéseknek az elsajátítása és az azoknak megfelelő – olykor azoktól eltérő – viselkedés a nyelvészek szocializációjának része. A folyamat az egyetemi hallgatók első nyelvészeti kurzusának első óráján megkezdődik (néha még ennél is koráb-

1 Elhangzott plenáris előadásként a TRANS-LINGUISTICA VI. konferencián, 2022. május 20-án.

ban), amikor megtanulják, megtanultuk, hogy mi a kutatás, milyen módszerei vannak, miért készítünk tanulmányokat, és mit jelent eredeti eredménnyel előrukkolni. A szocializáció végigkíséri a társas életünket.

3. A kétféle szocializáció különbségeiről

De nekünk, nyelvészeknek valóban akkor kezdődött a nyelvészeti szocializációnk, amikor egyetemre kezdtünk járni? És ami korábban történt? Hiszen volt ennek a szocializációs folyamatnak olyan előzménye, amire maga a folyamat is támaszkodott: az írásbeliséghez való viszonyulás, az érvelő esszéről elsajátított tudás mint a középiskolai képzés standard eleme, a fogalmazási készségek és az ebben korábban megszerzett tapasztalatok – itt már a másik úton járunk – mind hozzájárulnak ahhoz, hogy az egyetemisták az első akadályokat venni tudják. A saját nyelvi gyakorlatok rétegződése (írás, olvasás, esszéírás, szakcikkolvasás, szótárhasználat, szóbeli érvelés, előadás és a többi) és e gyakorlatokról és rétegződésükről való tudás úgy kerül a birtokunkba, hogy a hozzá vezető útra nem egyetemista korunkban lépünk, hanem jóval korábban. Mint ahogy a nyelvi szocializáció kutatásából tudjuk, ezen az úton mindenki elindul, és az út közben szerzett tapasztalatok befolyásolják a nyelvi cselekvéshez való viszonyulást.

Itt most nem teszek kísérletet a nyelvi és nyelvészeti szocializáció közötti határok meghúzására. Többek megpróbálták már értelmezni, hogyan történik az, amikor a nyelvi tudáshoz kapcsolódó egyik gyakorlatunk szembeütközik egy másféle gyakorlattal, amely ugyancsak jelentős a számunkra. A srí lankai származású Suresh Canagajarah (2001) például elmeséli, hogy az Egyesült Államokban szocializálódott nyelvészként milyen negatív fogadtatásban részesült, amikor az ott kitanult retorikát követve visszatért a hazájába, és tamilul írt esszét a srí lankai tudós közösségnek. A helyiek éppen azt kifogásolták, amit Canagarajah a tudományos írás egyetemes alapelvének gondolt: a vizsgált kérdés megközelítésének mindenki mástól különböző körülhatárolását, az érvelés szerkezetét és fő tézisést már a kezdetekkor megjelenítő célratörő és magabiztos írásmódot. Ez szembeütközött azzal a tamil szóbeliséget meghatározó retorikai hagyománnyal, amelyben az érvei kifejtésébe úgy fog bele a beszélő, hogy mennyi mindent nem tud, és amit mégis, azt főképp másoknak (idősebbeknek, tanárainak, Istennek) köszönhetően tudja. Ez a történet úgy kapcsolódik a nyelvész amerikai nyelvészeti szocializációjához, hogy az azt megelőző folyamatok csak mások perspektívájából jelennek meg, bár a Srí Lanka-i nyelvi szocializáció Canagajarah (2022) későbbi beszámolója szerint vitathatatlanul befolyásolta azt, ahogyan angolul – a tudomány „egyetemes” nyelvén – írja tudós publikációit. A nyelvi szocializációt a saját életünkben mégis nehéz lenne megragadni, mivel megelőzi a tudományos megismerés módszertanával való találkozást. Arról jóval többet tudhatunk meg, hogyan történik az egyetemi háttér nélküli embereknek a nyelvészetbe való

bevonódása és elköteleződésének kialakulása. A továbbiakban a nyelvészetben való részvételnek elsősorban erről az útvjáról ejtek szót.

4. A nem nyelvészek részvétele a nyelvészetben

4.1. Többféle megközelítés létezik

Többféle elképzelés van arról, hogy a nyelvészetben milyen szerepet tölthetnek be azok, akiknek nem volt és nem is lesz e diszciplínához kötődő intézményi szocializációjuk (a társadalomtudományi részvételről vö. Lajos 2016). Rymes (2020) szerint az olyan részvételi terekben, mint az internet, a beszélők a nyelvről való tudásukat széles körben megosztják egymással, és ezáltal „civil szociolingvistává” válnak (angolul ő és mások a *citizen sociolinguist* terminust használják). Rymesék a civil szociolingvistákat úgy definálják, mint „olyan embereket, akik érzékelésüket és intelligenciájukat használják arra, hogy megértsék az őket körülvevő nyelvi világot” (Rymes–Leone 2014. 26.; saját fordításom – B. Cs.). Ennek révén a civil szociolingvista folytonos metakommentárral kíséri a nyelvi gyakorlatokat. Ettől azonban még nem válik olyan résztvevőjévé a nyelvészeti kutatásnak, aki másokkal együtt törekszik új tudás létrehozására. Ugyan erre is látunk példát más civil szociolingvisztikai vállalkozásokban (például Svendsen 2018; Svendsen–Goodchild 2023; Sturtz Sreetharan et al. 2019; Sturtz Sreetharan 2020), de a fogalmat bevezető rymes-i meghatározásnak nem része a civilek bevonása a nyelvészeti kutatásba és elköteleződésük kialakítása az új tudás létrehozására.

Rymes civil szociolingvisztikai megközelítésével ellentétben Mary Bucholtz és munkatársai (2016) projektjeiben éppen a kollaboráció áll a középpontban: ezek a nem nyelvész résztvevők nyelvi tudására támaszkodnak. Bucholtzék SKILLS projektjében a résztvevők a kutatást közös tevékenységnek tekintik. Ennek során a tudósok a kutatásba bevont résztvevőket olyan úton „kísérik el”, amelyen közös nyelvet és tevékenységeket alakítanak ki, miközben ki-ki a maga képességeivel és szakértelmével járul hozzá a projekt sikeréhez. Például olyan dél-kaliforniai többnyelvű fiataloknak a spanyol nyelvet intézményi szinten láthatóvá tevő törekvéseihez, amelyek sikerrel változtatják meg a középiskola magától értetődőnek tekintett angol egynyelvűségét. E fiatalokat Bucholtzék kollaboratív nyelvészeti megközelítése sokrétű kulturális és nyelvi tapasztalatokkal élő társadalmi-politikai szereplőknek tekinti, akiknek nem arra van szüksége, hogy a nyelvész megerősítse őket a saját világukban – ez lenne a magyarul többek között *képessé tétel*nek, angolul *empowerment*nek nevezett koncepció –, hanem olyan együttműködésre, amely a nyelvész feladatát a „kövess, és ne vezess!” jelszóban foglalja össze.

Az újonnan kialakult rassziolingvisztikai megközelítés az embertípusok (másképp: fajok vagy rasszok) szerinti megkülönböztetés nyelvi vonatkozásait vizsgálja, és arra hívja fel a figyelmet, hogy egyes csoportok és nyelvi gyakorlatok

folyamatosan alá vannak vetve a stigmatizálásnak, megfigyelésnek és ellenőrzésnek, ami azt mutatja, hogy a nyelvi diverzitás koncepciója a marginalizáció és a kirekesztés reprodukálásának helyszínévé vált (Flores–Rosa 2017; Alim et al., 2016; Charity Hudley 2016; Charity Hudley et al. 2020; Wolfram 2023). Ennek részeként a nyelvészetben korlátozott a rasszalapú megkülönböztetésben érintett csoportoknak a jelenléte. Megjegyzendő, hogy erre a megközelítésre angolul a *raciolinguistics* megnevezést használják, amelyet én *rassziolingvisztika*-ként magyarítottam. A megnevezés nem azt sugallja, hogy aki ezzel a területtel foglalkozik, az a nyelvnek és a rassznak a kapcsolatát igyekszik tudományosan megalapozni, hanem ezzel szemben éppen arra törekszik, hogy a mások által megteremtett kapcsolat természetét tárja fel és értse meg. Mindezt annak érdekében, hogy hozzájáruljon az e kapcsolatból és az annak környezetét megteremtő politikai, gazdasági és kulturális folyamatokból fakadó negatív következmények felszámolásához. Ezek a negatívumok, mint említettem, a nyelvészetet is érintik, mivel többen a kisebbségi csoportok nyelvészeti reprezentációjának a hiányosságaira mutatnak rá; ezeket Charity Hudley és munkatársai (2020) a fekete diákok számára kidolgozott különböző programok (találkozók, tutorálás, hálózatépítés) és kiadványok révén kívánják csökkenteni, a nyelvi igazságosság kérdését összekapcsolva a társadalmi igazságossággal.

4.2. Mi hogyan csináljuk?

Az eddigiekhez képest saját részvételi projektjeink során a nem nyelvészek bevonódását a nyelvészeti kutatásba másképp valósítottuk meg (vö. Bodó et al. 2022; Heltai 2021; Laihonon 2018). Nem csupán a nyelvi szakértelmüket másoknak megmutató civileknek tekintjük azokat, akiknek nincsen nyelvészeti képzettségük. De azt sem gondoljuk, hogy saját életvilága nyelvi vonatkozásainak rendszeres vizsgálatába bárki egyhamar belekezdene mások – akár „kívülállók” – közreműködése nélkül. (Talán csak az autoetnográfiaíró kutató a kivétel – de neki ez a foglalkozása, amivel egy szakmai közösséghez kapcsolódik, azaz mégsem egyedül teszi, amit csinál.) Fontosnak tartjuk tehát, hogy nyelvészként megteremtsük azokat a kereteket, amelyekben nem nyelvészek és nyelvészek nyelvi és nyelvészeti szakértelme közös cselekvésben formálódik, és egyben új tudás kialakulásához vezet. Ezt a közös cselekvést nyelvi munkának is nevezzük. Ezzel a névvel arra utalok, hogy az együtt végzett tevékenységek – köztük a kutatás is, de nem csak az – nyelvi cselekvések is egyben, amelyek a közös cél elérése érdekében a résztvevők nyelvi szakértelmének egymáshoz igazításáról is szólnak. A nem nyelvészeknek a kutatásban való részvételében tehát a nyelvésznek is jelentős szerep jut: attól függően, hogy a saját társadalmi helyzetünkből fakadó pozicionáltságunk mennyiben különbözik a nem nyelvészekétől, e szerep kisebb vagy nagyobb feladat és nyelvi munka elé állít minket. (A pozicionáltság fogalmát alább még pontosítom.)

De kik az előzőekben említett „mi”? Egy részvételi kutató számára nehéz megtalálni az egyéni és az általa is alkotott csoport hangja(i) közötti különbséget, és nehéz úgy beszélni a közös tevékenységekről, hogy ebben a nyelvi munkában egyedül vesz részt. Erre azonban néha mégis szükség van. Itt elég csak annyit említeni erről, hogy a tudományos pályán való előremenetel elsősorban egyéni – pontosabban: egyéneként mért – teljesítményekhez kapcsolódik, mint ahogy például egy konferencia plenáris előadására való felkérés sem emberek egy csoportjához szól – ez talán kevésbé is lenne praktikus –, hanem csak egyvalakihez közülük. És mivel e szöveg szerzője én vagyok, nincs lehetőségem elrejtőzni a többes számú alak elmosódó kontúrja mögé, hanem ezen a ponton elkerülhetetlenül ki kell fejtenem, milyen pozicionáltságból írom azt, amit írok.

5. A pozicionáltságról

A részvételi kutatás kiindulópontja, hogy a közös tevékenységek terébe belépők mind valamilyen pozicionáltsággal vesznek részt a kutatásban. Ez nemcsak azt jelenti, hogy különböző társadalmi pozíciókat foglalnak el, amelyek többek között életkorukhoz, nemükhöz, nyelvi gyakorlataikhoz, iskolázottságukhoz és foglalkozásukhoz kapcsolódnak. A pozicionáltság ennél több: hozzátartozik az is, hogy azok, akik ezeket a pozíciókat elfoglalják, hogyan kapcsolódnak az azonos pozíciókkal rendelkező emberek csoportjaihoz, és ahhoz a tudáshoz, hogy a társadalmi pozíciók miként jönnek létre és hogyan kapcsolódnak egymáshoz (vö. Leonard 2021). Tehát például hogy mit jelent a „többségi” vagy „kisebbségi társadalomhoz” tartozni, férfiként, nőként, tudósként vagy éppen migrációban érintettként vendégmunkásként, és hogy mit jelentenek egyáltalán ezek a kategóriák. Bucholtz és szerzőtársai (2023. 11.) szerint a tudós és nem tudós kutatók között, azaz a nyelvészek és nem nyelvészek között akkor jöhet létre együttműködés, ha a kutatás a résztvevők pozicionáltságára összpontosít, ami „azt jelenti, hogy a kutatót egész emberként ismerjük fel, aki komplex kutatási viszonyok között kapcsolódik más emberekhez, és megvizsgáljuk, hogy mindannyian, mint emberek, mind egyénileg, mind kollektíven hogyan alakítjuk a kutatási folyamatot és annak eredményeit” (saját fordításom – B. Cs.). Egymás pozicionáltságának a meg- és felismerése vezethet el a közös nyelvi munka sikeréhez.

Egy most készülő tanulmány első változatában, amihez még a többi szerzővel egyenként terveztük a saját pozicionáltságunkat bemutatni, a következőket írtam magamról (az eredeti angol szöveg általam készített magyar fordítását adom itt közre):

Az 50-es éveim elején járó magyar férfi vagyok, akire nagy hatással voltak személyes és a tudományos szférában szerzett tapasztalataim a (poszt)szocialista Magyarországon, ahol a szocialista állam hegemón módon egynyelvű

nyelvpolitikáját az 1990-es évektől kezdve a kisebbségi nyelvi csoportok iránti érdeklődés fellendülése követte. Ez az időszak egybeesett kelet-közép-európai tudós szocializációmmal, amelynek során először végeztem kutatást Moldvában (Lészpeden), és szembesültem a korábban elsajátított, standardizációközpontú episztemológiai megközelítésben gyökerező kutatás nehézségeivel. Évtizedekkel később, miután több más kisebbségi nyelvi csoportot is kutattam (ausztriai magyarok és magyarországi bojások), visszatértem Moldvába, mert az a nyelvi revitalizáció mikrogyakorlataira irányuló növekvő magyar nacionalista befolyás beszédes példáját nyújtotta. A leíró értelmezésen túlmutatóan úgy gondolom, hogy a részvételi kutatásban folytatott közös nyelvi munka olyan tevékenység, amely ettől a befolyástól többé-kevésbé függetlenül is megtörténhet.

A későbbi változathól, amely a szerzőtársaimmal közös pozicionáltságunkat egy kollaboratívan megfogalmazott bekezdésben együtt mutatja be, ez a szöveg már kimaradt. A közös szövegünk azonban több elemében is kapcsolódik a fenti idézethez. Ezt a szöveget nem idézem, mivel egy még nem publikált tanulmány része, de kiemelem a párhuzamokat a saját pozicionáltságom bemutatásával: a közös szövegben szerepel a magyar nyelvhez kapcsolódó elképzelések kritikája és az a szándék, hogy ezt a kritikát összekapcsoljuk azokkal a társadalmi egyenlőtlenségekkel, amelyek a kisebbségeket érintik. Továbbá az is benne van a közös szövegben, hogy a moldvai kutatást másokkal együtt folytatni jelentős eredményekhez vezethet. Nem csupán valami ellenében vagy attól függetlenül (mint ahogy én fent fogalmaztam), hanem annak érdekében is, hogy a moldvai életvilágoknak a moldvaiakkal együtt létrehozott reprezentációja szélesebb körben is megjelenjen és váltson ki hatást. Ezekhez a közös elemekhez képest az már nem is hangsúlyos, hogy a fenti szövegben nem írtam a saját többségi pozícióról, a későbbi szövegben viszont azért nem említjük a többség–kisebbség megkülönböztetést, mert ilyen és olyan pozicionáltságú résztvevők is vannak közöttünk.

Ami tehát a két szövegben közös, az az arra való törekvés, hogy abból a pozícióból, amit nyelvészként elfoglalunk, kritikus viszonyt alakítsunk ki a nyelvészet nyelvről szóló konstrukcióival szemben, miközben ennek a viszonynak az átértelmezésébe bevonjunk másokat is – jelen esetben olyan moldvaiakat, akiknek ugyancsak meggyűlik a bajuk a nyelvről szóló konstrukciókkal, hozzák azokat létre akár nyelvészek, akár mások. Tanulmányom záró szakaszában e pozicionáltságomból adódóan számolok be arról, hogyan teremtettünk kapcsolatot a kutatásunk során moldvai résztvevőkkel.

6. Azoknak a bevonódása a részvételi kutatásba, akik nem nyelvészek

Amiről a továbbiakban írok, az a moldvai Lészpeden folytatott részvételi kutatásunk egyik alprojektje, amelyet a helyiekkel együtt Familyskolának nevezünk el (a kutatásról bővebben lásd Fazakas–Barabás 2020; Lajos et al. 2021; Heltai 2023). Lészped az a település, ahol a második világháborút követő időszakban, amikor számos moldvai faluban megindult a magyar tannyelvű oktatás, az iskola a leghosszabb ideig magyar nyelvű maradt, és csak az 1960-as években vezették be újra a román egynyelvű oktatást (Trunki–Bodó 2017). Ennek ellenére a rendszerváltást követően a magyaroktatás nehezen indult meg Lészpeden. Először az egykori magyar nyelvű iskolában tanult helyiek pedagógusi végzettség nélkül a saját otthonukban kezdték meg a magyartanítást, nagy nehézségek között. Csak a 2000-es évektől van folytonosan magyar nyelvű oktatás a helyi általános iskolában és azon kívül. Ennek a stabilitásnak a megteremtésében meghatározó szerepet játszott Márton Attila, aki Székelyföldről költözött Lészpedre, és azóta már helyben családot is alapított. Az ő gyerekei több más szülőihez hasonlóan részt vesznek a Moldvai Csángómagyar Oktatási Program óvodai és iskolai képzésében (a programról lásd Laihonen 2020; Laihonen–Peti 2020). A magyaroktatás heti néhány órás foglalkozást jelent az egyébként szüleikkel és egymás között túlnyomórészt románul beszélő gyerekek számára. A gyerekek szüleivel együtt kezdtünk bele a Familyskola projektbe.

A Familyskola olyan tevékenységek összefoglaló neve, amelyeket a lészpedi családok – szülők és gyerekek – és nyelvészek közösen folytatnak annak érdekében, hogy a magyaroktatás körül és arra együtt reflektáló, tudást teremtő közösség jöjjön létre. Egyszerre családi és iskolai (vagy inkább tanulási) folyamat, amely nem előre kijelölt célok és kutatási kérdések mentén indult meg, hanem ezeket a résztvevők együtt alakították ki, majd fogalmazták újra (és megint újra) a projekt későbbi szakaszaiban.

A bevonódás első szakaszára az előkészítő lépéseket követően 2021 augusztusában került sor, amikor egy héten át délutáni programokat szerveztünk a lészpedieknek egy helyi panzió közösségi tereiben. A gyerekekkel főképp a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem önkéntes hallgatói, a felnőttekkel a kutatócsoportunk tagjai – nyelvészek és társadalomtudósok – töltötték együtt ezeket az alkalmakat. A tevékenységek fókuszában ekkor még nem (vagy nem kizárólag) a reflektált nyelvi cselekvés állt, mivel az volt a hangsúlyos, hogy minél inkább megismerjék egymást a résztvevők, azaz feltárják egymás számára a saját pozicionáltságukat. A megkezdett közös munka folytatásaként egy nyári tábor terve úgy körvonalazódott, hogy már volt mire építkezni a következő évben, amikor tavasszal a lészpedi családokat felkeresve meghatároztuk a tábor során megvalósítandó tevékenységeket.

A 2022. évi táborunkat a Madarasi Hargita lábánál elterülő Ivóban valósítottuk meg, nyolc lézpedi család, újabb egyetemista önkéntesek és a kutatócsoport tagjai részvételével. A táborban a felnőttekkel együtt kialakított programunk sokrétű volt, és ennek részeként kimondottan nyelvi munkát is végeztünk: több alkalommal „magyarórákat” és „csángóórákat” tartottunk. A magyarórán nyelvész kollégáim tartottak azoknak a magyarul nem nagyon beszélő lézpedieknek felkészítést, akik magyar állampolgárságot terveznek igényelni, és ehhez a magyar hatóságok előtt magyar nyelvi készségeikről is számot kell adniuk (bővebben lásd Heltai 2023). A magyarórák párjaként és azokkal időben párhuzamosan alakítottuk ki a csángóórákat, amelyeknek a célja az volt, hogy a lézpediek mint nyelvi szakértők tanítsák a nyelvészeket a helyi beszédmódokra. Én ezeken a foglalkozásokon vettem részt.

A csángóórák tanárainak csoportja már a tábor kezdetén körvonalazódott. A bemutatkozás során mindenki szabadon megválaszthatta, milyen módon oszt meg magáról információkat. A bemutatkozásra azért volt szükség, mert többen külföldi vendégmunkások, akik a nyári szabadságukat töltve először csatlakoztak a Famiylskolához. A kollektívan írt terepmunkanaplónkban a bemutatkozás nyelvi vonatkozásairól a következő bejegyzés született, amely az én bevezető szavaimat követő történésekről szól (Heltai János Imrén és rajtam kívül a részletben említett többi résztvevő nevét megváltoztattam):

Ezután következett a bemutatkozás, amit mindenki a maga által választott nyelven beszélt (románul/magyarul/csángósan), amit valaki más tolmácsolt egy másik nyelvre a 3 közül. Ezt Csanád vezet, és kiderül, hogy nem mindenki nevét ismerjük még. Csanád ugyanakkor azon szorong, hogy elfognak a kétnyelvűek, stigmává válik az egynyelvűség, és ráég valakire, hogy nem tud megszólalni a másik két nyelven. Pavel és Anna büszkék arra, hogy ők jól beszélnek csángósan (Magdalenának is pozitív élmény a csángó nyelvtudása), amikor valaki elakadt, vagy úgy érezte, hogy nem tud boldogulni, akkor mások szívesen segítettek. Pavel fel is ajánlja, hogy ő mindkét másik nyelvre lefordítja, amit János magyarul elmondott bemutatkozásként, és mind románra, mind csángósra lefordítja. Anna többször segít csángósra tolmácsolni másoknak (pl. Lenuțának, aki nagyon szabadkodik, és nem szeretne sem magyarul, sem csángósan beszélni). Van humor a beszélgetésben, érezhetően élvezik, benne van az, hogy ismerjük egymást, bár az új édesanyák még nem oldódtak fel. (Kollektív terepmunkanapló Ivóból, 2022. június 17.)

A bemutatkozás többnyelvűsége az első pillanattól olyan teret hoz létre, amelybe nyelvi szakértelmével ki-ki beléphet, mint erre az említett lézpediek többsége magabiztosan vállalkozik is. Ugyanakkor az abból adódó szabadság, hogy nem ragaszkodunk mindannyian valamely néven nevezett nyelvhez (magyarhoz vagy románhoz) – ebből fakadt az én „szorongásom” –, mégis szabályo-

zást jelent: Lenuța elutasítja azt az implicit felszólítást, hogy ő is feltárja a teljes nyelvi repertoárját. De ebben a közegben ennek is tere van, bár aztán a későbbi csángóórák nyelvi szakértői közé ő nem kerül be. Pavel és Anna viszont bátran támaszkodnak saját többnyelvűségükre, és később magától értetődő természetességgel foglaltak helyet a csángóóra „tanítói” számára kihelyezett fotelekben. Ezek az órákon másokkal együtt nyelvi szakértelmüket mozgósítva kezdtek bele a helyi nyelvi gyakorlatok bemutatásába.

A csángóóráknak az eredménye lett az, hogy a helyben komplex rendszert alkotó köszönések – helyi kifejezéssel *szólítások* – rendjében igyekeztünk tájékozódni, és az újonnan kialakított tudást azoknak is megmutatni, akik az órákon nem vettek részt. Az új tudás nem csak a nyelvészek tudása arról, hogy például egy lézpedi menyecske hogyan szólítja meg a nagyapját, aki a Lézpedet délről övező erdő felől tart a falu központja, azaz a csentru felé. (Ez a köszönés Lézpeden így hangzik: *Kifelé járt?*) Az új tudás a helyiek tudása is lesz arról, hogy ezt miként lehet bemutatni másoknak, köztük olyanoknak is, akik nem ismerősek a faluban.

A csángóórák résztvevői közül Magdalena ötlete volt, hogy társasjátékot készítsünk a helyi nyelvi gyakorlatok bemutatására. Ennek első változata hamar megszületett, és először a csángóórákon, majd a tábor záróeseményén el is játszottuk. Nyelvi szakértőink örömmel bújtak a játék során különböző karakterek bőrébe, a nyelvi munkából a nem lézpedi résztvevőket sem kirekesztve. Mint a terepmunkanaplóban írom, „[a] bevonódás a részünkről az eljátszott interakciókban felismert egyetemes emberi karakterek (pl. a fukar vénasszonyé, aki azért fekszik a tyúkokkal, hogy spóroljon az árammal) megjelenítésének felismerését és a felismerést kísérő nevetést jelenti” (2023. június 18.). Ekkor még a játékban való részvétel aszimmetrikus volt a lézpediek és a többiek között, de már jelen volt annak az ígérete, hogy a közös nyelvi munkából mindenki kiveheti a részét.

A társasjáték első változatát később újabbak követték. Részben az ivói tábor csángóóráinak résztvevőivel, részben másokkal, de viszonylag stabil összetételű csapat dolgozott a továbbiakban a társasjáték új változatainak kidolgozásán. A játékot több helyszínen is játszottuk, a próbajáték során a lézpediek nélkül, de később, a tusványosi fesztivál egyetemi sátrában és a 22. Élőnyelvi Konferencián lézpedi nyelvi szakértőkkel együtt (Bodó et al. 2023). A lézpediek a falu és a köszönések bemutatása mellett a játék zsűrijének szerepét is betöltötték, azaz ők ítélték meg, a játékosok válaszai megfelelnek-e a helyi nyelvi gyakorlatoknak, és hogy a játék végére ki milyen szintre jutott el a lézpedi köszönések megismerésében. Ebben a szerepben a résztvevők úgy tekintettek saját nyelvi szakértelmükre, mint amely a bevonódás és elköteleződés révén meghatározóan hozzájárul a projektünk sikeréhez.

7. Összefoglalás

A fentiekben bemutatott Familyskola keretében a lészpediek és nyelvészek által együtt létrehozott társasjáték nem véletlenül szól a köszönésekről. A köszönés az első eleme annak, ahogyan két ember kapcsolatot teremt egymással, akár helyi nyelvi szakértelmét, akár tudós ismereteit hozza magával a nyelvi interakcióba. A társasjáték kialakítása során arra törekedtünk, hogy a játékosok a lészpedi nyelvi gyakorlatok közös és tétellel bíró megélése révén szerezzenek tapasztalatot arról, milyen válaszok születnek azokra a társas egyenlőtlenségekre, amelyek a nyelvi erőforrásokhoz való hozzáférés különbségeiből fakadnak. Emellett – és ennél is jelentősebb fejleményként – a lészpediekkel együtt arra tettünk kísérletet, hogy átlépjük a nem nyelvészek és nyelvészek nyelvi és nyelvészeti szakértelme közötti határokat, és közös cselekvések során teremtsünk új tudást. Erre irányul a nyelvészetben való részvétel sokféle módja, kezdve egy-egy fesztiválózó játékos bátortalan *kié vagy?* köszönésével – a genealógia iránt érdeklődő lészpedi felnőttek sokszor így szólítják meg a faluban a számukra ismeretlen gyerekeket –, egészen addig, hogy a lészpediek nyelvi szakértelme másokkal közös nyelvi és nyelvészeti tudássá válik.

És befejezésül még egy gondolat: miközben ezen a tanulmányon dolgoztam, egyre az járt a fejemben, hogy a lészpediek, Lenuța, Pavel, Anna, Magdalena és a többiek értenék-e, amit írok. Vagy – hasonlóan annak a fiatal, Amerikából hazatérő kutatónak az esetéhez, akit a srí lankai kollégái figyelmeztettek rá, hogy náluk másképp szokás megfogalmazni a mondandót (Canagajarah 2001) – a lészpediek arra intenének engem, hogy ők nem így beszélnek (írnak, rajzolnak stb.)? De az ő intésük nélkül is kérdés számomra, hogyan lehet kimozdulni a nyelvészek által nyelvészeknek írt szövegek világából. Ezzel a lépéssel pedig miként lehet megteremteni a lészpedi köszönések mintájára a másik megszólításának olyan módját, amely számol az ő pozícionáltságával (hiszen mindig valakinek írunk, aki valahonnan jön és valahová tart). És nyelvészként ebben a viszonyrendszerben létrehozni azt a közös világot, amelybe – egy-egy társasjáték során vagy után – bátran beléphet az, akit arra meghívunk.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával, a K131562. számú projekt keretében készült. Köszönetet mondok a kutatócsoportunk – nyelvész és nem nyelvész, lészpedi és máshonnan induló – tagjainak, akikkel számos alkalommal volt lehetőségem beszélgetést folytatni a tanulmányban felvetett témákról, miközben igyekeztünk közös álláspontot kialakítani róluk. A cikk egyedüli szerzőjeként azonban e szövegért én vállalom a felelősséget.

Szakirodalom

- Agha, Asif. 2007. The object called „language” and the subject of linguistics. *Journal of English Linguistics* (35(3)): 217–235.
- Alim, H. Samy; Rickford, John R. & Arnetta F. Ball (szerk.) 2016. *Raciolinguistics: How language shapes our ideas of race*. Oxford: Oxford University Press.
- Bodó Csanád; Barabás Blanka; Fazakas Noémi; Gáspár Judit; Jani-Demetriou, Bernadett; Laihonen, Petteri; Lajos Veronika & Szabó Gergely. 2022. Participation in sociolinguistic research. *Language & Linguistics Compass* e12451. <https://doi.org/10.1111/lnc3.12451>
- Bodó, Csanád; Barabás, Blanka; Botezatu, Isabela; Fazakas, Noémi; Gáspár, Judit; Heltai, János Imre; Laihonen, Petteri; Lajos, Veronika; Szabó, Gergely & the Csercsetáre-Invitees. 2023. Participatory sociolinguistics across researchers’ and participants’ language ideologies. *Critical Inquiry in Language Studies*, Latest Article. <https://doi.org/10.1080/15427587.2023.2288814>
- Bucholtz, Mary; Casillas, Dolores Inés & Lee, Jin Sook. 2016. Beyond empowerment: Accompaniment and sociolinguistic justice in a youth research program. In: Lawson, Robert & Sawyers, Dave. (szerk.), *Sociolinguistic research: Application and impact*. London: Routledge, 25–44.
- Bucholtz, Mary; Campbell, Eric W.; Gevallos, Teresa; Cruz, Veronica; Fawcett, Alexia Z.; Guerrero, Bethany; Lydon, Katie; Mendoza, Iní G.; Peters, Simon L. & Reyes Basurto, Griselda. 2023. Researcher positionality in linguistics: Lessons from undergraduate experiences in community-centered collaborative research. *Language & Linguistics Compass* e12495. <https://doi.org/10.1111/lnc3.12495>
- Canagarajah, Suresh. 2001. The Fortunate Traveler: Shuttling Between Communities and Literacies by Economy Class. In: Belcher, Dinae & Connor, Ulla (szerk.), *Reflections on Multiliterate Lives*. Clevedon: Multilingual Matters, 23–37.
- Canagarajah, Suresh. 2022. Language diversity in academic writing: toward decolonizing scholarly publishing. *Journal of Multicultural Discourses* (17(2)): 107–128. <https://doi.org/10.1080/17447143.2022.2063873>
- Charity Hudley, Anne H. 2016. Language and racialization. In: García, Ofelia; Flores, Nelson & Spotti, Massimiliano (szerk.), *The Oxford Handbook of Language and Society*. Oxford: Oxford University Press, 381–402. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190212896.013.29>
- Charity Hudley, Anne H.; Mallinson, Christine, & Bucholtz, Mary. 2020. Toward racial justice in linguistics: Interdisciplinary insights into theorizing race in the discipline and diversifying the discipline. *Language* (96(4)): 200–235. <https://doi.org/10.1353/lan.2020.0074>

- Fazakas Noémi & Barabás Blanka. 2020. Reinventing linguistic ethnographic fieldwork during the Covid-19 pandemic. *Hungarian Studies Yearbook* (2): 113–122.
- Flores, Nelson & Rosa, Jonathan. 2017. Unsettling race and language: Toward a raciolinguistic perspective. *Language in Society* (46(5)): 621–647. <https://doi.org/10.1017/S0047404517000562>
- Heltai János Imre. 2021. Résztételiség és szociolingvisztika. *Alkalmazott Nyelvtudomány* (21(2)): 21–34. <https://dx.doi.org/10.18460/ANY.2021.2.002>
- Heltai János Imre. 2023. A moldvai többnyelvűség és a társadalmi részvétel lehetőségei. *Pro Minoritate* (2023(2)): 79–90.
- Laihonen, Petteri. 2018. A moldvai csángómagyar oktatási program kutatása és támogatása vizuális módszerekkel. In: Tódor, Erika-Mária, Tankó, Enikő & Dégi, Zsuzsanna (szerk.), *Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet*. 1. kötet. Kolozsvár: Scientia, 15–27.
- Laihonen, Petteri. 2020. Transzlingválás és a moldvai csángómagyar oktatás. In: Heltai János Imre & Oszkó Beatrix (szerk.), *Nyelvi repertoárok a Kárpát-medencében és azon kívül*. Budapest: Nyelvtudományi Intézet, 504–516.
- Laihonen, Petteri & Peti Lehel. 2020. A moldvai csángómagyar oktatás nyelvi céljai a tanárok szempontjából. *Ethnographia* (131): 684–710.
- Lajos Veronika. 2016. Résztétel és együttműködés. Fogalmak, dilemmák és értelmezések. *Replika* (100): 23–40.
- Lajos Veronika; Gáspár Judit & Szabó Gergely. 2021. „Kihúztuk a lábunk alól a szőnyeget!” Egy Covid-19 járvány kezdetén indult moldvai részvételi kutatás tapasztalatai. *Tabula* (22(1)): 1–24. <https://doi.org/10.54742/tabula.2021.1.02>
- Leonard, Wesley Y. 2021. Centering Indigenous ways of knowing in collaborative language work. In: Crowshoe, Lisa; Genee, Inge; Peddle, Mahaliah et al. (szerk.), *Sustaining Indigenous languages: Connecting communities, teachers, and scholars*. Northern Arizona University, 21–34.
- Rymes, Betsy. 2020. *How we talk about language? Exploring citizen sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rymes, Betsy & Leone, Andrea. 2014. Citizen sociolinguistics: A new media methodology for understanding language and social life. *Working Papers in Educational Linguistics* (29(2)): 25–43.
- SturtzSreetharan, Cindi. 2020. Citizen sociolinguistics: A data collection approach for hard-to-capture naturally occurring language data. *Field Methods* (32(3)): 327–334. <https://doi.org/10.1177/1525822X20912211>
- SturtzSreetharan, Cindi L.; Agostini, Gina; Brewis, Alexandra A. & Wutich, Amber 2019. Fat talk: A citizen sociolinguistic approach. *Journal of Sociolinguistics* (23(3)): 263–283. <https://doi.org/10.1111/josl.12342>
- Svendsen, Bente A. 2018. The dynamics of citizen sociolinguistics. *Journal of Sociolinguistics* (22(2)): 137–160. <https://doi.org/10.1111/josl.12276>

- Svedsen, Bente A. & Goodchild, Samantha. 2023. Citizen (socio)linguistics: What we can learn from engaging young people as language researchers. *Working Papers in Urban Language & Literacies* (341). <https://wpull.org/product/wp314-citizen-sociolinguistics-what-we-can-learn-from-engaging-young-people-as-language-researchers/>
- Trunki Péter & Bodó Csanád. 2017. *Inspectorul școlar raportează – Învățământul de stat român în satele maghiare din Moldova. A tanfelügyelő jelenti – Román állami iskolázás a moldvai magyar falvakban*. Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó – Pro Rurális Egyesület.
- Wolfram, Walt. 2023. The potential of sociolinguistic impact: Lessons from the first 50 years. *Language & Linguistics Compass* e12487. <https://doi.org/10.1111/lnc3.12487>

MEZŐSÉGI BESZÉLŐK VERBÁLIS REPERTOÁRJA

1. Bevezetés

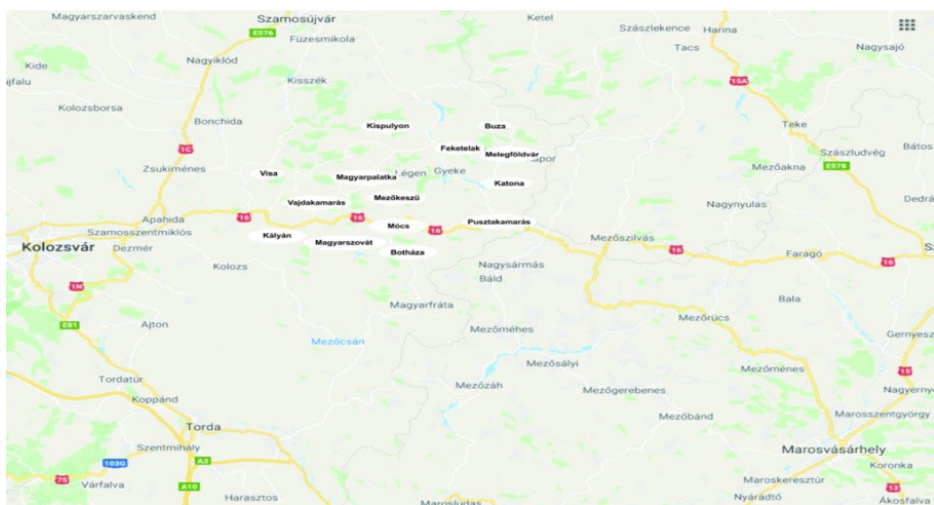
Tanulmányunkban a mai mezőségi beszélők nyelvhasználatát vizsgáljuk interjú anyagok alapján. A kétnyelvű adatközlők verbális repertoárjának összetettségét elemezzük a megnyilatkozásokban megjelenő nyelvek és nyelvváltozatok tekintetében. A nyelvhasználat sokszínűségének szemléltetésére bemutatjuk a nyelvjárási sajátosságokat, a megőrzött régiségeket, a szakmai regiszterek érvényesülését, a közvetett és közvetlen kölcsönzéseket, grammatikai kontaktusjelenségeket és a kódváltás sajátosságait. Ez utóbbi jelenség kapcsán külön utalunk a kódváltások kontextuális jelöltségére a beszéd folyamat megakadásjelenségeinek összefüggésében, illetve a nyelvi hiány jelzett formáira.

2. A kutatás empirikus alapja, anyaggyűjtés

Az anyaggyűjtés, az interjúk készítése 2018 és 2022 között történt 14 belső-mezőségi faluban: Botháza (BH), Buza (Bu), Feketelak (FL), Katona (Ka), Kispulyon (KP), Magyararkályán (az idők során vele összenőtt Kályáni Vám és Kiskályán településekkel együtt: Ká), Magyarpalatka (MP), Magyarszovát (MSZ), Melegföldvár (MF), Mezőkeszű (MK), Mócs (Mó), Pusztakamarás (PK), Vajdakamarás (VK), Visa (Vi). (A települések földrajzi elhelyezkedését az 1. térkép jelzi.)

A kutatás átfogóbb célja a nyelvjárási változások, kontaktusjelenségek és a nyelvcserefolyamatok dokumentálása. Az adatgyűjtés a bemutatott falvakban irányított, nem strukturált, narratív interjúk, hangfelvételek segítségével történt. Falvanként 5-6, különböző életkorú személlyel készítettünk irányított interjúkat, melyek során az adatközlőket életükről, családjukról, gyerekkorukról, a falu történetéről, közösségi életéről, egyházi életéről, a helyi magyarság és a településen élő más nemzetiségűek közötti viszonyról, nyelvhasználati szokásokról kérdeztük. Eddig 14 falu, összesen 85 adatközlő, közel 100 órányi hangfelvétel áll rendelkezésünkre (adatközlőnként átlagosan 1 órás interjúk). A falvak kiválasztása objektív és szubjektív szempontok alapján történt. Objektív szempontból nézve a lakosság nemzeti megoszlását és a településeken élő magyarság számarányát tekintve széles a skála a 14 falu között. Ezért az interjúk helyszínéül választottunk magyar többségű településeket (Mezőkeszű, Vajdakamarás, Visa), vegyes lakosságú falvakat – ahol kb. fele-fele a magyar–román lakossági arány, vagy román többségű, de arányaiban

még mindig jelentős a magyarság (Buza, Feketelak, Magyarpalatka, Magyarszovát, Melegföldvár), illetve szórványhelyzetű településeket (Botháza, Kályán [Kályáni Vám, Kiskályán, Magyararkályán], Katona, Kispulyon, Mócs, Pusztakamarás). Szubjektív szempontként jelentkeztek a személyes ismeretségek, kapcsolatok, melyek több lehetőséget nyújtanak a megfelelő adatközlők kiválasztására.

1. térkép. Az interjúk helyszíne

A vizsgált települések több mint felének magyarsága hagyományörző közösség, jelentős kulturális örökséggel, jellegzetes mezőségi népviselettel, ma is működő néptáncsoporttal. A román nyelvi környezet természetes következményeként a nyelvhasználatban is egyre erőteljesebben érvényesül a román nyelvi hatás, de mindegyik falu magyar közössége ma is őrzi a mezőségi nyelvjárást hangzórendszerében, szókincsében, jellegzetes kifejezéseiben.

Tervezzük a gyűjtés folytatását más mezőségi falvakban is a következő években. Az interjúszövegek nagy részének a lejegyzése megtörtént az elmúlt időszakban.

3. A verbális repertoár fogalma

A verbális repertoár egy közösség vagy egy adott személy által ismert és használt nyelveket, nyelv- és stílusváltozatokat, regisztereket jelöli (Gal 1987; Bartha 2002; Márku 2013. 21–22.). A terminust Dell Hymes vezette be az 1970-es években (Hymes 1974). A nyelvi repertoárt olyan kódkészletnek tekinthetjük, amelyből a beszélő kommunikációs kontextus függvényében választhat a társas környezethez alkalmazkodva. Azon nyelvi és metanyelvi készségek és ismeretek

összessége, amelyekkel egy személy rendelkezik egy vagy több nyelvről, valamint ezek különböző stílusbeli és regiszterbeli változatairól.

Egyéni és közösségi verbális repertoárról beszélhetünk, bár ez utóbbi némi általánosításon alapszik. Vagyis azt mondhatjuk, hogy csoportszinten a verbális repertoár egy adott közösség által használt nyelvi kódokra vonatkozik. Az egynyelvű közösség esetében ez a sokszínűség a nyelv belső változatosságához kapcsolódik, a regionális, szaknyelvi és stílusbeli változatokhoz. A két- vagy többnyelvű csoportok esetében a verbális repertoár további nyelvekkel és azok regionális és szociális változataival bővíthet.

Az egyéni vagy közösségi szintű verbális repertoár feltárása számot ad a tényleges beszéd sokszínűségéről, heterogén természetéről, és tudatosítja a nyelvi viselkedés szükségszerűen összetett jellegét. A repertoárt alkotó kódok leírása ilyen módon jelzi a beszélők nyelvi erőforrásait, kompetenciáit, nyelvi közlési lehetőségeit.

Megfigyeléseink szerint a mezőségi beszélők verbális repertoárját a következő nyelvek, nyelv- és stílusváltozatok, regiszterek alkotják:

1. helyi mezőségi archaikus nyelvjárás,
2. helyi mezőségi neológ nyelvjárás,
3. magyar szaknyelvi regiszter (földművelés, állattartás köréből),
4. családi vagy kiscsoportos szleng,
5. erdélyi magyar regionális köznyelv,
5. magyar standard nyelvi formák (tévé, rádió révén),
5. helyi erdélyi román nyelvjárás,
6. román szaknyelvi regiszterek (munkahelyi, közigazgatási terminusokkal),
7. román standard nyelvi formák (tévé, rádió hatására).

Ezek a nyelvek, nyelvváltozatok és regiszterek természetesen nem különülnek el egymástól, hanem érintkeznek, némelykor egymásba szövődnek, inter- és intralingvális kódváltásokat hoznak létre. Az alábbi, Botházán rögzített párbeszéd példázza ezt:

*O. F¹: Én mindig eresztettem ki a **tyukakat**, nem **vákcsináltam őket meg**. **Eljött** és vett egy **csü türübuzát**, nem tudom, hol kapott, a kasnál, és feltette a **töröbuzát**, hogy **hijja** a tyukakat össze, hogy **olvassa meg**, hogy hány van.*

I. A.: Igen, igen, kellett hagyja a botot maga mellett.

*O. F.: Mert ha nem, büntet meg. Hát büntessél meg, mondom, és menj dolgozra, hagyj nekem **békit**.*

*I. T.: Sándor, az **Iloné** olyan **fáinul** küldi őket. **Mereți, că-s a mele, nu-s a tale**, úgy mondja.*

*I. A.: Mondják, hogy elment **Károlyhaz is**. **Și acolo-i un curcan... Számította meg**.*

1 Az adatközlők nevét kódolva jelenítjük meg.

O. T.: Hát te anyu, nem mondtam meg, mit csinált Zsuzsi néniel? Vett egy olyan **maszkát**.

I. A.: Akkor nem féltem, te ember, mert láttam.

O. F.: Jaj, mikor megijesztett?

O. T.: Vett egy olyan **urs**, vagy mit tudom én, mit vett, egy olyan **masca-t, de urs**,... Ügyelj, mert Zsuzsi néni benn van. Nyisd ki az ajtót. Na, én **kinyitattam az ajtót**. Mikor én **kinyitattam az ajtót**, ő elment.

I. A.: Bebújt az ajtó **megi**, nem is láttam **gyélok**.

O. T.: **Fel de fel de** olyan **mászka**, januárban hogy csinálnak mindenféle maszcuraságokat. Vett egy olyan **mászkat** és egy olyanféle **hálátot**, és zubb bé **réá**. Hát persze, hogy **ijedel** meg, egy asszony. Lehet, egy férfi megüti vagy odavágja, de egy asszony mit csinál.

I. T.: Az az öreg Keszübül hogy mondta? **Bolondule, du-te dracului... monda**, hogy **eu am treabă cu inima**.

O. T.: Ez nem egy **tréfa**.

I. A.: Hát nem. **Tud halni meg az ember**.

Az idézett párbeszéd-részletben félkövérrel emeltük ki a beszédbeli heterogenitást jelző nyelvi elemeket: a mezőségi a-zást (*tyukak*, *kinyitattam*, *Károlyhaz*), a hangalaki (*híjja* 'hívja', *csü* 'cső', *megi* 'mögé', *réá* 'réá') és tulajdonképeni tájszavakat (*türübuz*), a megőrzött régiségeket (*olvas* 'számol', *ijedel* 'megijedsz'), a közvetlen lexikai átvételt (*fáinul* 'szépen', *vákcsinál* 'beolt', *hálát* 'köpeny'), hangalaki kölcsönszót (*mászka* 'maszk'), a grammatikai tükrözést (*Ez nem egy tréfa*. *Tud halni meg az ember* 'meghalhat'), a szószintű kódváltást (*urs* 'medve', *gyélok* 'egyáltalán nem'), szó szerkezeti, kollokációs kódváltást (*masca de urs* 'medvés álarc', *fel de fel de* 'többfajta') és mondatszintű kódváltást (*Merefi, că-s a mele, nu-s a tale* 'Menjetek, mert azok az enyémekek, nem a tiédek', *Și acolo-i un curcan* 'És ott van egy pulyka', *eu am treabă cu inima* 'gond van a szívemmel', *Bolondule, du-te dracului* 'Bolond, menj az ördögbe'). Ez utóbbi kódváltásos adat egyben a román szleng megjelenését is jelzi.

4. Nyelvi sokszínűség a mezőségi beszélők megnyilatkozásaiban

A beszélők verbális repertoárjának ezt az összetett, heterogén jellegét elemezzük a továbbiakban, különös tekintettel a nyelvjárás archaikus jellegére, a neologizmusok érvényesülésére, a szaknyelvi regiszterek megjelenésére és a kontaktusjelenségekre. Külön alfejezetben tárgyaljuk a kódváltás kontextuális kérdéseit, illeszkedési módjait.

4.1. Hagyományos mezőségi nyelvjárás (archaikus jelleg)

A mezőségi nyelvjárás érvényesülését a hangtani sajátosságok, jellegzetes magánhangzó- és mássalhangzó-megfelelések, nyelvjárásai alakváltozatok, archaikus, népies kifejezések, tájszavak, megőrzött régiségek jelzik.

Mivel a Mezőség nyelvjárásilag belülről sem teljesen egységes, a régió fontosabb belső nyelvjárás csoportjait is elsősorban a **magánhangzó-jellegzetességek**, ezeknek a köznyelvi kiejtéstől eltérő nyelvjárásai változatai teszik elkülöníthetővé (Benkő 1957; Murádin 1983; Juhász 2003). Idetartoznak a különféle nyelvjárásai magánhangzó-megfelelések: a köznyelvi és irodalmi nyelvhez képest egyes magánhangzók nyíltabb (a-zás, e-zés), más magánhangzók zártabb ejtése (é-zés, i-zés, o-zás, ö-zés, u-zás, ü-zés,) illetve a hosszú magánhangzók fokozatos visszaszorulása a – feltehetően román nyelvi hatásra bekövetkező – rövidülési tendenciák miatt (Mády 2015. 201.).

A leghangsúlyosabb magánhangzó-jellegzetesség az a-zás, mely többnyire hangsúlytalan helyzetben, a szavak utolsó szótagjában jelentkezik, de szó belsejében is előfordul: *mondam, tudam, dolgozatt, apósam, oroszak, csuprat, mulat-ságot, mozgalódtam*. Az o-zás többnyire abszolút szóvégen figyelhető meg, utolsó szótagban, de ritkábban szó belsejében is előfordul: *iskolábo, csinálto, drágo, ritkábbon, vasárnap, járhotunk, hántoni, táloljál*. De megfigyelhető az a-zás és o-zás párhuzamos előfordulása is egy morfémán belül: *ágyoman, álloman, állotak, házosadtunk, felvállolam, megházosadatt*.

Jellegzetes mássalhangzó-megfelelések: n > ny: *disznyó, idegeny, keszkenyő, paplany, románok, szappany, vászony, Istvány*; d > gy: *térgy, térgyel*; t > ty: *kastyély, kostyély* 'kukoricakas'; ty, tj > cs: *Acsa 'Atya', csuk, kucsa, picsóka, barácsca*; sz > c: *decka, pulicka* z > zs: *csizsma*.

Nyelvjárásai jellegzetességnek minősül a mássalhangzó-kiesés is: kieső v mássalhangzó a -val, -vel eszköz- és társhatározórag esetében: *ami(v)el, anyu-(v)al, bácsi(v)al, csipké(v)el, kaszá(v)al, lájbi(v)al, ló(v)al, semmi(v)el, szilvafá-(v)al, valami(v)el, zené(v)el*; egyes szavakban a -jt igevégződésben nem hallható a j hang: *gyútottam, meggyútotta, gyütötték, összegyütöttük, nyútva*.

Gyakoriatok a köznyelvi szótól egy-két hangzójukban eltérő, de a megértést nem akadályozó **nyelvjárásai alakváltozatok**:

- (1) *Mikor gyerek voltam, itt annyin voltunk* ('annyian' VK).
- (2) *Nem csáltak semmit* ('csinál, csináltak' BH).
- (3) *Erőst kevesen vagyunk* ('erősen' MK).
- (4) *S akkor azt mondták. Neki, hogy olyan erős, mint a bihaly* ('bivaly' Ká).
- (5) *Vitték és kötették oda a jászojhaz, hogy ügyelje, aki akarja* ('jászol' Ká).
- (6) *Ahogy kész volt, már mindjára béhúzódtunk* ('mindjárt' MP).
- (7) *S mondta az asszony: te, inkább hagyjad békén, mintsább hogy történjen valami, hagyjad félbe* ('mintsem') (MP).

- (8) *A koma is kéremelte, hogy igyék vele egy sört* ('kérlel' MSZ).
 (9) *Mondam nekije, hogy né, jól sikerült, nem enged haza?* ('neki' Vi).

Nem ritka a **régies szavak, megőrzött régiségek alkalmazása** sem, ezekből csak néhány bemutatására van lehetőség: *bévályogol* 'betapaszt', *bajoskodás* 'vesződés, küzdés', *bőves* 'valamivel dúsan, nagymértékben, mennyiségben ellátott', *csúfságot* 'kicsúfol, csúfot űz', *deberke* 'túrósbödön', *délebed* 'ebéd', *gúnya* 'ruha', *héjja* 'teteje', *hijju* 'padlás', *honpolgár* 'állampolgár', *kanta* 'kanna, tárolóedény', *katulya* 'skatulya, doboz', *kovártély* 'albérlet, bérlakás', *kuffer* 'bőrönd', *megüggyel* 'gondoz, felvigyáz', *menyecske* 'fiatal férjezett nő', *örömes* 'boldog', *örlet* 'örlemény', *patikárus* 'patikus', *sajtó* 'prés', *staféruno* 'hozomány', *surgyéj* 'szalmazsák', *szerűs* 'egyidős', *szervéta* 'szalvéta, kenyérruha', *téka* 'könyvespolc', *(április) utolján* 'végén', *vakszem* 'halánték', *vincellér* 'szőlőműves'.

4.2. Neologizmusok

Ismert, hogy a neologizmusok belső vagy külső forrásból származó új szavak, szókapcsolatok, vagy létező szavaknak új jelentésben vagy eltérő formában való használata. Belső forrásból szóteremtéssel (képzéssel, elvonással, mozaikszó-alkotással, rövidüléssel, szóösszetétellel) vagy külső forrásból más nyelvből átvett szavak meghonosodásával jönnek létre új lexikai egységek (Bokor 1991; Mínya 2003. 14–15.). Keletkezésüket sok esetben korábban nem létező, újonnan létrejövő fogalmak, tárgyak, létesítmények, intézmények megnevezésének szükségessége hívja életre.

Bár kutatásunkban hagyományos, archaikus jellegű mezősi nyelvjárásról beszélünk, a kétnyelvűségi helyzet ezt a nyelvjárási változatot nyitottabbá, befogadóbbá teszi a neologizmusokra. Amint egy későbbi részben megfigyelhető lesz, sok esetben a különböző nyelvekből származó idegen szavakat is a mezősi hangzósajátosságokkal illesztik be a magyar szövegbe. A nyelvjárási környezetben megjelenő **neologizmusok** részben a hasonló hangzású román szavakra vezethetők vissza, azaz alaki kölcsönszavakként jelentkeznek:

- (1) *Átestünk. Hát mi is mind **tesztálva*** ('tesztelve') *voltunk a munkahelyen minden héten egyszer* (Ká).
 (2) *Csak húst nem eszik, a legdrágábbakból vásárol, és a **legekologikusokból*** ('legkörnyezetkímélőbb'), *vagy hogy, ebből a **bioból*** (Mó).
 (3) *Fent is kész, a **parkettát*** ('parkett') *le akarom tenni fenn és az ajtókat. **Izolálva*** ('hőszigetelve') *mindent s lefesteni s kész* (MP).
 (4) *Akkor még nem tudtuk ezeket a **mészányéran*** (ang. *Messenger* 'üzenetküldő szolgáltatás'), *hogy lássuk egymást a gépen* (MSZ).

4.3. Szaknyelvi regiszterek érvényesülése

A kétnyelvű beszélők verbális repertoárjában nyelvhasználati szintér szerint érvényesülnek a magyar vagy román szaknyelvi regiszterek, bár nem mindig éles a határ ezek között. A román szaknyelvi elemek elsősorban a munkahelyi, közigazgatási nyelvhasználatához kapcsolódnak. A földműveléshez, állattartáshoz kötődő nyelvhasználatban a magyar nyelv dominál, noha a munkagépek, vegyszerek, a gazdasághoz, értékesítéshez tartozó fogalmak több esetben román terminussal vannak kifejezve. Amint az alábbi példákban és később, a kölcsönszavakkal foglalkozó fejezetben bemutatjuk, a **szaknyelvi regiszterek** sok román kölcsönszót tartalmaznak:

- (1) *Mondam az asszonynak, kikötezőnk falura, mert a **firmám**, mert csináltam egy **firmát**, mindenféle **afacere** benne volt. Külfölden is lehetett, tudtam volna csinálni mindent, olyan nagy **firmám** volt. És volt két **firmám**, a **komerc firma** és a **fundácia** (MP).*

A fenti szöveg gazdasági tevékenységhez kapcsolódik, ötször fordul elő benne a *firma* (r. *firmă* 'cég') kölcsönszó, ezen kívül a *komerc firma* (r. *firmă comercială* 'kereskedelmi cég') és a *fundácia* (r. *fundatie* 'alapítvány') terminusok jelzik azt, hogy az ehhez a tevékenységhez tartozó nyelvhasználat többnyire román nyelven történik.

De a különböző hivatalokhoz, hivatalos nyelvhasználatához és pár évtizeddel ezelőtt a telefonközpontokon keresztül történő telefonáláshoz kötődő fogalmak megnevezésére is kölcsönszavakat használnak, pl. *szfát* 'néptanács' (r. *sfat* 'tanács' ← *sfat popular* 'néptanács'), *csentrála* 'központ' (r. *centrală [telefonică]* '[telefon]központ'):

- (2) *Nálunk itt Kályánba csak a **szfátnál** volt telefon, még a rendőrségen se volt telefon. Csak nálam volt telefon, édesapámnál és a szfátnál. Ez a 3 telefon volt. Mócsra volt csinálva a **csentrála**, ütettük a villát, vette fel a mócsi, s azon keresztül csináltuk a kapcsolatot (Ká).*

Az orvosi szaknyelvi regiszter is számos román nyelvi elemet tartalmaz, egészségüggyel, az orvosokkal történő ügyintézés, kórházi élmények elbeszélését, a betegségekről történő beszámolókat erőteljesen áthatják a kölcsönszavak, kódváltások. Legtöbb esetben román terminust használnak az egészségügyi dolgozók, az orvosi eszközök és a betegségek, diagnosztikai eljárások, kezelések megnevezésére is:

- (3) *Összeszedték, ugye, a csontakat és befogták kétfelől egy ilyen **plăcuțăval** (r. *plăcuță* 'lapocska, lemezke') és csavarokkal... A tegnap itt volt a szom-*

szédasszonynak a leánya, az dolgozik a Medicala-nál, s mindig hozott nekem ilyen **pansament steril** (steril kötszer), olyan fásákat (géz) is... (PK).

- (4) Megcsináltam a **RMN-t**, s azt mondta az orvosnő, mikor visszavitte a lányom az eredményt, hogy hát, ami látszik ottan, **suprapus**. Valami csonatok ottan egyik a másikra hogymondjákolta, azt mondja: **operáció** volna. De látta a **doszárt**, hogy min mentem keresztül, hogy csináltam a **kimioterápiát**, s azt mondta, hogy beszéljünk az **onkológgal**, ha lehet (Mó).

A fenti megnyilatkozásban a modern diagnosztikai eljárás, a mágnesesrezonancia-képpalkotás megnevezésére a román RMN betűszót használják, és valószínűleg csak részben azért, mert a magyarban nincs elterjedt megfelelője. A *suprapus* (m. 'fölötte elhelyezkedő', itt: 'egymásra csúsztott') terminus a diagnózis megnevezésének része. Utána körülírással kifejti, hogy miről van szó: *egyik a másikra hogymondjákolta*, de érződik, hogy nem ismeri a magyar megnevezést. Noha az *operáció* 'műtét' terminus a magyar nyelvben már meghonosodott idegen szó, a hasonló hangzású román szó gyakorisága az adott közlési helyzetben erősíti annak valószínűségét, hogy a kétnyelvű egyén ezt fogja előnyben részesíteni a *műtét* helyett. Ehhez hasonlóan a többi idegen szó köréből is inkább azt az alakváltozatot használja, amelyik hangzásban közelebb áll román megfelelőjéhez, pl. *onkológ* ('onkológus') (r. *oncolog*), *kimioterápia* ('kemoterápia') (r. *chimoterapie*), és így sajátos alaki kölcsönszavak jönnek létre. A *doszár* ('irattartó, dosszié', r. *dosar*) több román szaknyelvi regiszter része, bármilyen jellegű ügyintézésről szóló diskurzusban ezt a megnevezését használják, elterjedt az egynyelvű erdélyi beszélők nyelvhasználatában is.

4.4. Lexikai és grammatikai kontaktusjelenségek

4.4.1. Lexikai kontaktusjelenségek

A lexikai kontaktusjelenségeknél közvetlen és közvetett kontaktusjelenségekről beszélhetünk. Az előbbiekhöz a román kölcsönszavak, utóbbiakhoz a tükörfordítások, jelentéskölcsönzések tartoznak.

4.4.1.1. Közvetlen lexikai kontaktusjelenségek

A román kölcsönszavak áthatják a mezőségi nyelvhasználatnak szinte minden területét, a hivatali nyelvhasználattól az oktatáson, munkahelyen át az orvosnál, munkahelyen, boltban használt nyelvváltozatig. Alább a különböző fogalomkörök szerint csoportosítjuk a legelterjedtebb kölcsönszavakat.²

2 A felsorolt kölcsönszavak többsége szerepel a Termini magyar–magyar szótárban is.

Leggyakrabban a **hivatali fogalomkörhöz** kapcsolódó szövegkörnyezetben fordulnak elő román kölcsönszavak, ez nem meglepő, mert szinte minden hivatali ügyintézés, a különböző nyomtatványok, úrlapok kitöltése kizárólag román nyelven történik: *anulál* 'érvénytelenít', *ángázsál* 'alkalmaz', *aprobál* 'jóváhagy', *deszfinál* 'megszüntet', *doszár* 'irattartó, dosszié', *gránica* 'határ', *kandidál* 'jelölteti magát, pályázik', *primár* 'polgármester', *fisa* 'úrlap', *szfát* 'néptanács', *firma* 'cég', *fundácia* 'alapítvány', *kamin* 1. 'művelődési ház' 2. 'kollégium', *ledzsitimáció* '(személyi) igazolvány', *polícia, policio* 'rendőrség', *szindikát* 'szakszervezet', *penszió* 'nyugdíj', *pila* 'protekción, összeköttetés', *stampila* 'pecsét'.

A szaknyelvi regiszterekben megjelenő román kölcsönszavak azért fontosak, mert a beszélők munkájához, szakmájához kötődő nyelvhasználat sok esetben a hétköznapi nyelvhasználatukat is meghatározza. A katonasághoz kötődő emlékekről mesélve is sok román kölcsönszó fordul elő, hisz ez a szolgálat a magyar fiatal férfiak életében legtöbbször román városokhoz, helyszínekhez, csoportokhoz kötődik. A következő **szaknyelvi fogalmakat** fejezik ki gyakran kölcsönszóval: *patron* 'főnök, munkáltató', *báza* 'központ, bázis', *pláta* 'fizetés', *pontál* 'jelenléte igazol', *grupa* 'csoport', *kursza* 'járat', *autogára* 'autóbusz-állomás', *volán* 'kormánykerék', *dublál* 'megkészszeréz', *rezerva* 'tartalék', *konzstrukció* 'építés, építkezés', *sántier* '(munka)telep, építkezés', *liváda* 'gyümölcsös', *bordura* 'szegély, párkány', *ziáriszt(a)* 'újságíró', *somázs* 'munkanélküliség', *remorka* 'pótkocsi', *csiszterna* 'tartálykocsi', *dormitor* 'hálószoba'.

Nem ritka az **egészségügyi fogalomkörhöz** kapcsolódó fogalmak román kölcsönszavakkal való megnevezése sem, hisz az orvossal történő konzultációk, kórházi tartózkodások diskurzusa is többnyire román nyelven zajlik, ebből kifolyólag sok betegségnek a nevét is csak román eredetű kölcsönelemmel vagy gyakran alaki kölcsönszóval jelzik: *analiza* 'analízis, laborvizsgálat', *dezinfectál* 'fertőtlenít', *diszpenzár* 'orvosi rendelő', *gárda* 'ügyelet', *infarkt* 'szívinfarktus', *inzsektál* 'injekcióz', *kátarákta* 'szürke hályog', *konferenciár* '(egyetemi előadó, tanár) orvos', *pándemia* 'pandémia, járvány', *paralizál* 'lebénul', *tesztál* 'tesztel', *urdszenca* 'ügyelet, sürgősség', *vákcsinál* 'olt', *virusz* 'vírus', *ápárat* 'készülék, berendezés'.

A mindennapi élethez, háztartáshoz, vásárláshoz, gasztronómiához kapcsolódó és **általános fogalmakat** megnevező román eredetű tulajdonképpeni és alaki kölcsönszavak: *abonament* 'autóbusz- vagy vonatbérlet', *alimentára* 'élelmiszerüzlet', *apartament* 'tömbházlakás', *bidon* 'műanyag kanna', *bufet* 'falatozó, talponálló büfé', *diszkrétka* 'diszkrét', *fajánc* 'falicsempé', *faktura* 'számla', *hárnycik* 'dolgos, szorgalmas', *herbicsidál* 'növényvédő szerrel permetez', *kám* 'körülbelül', *kárd* 'bankkártya', *kártela, kartella* 'telefonkártya', *kártier* 'lakónegyed', *kaszerola* '(élelmiszer-tároló) doboz', *kiria* 'albérlet', *konzervánt* 'tartósítószer', *navéta* 'ingázás', *punga* 'műanyag zacskó, tasak', *refuzál* 'elutasít, megtagad', *szukk* 'üdítőital', *visináta* 'meggyapálnka, meggylikőr'.

A román kölcsönszavak használatánál tekintettel kell lenni azok morfológiai aspektusára, ami a kölcsönszavak beilleszkedését jelenti a magyar szövegbe.

A kölcsönszó meghonosodásának mértékét meghatározza az, hogy milyen toldalékokat vesz fel, beilleszkedik-e a szövegbe a magyar nyelv szóképzési szabályainak megfelelően, vagy csak tőszavakként jelennek meg a román kölcsönszavak, esetleg a magyar ragnak megfelelő román előljárószókkal együtt. A morfológiai jellemzők a kölcsönszó és a kódváltás közötti határt is jelzik, ugyanis ha román toldalékokkal és szabályokkal illeszkedik az idegen szó vagy kifejezés a magyar szövegbe, inkább kódváltásról beszélhetünk.

Az alábbi kölcsönszavak és kölcsönszószerkezetek az igekötővel, képzővel való beillesztést példázzák: *beángázsál* 'alkalmaz' (r. *a angaja*), *leblokálódik* 'leáll' (r. *a se bloca*), *bokaneál* 'kopogtat' (r. *a bocăni*), *vörtveálás* 'forgatás' (r. a vártili), *pöcál* 'megjár, bajba kerül' (r. *a păți*), *dészkurkálódik* 'boldogul' (r. *a se descuraca*), *megparalizál* 'lebénul' (r. *a se paraliza*), *kontábilné* 'könyvelőnő' (r. *contabil*), *raportál* 'jelent' (r. *a raporta*), *elatakálja (a szivit)* 'megtámadja' (r. *a ataca*). Ezeknek a képzőknek és igekötőknek a felvétele jelzi a fenti kölcsönszavak meghonosodottságát és produktivitását a magyar beszélők nyelvhasználatában. De olyan esettel is találkozunk, hogy a román szóhoz nem járul magyar toldalék, hanem a román előljárószóval együtt jelenik meg a mondatban, illetve ugyanaz a román szó egy megnyilatkozáson belül magyar toldalékkal és román előljárószóval is megjelenik, és itt már szószerkezeti kódváltással van dolgunk:

- (1) *Most megy másodikba la facultate, vagy hová, a másik évbe* ('egyetemre' BH).
- (2) *Én 2 évet estem cu suspendare* ('felfüggesztéssel' BH).
- (3) *Én bétettem az autót în parcare, s a parcare-ban* *eljött a políció hozzám* ('parkolóba' BH).

A kölcsönszó még elterjedtebb voltára utalhat az, ha a magyar toldalékok illeszkedésénél is a mezőségi hangzósajátosságok uralkodnak, mindez a nyelvjárás és a kétnyelvűség jelenségeinek morfémán belüli együttes előfordulását példázza. Noha a román elemek a hivatalosan használt nyelvhez kötődnek, jól megférnek mellettük a regionális, nyelvjárási sajátosságok is. Sok kölcsönszó beillesztése mezőségi hangzó-sajátosságokkal (*o*-zás, *a*-zás) történik: *aviz-an* 'engedélyen', *aurist-at* 'aranyárust', *ámbícióskadik* 'akaratoskodik', *baschet-at* 'sportcipőt', *blokkak* 'tömbházak', *blokkat* 'tömbházat', *bufetat* 'talponállót', *cimentat* 'cementet', *firmához* 'céghez', *firmákbo* 'cégekbe', *komisszióhoz* 'bizottsághoz', *navétázzan* 'ingázzon', *ortodoxak* 'ortodoxok', *paralizálódatt* 'lebénult', *reválúció* 'forradalom', *restaurant-okhoz* 'vendéglőkhöz', *szukkat* 'üditőt', *médiájo* 'tanulmányi átlaga', *programáljonak* 'előjegyezzenek'.

4.4.1.2. Közvetett lexikai kontaktusjelenségek (tükörfordítások és jelentéskölcsönzések)

A közvetett lexikai átvételek eredményeként nem jelenik meg új, lexéma értékű hangsor az átvevő nyelvben, mint a szókölcsonzés esetében, hanem az adott nyelv régóta használt szóalakjai és szóelemei gyarapodnak új jelentésekkel vagy összetételi formákkal. Így a közvetett lexikai átvételek kevésbé feltűnőek a közvetlen nyelvi átvételekhez képest (Péntek–Benő 2020).

Közvetett lexikai kontaktusjelenségeknek számítanak a jelentéskölcsönzések és a **tükörfordítások**. A jelentésbeli kölcsönszók **jelentéskölcsönzés** eredményeképpen jönnek létre, ami azt jelenti, hogy az átvevő nyelvben meglévő, létező etimon az átadó nyelvi megfelelő etimon többértelműségének hatására egy addig nem ismert jelentéssel gazdagodik, a korábban is meglévő átvevő nyelvi elemek addig elő nem forduló jelentésbeli kontextusban válnak használatossá. Az erdélyi magyar nyelvváltozatokban ilyen például a *csenget* 'telefonon felhív' (r. *a suna* 1. 'csenget', 2. 'felhív'), *gyűlés* 'ülés, kezelés' (r. *ședință* 1. 'ülés', 2. 'gyűlés'), *régiség* 'szolgálati idő' (r. *vechime* 1. 'régiség', 2. 'munkahelyi szolgálati idő').

A közvetett lexikai kontaktusjelenségekhez tartozik az **igei jelentésszerkezet-módosulás** is, amikor egy-egy ige többféle jelentéssel gyarapodhat a megfelelő román ige több jelentése hatására, és ez megváltoztatja az adott lexéma szokásos jelentésszerkezetét, poliszém struktúráját. Ilyen pl. az *áll* ige poliszém jelentésszerkezetének módosulása, mely valószínűleg román hatásra alakult ki, hiszen az ekvivalens román ige (*a sta*) hasonló vagy azonos jelentései ismertek: 'marad (vhol, vkivel)', 'tartózkodik (vhol)', 'lakik' és 'fekszik'. Hasonló jelenséget látunk a *vesz* ige sajátos jelentésvonatkozásaiban: 'kap', 'keres (pénzt)', 'sikerül (vmi)', 'fog' (visszaható szerkezetben) jelentésben is, valószínűleg a román *a lua* ige mintájára.

A **tükörszavak** az átadó (esetünkben a román) nyelvből fordítással létrejövő új összetett szavak vagy származékszók. Abban különböznek a jelentéskölcsönzéstől, hogy itt nem a már létező szavakhoz rendelődnek újabb jelentések, hanem fordítással új összetett vagy származékszók keletkeznek az átadó nyelvi minta alapján, az átvevő nyelvben korábban is meglévő nyelvi elemek újszerűen kombinálódnak egymással (Lanstyák 2006. 21.), pl. *családorvos* 'házi orvos' (r. *medic de familie*), *küldőpapír* 'beutaló' (r. *bilet de trimitere*).

A **tükörkifejezések** fordítással keletkezett, két vagy több szóból álló szószervezetek (szintagmák) vagy nagyobb szintaktikai egységek, amelyek az átadó nyelvi szerkezettel az alkotóelemek és az összjelentés tekintetében is megegyeznek. A leggyakoribb tükörszerkezetek az erdélyi magyar nyelvváltozatokban az igei alaptagú szószervezetek, pl. *telefonat ad* 'telefonál' (r. *a da telefon* 'ua.'), *vizsgát ad* 'vizsgáztat' (r. *a da examen* 'ua.'), de előfordulnak jelzői szószervezetek is, pl. *családi orvos* 'házi orvos' (r. *medic de familie*).

A **hibridszavak** olyan összetett szavak, amelyeknek egyik eleme idegen szó, a másik eleme pedig tükörfordítással hozzárendelt tag: *taxatornő, kolonafőnök*. A **hibridszószervezetekben** a szintagma egyik eleme idegen szó, a másik eleme pedig tükörfordítással hozzárendelt tag, amely alaptag vagy determináns is lehet. Jelzős és igei alaptagú szószervezetekben fedezhető fel a jelenség: *fix telefon, infarktót csinál*.

A mezőségi beszélők verbális repertoárjának fontos és tudomásunk szerint eddig még nem kutatott jelensége a **grammatikai tükröztetés**: a fordítás, az átadó nyelvi minta tükröztetése nemcsak a tartalmi jelentéssel bíró szóelemekre vonatkozik, hanem sok esetben a csak grammatikai viszonyokat kifejező toldalékmorfémák és bizonyos nyelvtani kategóriák vagy akár egész mondatok román szórend szerinti fordítása is megjelenik a kétnyelvű beszélők nyelvhasználatában, ezért szükséges a grammatikai struktúrák közvetett hatásáról szót ejteni a tükörfordítások kontextusában is. A közvetett kontaktushatások leírásában ez a jelenség köztes kategória a szókészleti és a grammatikai kontaktusjelenségek között.

Rendszeresen előforduló jelenség, hogy a román *se* visszaható névmással és aktív igével kifejezett összetett igealak mintájára a magyar igehez is visszaható igeeképzőt illesztenek, így sajátos visszaható és mediális igealakok jönnek létre (*csinálódik, hagyódik, neveződik, vevődik*). Ezek az igei szervezetek nyelvtanilag köznyelvi formáknak tekinthetők, és a magyar nyelv szóképzési szabályainak megfelelnek, mégis feltűnőek, furcsán hatnak, mert a magyar köznyelvben vagy csak cselekvő igeeként használatosak, vagy visszaható igeeként is más jelentéssel bírnak, ilyen például a *hallgatózni* 'telefonon beszélni/hallani egymást' kifejezés is: *Szia. Majd később hallgatózunk telefonon* (r. *a se auzi* 'ua.' Mó). De grammatikai tükröztetést jelez a román mondatbeli szórend vagy a grammatikai viszonyok tükröztetése a román előljárószók hatására, ezeket a jelenségeket a következő fejezetben mutatjuk be.

4.4.2. Grammatikai kontaktusjelenségek

A kétnyelvű egyének kódkészlete két nyelv lexikai és nyelvtani elemeiből áll össze. Így a kontaktusjelenségek nemcsak a szókészletben nyilvánulnak meg, hanem strukturálisan is áthatják a kétnyelvűek nyelvhasználatát, annak grammatikai struktúráit, mondatszerkesztését, raghasználatát is. Fontos hangsúlyozni, hogy ezeknek egy része, különösen a mondatbeli szórendre vonatkozóak, a beszélt nyelv kevésbé rendezett jellegének tulajdoníthatóan az egynyelvűek beszédében is megjelenhetnek, csak ritkábban, mint a kétnyelvűekében, ezért ezeket **relatív kontaktusjelenségeknek** tekintjük. Különösen gyakoriak a mondat szintjén előforduló relatív kontaktusjelenségek: a magyar köznyelvtől eltérő szórend, sajátos kettős tagadás, toldalékok, névutók szokatlan használata, a többes számnak a köznyelvtől eltérő alkalmazása. Megemlítendő, hogy a mondattani jelenségek szemantikai szempontból átfedést képeznek a tükrőszerkezetekkel, mert az utóbbiak sok esetben a román nyelvű mondatok szó és szerkezet szerinti fordításai,

ezért a jövőben fontos lesz a kutatást összekapcsolni a kontaktusnyelvészeti kutatások szemantikai vonatkozásaival is.

A mondattani kontaktusjelenségek egyik leggyakoribb és legszembetűnőbb formája a köznyelvitől eltérő **mondatheli egyenes szórend**, mely gyakran a román nyelvre jellemző SVO (alany + igei állítmány + tárgy) szórendű szerkezetet követi, nem a magyar mondatot meghatározó SOV (alany + tárgy + igei állítmány) szórendet (Benő 2014; Péntek–Benő 2020). Ez a szokatlan, köznyelvitől eltérő szórendi jelenség több formában megnyilvánulhat: átszőheti a teljes mondat szerkezetet, vagy csak a mondat egy-egy szerkezeti egységében, például a névutós szerkezetekben figyelhető meg, ahol a névutó megelőzi a főnevet a román nyelvi szerkezet mintájára:

- (1) *Nekem van sérvem... Van 11 éve trombózis a lábamba* (MSZ).
- (2) *Én születtem 40-be. S a háború volt 44-be. 45-ig* (BH).
- (3) *Ahol van a báza, alól a bázán, egy nagy üzlet van most ottan* (Mó).

Több olyan mondat szerkesztési, szórendi jelenség fordul elő a mezőségi magyarok nyelvhasználatában, melyeknek *nincs román nyelvi megfelelője*, inkább a két nyelv párhuzamos használatából fakadó bizonytalanság miatt alakul a köznyelvitől eltérő módon a mondat szórendje. Esetenként a megértést is zavaró konstrukciókban is előfordulnak szórendi eltérések.

- (4) *Nem könnyű volt az se. Az is lejárt* (VK).
- (5) *Azt jelentették be, hogy nem fogadnak látogatót, mert van rendezvény. Hát volt rendezvény... Csúnya is idő volt* (MK).
- (6) *És M. valamivel jobban tudna mintha magyarul, mint I.* (Mó).

A kétnyelvű adatközlők nyelvhasználatában sajátos grammatikai kontaktusjelenség a **kettős tagadás**, tagadószók halmozása. A magyar köznyelvben a *sem*, *sincs* tagadószavak magukban foglalják a teljes mondat tagadását, nem tagadjuk külön az állítmányt is, a román nyelvű tagadó mondatban viszont a tagadószó és az alany mellett az állítmány is tagadó formába kerül. A kétnyelvű adatközlők nyelvhasználatában gyakori redundanciajelenség a szükségtelen tagadószók használata, a sajátos kettős tagadás. De amint az alábbi példák mutatják, a *sosem*, *mégsem* határozószók és az *úgysem* kötőszó használatánál is gyakori a széttagoló forma. Ez a jelenség nem csak a román nyelvű szerkezetek szó szerinti fordításával magyarázható (r. *nici nu*, *niciodată nu*, *oricum nu*, *totuși nu*), hanem azzal is, hogy a kontaktushelyzetben élő beszélők nyelvhasználatában általában elfogadottabb az analitikus, széttagoló formák használata.

- (7) *Mük se nem voltunk szegények* (Vi).
- (8) *Nem szerették, az ételt se nem szerették, többet nem akartak menni* (VK).

- (9) *Sose tejet **nem** látott a sajt* (MP).
 (10) *Úgyse **nincsenek** marháim most kin.* (BH).
 (11) *Mégse **nem** volt ez, másképp volt* (MSZ).

A vonzatkeverés jelenségére más erdélyi szórványközösségek nyelvhasználatából is vannak adatok (Kádár 2000. 95.). A Mezőségben gyűjtött adatokban a két-nyelvűségből fakadóan különösen a helyhatározók esetében gyakori a határozóragok szokatlan használata a többjelentésű román előljárósók hatására. A köznyelvi használatukhoz képest más jelentésben is használt határozóragok nemcsak főnevekhez kapcsolódnak, hanem a határozószót és határozóragos névmást is érinthetik.

Gyakori a *-hoz/-hez/-höz* határozórag használata a *-ba/-be*, a *-ra/-re* ragok helyett, ugyanis a román nyelvben a *la* többjelentésű előljárósó fejezi ki ezeket a helyviszonyokat:

- (12) *Minden vasárnap mentünk a tánc**hoz*** (MSZ).
 (13) *Fogd bé hamar a lovat a szekér**hez*** (BH).

Több település adatközlőinek beszédében hallható a *-nál/-nél* helyhatározórag *-hoz/-hez/-höz* vagy képes határozói jelentésben:

- (14) *Minden hónapban kell menjen az orvos**nál*** (Ká).
 (15) *A lányok elmentek, férj**nél** mentek* (PK).
 (16) *Beszéliünk a telefont**nál** velek* (BH).
 (17) *Aztán az meghalt, szegény, 52 év**nél*** (BH).

A **többes szám és számbeli egyeztetés** sajátosságai relatív kontaktusjelenségnek számítanak. A román nyelvben a páros testrészek megnevezése többes számban áll, valószínűleg ez a magyarázat arra, hogy a kétnyelvűeknél a többes számú alak használata sokkal gyakoribb. Ezekben az esetekben értelemszerűen a teljes mondat többes számba kerül.

- (18) *Annyira gyengék a lábaim, hogy bottal se már nem tudok elindulni* (MP).
 (19) *Mikor öste jöttem haza, úgy fájtak a talpaim, hogy sírtam* (MK).

Gyakran áll többes számban a *sok, több, többi, egész*, illetve az *összes* mennyiségjelzős szószerkezetek alaptagja, noha a magyar köznyelvben ezek az elemek inkább egyes számúak. Mivel ez a szerkezet minden vizsgált településen elterjedt, használata rendszeres, és a román nyelvben többes számban áll a mennyiségjelzős szószerkezetek alaptagja is, kontaktusjelenségnek tekintendő.

- (20) *Mük is voltunk sok testvérek* (VK).
 (21) *Édesapámék több testvérek voltak* (Mó).

- (22) *Négy testvérek voltunk mi* (PK).
 (23) *Az egész betegeink voltak koronások* (Ká).

Jellegzetes, rendszerszinten előforduló jelenség a **feltételes mód kifejezése kijelentő módú igével**. Ilyenkor formailag, szerkezetileg kijelentő módba kerül az ige olyan esetekben is, amelyekben a köznyelv feltételes módot alkalmaz. Azért fontos hangsúlyozni, hogy *szerkezetileg* áll kijelentő módban, mert a kontextusból mindig kiderül, hogy a beszélő feltételes módot szándékszik kifejezni, de például az összetett feltételes módú szerkezetekben el is marad egy-egy elem.

Leggyakrabban a *mintha* kötőszóval bevezetett (mellék)mondatokban találkozzunk a jelenséggel: *Mintha most is látom...* Valószínűleg azzal magyarázható ez a kifejezés, hogy a román nyelvben ebben a mondat szerkezetben az alárendelt mondatban az ige kijelentő módban áll (r. *parcă îl văd și acum...*):

- (24) *Mintha látom úgy a leánykát, ahogy kapaszkodik az apjába, s hogy sír* (PK).
 (25) *Volt az a nagy kenyér, 15 lej volt, mintha most is látom* (Ká).
 (26) *A magyar hangszűlynél mintha már nálam nagy gond van* (Mó).

4.5. Kódváltások

Adatbázisunkban a kódváltást tartalmazó megnyilatkozások azt jelzik, hogy a kódváltások szinte minden esetben jelöltek: a beszéd folyamatosságát megszakító megakadásjelenségek,³ szünetek, metanyelvi megjegyzések kontextusában jelentkeznek.

A bizonytalanságból adódó megakadásjelenségek akkor érvényesülnek, amikor a beszélő nem tudja határozottan eldönteni, hogy milyen nyelvi formát rendeljen a kifejezendő fogalomhoz (Horváth 2004. 187.). Ilyenkor a kódváltást néma szünetek, hezitálások, ismétlések, töltelékszavak, metanyelvi megjegyzések kísérik (Benő–Sófalvi 2021). Olykor ezek a jelenségek halmozódnak egyetlen megnyilatkozásban, amint az alábbi adatok ezt jelzik:

- (27) *December 17-én volt egy olyan műtés, már nem műtét, hanem egy valami másegyéb, igen, ilyen, nem tudom ezt se magyarul, minek mondják: ...fibrom uterin. (rom. Fibrom uterin 'méhfibróma')* (MP).
 (28) *A blokkokat építettük, mert mi, mint kőművesek be voltunk iratkozva, de kaptunk egy diplomát, hogy fejezzem ki, románul inkább, ahogy mondanám:.. dulgher montator... Azokat építettük, apartamenteket mind (r. dulgher montator 'szerelő asztalos')* (Vi).

3 A megakadásjelenségek tipológiáját l. Gósy (szerk.) 2004. 6–186.; Horváth 2004; Lanstyák 2009.

- (29) *A magyar katonák **ilyen, hogy mondjam, na, románul... parfum.** Hogy csinálja azt a jó szagot. Kölni. Vettek fel az ölekbe. Kilenc-tíz éves kis gyerekek, vettek az ölekbe (r. *parfum* 'parfüm')* (MK).
- (30) *Mámi, én oda megyek. Na, s akkor vagy Vásárhelyre, vagy Kolozsvárra. **Hogy is mondják nekije? Nem is tudom, milyen Academia de Poliție** (rom. *academie de poliție* 'rendőrakadémia')* (PK).
- (31) *Volt rák... **cancer**-ja volt az emésztőjénél (r. *cancer* 'rák')* (BH).
- (32) *Elvált a feleségitől, s visszajött. Akkor aztán ment oda **az italosjavítóknál, ott... la dezalcoolizat** (r. *la dezalcoolizat* 'alkohol-elvonókúrán')* (PK).

A nyelvi bizonytalanságra utaló metanyelvi megjegyzések (*nem tudom ezt se magyarul..., minek mondják..., hogy fejezzem ki..., hogy mondjam..., hogy is mondják nekije?*) a (27)–(30)-as megnyilatkozásokban közvetlenül megelőzik a kódváltást, és a nyelvi bizonytalanság ún. töltelékiszavak kíséretében fejeződik ki (*igen, ilyen, na, milyen*). Az (31)-es és (32)-es adatban a magyar megnevezést követi a román kódváltásos utalás (*rák – cancer; italosjavítóknál – la dezalcoolizat*), ami azt jelezheti, hogy a beszélő bizonytalan a fogalom megnevezésében, vagy a román megnevezést pontosabbnak, szakszerűbbnek érzi. Érdekes ebben a tekintetben a (32)-es megnyilatkozás, amelyben a beszélő először önálló szóalkotással (*italosjavítóknál*) nevezi meg a fogalmat, majd a román kódváltásos megnevezéssel erősíti meg a kifejezendő tartalmat. A fogalom kétnyelvű megnevezése egyfajta variatív ismétlésként értelmezhető, és gyakran tapasztalható a kódváltásos adatokban. Szinte mindegyik fentebb idézett megnyilatkozásban a kódváltás előtt néma szünet jelentkezik, ami szintén egyfajta kísérője a kódváltás kontextusának, a megakadás tágabb környezetének.

Az idézett kódváltásos mondatok arra utalnak, hogy a beszélőknek főleg a magyar szakkifejezések, terminusok alkalmazásával van gondjuk, ami nyelvi bizonytalanság jelölője, és ez nyilvánvalóan összefüggésben van a nyelvi szocializációs háttérrel: az oktatás nyelvvel és a jelenlegi (gyakran romándomináns) kétnyelvű környezettel.

A kódváltás indítékait számba véve utalnunk kell a következő meghatározó jelenségekre: **mentális lexikon** magyar nyelvi **lexikai hiánya**, **nyelvi bizonytalanság**, **nyelvi lapszus**, más nyelvi megnyilatkozás **szó szerinti idézése** (vö. Péntek–Benő 2020. 330–333.). A kódváltás elfogadtatásához járul hozzá a **legitimizálás** mint olyan stratégia, amellyel a kétnyelvű beszélő az idegen nyelvi formát metanyelvi jelzéssel, a nyelvszokásra hivatkozva (*ahogy a román mondja, így mondják románul*) kívánja beilleszthetővé tenni (Benő–Sófalvi 2021. 78.).

5. Következtetések

A tanulmányban bemutatott adatok, jelenségek alapján megállapítható, hogy a mezőségi beszélők verbális repertoárja heterogén, sokszínű, nemcsak a különböző falvak beszélőközösségei vonatkozásában, hanem az egyes beszélőkhöz köthető megnyilatkozásokban is. A hagyományos, különösen hangzó-sajátosságaiiban és szókincsében archaikus jellegű, de román eredetű elemeket is tartalmazó mezőségi nyelvjárás helyi változataiban intenzív a kétnyelvűség hatása és gyakoriak a kontaktusjelenségek. A kétnyelvű beszélők kódkészlete két nyelv lexikai és nyelvtani elemeiből áll össze, így a kontaktusjelenségek lexikai és grammatikai szinten is megjelennek. Kutatásunkból kiderül, hogy a hagyományos nyelvváltozatok is nagymértékben befogadják a másodnyelvi elemekkel szemben, és a nyelvjárási elemek, valamint a kontaktusjelenségek és változatos regiszterek együttes működése komplex megnyilatkozási módot eredményez a helyi beszélők nyelvhasználatában.

Szakirodalom

- Bartha Csilla. 2002. Nyelvhasználat, nyelvmegtartás, nyelvcseré amerikai magyar közösségekben. In: Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Az MTA Kisebbségkutató Intézetének évkönyve (1)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 111–136.
- Benkő Loránd. 1957. *Magyar nyelvjárástörténet*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Benő Attila. 2014. *Kontaktusjelenségek az erdélyi magyar nyelvváltozatokban*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Benő Attila – Sófalvi Krisztina. 2021. „... hogy is neveződik?” A nyelvi hiány és a nyelvi bizonytalanság jelzésének formái a mezőségi kétnyelvű beszélők megnyilatkozásaiban. *Erdélyi Múzeum* 3: 65–80.
- Bokor József. 1991. Szótan. In: A. Jászó Anna (főszerk.), *A magyar nyelv könyve*. Budapest: Trezor Kiadó, 159–298.
- Gal, Susan. 1987. Linguistic Repertoire. In: Ammon, U. – Dittmar, N. – K. J. Mattheier (eds.), *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society* Vol. 1: 286–292. Berlin: Walter de Gruyter.
- Gósy Mária (szerk.) 2004. *Beszédkutatás 2004. „Nyelvbtlás”-korpusz, tanulmányok*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet, 19–187.
- Horváth Viktória. 2004. Megakadásjelenségek a párbeszédekben. In: Gósy Mária (szerk.), *Beszédkutatás 2004. „Nyelvbtlás”-korpusz, tanulmányok*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet, 187–199.
- Hymes, Dell. 1974. *Foundations of sociolinguistics: an ethnographic approach*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Juhász Dezső. 2003. A nyelvjárási régiók. In: Kiss Jenő (szerk.), *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris, 262–316.
- Lanstyák István. 2006. A kölcsönszavak rendszerezéséről. In: uő. *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcönzésről, kódváltásról és fordításról*. Pozsony: Kalligram, 15–56.
- Lanstyák István. 2009. *A magyar beszélt nyelv sajátosságai*. Pozsony: Stimul. Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke.
- Mády Katalin. 2015. A fogadodban sok a vendég: hosszú magánhangzók egy mezősi nyelvjárásban. In: É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla (szerk.), *Nyelvelmélet és dialektológia*. 3. Piliscsaba: PPKE BTK Elméleti Nyelvészeti Tanszék – Magyar Nyelvészeti Tanszék. 196–210. http://real.mtak.hu/35367/1/Nyelvelmelet_es_dialektologia_3_SzIT_u.pdf.
- Minya Károly. 2003. *Mai magyar nyelvújítás*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Murádin László. 1983. Az á utáni o-zás elterjedtsége a mezősi nyelvjáróterület nyugati részén. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények XXVII*. 1: 53–60.
- Murádin László. 1989. A mezősi a-zás. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények XXXIII*. 1: 23–48.
- Péntek János – Benő Attila 2020. *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. Kolozsvár–Budapest: Erdélyi Múzeum-Egyesület – Gondolat Kiadó.
- Sófalvi Krisztina. 2020. A-zás és o-zás néhány belső-mezősi településen. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 2: 141–150.
- Sófalvi Krisztina. 2022. Grammatikai vonatkozású kontaktusjelenségek a mezősi nyelvhasználatban. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* 2: 124–148.

MÁRKAÉPÍTÉS EGY ROMÁNIAI MAGYAR VÁLLALKOZÁS SZEMIOTIKAI TÁJKÉPÉBEN

1. Bevezető

A nyelvitájkép-elemzések túlmutatnak a nyelvek köztérben való jelenlétének vagy hiányának pusztá vizsgálatán. A nyelvi, verbális jeleken túllépve a nyelvitájkép-vizsgálatot a szemiotikai tájkép elemzése egészíti ki tágabb értelemben (Jaworski–Thurlow 2010).

A kutatás székelyföldi, kétnyelvű régióban működő magyar tulajdonú, kereskedelmi vállalkozás szemiotikai tájképének elemzését tűzi ki célul, és arra keresi a választ, hogy a vállalkozás milyen identitásépítő erőforrásokat teremt, milyen lokális/székely/etnikai elemeket, attribútumokat emel be a márkaidentitásba, és milyen szemiotikai jelentéssel bír, érzékekre ható (látás, hallás, tapintás, szaglás, ízlelés) elemeket vonhat be a piacképesség érdekében. A vizsgálat így elsősorban a szemiotikai tájképelemzésre épül, ahol a márkaépítés lehetséges szemiotikai jellemzőinek bemutatásán túl a vállalkozókkal készített interjúk is betekintést nyújtanak a márkaépítés tudatos folyamatába. A márkaépítés szemiotikai erőforrásainak lokalizálásával közelebb kerülhetünk a tájképelemek azonosításához, legyen az egy adott szín, illat, dallam vagy íz, amelyek képesek jelentést létrehozni, és egy helyi márkaidentitás konstruálásában részt venni. A szemiotikai tájkép elemzése mindenképpen magába kell foglalja a nyelvitájkép-elemzést is, hogy mind a nyelvi, mind a kulturális és gazdasági jelentéseket értelmezni lehessen.

A nyelvek vizuális és materiális reprezentációja a közterekben, Landry és Bourhis (1997) jól ismert tanulmánya óta, nyelvészeti és szociológiai vizsgálatok tárgyává vált az elmúlt három évtizedben. A nyelvitájkép-kutatások hagyományosan egy adott terület nyelvi helyzetét tükrözik; a többnyelvűség, a nyelvek dominanciája és a nyelvpolitikák kérdéseit is magukban foglalják (vö. Scollon–Scollon 2003, Shohamy–Gorter 2009, Blommaert 2013, Laihonon 2015, Gorter 2019). Jelen tanulmány szempontjából lényeges, hogy a jelek nemcsak nyelvi, hanem szociokulturális jelentéseket is közvetítenek, a verbális jelek adott szociokulturális és történelmi kontextushoz kapcsolódnak. Bár a nyelvi tájkép vizsgálata még mindig elsősorban az írott szöveget tartalmazó feliratokkal foglalkozik, létezik egy holisztikus szemlélet, amely túlmutat az egyes feliratok egynyelvűként vagy többnyelvűként való elemzésén (Gorter–Cenoz 2015).

65.). Ez a szemlélet nem a nyelvek azonosítására helyezi a hangsúlyt, bár ez is kétségtelenül fontos szempont, hanem a figyelmet magára a mindenkori tájképre helyezi át, azt kutatva, milyen szemiotikai szempontokat lehet érvényesíteni az anyagi világot megjelenítő tájkép vizsgálatában (Pennycook 2021). A szemiotikai tájkép elemzése a jelek összességével foglalkozhat, ahol a táj inkább előtér, mint háttér, a jelek inkább szemiotikai elemek, mint a nyilvános tér formai lenyomatai (Pennycook 2021. 113.).

Jelen kutatás ezért eltér a hagyományos, szövegközpontú nyelvtájkép-elemzés szemléletétől, nem csupán a nyelvi jeleket, hanem a nem nyelvi elemeket is vizsgálja, amelyek egy székelyföldi közép vállalkozás márkaidentitás-építésében teret kapnak. Az identitást jelző szemiotikai elemek vizsgálata meghatározó ebben a régióban: „az etnikai identitásmarkerek használata erősíti a Székelyföld és az ország többi része közötti kontrasztot a regionális identitás szempontjából, így hangsúlyozva egy új régió szimbolikus születését Európában” (Dragoman et al. 2020. 37.).

Az adatgyűjtés a Kovászna megyei Sepsiszentgyörgy városában végzett etnográfiai terepmunka keretében egy magyar tulajdonú közép vállalkozás kereskedelmi egységeiben készített megfigyelési feljegyzéseken és közel 120 fényképes adatgyűjtésen alapult; ezt egészítette ki a vállalkozás tulajdonosával készített interjú. Fontos szempont volt, hogy a vállalkozások identitása kétnyelvű, kisebbségi háttérben konstruálódik, ahol a társadalmi, nyelvi és politikai tényezők is hatással lehetnek a márkaidentitás elemeire.

A tanulmány a szemiotikai asszemblázs fogalmának kifejtésétől jut el az erdélyi etnikai piac fogalmának értelmezéséig. Ezt követi az adatgyűjtés és adatelemzés, amelyet a helyi vállalkozókkal készített interjúk adatai egészítenek ki, mindezek együttesen felhívják a figyelmet a nyelvi és szemiotikai erőforrások jelentőségére a márkaidentitás konstruálásában.

2. A szemiotikai asszemblázs fogalma és az etnikai piac

A nyelvi tájkép fogalmának folyamatos újraértelmezései miatt az utóbbi időben egyre nagyobb érdeklődés övezi a *semioscape* (Jaworski–Thurlow 2010) vagy a *szemiotikai tájkép* (Thurlow–Aiello 2007) kifejezéseket. Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy a szerzők minden tájképet szemiotikus tájképként, ernyőfogalomként értelmeznek (Jaworski–Thurlow 2010). A táj holisztikus koncepciójával való foglalkozás új megközelítést igényel, így a tanulmány elméleti keretét a szemiotikai asszemblázs szemlélete biztosítja. Az asszemblázs eredeti jelentése szerint vegyes tárgyegyüttes, illetve kollázs, ahol már a közös térben, felületen nem csupán különböző anyagok, de különböző tárgyak jelenhetnek meg együtt, és al-

kotnak új jelentést. A tárgyak az asszemblázs együttesében eredeti funkciójukon túlmutatnak, akár szürreális képzettársításokat is generálhatnak.¹ Jelen kutatás a szemiotikai asszemblázs fogalmára alapoz (Pennycook 2018). A szemiotikai asszemblázsok elméleti kerete Pennycook–Otsuji (2017), valamint Pennycook (2018) tanulmányaiban bontakozik ki, ahol a szerzők a kölcsönhatásban lévő tényezők komplexitásával foglalkoznak. Kutatásaik során arra a következtetésre jutnak, hogy a térben, például egy bangladesi tulajdonú sarki boltban, Tokióban és Sydney-ben többnyelvű, multimodális és multiszenzoros interakciók zajlanak, ahol a nyelv csak egy kis része a közös erőforrások olyan halmazának, amelyek sajátos és pillanatnyi konstellációkban találkoznak (Pennycook 2021. 114.). A szerzők bizonyos materiális elemeket, például fagyasztott halakat és telefonkártyákat nyelvi és szemiotikai erőforrásként értelmeztek, amelyek segítségével kidolgozták a szemiotikai asszemblázsok fogalmát (Pennycook–Otsuji 2017). Pennycook (2018) szerint nem szükséges a nyelveket mint erőforrásokat más szemiotikai erőforrásokkal szembeállítani, hanem az ágensek, tárgyak és szimbólumok közötti szemiotikai kapcsolatok hálózatainak megközelítését kell újragondolni. Pennycook (2018) szemiotikai asszemblázsok koncepciója nyomán nemcsak a magyar és román nyelvi elemekre, hanem más, szemiotikai asszemblázst létrehozó artefaktumokra is összpontosít a jelen kutatás. Az asszemblázs összetett, nem hierarchikus és rugalmas kerete alkalmas arra, hogy kiemelje különböző típusú entitások összekapcsolódását (Buchanan 2017).

A marketingkutatásban egyébként a márkával és a márkaidentitással kapcsolatos asszemblázs fogalma nem új jelenség (lásd Lury 2009). Az asszemblázsokat különböző összetevőkből álló, egymással kölcsönhatásban álló rendszereknek tekintik. Ezek az összetevők magukban foglalhatják az embereket és magának a terméknek a fizikai elemeit is, valamint a fogyasztók is aktívan részt vesznek a márkáépítésben. A helyi vállalkozások bőven meríthetnek kulturális és szemiotikai artefaktumok halmazából, rendelkezhetnek az etnikai és helyi értékekkel mint szemiotikai erőforrásokkal, és újszerű koncepciókkal, ötletekkel is előállhatnak, hogy márkaidentitásukat felépítsék.

Az üzleti életben a verseny fogalma alapfogalom, ezért egy márká identitása létfontosságú. A fogyasztók azonosulni tudnak a márkák által közvetített jelentésekkel, és ez hatással lehet vásárlási döntéseikre. A helyi vállalkozások törekedhetnek arra, hogy a helyi és a globális termékek megkülönböztetését megcélazzák (Csata 2019). A gazdaság „a modern kapitalizmusban sem független a társadalmi feltételektől, és sajátosan az etnikai viszonyoktól sem, a gazdasági döntésekben interakciókban, folyamatokban lépten-nyomon felbukkan az etnikai szempont” (Csata 2019. 37.). Az elmúlt évtizedben Erdélyben olyan vállalkozások jelentek meg, amelyek kifejezetten a magyar kisebbségi fogyasztókat célzó termékeket és szolgáltatásokat kínálnak, és üzleti diskurzusuk magyar nyelvű kontextusba

1 <http://levi-art.blogspot.com/2014/06/az-asszemblazs-iranyzat.html> [2022. augusztus 2.]

ágyazott. Romániában az EU-csatlakozást követően a kormányzati szabályozás lazábbá vált, így etnikai piacok jöttek létre, és „az etnikai termékek kommodifikációja” teremtdött meg (Csata 2019. 42.). Ma már olyan helyi és regionális identitások megjelenésének lehetünk tanúi, amelyek 1990 előtt elképzelhetetlenek voltak Erdélyben, illetve általában Romániában. A gazdasági decentralizációnak köszönhetően a Székelyföldön megjelentek a helyi márkák, sőt, olyan védjegyek is, mint a Székely Termék, amely a helyi székely/magyar kisebbségi vállalkozók termékeit hirdeti. A helyi termékeket kereső fogyasztók szegmense folyamatosan növekszik, és a vállalkozók felismerték a helyi, etnikai piacon rejlő lehetőségeket. Egyre több olyan regionális termék jelenik meg, amelyek árucikké teszik azokat a pozitív jelentéseket, amelyek a székelység mint attribútum köré konstruálódtak, és amelyek egy közös történelmi tapasztalaton alapulnak. Erdély szívében kialakulóban van az etnikai, kulturális piac, amely a székely identitás jellegzetes szimbólumaira épül. A székely identitás szimbólumait, attribútumait elemzi Laihonen és Tódor (2017) az iskolák nyelvi tájképének vizsgálata során, amikor a nyelvi identitás, nyelvi szocializáció, nyelvtudás problémaköreit járják körbe. Ezek az identitásszimbólumok nemcsak Székelyföldön, hanem a romániai magyarság körében és az egész magyar etnokulturális közösségben is mozgósító erővel bírnak. A *székelység* tematizálásához társadalmi érdek fűződik, képes megszólítani a közösséget, és már nem regionális kötődésnek, hanem a magyar kisebbség és a magyar nemzeti kollektív identitás lényeges részének tekintik.

A gazdasági életben ezeknek a folyamatoknak azonban veszélyei is vannak, hiszen az etnikai piacok behatároltak, ami akadályozhatja a vállalkozások fejlődését, valamint „növelni fogja az etnikai piacok behatárolhatóságát, ezzel együtt az etnikai marketing hatékonyságát és az etnikai vállalkozások fejlődését – de az etnikai alapú elszigetelődés, a gazdasági enklavizáció veszélyét is” (Csata 2019. 43.). Az etnikai piacok és a helyi márkák szempontjából az igazi cél a *bridging* és a *bonding* típusú kapcsolatok (lásd Putman 2000) kiegyensúlyozott kombinációjának elérése lenne, az előbbi kapcsolat különböző társadalmi csoportok vagy közösségek között, az utóbbi pedig egy közösségen belül tapasztalható, ezt vizsgálja a szlovákiai magyar vállalkozások esetében Laihonen (2015), valamint a turizmus szemiotikáját elemzi Laihonen és Cserniczkó a kárpátaljai magyar vállalkozások körében (2019). A szemiotikai, jelentésteremtő artefaktumok lokalizálásával közelebb kerülhetünk egy adott régió szemiotikai erőforrásainak azonosításához, legyen az egy adott kép, szín, illat, dallam, tapintás vagy íz, amelyek potenciálisan szerepet kaphatnak egy helyi márkaidentitás építésében.

3. Adatgyűjtés és elemzés

A jelen kutatás felvezetéseként ezért egy rövid kérdőív segítségével igyekeztünk azokat a szemiotikai artefaktumokat, székely jelképeket azonosítani, amelyek potenciálisan szemiotikai asszemblázsok elemeivé válhatnak.

A kutatás adatgyűjtése 2022 április–májusában zajlott le, amely során a Bertis élelmiszeripari-kereskedelmi egységeiben készültek a felvételek és feljegyzések. A felvételek nyelvi adatokat rögzítettek, valamint olyan szemiotikai erőforrások is az adatgyűjtés részét képezték, amelyek a székelység szimbólumaihoz mint identitásképző konstrukcióhoz kapcsolódtak.

Az adatgyűjtést a kutatás második fázisában, 2022 májusában–júniusában, a tulajdonossal/üzletvezetővel készített félig strukturált interjú egészítette ki. Az interjú olyan kérdésekre épült, amelyek a székely szimbólumok tudatos használatára vonatkoztak a vállalkozás márkaidentitás-konstrukciója során. Ezután a nyelvi, illetve szemiotikai tájképelemek feldolgozására, a szemiotikai asszemblázsok elemzésére került sor, ahol Pennycook (2019) szemiotikai asszemblázsok vizsgálatának módszertani keretére támaszkodtunk.

3.1. A székely szenzoriális elemek

A székely szimbólumok mint szemiotikai erőforrások előzetes lokalizálása a szemiotikai tájképelemek azonosítására vonatkozik. Ezek potenciálisan képesek jelentést létrehozni, és egy helyi márkaidentitás konstruálásában részt venni. 2022 márciusában egy online Google Forms kérdőív készült, amelyet 81 anonim, 18–59 év közötti válaszadó töltött ki. Valamennyi résztvevő Romániában élő, magyar etnikai kisebbség tagja, közülük 64-en Székelyföldön élnek. A válaszadók 67%-a egyetemi hallgató volt, 33%-a pedig felsőfokú végzettséggel rendelkezett.

A kérdőív kilenc kérdést tartalmazott, amelyek közül öt kérdés vonatkozott az érzék-kategóriákra. A válaszok során a résztvevők meg kellett nevezzenek legalább öt olyan jellegzetes elemet vagy tárgyat, amelyet a székelységgel tudnak asszociálni, ezeket érzékszervi kategóriákra bontva kellett felsorolják. Például: *Milyen ízeket tud asszociálni a „székely”, „székelység” fogalmával? (Pl. kürtőskalács íze.) Soroljon fel 5 példát, vagy amennyi eszébe jut. / Milyen illatokat tud asszociálni a „székely”, „székelység” fogalmával? (pl. fenyő illata). Soroljon fel 5 példát, vagy amennyi eszébe jut.* Bár nem reprezentatív felmérésről volt szó, a válaszok kiemelték a jellegzetes elemeket, néhány esetben az egyes kategóriák között átfedések is voltak.

A székely identitásszimbólumként leggyakrabban említett tárgyak között vannak olyanok, amelyek több érzékszervi kategóriában is helyet kaptak; ezek a székely identitás központi elemeit képviselhetik. Így például a *kürtőskalács*, illetve a *füstölt termékek*, mint például a *füstölt kolbász*, csomópontokat hoznak létre a szemiotikai artefaktumok hálójában, ezért ezek az elemek a márkaidenti-

tás-konstrukcióban a szemiotikai asszemblázs részeként jelennek meg. A kürtőskalács, illetve füstölt kolbász jó példa egy nemzetközileg elterjedt, a székelyekhez köthető termékre, amely az egyik legjelentősebb szimbolikus és szemiotikai artefaktum.

A *füstölt kolbász* mint szimbolikus elem kiemelése arra szolgált, hogy a kutatás második fázisában már célzottan ezeket a szemiotikai erőforrásokat keressük az üzlethelyiségekben. Feltételezhető volt, hogy ezekben az üzletekben mint közterekben jelentésteremtő erővel bírnak ezek az elemek, illetve meg kell jelenniük a szemiotikai asszemblázsok jelentésalkotási folyamataiban.

3.2. Szemiotikai asszemblázsok és a füstölt kolbász

A Bertis élelmiszeripari és kereskedelmi vállalkozás székhelye Sepsiszentgyörgy [románul: Sfântu Gheorghe], amely az ország középső részén fekvő Kovászna megye központja. A 2011-es népszámláláskor a város lakosainak 74%-a magyar nemzetiségűnek, 21%-a románnak, 0,7%-a romának, 2562 lakosa pedig egyéb nemzetiségűnek, ugyanígy 74%-a a magyar, 21%-a pedig a román nyelvet jelölte meg anyanyelvként. A Bertis vállalkozást a 90-es évek elején alapították családi vállalkozásként, a cég neve a családnévből ered. Elsősorban a húsiparban, élelmiszer-forgalmazásban és vendéglátásban tevékenykedik. Több mint 500 alkalmazottat foglalkoztató csapatuk van. A cég 9 élelmiszerüzletet nyitott a városban. Emellett 5 éttermet és egy báltermet üzemeltet Sepsiszentgyörgyön, valamint cateringet és házhozszállítási szolgáltatást is vállal.

A cég kereskedelmi tereinek nyelvi tájképe tükrözi a nyelvek sokszínűségét, a kisebbségi és többségi nyelvek beszélői közötti erőviszonyokat. A vizuális nyelvi jelek többsége román egynyelvű, azonban a süteményeket, pékárukat és hústermékeket kétnyelvű felirattal, címkével látják el (1. ábra).

A tárgyak szerepe megkerülhetlenné válik a szemiotikai erőforrások értelmezésekor; hozzájárulhatnak a jelentésalkotáshoz különböző társadalmi kontextusokban (Sharma 2019). Pennycook (2019) módszertani megközelítését követve a kolbász mint szemiotikai artefaktum hangsúlyos szerepet kap a szemiotikai asszemblázsok felépítésében, amelyek viszont a márkaidentitást is támogatják, megteremtve a kapcsolatot a materiális világ, a folyamatok és a vásárlók/ beszélők között.

A vállalat bármelyik üzletébe belépve egy nagyméretű, kétnyelvű felirattal ellátott felirat hirdeti a cég füstölt kolbász termékeit (2. ábra), miközben a vásárlókat egy kis grillezésre invitálja. Ezek a tárgyak, mint például a füstölt kolbász, folyamatokat indítanak el egy társadalmi-materiális térben (Sharma 2019). Míg a kétnyelvű feliratok a város magyar és román nyelvű potenciális vásárlóit szólítják meg, addig a reklámozott termék a vásárlókat az egyik székely szimbólummal, a füstölt kolbásszal kapcsolja össze. Mindössze pár lépést kell megtenni a hústermékpultig, ahol a különböző füstölt hústermékek közül lehet választani.

A jellegzetes füstszag mint szemiotikai erőforrás aktív szerepet vállal más tárgyak és erőforrások összekapcsolásában. A húsipari termékeket kínáló pultnál megtaláljuk a *Székely szalámi* terméket is, amely egyértelműen a magyar/székely identitást jelzi (3. ábra). Bár ez a termék a vásárlók körében kedvelt termék, a tulajdonossal készített interjúból kiderül, hogy márkaidentitásukban nem játszik számottevő szerepet:

„Alkalmanként megjelenik a székely név a termék nevében (pl. Székelyszalámi) vagy a termék címkéjén a székely szimbólumok használata (pl. a »Téliszalámi« címkéjén), de ezek csak alkalmi motívumok, amelyek a márkára ránézve azonosíthatók, azaz nem meghatározó elemei a márkaidentitásnak.”

Mindazonáltal a füstölt kolbász mint szemiotikai asszemblázs eleme, több szemiotikai erőforrással kapcsolódva, megteremti a jelentést a materiális világ tárgyai, a vásárlók és a márkaidentitás között. A füstölt kolbász mint termék, vizuális megjelenítése az üzlet falain, a füstölt termék illata az üzletekben több érzékkel felfogható, szoros kapcsolatot teremt a vásárlókkal. Ezenkívül, az elmúlt években az üzletek háttérzeneként magyar népdalokkal szórakoztatták a vásárlókat. A népdal mint hangzó szemiotikai erőforrás része volt az üzleteikben lévő szemiotikai asszemblázsoknak.

A tulajdonosnak a cég márkaidentálásával kapcsolatos megjegyzése azonban alátámasztja Csata (2019) észrevételét, miszerint az etnikai piacok behatároltak, ami akadályozhatja az etnikai alapú marketing hatékonyságát és az etnikai vállalkozások fejlődését (Csata 2019):

A márkaépítés során a székely szimbólumok nem játszottak szerepet a márka életében. A Bertis márka olyan elvekre épül, amelyek lehetővé teszik, hogy a fogyasztók nemzeti identitástól függetlenül azonosulni tudjanak a márka által közvetített üzenetekkel. A márkaépítési folyamat során két fontos jellemző alakult ki, amelyek ma is a Bertis márka identitását képviselik: a minőség és a családi stílus. (Interjúrészlet)

Ez talán úgy is értelmezhető, hogy a márkaidentitás egyszerre kell jelezze a helyi sajátosságokat és képviselje a globálisabb vonzerőt (lásd Laihonon 2015).

Egy másik, a füstölt kolbászhoz szorosan kapcsolódó artefaktum az üzletben található műanyag bevásárlótásak (4. ábra), amely a szemiotikai asszemblázs összes elemével szoros kapcsolatba léphet. A műanyag táskán található ábra a márka identitását erősíti azáltal, hogy kiemeli a márka ikonikus termékeit, így a kolbászt is. Ami így elég rugalmas elemnek bizonyul ahhoz, hogy különböző kontextusokban különböző vásárlók, helyiek vagy nem helyiek számára jelentést generáljon és felismerhető legyen.

A kétnyelvűség is a márkaidentitás részét képezik, amint kiderül; a vállalat célkitűzése, hogy minél több ügyfelet érjen el, függetlenül azok nyelvi vagy etnikai háttérétől.

A vállalati kommunikációnk többnyelvű (magyar és román), mivel fontosnak tartjuk, hogy minden potenciális közönséghez eljusson az üzenetünk azokon a

területeken, ahol a termékeinket ismerik és fogyasztják. Politikai, nemzetiségi és nyelvi hovatartozástól függetlenül szeretnénk elérni és bevonni a potenciális vásárlókat. (Interjúrészet)

Bár a vállalkozás márkaidentitása határozottan független kíván maradni a helyi, székely identitást támogató erőforrásoktól, az adott helyen és időben zajló szemiotikai asszemblázsok olyan folyamatokat indítanak el, amelyek mindenképpen magukba foglalják a helyi, etnikai identitással kapcsolatos jelentéseket. A füstölt kolbász mint szemiotikai erőforrás kapcsolódik a helyi, kisebbségi értékekhez, és az üzlet terében, valamint a vállalkozás márkaidentitásának a közép-pontjába kerül.

4. Következtetések

Erdélyben, Székelyföldön megjelentek olyan vállalkozások, amelyek kifejezetten a székely kisebbségi fogyasztókat célzó termékeket és szolgáltatásokat kínálnak, ezt a szándékot a termékeket kísérő kétnyelvű vagy kizárólag magyar egynyelvű feliratok is jelzik. Sok vállalkozás marketingkommunikációja magyar vagy székely kontextusban gyökerezik. Az etnikai alapú piac a székely identitás szimbolikus konstrukcióira épít, és a helyi márkák ezeket szemiotikai erőforrásként használják fel márkaidentitásuk felépítéséhez. Túl gyors lenne azonban elhamarkodottan azt a következtetést levonni, hogy minden helyi vállalkozás épít ezeknek a nyelvi vagy szemiotikai erőforrásoknak a használatára a célpiaccal való kapcsolatteremtés érdekében. Az elszigetelődés kockázata valószínűleg túl nagy árnak tűnik.

A jelen elemzésben szereplő Bertis vállalkozás a minőséget és a családi stílust részesíti előnyben a székelység szemiotikai erőforrással szemben a márkaidentitás kialakításakor. A cég folyamatosan igyekszik a vásárlók szélesebb szegmensét elérni. A kétnyelvű feliratok, a füstölt hústermékek illata, a székely népdal dallama, valamint más székely szimbólumok, identitásjelölő szemiotikai erőforrások folyamatosan újrászerveződnek, hogy megszólítsanak különböző vásárlókat, és segítségükkel jelentésalkotás-folyamatot indítsanak el. Ezek az asszemblázsok nyelvi és nem nyelvi jellegűek egyaránt, amelyeket társadalmi, kulturális, etnikai kölcsönhatások és kapcsolatok befolyásolnak. Segítenek annak megértésében, hogy a nyelvi és szemiotikai erőforrások egy adott helyen és időben keresztezik egymást, ideológiai és etnikai útvonalak sokféleségét hozzák össze adott hely és idő metszéspontjában, ami lehet akár egy székelyföldi kétnyelvű közösség egyik boltja. Az asszemblázs hatást generál, esetünkben egy életképes piacot. Ha ez igaz, akkor a vizsgált vállalkozás elkerülheti az etnikai piac rejtett gazdasági veszélyeit.

Az is látható, hogy a vizuális nyelvi elemeken túl a marketingüzenetek részét képező szemiotikai elemeket a vállalkozás tudatosan hozza létre, hogy a helyi és nemzeti piacokon a fogyasztók sokszínű célcsoportjait bevonzzák. Ezek a lokális vagy etnikai elemek konstellációkat hozhatnak létre adott helyen és időben, és egyértelmű kapcsolatokat teremtenek, jelentéseket alkotnak a szemiotikai asszemblázsok keretében a vállalkozás marketingkommunikációjától függetlenül.

A továbbiakban a kutatást érdemes volna kibővíteni, és adott jelentésteremtő szemiotikai erőforrások kiemelésével megvizsgálni, milyen típusú vállalkozások élnek ezzel a lehetőséggel, milyen közterek alkalmasak ezeknek a szemiotikai asszemblázsoknak a létrehozására, és mennyire befolyásolja a nyelvi tájkép ezeknek az asszemblázsoknak a létrejöttét.

Szakirodalom

- Aronin, Larissa–Laoire Muiris Ó. 2013. The material culture of multilingualism: moving beyond the linguistic landscape. *International Journal of Multilingualism*, 10(3): 225–235.
- Bennett, Jane. 2010. *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Durham, NC: Duke University Press.
- Blommaert, Jan & Huang, April. 2010. Semiotic and spatial scope: Towards a materialist semiotics. In: Bock, M., Pachler, N. (eds.), *Multimodality and social semiosis: Communication, meaning-making, and learning in the work of Gunther Kress*, Oxford/New York: Routledge, 29–38.
- Blommaert, Jan. 2013. *Ethnography, Superdiversity and Linguistic Landscapes, Chronicles of Complexity*. Bristol, UK: Multilingual Matters.
- Buchanan, Ian. 2017. Assemblage Theory, or, the Future of an Illusion. *Deleuze Studies*, 11(3): 457–474.
- Csata Zsombor. 2019. Etnikai párhuzamosságok az erdélyi gazdaságban [Ethnic parallels in the Transylvanian economy]. *Regio*, 27(1): 37–80.
- Dragoman, Dragoș & Luca, Sabina- Adina & Gheorghiiță, Bogdan. 2020. Szeklerland and The Birth of a New Region in Europe: An Inquiry into Symbolic Nationalism. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 20(1): 33–54.
- Gorter, Durk. 2006. Introduction: The study of the linguistic landscape as a new approach to multilingualism. *International Journal of Multilingualism*, 3(1): 1–6.
- Gorter, Durk. 2019. Methods and Techniques for Linguistic Landscape research: About Definitions, Core Issues and Technological Innovations. In: Pütz, M., Mundt, N. (eds.), *Expanding The Linguistic Landscape. Linguistic Diversity*,

- Multimodality and the Use of Space as a Semiotic Resource*. Bristol, USA: Multilingual Matters, 38–57.
- Gorter, Durk & Cenoz, Jason. 2015. Translanguaging and linguistic landscapes. *Linguistic Landscape*, 1(1-2): 54–74.
- Jaworski, Adam & Thurlow, Crispin. 2010. Introducing semiotic landscapes. In: Jaworski, A., C. Thurlow (eds.), *Semiotic Landscapes: Image, Text, Space*. London: Continuum.
- Laihonen, Petteri. 2015. Indexing the Local, State and Global in the Contemporary Linguistic Landscape of a Hungarian town in Slovakia. In: Wachtarczyková, J., Satinská, L., Ondrejovič, S. (eds.): *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch*. *Sociolinguistica Slovaca*, Bratislava: Veda, 280–301.
- Laihonen, Petteri & Tódor Erika-Mária. 2017. The changing schoolscape in a Szekler village in Romania: signs of diversity in rehungarization. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, Vol. 20(3): 362–379.
- Laihonen, Petteri & Csernicskó, István. 2019. Expanding Marginality. Linguascaping a Transcarpathian Spa in South-Western Ukraine. In Kroon, S., Swanenber, J. (eds.), *Language and Culture in the Margins. Global, local interactions*. New York and London: Routledge, 145–164.
- Landry, Rodrigue & Bourhis, Richard. 1997. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality. An Empirical Study. *Journal of Language and Social Psychology*, 16 (1): 23–49.
- Lury, Celia. 2009. Brand as Assemblage. *Journal of Cultural Economy*, 2(1–2): 67–82.
- Pennycook, Alastair & Otsuji, Emi. 2017. Fish, phone cards and semiotic assemblages in two Bangladeshi shops in Sydney and Tokyo. *Social Semiotics*, 27(4): 434–450.
- Pennycook, Alastair. 2018. Linguistic Landscapes and Semiotic Assemblages. In: Pütz, M., Mundt, N. (eds.), *Expanding the Linguistic Landscape: Linguistic Diversity, Multimodality and the Use of Space as a Semiotic Resource*, Bristol, Blue Ridge Summit: Multilingual Matters, 75–88.
- Pennycook, Alastair. 2021. Reassembling linguistics: Semiotic and epistemic assemblages. In: Burkette, A., Warhol, T. (eds.), *Crossing Borders, Making Connections: Interdisciplinarity in Linguistics*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 111–128.
- Putnam, Robert D. 2001. *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.
- Scollon, Ronald & Scollon, Suzie. 2003. *Discourses in place: Language in the material world*. London: Routledge.
- Sharma, Bal Krishna. 2021. The scarf, language, and other semiotic assemblages in the formation of a new Chinatown. *Applied Linguistics Review*, 12(1): 65–91.

- Shohamy, Elana & Gorter Durk. 2009. Introduction. In: Shohamy, E., Gorter, D. (eds.), *Linguistic landscape: Expanding the scenery*. New York: Routledge.
- Thurlow, Crispin & Aiello, Giorgia. 2007. National pride, global capital: a social semiotic analysis of transnational visual branding in the airline industry. *Visual Communication* 6(3): 305–344.

TUDOMÁNYOS SZÖVEGEK ÍRÁSA ANGOL NYELVEN – HOGYAN ÍRNAK A FORDÍTÓ SZAKOS HALLGATÓK

Bevezetés

Felmerülhet a kérdés, hogy egyetemi tanulmányai során milyen esetben, milyen céllal ír vagy olvas egy fordító szakos hallgató tudományos szöveget idegen nyelven, miért szükséges megismernie a tudományos stílus jellemzőit, ha köztudott, hogy az egyetem elvégzése után nagyon kevesen választják a kutatói, egyetemi oktatói pályát? Egyrészt azért, mert bizonyos tantárgyakból kötelező dolgozatot, esszét írni, bemutatót tartani, másrészt pedig jövődöbéli fordítóként meg kell ismerni azokat a szabályokat és normákat, amelyeket ilyen szövegek fordítása esetén szükséges betartani. Az egyetemi évek alatt a hallgatók várhatóan több szakkönyvet, tudományos cikket olvasnak, ezáltal lehetőségük van megismerkedni a tudományos szövegek jellemzőivel. Különbéféle írásbeli feladataik a tanulmányok előrehaladtával egyre igényesebbé és összetettebbé válnak. Fordító szakosként anyanyelvükön kívül azokon a választott nyelveken is fejleszteniük kell íráskészségüket, amelyekből vagy amelyekre fordítani szeretnének.

A Sapientia Erdélyi Magyar Egyetem fordító szakos hallgatói három nyelven tanulnak – anyanyelvük a magyar, második nyelvük a román, amely az ország hivatalos nyelve, és ezek mellé választják az angolt vagy németet harmadik nyelvként. Ebben a tanulmányban a célcsoportunk olyan hallgatókból áll, akik harmadik nyelvként az angol nyelvet választották, így tanulmányaik során több tudományos szöveget olvasnak, fordítanak, írnak ezen a nyelven (kivonatokat, esszét, könyvismertetőket, tudományos cikkeket, könyvfejezeteket).

Végző és legigényesebb írásbeli feladatuk az államvizsga-dolgozat elkészítése, amelyet idegen nyelven (célcsoportunk esetében angolul) írnak. Témavezető tanárként sok esetben szembesülünk azokkal a nehézségekkel és kihívásokkal, amelyeket ez a feladat a végzős diákoknak okoz, ezért megpróbáltuk a tananyag részévé tenni a tudományos szövegek írásának elméleti és gyakorlati megismerését. Tanulmányunkban egy teszt segítségével mértük fel, hogy a harmadéves, végzős hallgatók tisztában vannak-e az angol nyelvű tudományos írás jellemzőivel, miután az *angol szaknyelvek* tantárgy keretében fél éven keresztül heti egy órában tanulhattak az angol nyelvű tudományos szövegírásról (academic writing

in English). Célunk azoknak a nehézségeknek a felmérése volt, amelyekre a képzési folyamat során nagyobb hangsúlyt kell fektetni a jövőben.

1. Tudományos szövegírás angol nyelven (academic writing in English)

A szakirodalom alapján többen próbálkoztak a tudományos szövegírás definiálásával. Egy tágabb értelmű meghatározás szerint¹ a tudományos szövegírás bármilyen írás, amelyet egyetemi vagy egyetemi követelmények teljesítése céljából készítenek. Használatos továbbá olyan kiadványokban, amelyeket tanárok és kutatók olvasnak. A tudományos szövegírásnak ez a meghatározása magában foglalhatja tehát az akadémiai környezetben adódó bármilyen írásbeli feladatot.

Veszelszki így foglalja össze a tudományos stílus főbb jellemzőit: „jellegzetessége az egyértelmű terminológia, az értelmi jellegű kifejezőmód túlsúlya (ezáltal az érzelmi hatású, expresszív nyelvi elemek kerülése), lehetőség szerint a választékos megfogalmazásmód. Mondatformálására a kijelentő modalitás a jellemző (a retorikai kérdés azonban gyakori eszköze), és általában világos szórendre, a logikus gondolatfűzésre törekszik. Gyakran alkalmaz vizuális stilisztikai eszközöket, felsorolásokat. Sajatossága az idézetek és hivatkozások használata”, és ugyanakkor arra is kitér, hogy milyen műfajok tartoznak a tudományos írás műfajai közé: „szemináriumi dolgozat, szakdolgozat, diákköri dolgozat, folyóiratcikk, konferenciacikk, tanulmánykötet, monográfia, tudományos ismeretterjesztő cikk (amely részben a publicisztikai stílushoz is tartozik), recenzió, absztrakt, kivonat, vitairat, szótár, tankönyv, lexikonszócikk” (Veszelszki 2016. 287.).

Célcsoportunk igényeit figyelembe véve jelen vizsgálatunkban az angol nyelvű tudományos szövegírásra összpontosítunk. Az angol tudományos nyelv (English for academic purposes – EAP) mint a nyelvtanulás és -tanítás különálló területe, annak a globális igénynek a következtében jött létre, hogy a tudományos felfedezéseket és kutatási eredményeket leginkább nemzetközi nyelven – angolul – írják és teszik közzé. Ferguson (2007) hangsúlyozza, hogy egyre több országban lesz az angol az egyetemi oktatás nyelve, és egyre több szakterületen válnak dominánssá az angol nyelven írt szakdolgozatok, PhD-disszertációk. Lillis–Curry (2010. 1.) már egy évtizeddel ezelőtt hivatkoztak olyan becslésekre, amelyek szerint a publikáció céljából készülő tudományos szövegírás világszinten 5,5 millió tudós, 2000 kiadó és 17 500 kutató- vagy felsőoktatási intézmény részvételével történt, és ezek a számok folyamatosan növekednek.

Habár a kutatások és ezek leírása általában valamilyen helyben alkalmazott gyakorlathoz kapcsolódnak, egyetlen tudományos szöveget vagy publikálási

1 <https://grammar.yourdictionary.com/word-definitions/definition-of-academic-writing.html>

tevékenységet sem lehet elkülöníteni a világszintű gyakorlattól és rendszertől, amelyek erőteljesen befolyásolják a tudományos szövegek írásának a módját, értékelését és terjesztését. Az angol nyelv központi szerepet játszik ebben a globalizálódó rendszerben és gyakorlatban, mivel a tekintélyes intézmények, a tudományos szövegek szerkesztésében részt vevő tudósok, lektorok, fordítók, szerkesztők a tudomány globális nyelvének tartják. A lingua franca státusza az angol nyelvű tudományos kiadványok növekedésével együtt jelentős nyomást gyakorol a kutatókra, hogy ezen a nyelven publikáljanak.

A tudományos szövegek írása (academic writing) a szakmai nyelvhasználat része, nem választható el attól. Hamp-Lyons (2011) hangsúlyozza, hogy a tudományos célú angol nyelvhasználat (EAP) az angol szakmai célú nyelvhasználatból (English for specific purposes – ESP) fejlődött ki. Ezek az összefüggések természetesen más nyelvek esetében is érvényesek.

1. ábra. Az angol tudományos szövegírás az EAP és ESP szerves része

Mivel világszinten egyre növekszik az igény az angol nyelvű tudományos szövegírás tanítására, az ESP és EAP tanítása az angol nyelvoktatás fontos ágazatává vált. Az EAP önálló terület, saját identitással, amelyet széles körben kutatnak és tanítanak az egyetemeken. Az EAP-val kapcsolatos kutatások, fejlemények a *Journal of English for Academic Purposes* (JEAP) tudományos folyóiratban követhetők. A folyóirat szerkesztői az EAP-t a nyelv kutatásával és oktatásával kapcsolatos interdiszciplináris területként definiálják, amely az egyes csoportok konkrét kommunikációs igényeire és gyakorlatára összpontosít akadémiái környezetben. Az oktatás alapját tehát az egyes tudományágak kognitív, társadalmi és nyelvi igényeinek megértése képezi. A nyelvtanulóknak azokat az angol nyelvi kommunikációs készségeit is fejleszti, amelyek felkészítik őket a tudományos közegben való érvényesülésre (Hyland–Hamp-Lyons 2002).

Jelentős számú, az angol tudományos szövegírás fejlesztését szolgáló tankönyv, kurzus látott napvilágot (például Jordan 1997; Supriyanto 2002; Jordan 2003; Zemach–Rumisek 2005; Bailey 2006; Swales–Feak 2012; Lynch–Anderson 2013;

Norris 2015), amelyek nagymértékben segíthetik a tanárok munkáját. Az ötszintű Longman Academic Writing Series (Butler 2012; Hogue 2016; Oshima–Hogue 2016a; Oshima–Hogue 2016b; Meyers 2013) a mondatok és bekezdések összeállításának alapszintjétől a komplex tudományos esszék és kutatási munkák készítéséig segítheti az angol tudományos szövegírás fejlesztését. Ezek a tankönyvek a tudományos szövegírás különféle aspektusaira és jellemzőire fektetnek hangsúlyt, így az írási folyamat különböző szakaszaira és eljárásaira, a tudományos cikkek és esszék felépítésére, a nyelvtani szerkezetek és a szókincs pontosságára és megfelelőségére. Sok példát, gyakorlatot tartalmaznak megoldókulccsal együtt, rávilágítva a tudományos szövegek fogalmazásakor előforduló leggyakoribb nyelvi nehézségekre, a nyelvi hibák típusaira és azok lehetséges okaira.

1.1. Az angol tudományos szövegírás tanítása és értékelése célcsoportunk esetében

Figyelembe véve célcsoportunk közeli és távlati szükségleteit (végzős hallgatóként a szakdolgozat megírása, valamint tudományos szövegek fordítása jövőendőbeli fordítóként), az angol szaknyelvek tantárgy keretében, amelyet négy féléven keresztül tanítunk, az utolsó félévben az angol tudományos szövegek írásának folyamatával, szerkezeti, nyelvezeti, stílusbeli jellemzőivel foglalkoztunk. A tananyag összeállításakor nagymértékben támaszkodtunk Stephen Bailey *Academic Writing. A Handbook for International Students* című könyvére, valamint R. R. Jordan *Academic Writing Course. Study Skills in English* című kurzusára.

A kurzus a következő témakörökből tevődött össze:

- *a tudományos szövegek főbb jellemzői* (pl. formális, világos, pontosságra törekvő nyelvhasználat, megtervezett szerkezet, releváns, témához kapcsolódó információk bemutatása);

- *az írás folyamata* (tudományos szövegek szerkezete; a plágium meghatározása és annak elkerülése; címadás; a témához kapcsolódó művek kritikus olvasása; jegyzetelés; átfogalmazás; különböző források kombinálása; a gondolatok és bekezdések sorrendjének meghatározása; átírás, javítás);

- *a tudományos szövegek főbb elemei, összetevői* (érvelés, ok és okozati összefüggések megfogalmazása, kohéziós elemek használata, összehasonlítás, definíciók megadása, példaadás, általánosítások, számok használata, bekezdések szerkezete, hivatkozások és idézetek, szinonimák használata, különböző hosszúságú mondatok használata);

- *nyelvi elemek* (tudományos szókincs, rövidítések, óvatos fogalmazás, kötőszavak használata, főnevek használatával kapcsolatos kérdések, előtagok és utótagok használata, igék használatával kapcsolatos kérdések (formalitás, modális igék használata, szenvedő szerkezetek (passive voice) használata, hivatkozást kifejező igék);

- *tudományos szövegek fordításakor felmerülő nehézségek.*

Félév végén felmértük, hogy mennyire sikerült a hallgatóknak elmélyíteni a tanultakat, abból a célból, hogy megállapítsuk, mi az, amit az előbb említettek közül sikerült elsajátítani, begyakorolni, és mi az, aminek a tanítására, gyakorlására nagyobb hangsúlyt kellene fektetni. A teszt összeállításánál arra törekedtünk, hogy a feladatok olyan készségeket mérjenek, amelyek tapasztalatunk szerint gyakran okoznak nehézséget hallgatóinknak az államvizsga-dolgozat megírása folyamán. A teszt részei ennek függvényében a következők voltak:

– *parafrázis*, vagyis egy szöveg átfogalmazása a tanult technikák segítségével (szinonimák használata, szófajok megváltoztatása, a szórend változtatása);

– *tudományos (akadémiai) stílus*, vagyis mit használjunk és mit ne tudományos szövegek írásakor (elkerülendőek például a rövidített, összevont alakok: *don't, didn't*, tétovázás: *well, you know*, bizonyos vonzatos igék, *phrasal verbs: find out, look into*; köznyelvi, bizalmas szavak: *dad, guy, kid*, idiómák, abszolút érvényű kijelentések, pl. *education reduces crime*, személyes attitűdöt kifejező határozószók: *remarkably, fortunately, surprisingly*, szenvedő alak túl gyakori használata stb);

– *hibajavítás*: a hibák azonosítása és javítása (pl. helytelen szóvégződés, igeidő, nem megfelelő szó használata, helyesírási hiba, egyes/többes szám tévesztése, szórend, hiányzó vagy felesleges szavak, nem megfelelő prepozíció stb.). A hibajavítást, bár nem csak a tudományos szövegek esetében fontos, azért mértük, mert többéves tapasztalatunk alapján a hallgatók túl gyakran adnak le hibákkal teli dolgozatokat, és itt olyan hibákra is gondolunk, amelyeket egy alapos átolvasás során valószínűleg ők maguk is észrevettek volna.

A tesztet a Sapientia EMTE 22 harmadéves fordító-tolmács szakos hallgatója töltötte ki. A feladatok megoldásával összesen 100 pontot lehetett elérni, az átfogalmazást mérő első feladat maximum 40 pontot ért, a stílussal és a hibajavítással kapcsolatos feladatok pedig 30-30 pontot. Az eredményeket összesítő táblázatból látható, hogy a hallgatók a legjobb teljesítményt az első feladatnál nyújtották.

1. táblázat. *Pontszámok és a helyes megoldások aránya*

	(1) Átfogalmazás	(2) Stílus	(3) Hibajavítás
Elérhető pontszám	40	30	30
Hallgatók átlaga	27,1	17,6	19,3
Helyes megoldások	67,7%	58,6%	64,3%

Ha az első, átfogalmazást mérő feladat négy részét külön is megvizsgáljuk (2. táblázat), látható, hogy ami feltételezhetően könnyebbé tette ezt a feladatot a másik kettővel szemben, az az, hogy itt nem kellett hibákat, helytelen stílushasználatot azonosítani, majd javítani, átfogalmazni, hanem meg volt határozva, hogy min kell változtatni. Például a szinonimák használata és a szófajok változtatása

esetében kiemeltük azokat a szavakat, amelyeket a hallgatóknak helyettesíteniük vagy módosítaniuk kellett. Látható, hogy a szófaj változtatása jelentette a legnagyobb nehézséget, leginkább azért, mert a szófajjal együtt a mondat szerkezetén is kellett változtatni, és ez a hallgatók több mint felének gondot okozott. Ha a szófajt meg is változtatták, a mondat átfogalmazása sok esetben nem sikerült. A szórend változtatásánál is az volt a leggyakoribb hiba, hogy az újraszerkesztett mondat helytelennek minősült. A fenti példákhoz hasonlóan a bekezdés átfogalmazásánál ugyancsak az volt a leggyakoribb probléma, hogy a változtatások következtében az új mondatok értelmetlennek, helytelennek bizonyultak.

2. táblázat. *Átfogalmazást mérő tesztrészek pontszáma és az eredmények átlaga*

(1) Átfogalmazás	Szinonimák használata	Szófaj megváltoztatása	Szórend megváltoztatása	Egy bekezdés átfogalmazása
Elérhető pontszám (összesen 40 pont)	10	10	10	10
Hallgatók átlaga	7,8	4,7	7,4	7,3

3. táblázat. *A stílust mérő feladat pontozása és az eredmények átlaga*

	Nem megfelelő stílus	Elérhető pontok	Hallgatók átlaga	Helyes megoldások átlaga százalékban
Stílus	You személyes névmás informális használata	3	2,3	76,6%
	összevont alak (<i>can't</i>).	3	2,1	70%
	<i>lots of</i> használata (<i>lots of people think</i> → <i>it is widely believed</i>)	3	1,9	63,3%
	<i>get worse</i> → <i>deteriorate</i>	3	1,8	60%
	Vonzatos ige használata (<i>go up</i> → <i>increase</i>)	3	1,6	53,3%
	'big' (<i>big risk</i> → <i>significant risk</i>)	3	1,6	53,3%
	Személyes attitűdre utaló határozószó (<i>sadly, regrettably</i>)	3	1,4	46,6%
	Bizalmas szó használata (<i>kids</i> → <i>children</i>)	3	1,3	43,3%
	<i>like</i> használata példák bevezetésére (<i>crime like murder</i> → <i>crime, such as murder</i>)	3	1,2	40%
	Abszolút érvényű kijelentések (... <i>will become criminals</i> → ... <i>may become criminals</i>)	3	0,8	26,6%

A három feladat közül a tudományos szövegek stílusára vonatkozó bizonyult a legnehezebbnek (3. táblázat). Ez nem meglepő, ha arra gondolunk, hogy ezzel a stílussal mennyivel ritkábban találkoznak a hallgatók, mint a köznyelvi-vel, hiszen tudományos szövegeket általában csak tanulmányaikkal kapcsolatosan olvasnak, ha erre tanáraik kötelezik őket. A teszt alapján a legnagyobb nehézséget az abszolút érvényű kijelentés felismerése jelentette, de a többi stílusbeli problémát is viszonylag kevesen tudták azonosítani és átírni.

A harmadik feladatban a helyesírási hibákat a hallgatók jelentős része felismerte és ki is javította, a tényekkel kapcsolatos hibákat és az egyes vagy többes szám helytelen használatát is háromnegyed arányban azonosították és átírták (4. táblázat). A nem megfelelő végződéseket vették észre és javították legkisebb arányban. A helytelen szórend és szókinccsel kapcsolatos problémák felismerése sem ment könnyen.

4. táblázat. *A hibatípusok felismerését és javítását mérő feladatra adott pontok és az eredmények*

Hibatípus	Elérhető pontok	Hallgatók átlaga	Helyes megoldások átlaga százalékban
Igeidő	3	2,6	86,6%
Helyesírás	3	2,6	86,6%
Ténnyel kapcsolatos	2	1,5	75%
Egyes/többes szám	2	1,5	75%
Fölösleges szó	2	1,4	70%
Hiányzó szó	3	2	66,6%
Nem megfelelő prepozíció	3	2	66,6%
Szókinccs	6	3,3	55%
Szórend	2	1,1	55%
Szóvégződés	4	1,4	35%

2. Következtetések

Amikor az eredményeket nézzük, nem szabad elfelejtenünk, hogy tudományos szöveget írni anyanyelven is nehéz, nemhogy idegen nyelven. A tesztek eredményei alapján megállapítható, hogy a hallgatók közül sokan nem érték még el angol nyelvből azt a szintet, amelyen már könnyebb lenne a tudományos szövegek írásának fortélyait elsajátítani.

Az átfogalmazások, javítások esetén sok esetben olyan hibákat ejtettek vagy nem vettek észre, amelyek nem feltétlenül a tudományos szövegek írásával kapcsolatosak, hanem a hiányos nyelvismeret bizonyítékai. A hibajavításra fókuszáló harmadik feladat például kevés olyan elemet tartalmazott, amely csak tudomá-

nyos szöveg esetén minősül hibának. Az első két feladatban pedig az értelmetlen mondatok több esetben arról árulkodtak, hogy megfogalmazzuk talán az eredeti mondatot sem értette kellőképpen. Elsősorban tehát a nyelvtudást kellene olyan szintre emelni, amely lehetővé teszi a tudományos szövegírást, fordítást is. Természetesen ez nem egyformán vonatkozik mindenkire, hiszen voltak hallgatók, akik nagyon jól teljesítettek.

Amire az eredmények alapján még érdemes nagyobb hangsúlyt fektetni, az a stílus. Ahhoz, hogy valaki képes legyen megfelelő stílusban fogalmazni egy tudományos szöveget, ahhoz előbb olvasnia kellene ilyen munkákat, minél nagyobb számban. A kurzus során pedig több példával, gyakorlattal lehet tudatosítani, hogy mire tanácsos jobban odafigyelni a stílust illetően. Jelen felmérésben nem volt lehetőségünk minden, a tudományos szövegek írásával kapcsolatos készséget mérni, például az írás folyamatával vagy pedig a fordítással kapcsolatos elemeket. De ezekre is szeretnénk sort keríteni a jövőben.

Szakirodalom

- Bailey, Stephen. 2006. *Academic Writing. A Handbook for International Students*. London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Butler, Linda. 2012. *Fundamentals of Academic Writing (The Longman Academic Writing Series, Level 1)*. Upper Saddle River: Pearson, Longman.
- Ferguson, Gibson. R. 2007. The global spread of English, scientific communication and ESP: Questions of equity, access and domain loss. *Iberica* 13. 7–38.
- Hamp-Lyons, Liz. 2011. English for Academic Purposes. In E. Editor: Hinkel, *Handbook of Research on Second Language Learning and Teaching*. Routledge/Taylor & Francis. 89–105.
- Hogue, Ann. 2016. *Longman Academic Writing Series 2: Paragraphs, with Essential Online Resources*. New York: Pearson Education ESL.
- Hyland, Ken & Hamp-Lyons, Liz. 2002. EAP: issues and directions. *Journal of English for Academic Purposes*, 1(1), 1–12. doi: [https://doi.org/10.1016/S1475-1585\(02\)00002-4](https://doi.org/10.1016/S1475-1585(02)00002-4)
- Jordan, R. R. 1997. *English for Academic Purposes. A guide and resource book for teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jordan, R. R. 2003. *Academic Writing Course. Study Skills in English*. Edinburgh Gate, Harlow: Pearson Education Limited.
- Lillis, Theresa & Curry, M. Jane. 2010. *Academic Writing in a Global Context: The Politics and Practices of Publishing in English*. London and New York: Routledge.
- Lynch, Tony & Anderson, Kenneth. 2013. *Grammar for Accademic Writing*. Edinburgh: English Language Teaching Centre, University of Edinburgh.

- Meyers, Alan. 2013. *Longman Academic Writing Series 5: Essays to Research Papers*. New York: Pearson Education ESL.
- Norris, C. Brimley. 2015. *Academic Writing in English*. Helsinki: Language Services University of Helsinki.
- Oshima, Alice & Hogue, Ann. 2016a. *Longman Academic Writing Series 3: Paragraphs to Essays, with Essential Online Resources*. New York: Pearson Education ESL.
- Oshima, Alice & Hogue, Ann. 2016b. *Longman Academic Writing Series 4: Essays, with Essential Online Resources*. New York: Pearson Education ESL.
- Supriyanto, Bambang. 2002. *Academic Writing. English for Academic Purposes for University Undergraduates*. Bandung: TESOL.
- Swales, M. John & Feak, B. Christine. 2012. *Academic Writing for Graduate Students, 3rd edition: Essential Tasks and Skills*. Michigan: Michigan ELT. doi:10.3998/mpub.2173936
- Veszelszki Ágnes. 2016. Academic Writing, wissenschaftliches Schreiben, tudományos írás. Egyetemi hallgatók írásos produktumai – stilisztikai és grammatikai szempontból. In: *Grammatik. Cathedra Magistrorum* 3. Szerk. Ilona Feld-Knapp. Eötvös-József-Collégium, Budapest. 286–305.
- Zemach, E. Dorothy & Rumisek, A. Lisa. 2005. *Academic Writing from paragraph to essay*. Oxford: Macmillan.

A DIGITÁLIS BÖLCSÉSZET SZEREPE A MAGYAR BIBLIAFORDÍTÁSOK FELHASZNÁLÁSÁBAN

1. A digitális bölcsészet és a bibliafordítások

Közhelyszerű, hogy a digitális bölcsészet (az infokommunikációs technológiák részeként) termékei mára átszövi mindennapjainkat. Nemcsak az okostelefonok, tabletek szövegfelolvasó, karakterfelismerő szoftvereiként van jelen a napi rutinjainkban, hanem a humán tudománnyal foglalkozók tudományos életét is megkönnyítik – legyen az munka vagy egyszerűen olvasás. A digitális bölcsészetet sokféleképpen definiálhatjuk, de a sokféle megközelítés egyvalamiben egyetért: a digitális bölcsészettudományi munka a számítógépes módszerek és a bölcsészettudományi anyagok metszéspontjában zajlik. A feldolgozott anyagok lehetnek analógok (amelyeket szkennelni vagy fényképezni érdemes), vagy születhetnek digitálisan, és a számítógépes feldolgozásba történő integrációjuk a projektek bármely szakaszát érinthetik (vö. Drucker 2021. 1.) – mint ahogy az alább látható lesz.

A nyelvtechnológiai javak nyelvtudományi felhasználása már Magyarországon is sokrétű (lexikográfia: Benő et al. 2021; P. Márkus et al. 2023; konkordanciakészítés: M. Pintér 2022; M. Pintér–P. Márkus 2022; online bibliaolvasók: M. Pintér 2021; korpuszok: M. Pintér–P. Márkus 2021).

Tanulmányomban a digitális bölcsészet egy szűkebb területét, a szövegfeldolgozás, illetve azon belül is a bibliafordítások számítógépes feldolgozásának különféle problémáit érintem. Ugyanakkor fontosnak tartom megjegyezni, hogy a digitális bölcsészetről csupán a szövegfeldolgozást érintő problémák kapcsán írok, ezzel csupán egy kis részét érintve az egyre gyarapodó, bővülő tudományágnak.

Tanulmányom középpontjában a magyar nyelvű bibliafordítások feldolgozásának, online térbe helyezésének problémái állnak (hasonló problémák, feladatok jellemzik a nem magyar nyelvű szövegeket is, ugyanakkor én itt most csupán a magyarral foglalkozom). A számítógépen tárolt bibliafordítások szövegeire nemcsak ihletett, szakralizált szövegeként, hanem nyelvészeti szempontból is értékes, a nyelvi elemzéseket támogató párhuzamos szövegeként is tekinthetünk. Az olvasás, bibliaolvasás ma már nem csak papíron hozzáférhető fordítások és konkordanciák használatában valósul meg, egyre bővül az online hozzáférhető szövegek választéka is (bővebben M. Pintér 2021), lehetővé téve a gyorsabb és többrétű nyelvészeti elemzéseket is.

Jelen tanulmány elemzési keretében a digitális bölcsészet néhány hasznos elemére hívja fel a figyelmet: azokra az apró technológiai megoldásokra, amelyek segítik az online olvasást, a digitális szövegek kutathatóságát. A számítástechnika és humán tudományok határmezsgyéjén létező tudományág vívmányai hasznos segítséget nyújtanak például a keresés terén, hiszen hasznos segítség lehet csak bizonyos szavak vagy igeversek egymás mellett látása – mindez másodpercek alatti keresési eredmények után. A konkordanciák valós időben, kattintásra történő készítése, a szövegek nyelvi elemzéssel történő ellátása, kiegészítése, valamint az egyes könyvek annotálása korpusznyelvészeti kutatásokba történő bekapcsolódást is lehetővé tesz (a bibliakorpuszokról bővebben: M. Pintér–P. Márkus 2021). A karakteralapú konkordanciák és korpuszlekérdezések (tulajdonképpen konkordanciák) kiegészítéseként a homonímia, homográfia elkerülését segítő nyelvészeti kiegészítések fejleszthetik a listaként kapott szövegeket.

A nyelvészeti kutatások digitalizált forrásoként teolingvisztikai, szociolingvisztikai, pragmatikai, fordítástudományi, de akár leíró nyelvészeti kutatások eredményes eszköze is lehet. A teljes Biblia (Ó- és Újszövetség) magyar nyelvű fordításai fordításonként több mint félmillió szövegszóval rendelkező szövegek, ezek morfoszintaktikai elemzése, esetleg normalizálása (erre példa a ParallelBible), valamint olvasmányos, könnyen használható felületen történő megjelenítése a nyelvtechnológia vívmányait gyarapítja.

Az egyszerű, html-szöveggént (<http://www.polarhome.com/biblia>) vagy Word-dokumentumként (Csia Lajos-féle fordítás) létező fordítások ugyan lehetőséget nyújtanak az olvasásra, valamint a böngésző vagy a szövegszerkesztő program beépített keresője nem tudja nyújtani azokat a funkciókat, amelyeket egy-egy program és a mögöttes digitális bölcsészet kínál, így akár a megjelenítést, a grafikát érintő kiegészítő lehetőségeket. A Biblia olvasásához és kutatásához használt kiegészítő kommentárok, lexikonok, azok elrendezése, az egyes olvasók megjelenítésének technikai paraméterezése, ergonómiája, valamint akár a képi vagy hangalapú kiegészítések gazdagítják az értelmezést, illetve esztétikusabbá teszik a megjelenést. A szöveg és képek szerves összekapcsolását kiválóan illusztrálja a King's College London által üzemeltetett The Visual Commentary on Scripture (<https://thevcs.org>) weboldal.

A bibliaiszövegek párhuzamos olvasása ma már a magyar fordítások esetében is lehetséges. A Károli Gáspár Református Egyetem Egyesített Bibliaolvasó kutatócsoportja által készített EBO (Egyesített Bibliaolvasó, <https://ebo.kre.hu>) a képernyő méretétől függően egyszerre több fordítás párhuzamos olvasását, (Fabiny Tibor szavait használva) a bibliaolvasás polifóniáját teszi lehetővé 26 darab, több nyelvet lefedő bibliafordítással.

2. A digitalizálás nehézségei

A magyar nyelvű bibliafordításoknak csupán egy része érhető el digitális formában: vagy magyarországi szervereken, vagy (és ez ritkábban) nemzetközi projektek kapcsán külföldi szervereken, portálokon. A sokféleség nem csak a fordítói és olvasói szemmel üdvözítendő fordítói, stilisztikai és más szövegbeni gazdagságban mutatkozik meg, hanem a szövegfájlok különféle belső, szerkezeti és annotációs, valamint külső, fájlformátumbeli eltéréseiben. Ezek a tulajdonságok egy-egy fordítás esetében csak akkor jelentenek technikai problémát, ha azokat azonos platformon, azonos felosztásban, azonos szövegtulajdonságokkal és annotációval szeretnénk közreadni (például párhuzamos olvasó esetében). Ugyan léteznek szövegszerkezeti annotációs szabványok (lásd a TEI-szabványokat vagy például a lexikográfiai egységek esetében működő szabványokat P. Márkus 2018, 2019, 2021), illetve a bibliakorpuszok XML-annotációja megoldás lehet e sokszínűség uniformizálására (mint például a lexikográfiában a szócikkek esetében), ugyanakkor nem várható el, hogy a szöveggazdák nyomtatásra szánt szövegekben egységességre törekedjenek. Főként akkor, ha már a szövegbeli polifonitást eredendően üdvözítendőnek tartjuk.

A bibliafordítások digitális megjelenítésének feltehetően nem csak szerzői jogi korlátai vannak, mivel az elérhető szövegek száma kevés, a nem digitalizált szövegek digitalizálása idő- és munkaigényes, ráadásul egy új szöveg meglévő keretrendszerbe importálása számos nehézséget, buktatót rejt.

Király Levente Zoltán az online bibliaolvasók (pontosabban a párhuzamos bibliaolvasók) készítésének négy alapproblémájáról ír (vö. Király 2021), amelyek közül az első a digitalizálás folyamatát, három (b–d) pedig a már digitalizált szövegek feldolgozását érinti: a) digitalizálás, b) adattisztítás, c) importálás és d) párhuzamosítás. A digitalizálás során előforduló problémák egy része nem nyelvészeti vonatkozású, illetve azok megoldása sokkal inkább technológiai, mintsem filológiai jellegű.

Általánosságban igaz, hogy csupán a legújabb bibliafordítások érhetőek el digitalizált formában. Milyen hasznos is lenne, ha a régebbi magyar fordítások is elérhetőek lennének számítógépen tárolt formában (e tekintetben a Parallel-Bible – <https://parallelbible.nytud.hu> – és az EBO – <https://ebo.kre.hu> – kincs, mivel régebbi szövegeket is tartalmaz – lekérdezhető, kereshető formában). Ehhez azonban a régi kötetek szövegeit digitalizálni kellene. Ez utóbbi jellemzően kétféle módon lehetséges: optikai karakterfelismeréssel vagy gépeléssel. A manuális gépelés ugyan fárasztó, de pontosabb szöveget eredményez. Ezzel elkerülve a számítógépes karakterfelismerés hibáit, amelyek a magyar nyelvet illetően általában a tévesen ligatúráknak észlelt betűpárok esetében, így például az $f+i$ betűkapcsolatnál fordulnak elő, de gyakori még a $dölt h$ b betűvé vagy az $r+n$ betűkapcsolat m betűvé történő hibás alakítása is – még akkor is, ha a karakterfelismerő programok szótáralapúak, azaz kiszűrjük a hibás szavakat, azonban

szemantikai egyértelműsítés nélkül az adott helyen hibás, de hibátlanul írt ortográfiai szó esetében a program nem ad hibaüzenetet. A magyar nyelvű bibliafordítások esetében ilyen téren érdekes próbálkozás a Szabó Bálint által működtetett Projekt Vizsoly, ahol az 1590-es, első magyar nyelvű teljes bibliafordítás szövegét próbálják meg közösségi erővel számítógépesíteni: a 31 168 verssor gépelése, feldolgozása soronként történik, minden felhasználó szabadon hozzátehet, „hozzágépelhet”. A gépelés útján történő digitalizálás nem csak Magyarországon használatos, érdekes kezdeményezés a Project Gutenberg vállalása is, amelyben a King James Bible 1611-ben kiadott változatát digitalizálták közösségi alapon, olvasók segítségével (<https://www.gutenberg.org/ebooks/10>).

A már digitalizált szövegek, bibliafordítások sem mentesek a különféle hibáktól, illetve sajátosságoktól (több szöveg azonos formátumra hozása esetén ezek akár hibáknak is értelmezhetők). A többféle hibatípus közül (a magyar nyelvű bibliafordítások tekintetében bővebben lásd Király 2021; M. Pintér 2024) a leggyakoribbak a hibás (elcsúszó) versszámozások, hiányzó versek, hibás annotáció, a karakterfelismerés folyamán létrehozott hibák (az eredeti szövegben nem létező idézőjelek, perjelek, diakritikus karakterek megjelenése), de ugyanígy előfordulnak tördeléssel kapcsolatos hibák, elvesző karakterstílusok (dőlt, félkövér), címek vagy bekezdések. A szövegek (legyenek azok papír alapúak vagy digitalizáltak) egy további sajátossága a hibák, elütések, amelyek az eredeti, nyomtatott szövegben is jelen vannak. Ezek tipikusan elütések, helyesírási hibák vagy a felső indexek szöveggént értelmezése (hiszen a felső indexben lévő versszám technikai értelemben nem tartozik az igevers szavához, azt az elemzőnek fel kell ismernie), például *HarMadik, nEgyEdik, harmickétezer-ötszáz, harmichárom; kétezerhétszáz, kétezerszázhetvenkét; négyezer-ötszáz; kilenvenkilenc, kiontott9*.

Az adattisztítás folyamata kettős beágyazottságú, egyrészt informatikai, másrészt filológiai tekintetben. A szövegazonosság, esetleg a szövegpárhuzamosítás eredményeként fontos, hogy a programban vagy a böngészőben megjelenő karakterek mindegyik szöveg esetében azonosak legyenek (például a *hosszú ő, ű* ne *hullámvonalas ő* vagy *kalapos ű* legyen), a szoftver által kezelt szövegek azonos karakterkódolásúak legyenek. Az eltérő kódkészlettel kódolt szövegek (a magyar nyelvű szövegek jellemzően UTF-8 és ISO-8859-2 kódokkal készülnek) diakritikus vagy annak vélt karakterei problémákat okozhatnak, de ugyanígy kezelni kell a korábbi digitalizálás során létrejövő, fentebb már említett karakterhibákat (például téves ligatúrák vagy más karakterként felismert betű).

Látható, hogy a digitalizált szövegek számítógépesítése nem oldható meg az emberi segítség kizárásával (ugyanaz igaz az automatikus konkordanciakészítőkre). Az esetleges íráshibák, tipográfiai hibák kiszűrése jelenleg nem automatizálható teljes mértékben, az emberi munka, olvasásjavítás nem hagyható el. Az algoritmizálható folyamatok például nem szűrik ki teljesen a szövegtagoláshoz használt karakterek (eredetileg metakarakterek) felesleges megjelenését a Biblia szövegében, akár értelmezési hibát generálva – ilyen karakter lehet például az

idézőjel vagy a pontosvessző, amelyek az igeversek számítógépes tagolását szolgálják, segítve a szöveg megjelenítését, a keresés utáni találatok pontos visszaadását (lásd Király 2021. 45.).

Az importálás folyamán egy bibliaszöveget érintő sajátos probléma például a deuterokanonikus szövegrészek szokatlan helyen előfordulása, vagy éppen a különböző szöveghagyomány, latin/görög forrás is (olyan szövegek, amelyek nem kerültek be a héber bibliába, azonban a 4. századi másodkanonizáció után bekerültek a reformáció előtti keresztény bibliákba és megjelennek a mai katolikus fordításokban, például Eszter könyvének vagy Dániel könyvének kiegészítései). Az így létrejövő hosszú szövegeket manuálisan kell kisebb szövegegységekre, alversekre bontani.

A szövegszinkronizálás utolsó folyamata, a párhuzamosítás alatt összetettebb problémák is előfordulhatnak. A bibliafordítások látszólagos azonossága ellenére a párhuzamosítást nehezítő körülmény lehet a – fentebb említett – katolikus fordítások által tartalmazott deuterokanonikus ószövetségi könyvek. Nemcsak a hosszabb szövegrészek, hanem egy-egy extra sor léte, vagy éppen néhány klasszikus vers hiánya is nehezítheti a párhuzamosítást, főként ha a hiányt nem jelölték a számozás elcsúsztatásával.

Az elcsúszó számozás is jelenthet problémát, hiszen néhány fordítás eltérő fejezethatárai eltérő számozást jelentenek. Az eltérő számozás mellett eltérő vershatárok is előfordulnak, fokozva a különbségek okozta nehézségek kezelését. Ahogy Király írja, a versszámozás egységesítése önmagában még kevés az egyes egységek párhuzamosításához, a pontos párhuzamosítás érdekében az összes elérhető szövegváltozatot kisebb egységekre kell bontani, hogy az alversek mentén egyértelműen lehessen párhuzamosítani (Király 2021. 48.) – ehhez segítség lehet a szövegtörzsből egy pótlólagos számozás bevezetése, amely természetesen az olvasófelületen nem látszik, csupán a párhuzamos olvasást segíti.

3. Magyar bibliafordítások az online térben

Az olvasást, illetve a fordítások elemzését nagyban megkönnyítik a digitális bibliák és digitális segédeszközök, amelyek akár többféle segédeszköz becsatornázásával segítik az értelmezést, illetve lehetővé teszik a párhuzamos bibliaolvasást, a bibliaolvasás és -kutatás termékeny polifóniáját.

Lukács evangéliuma felteszi a kérdést: „Hogyan olvasod?” (Lk 10,26). A kérdés értelmezhető, megválaszolható egzegetikai pontossággal (erre például Fabiny 2021) és laikus „olvasatban” is. Laikus értelemben a kérdés vonatkozhat akár az olvasás módjának megtervezésére, ami a digitális bölcsészet oldaláról tekintve leginkább a bibliaszövegek olvastatásának módját, a szövegek elrendezését, valamint a köztük lévő átjárhatóság megtervezését érinti. A válasz ugyanakkor kapcsolatban van a bibliafordítások kutatásának technikai oldalával is: hogyan

segíthet a webes technológia a fordítások értelmezésében, összevetésében, illetve az új fordítások megtervezésében és véghezvitelében.

A magyar nyelvű bibliafordításokat tartalmazó oldalak többféle paraméter alapján is kategorizálhatók (ezekről bővebben M. Pintér 2021), az egyes jellemzők megléte vagy hiánya nem feltétlenül jelent minőségi különbséget. Az online tartalmak ugyanakkor objektív, a használat szempontjából releváns kritériumok alapján kategorizálhatók, kimutatva az olvasáshoz, kutatáshoz szükséges különféle paramétereket. Az olvasást-kutatást segítő digitális javak elemzése például az alábbi, az olvasást elősegítő tulajdonságok mentén is történhet:

- a felületen megjelenő szövegrész hossza (tömbszerű elrendezés, esetleg az olvasást segítő igevers vagy hosszabb perikópa),
- a felületen megjeleníthető fordítások száma, azaz lehetséges-e a párhuzamos szövegek olvasása,
- az oldalon elérhető bibliafordítások száma,
- az oldalba beépített keresőfunkció megléte vagy hiánya (lehetséges-e a keresés, ha igen, milyen típusú – szóalapú vagy reguláris kifejezéssel működő),
- sajátos tartalom: milyen sajátos, a bibliafordítások kutatását, esetleg azok olvasását segítő plusz alkalmazást tartalmaz.

A digitális Bibliák másik felhasználási területe a nyelvtechnológia és a digitális bölcsészet (erre jó példa lehet a nyelvi elemzés – például a SketchEngine program használata, ennek egy lehetséges keretét lásd M. Pintér 2024), amely fókuszában a hosszabb szövegek felhasználása áll, akár nyelvelemzési, akár adatmentési szempontokat szem előtt tartva. A hosszabb szöveg jelen esetben több százezer szavas textust jelent, ami néhány magyar kanonikus bibliafordítás esetében az alábbi szószámot jelenti: ÚF = 536 981, RÚF = 549 273 szó, ÚRK = 537 497; SZIT = 612 740 szó, KNV = 630 580 szó. A Biblia fordításai fontos terepet jelentenek a számítógépes szövegfeldolgozás, így a korpusznyelvészet számára, mivel nagy mennyiségű, számítógépen tárolható, elemezhető, pontos bibliográfiával rendelkező annotálható szöveg, amely több nyelven, nyelvváltozatban is elérhető, így akár a fordításváltozatok párhuzamba is állíthatók.

Egy-egy nyelv bibliafordításainak digitális szöveggént történő tárolása nagy haszon a számítógépes nyelvfeldolgozás számára. A számítógéppel támogatott fordítás (*computer aided translation studies*), a fordítógépek fejlesztésének lehetősége, az emberi fordítók fordítási gyakorlatát segítő korpuszok olyan eszközök, amelyek összeállítása mögött a digitális bölcsészet eszköztára áll. A bibliakorpuszok haszna megkérdőjelezhetetlen: nagy mennyiségű annotált szövegek, amelyek megkönnyítik a szövegek áttekintését, összefüggések keresését.

A Biblia többnyelvű, párhuzamos korpuszként történő használata ugyan nem elterjedt, de léteznek Bibliát feldolgozó korpuszok is. Szem előtt tartva, hogy a korpusznyelvészet elsősorban nyelvtechnológiai megfontolásokból foglalkozik a párhuzamos korpuszokkal, felhasználásukat tekintve is elsősorban nyelvtch-

nológiai szempontok vezérlik a bibliakorpuszok létrehozóit (lásd például Resnik et al. 1999; McCarthy et al. 2020).

A párhuzamos korpuszok elsősorban a gépi tanulóalgoritmusok és a statisztikai alapú fordítógépek számára jelentenek fontos terepet, például a nagy mennyiségű párhuzamosított mondat és lexikális egységek segíthetnek valamely két nyelv közötti gépi, azaz automatizált párhuzamosítás pontosításában. Ez lehet akár a lehetséges szókapcsolatok rögzítésével, mintaadásával vagy az adott nyelvre jellemző szó- és mondat szintaktikai szabályok begyakoroltatásával. Ilyen nyelvtechnológiai feladatok például a szintaktikai kapcsolatok pontosítása, nyelveken belüli és nyelvek közötti mondatfüggések, mondatbehelyettesítések, igealakok pontosítása vagy akár a többnyelvű optikai karakterfelismerés.

A nyelvtechnológiai és fordítói célok elérése már kevés nyelv, akár egy-egy nyelvpár felhasználásával is megvalósulhat. Éppen ezért (is) a legtöbb párhuzamos és összehasonlító korpusz kevés nyelv anyagait tartalmazza. Ugyanakkor a szöveggyűjtés és szövegfeldolgozás automatizáltsága miatt lehetnek sok nyelvet lefedő korpuszok is. Ilyen például a Christos Christodouloupoulos által készített *Massively parallel corpus: the Bible in 100 languages*, amelyben – egyebek mellett – magyar nyelvű Biblia is szerepel. A többnyelvűség ugyan lehetővé teszi a nyelvközi ekvivalenciák kutatását, azonban a korpuszban szereplő magyar nyelvet az 1908-as revideált Károli-fordítás jelenti.

A párhuzamos bibliakorpuszok építésére tett másik érdekes kísérlet Philip Resnik és kollégáinak produktuma (lásd Resnik et al. 1999) – Parallel Corpus of the “Book of 2000 Tongues”, amely a 2000-es évek elején egyfajta kísérlet volt párhuzamos bibliakorpuszok létrehozására és az arra épülő fordításelméleti és összehasonlító nyelvészeti kutatások kivitelezésére.

A Szentírás szövegének online összehasonlítása nem csak fordítástudományi szempontból hasznos lehetőség, emellett hasznos és fontos bölcsészettudományi, vallástudományi lehetőség is. Az azonos nyelvű bibliák közti átjárhatóság, esetleg ekvivalenciák keresése hasznos segítség a kutatók vagy akár csupán a pusztán érdeklődők számára (épp a kutatások és olvasások különfélesége indokolná, hogy a lekérdezőfelületbe épített kereső minél részletesebb keresési funkciókkal rendelkezzen – ezekről és a magyar bibliafordítások korpusznyelvészeti megalapozottságáról bővebben M. Pintér–P. Márkus 2021).

Az online olvasók talán legfontosabb eleme a lekérdezés paraméterezése és a lekérdezés után megjelenő vertikális listázás, a találati lista vagy konkordancia-lista. Az online bibliafordítások esetében a „konkordancia” szó kettős értelmű: egyrészt (és eredendően) jelenti a Szentírás szavainak és azok lelőhelyének ábécébe rendezett gyűjteményét, segítve a téma vagy kifejezés megkeresését, kontextusba helyezését, illetve a számítógépes korpuszok, a modern kori, számítógépen megjelenített szövegek központi grafikai elemeit. A lexikológiai, illetve fordítástudományi kutatások tulajdonképpen újra a konkordanciákon alapulnak, mivel a találat és a kontextus alapján lehet nyelvtudományi ismeretekre épülő releváns

döntéseket hozni. Azaz a konkordanciák visszatérnek, hogy segítsék a fordítókat, exegétákat, csak a mai kornak megfelelően, számítógépesített alakban.

A digitális megjelenítés, valamint a digitális szövegben történő keresés hasznos segítség a konkordanciák készítésében – a lekérdezőfelületek ma már képesek valós időben készült konkordanciák készítésére. Az online bibliák keresőfunkcióinak használatával lehetőség nyílik kulcsszavas keresésre, azaz a Szentírás szavainak kontextusba helyezésére. A magyar fordításokat megjelenítő online oldalak ma már általában rendelkeznek keresőfunkcióval, némelyik esetében többféle paraméterrel is (mint például a kis- és nagy kezdőbetűk ki-be kapcsolása, szó elejére, végére keresés vagy éppen szótövesítés).

A digitális bölcsészet eszköztárát felmutató, a magyar nyelvű bibliafordításokat bemutató oldalak közül a teljesség igénye nélkül álljon itt csupán néhány fontos példa azokból az online bibliaolvasókból, amelyek lehetővé teszik a valós idejű online konkordanciakészítést:

– *A Biblia mindenké* (<https://www.abibliamindenkie.hu/keres/uj/>): a keresésben lehetőség van a kis- és nagybetű megkülönböztetésére, illetve teljes kifejezés keresésére; a találat visszaadja az igeverset, illetve megjelöli a lokuszt, hiperlinkként mutatva az adott könyvre és versre.

– *Szentírás.hu* (<https://szentiras.hu/kereses/search>): a keresésben lehetőség van könyvek vagy/és fordítások között válogatni, szűkíteni, illetve a találatok megjelenítésénél versenkénti, fejezetenkénti vagy könyvenkénti, valamint ó- és újszövetségi csoportosítást beállítani; a találat fordításonként visszaadja az igeverset, illetve megjelöli a lokuszt, hiperlinkként mutatva az adott könyvre és versre.

– *On-line Biblia* (biblia.hit.hu): a keresés többféle paraméter mentén finomhangolható, így a keresésben lehetőség van könyvek vagy/és fordítások között válogatni, szűkíteni, illetve beállítható a csak szó eleji egyezés és az ékezetek ki-be kapcsolása; a találat a lokusz megjelölésével táblázatos formában adja vissza a keresést. A lokusz itt is hiperlinkként működik, a megjelenített fejezet szövegében jelölve a keresett kifejezést tartalmazó igeverset. További fontos tulajdonság, hogy a keresett kifejezések szűkítésében lehetőség van egy vagy több karakter helyettesítésére, valamint az ÉS a VAGY és a NEM operátorok használatára.

– *biblia.hu* (<https://biblia.biblia.hu>): a honlap az 1908-as Károli-revíziót tartalmazza, abban szavak, szótöredékek és szókapcsolatok is kereshetők, könyvenkénti szűkítésben vagy az Ó- és Újszövetségben külön keresve. A kereső lehetővé teszi az ékezetek, valamint a kis- és nagybetűk ki-be kapcsolását, illetve a keresett kifejezések szűkítésében lehetőség van az ÉS és a '-' (mínusz) operátorok használatára.

– *Okos Biblia* (<https://biblia.szeroczei.hu>): az oldal keresője a különböző fordításokban könyvekre vagy nagyobb egységekre (például Ó- vagy Újszövetség, Törvénykönyvek, Történeti könyvek) szűkítve engedi szavak és szó szerkezetek keresését, karakterlánc keresését, illetve többszavas egységek keresését. A fentektől eltérően az Okos Bibliában lehetőség van a Strong-konkordancia keresésére is. A találat fordításonként visszaadja az igeverset, illetve megjelöli a lokuszt, hi-

perlinkként mutatva az adott könyvre és versre. A lokuszra kattintva visszaadja a fejezetet, színessel jelölve a találatot tartalmazó igeverset.

– <http://www.polarhome.com/biblia/>: Az oldal az 1908-as kiadású Károli-revíziót tartalmazza, egyszerű HTML-szöveggént, amely nem kezeli a magyar ábécé diakritikus karaktereit. A keresés egy-egy igevers sorában keresi a keresőmezőbe beírt karaktereket, illetve a keresett kifejezések szűkítésében lehetőség van egy vagy több karakter helyettesítésére. Fontos, hogy a kereső nem érzékeny a kis- és nagybetűkre, illetve érdemes megjegyezni, hogy a felsoroltak közül ez a legrégebbi.

4. A digitális bölcsészet eredménye: a konkordanciák

Az online olvasók hasznos funkciója az automatikus, ugyanakkor némileg pontatlan konkordanciakészítés. A konkordancia haszná sokrétű – segíti a fordítót a kontextus megismerésében, a jelentések pontosításában, a szintaktikai információk megértésében, de ugyanúgy segíti a laikus olvasót egy-egy szó vagy szókapcsolat megtalálásában, az igehelyek megismerésében. A konkordanciák felfoghatók akár a Bibliát érintő intellektuális tudás gyarapításának eszközeként is, tekintve hogy egy-egy szó szöveggörnyezetét és pontos bibliai helyét nevezik meg. Az újabb, főként online konkordanciák görög, latin szótárakkal, valamint különféle, az értelmezést és így a fordítást segítő szótárakkal egészültek ki (jó példa erre az angol nyelvű Blue Letter Bible, amely interaktív módon építi be a különféle szótárakat és értelmezést segítő anyagokat).

A konkordanciák készítése a számítástechnikával kiegészült világban ma már nem tűnhet bonyolult és hosszadalmas folyamatnak, hiszen például a fentebb említett bibliaolvasók nagy része keresővel is rendelkezik, amelyek képesek a találatok konkordáns megjelenítésére. Ugyanakkor a számítástechnikai fejlesztések e tekintetben nem helyettesíthetik az embert – a gépesítés viszont hasznos kiegészítője lehet a kutatásoknak vagy a Biblia ismeretének.

Bár nem egyértelmű, hiszen a konkordanciák egynyelvű Bibliákhoz készülnek, a konkordancia készítésének hasznos fordítástudományi, terminológiai vonzata is lehet. A terminológia többféleképpen is érinti a vallásos nyelvhasználatot (elég csak a teolingvisztikai szempontokra, a liturgikus nyelvhasználat kötöttségére, felekezethez kötöttségére gondolni), fordításelméleti szempontból fontos szerepe van például a fordítások felekezeti közötti megkülönböztetésében (tipikus magyar nyelvű példa a *felebarát* – *embertárs* különbség vagy akár az *egyes tulajdonnevek írásának* kérdése; például az alábbi három írásváltozat három magyar fordításhoz, illetve két felekezethez köthetőek: Betsabé, Batseba, Betshabé, vagy akár a kapitálissal szedett *ÚR* megnevezés), vagy akár konkordanciakészítés folyamán a megfelelő ekvivalensek, valamint azok formájának kiválasztásában. Ha szem előtt tartjuk, hogy a Bibliában használt szavak és kifejezések szaknyelvi szerepe nemcsak azok jelentésében, hanem használati körében is specifikusak, egyértelművé

válik, hogy a bibliai lexikon erősen terminológiai vonatkozású. Egy konkordancia, azaz Biblia szavainak és előfordulási helyeinek listázása épp a szakszavak domén-orientáltságát erősíti, legyen szó a tipikusan az Ó-, illetve a tipikusan az Újszövetségben előforduló vagy valamely fordításokat jellemző lexikáról.

Ebben az alfejezetben a Veritas Kiadó által megjelentetett Újonnan revideált fordítás (ÚRK) 2021-ben kiadott változatához készülő magyar konkordancia összeállításai közben felmerülő néhány problémára hívom fel a figyelmet. Mivel a magyar nyelvű konkordancia az angol nyelvű címszólista magyar fordítására épül, a magyar konkordancia első lépéseként az angol címszavakat le kell fordítani (némelyek denotatív ekvivalenciája egyértelmű, de vannak összetettebb jelentésmezővel rendelkező címszavak is, például az *ability*, amely a magyar fordításban lehet 'képeség', 'tehetség', 'bölcesség', de 'értelem' is, vagy az *accept*, amely lehet 'befogad', de 'kedves előtted' is – az *acceptance* ugyanakkor már csak 'elfogadás', 'befogadás').

Az alábbiakban szemléltetésként álljon itt néhány típus és példa a címszavak megállapítására és a konkordanciák elkészítésére. A konkordanciák esetében két fontos dologra kell ügyelni: a jelentésre és a szóalakra. A jelentés fontos, hiszen a kereső a jelentésnek megfelelő szóalak alapján szeretné megtalálni a keresett igehelyet. E tekintetben a homonimák problémát okoz(hat)nak, mivel azok keveredése az értelmezést zavarná.

Nem mindegy, hogy a *hisz* lexéma kötőszói, határozószói vagy igei jelentésben szerepel, illetve nem mindegy, hogy a *szeretett* befejezett melléknévi igenév vagy múlt idejű ige lesz. Ezek egy része (-*tt* végű alakok) könnyebben kezelhető, részint mivel az egyes alakokból kevés van, amelyeket kézi válogatással lehet kezelni, illetve lokális (ha a *szeret* igei jelentésű, akkor az igeversben van -*ni* végű főnévi igenév is). Nehezebben kezelhetők a szemantikailag összetettebb lexémák, amelyeket utólag manuálisan kell átnézni, az igeverseket másik címszó alá rendezni. Ilyen a *felett* határozószó, amely jelenthet fizikailag „függőleges irányban vkinél, vminél magasabban levő helyen” létezés (ÉKSz²), de épp a Biblia szövegében sokkal gyakoribb a „vmely szintnél, foknál magasabban, valamit meghaladva” (ÉKSz²) transzcendens jelentés. Ugyanígy a *nyomorult* szerepelhet 'súlyos bajban szenvedő, szerencsétlen', de 'nyomorban élő' jelentésben is. Az előbbi példához viszonyítva sokkal egyértelműbb különbség van a lexémák főnévi és igei jelentése között, a *követ* lehet főnévi vagy igei jelentésű, bár az igei jelentés automatikus kiszűrésében segítség lehet az ige után lévő -*t* tárgyragos alak, amely grammatikai elemző nélkül akár félrevihető is lehet, mivel más szófajú szavak is végződhetnek -*t* betűvel.

A különböző, homonim szóalakok beazonosítása egyszerű, mivel egyazon karakterlánc kétféle jelentése akár a környező szóalakok, toldalékok miatt is megoldható, azonban a többváltozatú szótövek esetében akár egymástól jelentősen különböző szóalakok is előfordulhatnak. A többalakú szótövek rendszere a magyar nyelvben viszonylag szabályozott, az egyes típusok lefedik a Biblia szöveg-

ében előforduló alakokat, ugyanakkor a Biblia archaizáló nyelvezete, illetve a karakterláncok akár jelentős módosulása (például a többalakú igeformák *v-s* változatú tövek esetében) többféle kérdést is felvet. Ugyan az *alma ~ almá**, *madár ~ madar**, *elalszik ~ elaludt*, *eszik ~ ettem ~ ettek*, *zászló ~ zászla**, *hisz ~ higgy** típusú szóalakok megtalálása előzetes grammatikai elemzés nélkül is megoldható, azonban a konkordanciák esetében az azonos szóalakok egy címszóban történő megjelenítése akár problematikus is lehet. A magyar nyelvű hagyomány a szótöveket veszi a konkordanciák alapjául, azaz a különböző szóalakok egymás alatt helyezkednek el.

Az egyes szócikkek felépítése, a címszó és a hozzá kapcsolódó, más alakokat tartalmazó igeformák összekapcsolása, azonos csoportban megjelenítése korántsem problémamentes (még akkor sem, ha bizonyos tekintetben hagyományokra épül). A magyar nyelvű fordításhoz kapcsolódó konkordancia összeállításakor az alábbi, a szóalakokkal kapcsolatos, grammatikát érintő típusokkal szembesültem, amelyeket a konkordancia készítése közben kezelni kell:

- különféle morfológiai típusú tőalternációk: többalakú főnévi és igeformák, illetve névszótövek, amelyek egy része lokálisan kezelhető, mivel a szótári tő mellett kevés számú tőváltozat van (*hisz – higgy*, *eszik – evő*, *medve – medvék*, *között – közé – köztem*); azonos tő, amely szabálytalanul viselkedik (*szép – szebb*; illetve ilyen lesz a *jó – jobb*); a szuppletív alakok kezelése (*egy – első*, *kettő – második*, *van – lesz*, *sok – több*) leginkább nyelvészeti-nyelvészeti probléma, mivel a konkordanciában a szuppletív alakok külön szócikkek lesznek,

- azonos tő többféle toldalékkal: az előző típusban például a *fényes* és *fényesebb* két szócikk lesz, azonban a *fényesre* a *fényes*, a *fényességét* pedig a *fényesség* címszavak alatt keresendő majd, mivel a ragos és jeles alakok a szótári alak alatt találhatóak,

- azonos alakú, azonban más szófajú lexémák (a homonimák egy típusa): a homonímia kezelése hasonló a szótárakéhoz, mivel egy szócikk csupán egyetlen szófajhoz kapcsolódó konkordanciákat tartalmaz (azaz például a *puszta* melléknévi szerepű alakjai elkülönülnek a főnévi alakoktól),

- prefixumok: az angol fordítás miatt ebbe a csoportba a *leg-* jel és az igekezőtők tartoznak (de a túlzófok *legesleg-* jele már nem fordulna elő, bár nem is fordul elő), azonban a szuppletív alakokhoz hasonlóan ezek sem jelentenek nagyobb problémát, mivel önálló szócikkeket képeznek (külön található az *elalszik* és az *alszik*),

- igeidők: mivel a címszavak között elsősorban formális különbség van, a magyar igeidők ugyan sajátosan kezelendők, de nem jelentenek nagy problémát; az igeidők tekintetében a *-t/-tt* végű szavak lehetnek problematikusak, mivel azok lehetnek igeik, igenevek is – azok pedig külön szócikkben kezelendők,

- összetételek: az önálló lexéma lehet összetett szó tagja is, ilyenkor – formális szabályokat előtérbe helyezve – különálló elemként, címszóként kezelendők (azaz külön szócikk lesz a *balzsam* és a *balzsamolaj*, de az *olaj* is),

– elváló igekötők: az elváló igekötők ugyan formálisan nehezebben kezelhetők (hiszen nem részei az ortográfiai szónak), azonban a keresőalgorithmus erre is figyel, így a posztponált igekötős alakok egyszerre jelennek meg a prefixumként működő igekötőkkel együtt (azaz például a *fölmegy* és a *megy föl* azonos szócikkben, a *fölmegy* címszó alatt lesznek; ugyanakkor a *felmegy* és a *megy fel* pedig a *felmegy* címszó alatt keresendő majd).

A fenti definiált típusok, valamint a hozzájuk tartozó egyes példák megoldása tipikusan „emberi”, és nem „gépi”, az interneten található bibliaolvasók keresője nem tudja azokat kielégítően kezelni. Az online bibliaolvasók csupán karakterillesztést végeznek, nem képesek automatikus szótövesítésre vagy akár szófajok felismerésére, megkülönböztetésére. A bibliakonkordanciában ellentét feszül a lexikai jelentés és a formális alak között, amelynél a formális alakok vannak előnyben részesítve – azaz a prefixumok és képzők, illetve szuppletív alakok miatt létrejövő karaktersorozatok különálló, egyedi szócikkekként kezelendők.

A félig automatizált konkordanciakészítés hasznosnak mutatkozik, mivel az egyes magyar nyelvű konkordanciákat „szemmel” is át kell nézni: egyrészt a feljebb már említett fordításbeli, de főként morfológiai sajátosságok miatt. A konkordancia készítése nem oldható meg teljesen automatizált módon, mivel az ekvivalensek pontos megtalálása nem oldható meg szemantikai pontosítás nélkül. A folyamatosan bővülő konkordancia készítése közben az alábbi, az automatizálást nehezítő körülmények fordultak elő:

– Az automatizmus nem kezeli kielégítően a kis- és nagybetűket: egyrészt a központozás miatti nagy kezdőbetűk, másrészt a Bibliában szereplő, egyébként közszóként is használatos szavak, homonimák automatizált keresése nehezkesebb (mert például a köznévi jelentésű szó mondatkezdő pozícióban nagy kezdőbetűs lesz; így például a *Bálák*, *Bálám* vagy a *Bél* tipikusan tulajdonnévi használatú, a *Sarjadék* vagy az *Örökkévaló* pedig tipikusan tulajdonnévi használatú, azonban előfordul közszói vagy melléknévi jelentésben is. A helyes jelentéssel rendelkező szavakat és igeverseket utólag kézzel kell külön csoportokba rendezni.

– A szóhatárok kezelése nem minden esetben kielégítő: ha pusztán karaktersort nézek (például *arám* vagy *épit*), vagy ha a karaktersort hosszabb egységbe ágyazom (*.\báld[^o|á]*, *hadsereg*, *sereg*), olyan értelmezésbeli problémák keletkezhetnek, amelyek a parancsfájlok megírása közben nem láthatók előre – azonban a manuális ellenőrzésnél már igen. Az *arám* karaktersor az *arámok* mellett megtalálja a *karám*, *Paddam-Arám* vagy *arámi* alakokat, illetve az *épit* karaktersor az *épitő*, *épitőmester*, *templomépitésre*, *szépitésük*, *újjépitik* karaktersorozatokot. Ezek egyrészt kezelhetőek a szóhatárok pontos definiálásával (ugyanakkor a záró elem megadása a toldalékok miatt problematikus lehet). Így az *áld* esetében kizárható az *áldo** *áldá** alakok (bár az *áldom*, *áldok* alakokra ügyelni kell), a *sereg* definiálásakor ki kell zárni a *hadsereg* szót, mivel az már különálló címszó. Ugyanígy problémát jelentenek az elváló igekötők, amelyeket sajátos szkripttel

lehet megtalálni, például a *visszahoz hoz* vissza* alakban is előfordulhat, ahol a két ortográfiai szó között n darab más szó is állhat.

– Sajátos módon kezelendők a szókapcsolatok, így például a *börtönbe vet, törbe csal, életben marad*, amelyek az elváló igekötőköz viselkednek – ugyanakkor a szótári alak két ortográfiai szava között is lehet n darabnyi ortográfiai szó.

– Az automatizáció csupán részben (például a kis és nagy kezdőbetűk kapcsán, *Örökkévaló – örökkévaló, Arám – arám*) vagy egyáltalán nem tudja kezelni a jelentésbeli különbségeket (homonimák). Automatikus morfológiai elemzés nélkül a *haragos*, a *szegény*, a *hát* többszófajúsága csak manuálisan különíthető el.

5. Befejezés

„Kezdetben vala az Ige...” A digitális bölcsészet bibliafordítások prezentálásához nyújtott vívmányai tulajdonképpen valahol a szövegek tárolásában (előkészítésében, annotálásában), a szövegek megjelenítésében és a konkordanciák készítésében, azok tállalásában vannak jelen. A bibliaértelmezés alapvető eszköze a konkordancia – legyen az papíralapú vagy digitális.

Circulus vitiosus: a kezdet kezdetén létrehozott listaszerű megjelenítés és annak megnevezése a modern kori, számítógépen megjelenített szövegek sajátossága is. A mai lexikológiai, fordítástudományi kutatások tulajdonképpen újra a konkordanciákon alapulnak. Azaz a konkordanciák visszatérnek, hogy segítsék a fordítókat, csak a mai kornak megfelelően, digitalizált formában, számítógépesített alakban.

A Károli Gáspár Református Egyetemen működő EBO – Egyesített Bibliaolvasóprojekt részeként készített online olvasó(ebo.kre.hu) a párhuzamosított szövegekre építve teszi lehetővé a különböző biblikus felekezetek tagjai számára egymás napi igéjének követését, a Szentírás különféle fordításainak olvasását, egyszersmind egy elmélyültebb kutatás véghezvitelét. Ez nem valósult volna meg, ha nem ismernénk a digitális bölcsészet vívmányait.

Köszönetnyilvánítás

Támogató nyilatkozat: A kutatás a Károli Gáspár Református Egyetem által támogatott *Teolingvisztikai és kontrasztív nyelvészeti kutatások* projekt keretében készült.

Szakirodalom

- Druckner, Joana. 2021. What is digitalhumanities? In: Druckner, Joana (ed.), *The Digital Humanities Coursebook. An Introduction to Digital Methods for Research and Scholarship*. London–New York: Routledge, 1–7.
- Fabiny Tibor. 2021. Komparatív bibliaolvasás. Miért indítottuk el az „Egyesített Bibliaolvasó” (EBO) projektet? In: Fabiny, Tibor & M. Pintér, Tibor (szerk.), *πῶς ἀναγινώσκεις; Hogyan olvasod? Felekezeteket összekötő Egyesített Bibliaolvasó (EBO) felé*. Budapest: Hermeneutikai Kutatóközpont, 9–36.
- Király Levente Zoltán. 2021. Bibliaszövegek digitalizálása és szinkronizálása. In: Fabiny, Tibor & M. Pintér, Tibor (szerk.), *πῶς ἀναγινώσκεις; Hogyan olvasod? Felekezeteket összekötő Egyesített Bibliaolvasó (EBO) felé*. Budapest: Hermeneutikai Kutatóközpont, 42–54.
- M. Pintér Tibor. 2024. Magyar nyelvű bibliafordítások statisztikai elemzése. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 1. különszám: 22–36.
- M. Pintér Tibor & P. Márkus Katalin. 2021. Korpuszok a bibliafordításban mint a lexikológiai vizsgálatok eszközei. In: Fabiny, Tibor & M. Pintér, Tibor (szerk.), *πῶς ἀναγινώσκεις; Hogyan olvasod? Felekezeteket összekötő Egyesített Bibliaolvasó (EBO) felé*. Budapest: Hermeneutikai Kutatóközpont, 72–89.
- M. Pintér Tibor & P. Márkus Katalin. 2022. The Role of Online Bible Readers in Biblical Concordance Making. *Hungarian Studies Yearbook* ((4)1): 183–196. <https://doi.org/10.2478/hsy-2022-0009>
- M. Pintér Tibor. 2021. Online segédletek a magyar nyelvű bibliafordítások olvasásához. *Modern Nyelvoktatás*, ((27)3–4): 43–57. <https://doi.org/10.51139/monye.2021.3-4.43.57>
- McCarthy, A. D., Wicks, R., Lewis, D., Mueller, A., Wu, W., Adams, O., Nicolai, G., Post, M. & Yarowsky, D. 2020. The Johns Hopkins University Bible Corpus: 1600+ Tongues for Typological Exploration. In: Calzolari, N., Béchet, F., Blache, Ph., Choukri, K., Cieri, Ch., Declerck, T., Goggi, S., Isahara, H., Mae-gaard, B., Mariani, J., Mazo, H., Moreno, A., Odijk, J. & Piperidis, S. (eds.), *Proceedings of the 12th Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2020)*, ELRA: European Language Resources Association, 2884–2892.
- P. Márkus Katalin. 2018. Szótárhasználati munkafüzetek az oktatásban – Gyerekszó-tárak. *Gyermeknevelés* (6(3)): 123–134. <https://doi.org/10.31074/20183123134>
- P. Márkus Katalin. 2019. Szótárhasználati munkafüzetek az oktatásban – használatban a Tanulószótárak. *Modern Nyelvoktatás* ((25)2): 42–62.
- P. Márkus Katalin. 2021. A szótárhasználat jelene és jövője a közoktatásban – a nyelvoktatást szabályozó dokumentumok és segédanyagok tükrében. *Modern Nyelvoktatás* ((26)1–2): 59–79.
- P. Márkus Katalin, Fajt Balázs & Dringó-Horváth Ida. 2023. Dictionary Skills in Teaching English and German as a Foreign Language in Hungary: A Questi-

onnaire Study. *International Journal of Lexicography* (36)2: 173–194. <https://doi.org/10.1093/ijl/ecad004>

Resnik, Philip, Olsen, Mari Broman & Diab, Mona. 1999. The Bible as a parallel corpus: Annotating the „Book of 2000 Tongues”. *Computers and the Humanities* (33): 129–153. <https://doi.org/10.1023/A:1001798929185>

Bibliák

ÚF = 1990. *Biblia – Új protestáns fordítás*. 1. revízió. Budapest: Kálvin Kiadó – Magyar Bibliatársulat.

RÚF = 2014. *Biblia – Revideált új fordítású*. Budapest: Kálvin Kiadó – Magyar Bibliatársulat.

ÚRK = 2020. *Újonnan Revideált Károli-Biblia*. Budapest: Veritas Kiadó, 2020.

SZIT = Rózsa Huba (1973, főszerk.). *Biblia – Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*. Budapest: Szent István Társulat.

KNV = (Káldi György revideálása alapján, 1997). *Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján*. Budapest: Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat.

KIF = Kecskeméthy (Csapó) István (1931/2002). *Biblia*. Kolozsvár: CE Koinónia Kiadó.

A FORDÍTÓI TÁRSADALOM ÁTALAKULÁSA A KÖZÖSSÉGI MÉDIA ÁLTAL BIZTOSÍTOTT TÉR RÉVÉN

Bevezetés

A kommunikáció a 20. századtól vált tömegessé, ekkortól beszélhetünk ún. tömegkommunikációról. Ez a tömeges műsorszórásnak a (broadcastingnak) volt a közvetlen következménye. Mindig is volt igény tömegkommunikációs cikkekre, éppen ezért egyes szakirodalmi meglátások szerint a könyvek, rölapok, pamfletek, falragaszok a saját korukban tömegkommunikációs eszköznek tekinthetők. A 20. század elején a rádió volt az uralkodó médium, majd a század második felében a televízió indult világhódító útjára, a század utolsó évtizedében pedig egy új, interaktív médium, az internet tör be az emberek életébe, majd életterébe (otthonaikba, később az okostelefonok révén zsebükbe is).

1. A médiaszféra és a közösségi média

Marshall McLuhan médiakutató az 1960-as években megjósolja a könyvek világának hanyatlását, és előrevetíti egy új, elektronikus médiakörnyezet megjelenését és növekvő dominanciáját is. Az ún. médiaelmélet későbbi képviselői (akik McLuhan tanítványai voltak) szintén a kommunikáció-központú világszemléletet hirdetik (Komenczi 2011. 38.).

McLuhan a *The Medium is the Message*, 1967-es munkájában megkülönbözteti a következő médiumtípusokat:

- A „hűvös” médiumok (élőbeszéd, kézirat, televízió), amelyeknek az információtartalma szegényes vagy nem teljes, ezért a befogadótól kiegészítő aktivitást, továbbgondolást igényel.
- A „forró” médiumok (rádió, fonográf, nyomtatás, mozi), amelyek használata során a befogadónak készen és hiánytalanul nyújtják az információkat, de a részvétel passzív.

A médiaszféra egy újabb médiummal, az internettel gazdagodott, és elmondható az is, hogy a társadalom tömegmédia-alapú közszféréjével párhuzamosan

megjelent egy hálózati közsféra, amelynek használói egyre aktívabbak, viselkedésüket pedig az egyes problémák, témák, szolgáltatók iránti elkötelezettség jellemzi, mint a tömegmédiá passzív fogyasztói.

McLuhan meglátása szerint:

Az elektronikus médiumok bolygónkat globális faluvá változtatják, és egy retribalizációs folyamatot váltatnak ki. A gyakorlatilag egyidejű hatásokat eredményező elektromos kommunikációs technológia nyomán maga a földgolyó sem lehet többé egyéb, mint egyetlen falu. Belemerülünk az információs folyamat világmedencéjébe. Ma az azonnali kommunikáció elektronikus korában élünk, túlélésünk, boldogságunk pedig attól függ, hogy megértjük-e új környezetünket, mivel az elektromos médiumok kultúránknak, értékeinknek, attitűdjeinknek teljes és csaknem azonnali átalakulását okozzák. Ha megértjük a média által okozott forradalmi változást, akkor képesek előre látni a változásokat, és talán ellenőrizni is tudjuk majd azokat.¹

(McLuhan, 1962)

Andreas Kaplan és Michael Haenlein meghatározása szerint a közösségi média „az internetes alkalmazások olyan csoportja, amely a web 2.0 ideológia és technológia alapjaira épül, ami elősegíti, hogy kialakuljon és átalakuljon a felhasználó által létrehozott tartalom” (Kaplan–Haenlein 2010).

A szerzőpáros a közösségi médiának a következő öt lényeges tulajdonságát emeli ki: a tartalmakat bárki létrehozhatja, relatíve olcsó és mindenki által hozzáférhető eszközök segítségével bárki válhat tartalmak létrehozójává (minimális számú szabály betartásával), azonnali reagálást tesz lehetővé, a megjelentetett információk változtathatók (Kaplan–Haenlein 2010. 62.).

Eszes István szerint „a közösségi média, avagy a gyakran használt angol kifejezés szerint „socialmedia” [...] olyan médiumok összessége, amelyet a felhasználók töltenek meg tartalommal. Bárki részt vehet a közösségi médiában, mivel ez egy olyan közösség, ahol nyílt párbeszédet folytatnak egymással a felhasználó irányítás nélkül, főleg összeköttetés, kapcsolat kialakítása végett” (Eszes 2012. 258.).

Ő az alábbi szolgáltatásokat sorolja a közösségi média szolgáltatásai közé: közösségi oldalak, közösségi terek, blogok, mikroblogok, videó-, kép- és zenemegosztó portálok, internetes fórumok, podcastok, linkadatbázisok, hírgyűjtő oldalak (Eszes 2012. 259.).

Castells *A hálózati társadalom kialakulása* című kötetben emellett érvel, hogy a hálózatiság felülírja és el is törli a posztmodern társadalmakra jellemző, sok kritikát kapott individualizmust (Hendlein–Prazsák 2005). Ez annál is inkább igaz a napjainkban népszerű közösségi médiumok esetében, mivel a kapcsolati

1 <https://web.cs.ucdavis.edu/~rogaway/classes/188/spring07/mcluhan.pdf>

hálólok miatt nemcsak a szűkebb közösség szerez tudomást egy, a közösség tagját érintő információról, hanem a közösség tagjainak szerteágazó kapcsolati hálója is, így értelemszerűen a távoli ismerősökön túl az ismeretlenek is értesülnek mondjuk például egy adománygyűjtő akcióról, társadalmi jelentőségű eseményről stb.

A hálózati társadalom (hálózattársadalom) fogalmát Jan van Dijk és Manuel Castells vezetik be. Előbbi a fogalmat a *The Network Society* könyvében, amely holland nyelven jelent meg *De Netwerkmatschappij* címmel 1991-ben, utóbbi pedig 1996-ban a *The Rise of the Network Society* trilógiájának első részében, a *The Information Age* címűben taglalja. A Castells és van Dijk által bevezetett fogalom elődjének tekinthető James Martin 1978-ban említett szakkifejezése a *The Wired Society*, ami egy olyan társadalomra utal, amelynek tagjai tömegkommunikációs és távközlési eszközök révén vannak egymással kapcsolatban.

A hálózati társadalom van Dijk szerint egy olyan társadalom, amelynek elsődleges szerveződési módját és legfontosabb szerkezeti elemeit a társadalmi hálólok és a médiumok kombinációja határozza meg egyéni, szervezeti és társadalmi szinten egyaránt. Ő ezt a típusú társadalmat egy olyan tömegtársadalomhoz hasonlítja, amelyet fizikai társas jelenlétre alapuló csoportok, szervezetek és közösségek alakítanak (idézi Fehér 2017).

A társadalom új logikai szervezőelve a hálózatiság (network) lett: aki benne van a hálózatban, az létezik, aki nincs benne, az pedig nem. Ez óriási feszültséget hoz magával, mivel az ember alapvetően Self, azaz én- és identitásközpontú, ami lokálitáshoz, tehát helyhez kötött, kulturálisan definiált. Az ember, az emberi munkaerő nem tudja követni például a pénz és a munkahelyek globális mozgását. A Net és a Self szembenállása az az új erő, ami szervezi az új társadalmat. A valós tér szerepét egyre inkább a hálózatokhoz köthető áramlások tere (space of flows) veszi át, ahol a „pénz-paripa-egyver” áramlik, vagyis mindaz, ami fontos és értékes. Kulturálisan ez egy valós virtualitást (real virtuality) jelent, ahol a valóság és virtualitás egymásba csúszik és egymásra reflektál (Góczán 2015. 8.).

2. Az információs társadalom, a közösségi média és a szakmai élet összefüggései

A fenti meghatározások alapján elmondható, hogy a közösségi média egy gyűjtőfogalom, amelybe beletartoznak mindazok a honlapok és alkalmazások, amelyek a kommunikációalapú tartalmakra, a tartalommegosztásra, magára a kommunikációra és az emberek közötti együttműködésre helyezik a hangsúlyt.

Sokan azért használják a közösségi médiát, hogy tartsák a kapcsolatot családtagjaikkal, barátaikkal és ismerőseikkel, sokan pedig azért, hogy különféle közösségekhez tartozóknak érezzék magukat, annak tagjaival tartsanak kapcsolatot. Többen marketinges lehetőséget látnak a közösségi médiában, amely révén

szolgáltatásaikat, termékeiket kínálhatják fel a vásárlók, üzleti partnerek széles körének. A B2C² típusú weblapok például arra is odafigyelnek, hogy a vásárlóknak, klienseknek lehetőségük legyen visszajelzést adni a termékkel vagy szolgáltatással kapcsolatban (kommentelés lehetősége).

A közösségi média használata egyre elterjedtebbé vált az okostelefonok megjelenésével a mobilalkalmazások révén (Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn).

A közösségi média az egymáshoz tudatosan kapcsolódó szereplők, egyének és szervezetek tudatos és szándékos kötetelke (Barát 2011. 159.).

A közösségi média egy olyan médiaeszköz, ahol az üzenetet közösségi interakciókon keresztül szórják szét, és mint ilyen, az alábbi tulajdonságokkal jellemezhetjük:

- **közösségi tudástár**, ahol a közös tudáshoz „adhatjuk” hozzá saját tudásunkat,
- **közösségi tájékoztatás** – hírközlő funkció (hírekhez fűzhetjük hozzá saját megjegyzéseinket),
- **közösségi hálózatépítő funkció**, ahol nyilván lehet tartani szakmai kapcsolatainkat, bárki bármikor elérhetővé válik, illetve kapcsolatot lehet tartani kollégákkal és üzletfelekkel, stb.

(Barát 2011. 159–160.)

Azért tekinthető közösségi tudástárnak, mivel nemcsak információt nyújt, hanem egyidejűleg interakcióba is lép a felhasználókkal.

Ha a közösségi médiát a felhasználó szempontjából üzleti lehetőségnek tekintjük, megfigyelhető, hogy főként termékek népszerűsítésére, márkáépítésre és marketinges tevékenység lebonyolítására használják azt.

A közösségi média *crowdsourcing* tevékenységre is használható. A felhasználók ötleteket is adhatnak egy vállalkozás számára például egy új termék bevezetése vonatkozásában, vagy egy régebbi fejlesztését illetően.

A B2B³ típusú alkalmazások lehetővé teszik az üzleti élet résztvevői számára, hogy adatokat gyűjtsön blogok, honlapok stb. segítségével, mielőtt üzleti döntéseit meghoznák.

A közösségi média segítségével történő marketing előnyt kovácsol a közösségi média hálózatjellegéből, mivel a közösségi média éppen ezen tulajdonsága teszi lehetővé, hogy tevékenységéről sokan tudomást szerezzenek. Olyan tartalmakat igyekeznek létrehozni, amelyek elég érdekesek ahhoz, hogy a felhasználók meg akarják osztani azt ismerőseikkel is. A hálózati jelleg azt is lehetővé teszi, hogy a hasonló tevékenységi körrel rendelkező vállalkozások kapcsolatba kerüljenek egymással, akár együttműködő partnerekké váljanak az egészséges piaci verseny is szem előtt tartva. Ugyanakkor a közösségi média lehetővé teszi, hogy

2 B2C – business to consumer (vállalkozás ügyfél felé történő kommunikációja).

3 B2B – business to business (vállalkozás másik vállalkozás felé történő kommunikációja).

a vállalkozások ügyfeleikkel is kapcsolatot tarthassanak, éspedig az azonnali visszajelzések révén segíti a vállalkozás hatékonyságának növekedését is.

A közösségi média előnyei és hátrányai:

- lehetővé teszi, hogy az egyszerű közlésből interakciók váljanak, ezáltal elősegíti az emberek közötti kommunikációt,
- lehetővé teszi, hogy az emberek tartalombefogadókából tartalomszerkesztővé alakuljanak,
- a tartalmak ellenőrizetlensége és a források hiánya miatt rengeteg a tévinformáció, a rémhír, a csalás és az átverés.

2.1. A közösségi média típusai

- általános kapcsolattartás (mindenre kiterjed),
- szakmai kapcsolattartás,
- információmegosztó.

1. táblázat. *A közösségi média típusai*⁴

Név	Jelleg	Létrehozásának dátuma	Felhasználók száma 2019-ben ⁵	Felhasználók köre	Rövid leírás
Facebook	Általános	2004. február	2,5 milliárd	Nyilvános 13 éven felülieknek	A Facebook egy népszerű, nyilvános és ingyenes közösségi oldal, amely lehetővé teszi a regisztrált felhasználóknak, hogy saját profilt hozzanak létre, képeket és videókat töltsenek fel, üzeneteket küldjenek ismerőseiknek, kapcsolatot tartsanak barátaikkal, családtagjaikkal és kollégáikkal.
Twitter	Általános, mikroblog, RSS, frissítések	2006. július 15.	321 millió	Nyilvános	A Twitter egy szabad felhasználású, ingyenes microblog-jellegű szolgáltatás, amely lehetővé teszi a regisztrált felhasználóknak, hogy rövid posztokat hozzanak létre több platform és eszköz segítségével. Ezek a tweet nevet kapták.

4 <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>

5 <https://www.digitalhungary.hu/kultura/Mutatjuk-hogy-kinek-milyen-kozossegi-media-platformot-erdemes-hasznalni-marketingjehez-2020-ban/9283/>

Név	Jelleg	Létrehozásának dátuma	Felhasználók száma 2019-ben ⁵	Felhasználók köre	Rövid leírás
LinkedIn	Üzleti és szakmai hálózat	2003. május	303 millió	Nyilvános 18 éven felülieknek	A LinkedIn egy közösségi oldal, amely az üzleti szféra számára jött létre. Célja, hogy lehetővé tegye a regisztrált felhasználók számára, hogy hálózati kapcsolatot létesítsenek olyan emberekkel, akiket ismernek és akikben szakmailag megbíznak.
Pinterest	Közösségi képmegosztó weboldal	2010. január	291 millió képnézegető	Nyilvános	A Pinterst egy olyan közösségi jelleggel bíró honlap, amely lehetővé teszi az online található képek osztályozását és megosztását. Rövid leírásokkal is ellátják a képeket, de a hangsúly a vizualitáson van. A képre kattintva a felhasználó a kép forrásához léphet. Például egy pár cipőre kattintva egy cipőwebáruház honlapján található magát a felhasználó, egy palacsintára kattintva pedig egy gasztronómiai honlapon.
ResearchGate	Kutatók ismeretségi hálózata		400 ezer	Nyilvános	A ResearchGate egy díjmentes Social-Networking internetes oldal, mely a különféle tudományágzatokban tevékenykedő kutatók számára lett kifejlesztve. Az oldal szabad hozzáférést garantál a keresés funkcióhoz a különböző szakfolyóiratok cikkei között, melyek egy több mint 30 millió bejegyzést tartalmazó és folyamatosan bővülő adatbázisban található.

3. A fordítói szakma változásai a közösségi média, különösen pedig a Facebook közösségi oldalon való jelenlét fényében

Tekintettel arra, hogy a digitalizáció és az online munkavégzés teret hódítottak az utóbbi években, továbbá arra, hogy a közösségi oldalak megjelenése átalakította az egyes szakmákhoz tartozó marketing- és reklámkommunikációt, úgy véljük (főként román–magyar jogi és hivatalos fordításokat végzek), érdekes lenne megvizsgálni és elemezni a fordítóknak a Facebook közösségi oldalon való jelenlétét.

A vizsgálatot különösen indokoltak tartottuk, mivel a közösségi média az egymáshoz tudatosan kapcsolódó szereplők, egyének és szervezetek tudatos és szándékos kötelékeként is meghatározható, a fordítói szakmán belül a fordítás-sal és tolmácsolással foglalkozó csoportok létrehozása pedig ennek fényében a szakmai együvé tartozást sugallja, a kölcsönös segítségnyújtást teszi lehetővé. Amint arra a közösségi média előbbi alfejezetben tárgyalt jellemzése során rámutattunk, a kapcsolat, illetve a kötelék kifejezés ebben az összefüggésben a hálózatot jelenti, amely az összetartozás élményétől a szoros üzleti kapcsolatok építéséig terjedhet.

További cél magának a szakmai kommunikációnak és tapasztalatcserének a vizsgálata, amely az eredeti tájékoztatáshoz fűzött megjegyzések, hozzászólások révén bontakozik ki, de érdekes lehet az egyéb bejegyzések elemzése is (pl. valamely cselekvésre történő felhívások, ajánlások, egyéb üzenetek, tájékoztatások, esetleg egy közvélemény-kutatásban, szavazásban történő részvételre való felkérés).

A vizsgálat kiindulópontját számunkra az jelentette, hogy személyes megfigyelések alapján megállapítottuk,⁶ hogy a fordítói szakma művelői, továbbá a tolmácsok, lektorok, filmfeliratozással foglalkozó szakemberek főként az alábbi kérdések köré csoportosulva alakítják a digitális jelenlétüket:

- munkavállalás jogszabályi keretei,
- fordításetikai kérdések,
- terminológiai problémák,
- képzési lehetőségek, továbbtanulás, a szakmai ismeretek elmélyítése,
- munkaközvetítés,
- egymás figyelmeztetése esetleges problémákra, akár csalásra is.

Ezen kérdések felvetése, illetve a kapcsolódó kérdések megvitatása rávilágít arra is, hogy a szakma képviselőit az offline térben milyen problémák foglalkoztatják.

Természetes, hogy a munkavállalás jogszabályi háttere érdeklí a fordítókat, hiszen a fordítást és tolmácsolást nagyon gyakran szabadúszó szakmaként művelik, ezért nem elhanyagolható probléma, hogy milyen lehetőségeket, korlátozásokat, jogokat és kötelezettségeket írnak elő a jogszabályok a fordítók, tolmácsok és a más kapcsolódó szakmák művelői számára.

Romániai kontextusban ez különösen fontos aspektus, tekintettel arra, hogy a vonatkozó pénzügyi jogszabályok nagyon gyakran, akár évente is változhatnak. Ezért nagyon hasznos, hogy az egyazon szakma művelői megosztják egymással a megszerzett információkat, együtt értelmezik az előírásokat, tanácsokat adnak egymásnak, a gyakorlatban szerzett tapasztalataikat is megosztják. Erre a közösségi oldalak megjelenése előtt csupán kisebb mértékben volt lehetőség, mivel időigényes

6 Megjegyzés: a jelen tanulmány szerzője maga is gyakorló fordító és tolmács (engedéllyel rendelkező hivatalos fordítói státussal).

és bonyolult szervezést igénylő feladat volt a személyes találkozók, kerekasztalok megszervezése. A közösségi média lehetővé tette az állandó jellegű kapcsolattartást, a gyors információáramlást és az azonnali visszajelzések, válaszok megszerzését is.

Egy másik nagyon fontos, az előbbihez is szorosan kapcsolódó kérdéskör a fordításetikai vonatkozások megvitatása. A szakmai etikai előírások betartása elengedhetetlen a fordítók és tolmácsok esetében, különös tekintettel a személyi adatok védelmével kapcsolatos jogszabályok betartására. Említésre méltó, hogy amikor 2018. május 25-től alkalmazandó lett az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016. évi 679. rendelete (2016. április 27.), a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, a fordítóknak és tolmácsok mint személyes adatokat is kezelő szolgáltatóknak, az eddig az etikai kódexek alapján magától értetődő magatartási formát kellett alaposan dokumentált tevékenységgé alakítani, munkafolyamatukba beépíteni. A romániai fordítói társadalom számára ezen előírás teljesítése során is jelentős segítséget nyújtott a közösségi oldalakon való csoportos jelenlét.

A nagy kiterjedésű, online is elérhető szövegkorpuszok és többnyelvű terminológia-adatbázisok az utóbbi évtizedekben jelentős mértékben megkönnyítették a fordítók munkáját, tekintettel arra, hogy ezek használata nagyon jól összeegyeztethető a fordítástámogató eszközök, sőt a tolmácsolástámogató eszközök használatával is. Természetesen a közösségi média segít ezek népszerűsítésében is, de mindemellett nem elhanyagolható a közösségi médiában létrehozott szakmai csoportok szerepe abban, hogy a csoport tagjai egymásnak tanácsot adnak, hogy hogyan kell vagy lehet lefordítani egy szaknyelvi szókapcsolatot, esetleg hogyan értelmezendő egy bizonyos terminus a kontextus, szakterület figyelembevételével, vagy hogy mit jelent egy adott rövidítés vagy betűszó.

A közösségi médiában létrehozott szakmai csoportok révén a tagok gyakran és könnyen oszthatnak meg információkat a képzési lehetőségekre vonatkozóan, ez annál inkább fontos, mivel a szakemberek szakmai szempontból felkészültek kell legyenek és folyamatosan kell fejlődjenek.

Külön csoportok szakosodtak munkaközvetítésre a fordítók és tolmácsok számára,⁷ ennek pedig az a szerepe, hogy a piaci kereslet és kínálat minden esetben találkozzon, illetve hogy minden fordítói projekt vagy tolmácmunka a megfelelő szakemberekhez eljusson, ez közép- és hosszú távon pedig a hatékonyságot is emeli, és fokozza a megrendelő elégedettségét is.

A fordítói közösség érdekeinek védelme szempontjából nagyon fontos lehetőséget jelent az is, hogy a közösségi oldalakon létrehozott csoportok segítségével viszonylag gyorsan lehet figyelmeztetni a szakma képviselőit esetleges veszélyekre, csalásra, átverésekre, amelyek kárt okozhatnak a tagoknak (rosszul fizető ügyfelekre való figyelmeztetés, csalásnak bizonyuló próbafordításokra való felkérésekre való figyelmeztetés stb.).

7 Fordítót, tolmácsot keresek, <https://www.facebook.com/groups/160059984140635/>

3.1. A vizsgálat célja

Mint a legtöbb szakma esetében, a fordítói szakma vonatkozásában is igaz, hogy a közösségi média által biztosított tér jelentős mértékben átalakította a fordítók közötti kapcsolattartást és a szakmai összetartozás szabályait is, ezért elemzésünk tárgyát a közösségi oldalaknak a szakma (át)alakulásában játszott szerepének vizsgálata képezi.

Említésre méltó, hogy a román szóhasználatban gyakran találkozunk a közösségi oldalakon is, de az offline kommunikációban is a *bresală 'céh'* kifejezéssel.⁸ Ez a kifejezés utalhat arra, hogy ezen csoportok társulásként, érdekvédelmi csoportként is működhetnének akár, amelyek az etikusság és a szolidaritás alapelveit szem előtt tartva kölcsönösen támogatják egymást és tisztelik egymás munkáját.

A jelen tanulmány arra keresi a választ, hogy a Facebookon létrehozott fordítói szakmai csoportok milyen témákhoz kapcsolódó bejegyzéseket hoznak létre, és ezek a bejegyzések milyen hatással vannak a fordítói szakma alakulására.

3.2. A vizsgálat

Vizsgálatunk során három fordítói csoport bejegyzéseit vizsgáltuk három hónapon át. A csoportok a Facebook közösségi oldalon működnek. Ezek a csoportok a következők:

- *Minden, ami fordítás és tolmácsolás*⁹ (Magyarország, 2764 tag, többnyire magyar nemzetiségű tagok, bejegyzések nyelve: magyar),
- *Traducători Transilvania* (Erdély, 358 tag, több nemzetiség, bejegyzések nyelve: román),
- *Traducători și interpreți* (Románia, 2460 tag, több nemzetiség, bejegyzések nyelve román).

3.2.1. A vizsgált csoportok rövid bemutatása

Minden, ami fordítás és tolmácsolás

Szakmai csoport kizárólag fordítóknak, tolmácsoknak, fordító-tolmács szakos hallgatónak és tanáraiknak, fordítóirodáknek, fordítástechnológiai cégek-

8 A céhek elsősorban iparosok vagy kereskedők érdekvédelmi társulásai, amelyek az európai városokban a középkorban jöttek létre és a 19. századig (Magyarországon 1872-ig) éltek. A magyar *céh* szó a középfelnémet eredetű bajor-osztrák *Zeche*, illetve *Zech* (asztaltársaság, egylet) kifejezésből származik.

9 A csoport neve 2019 áprilisában megváltozott, és *Majdnem minden, ami fordítás és tolmácsolás* lett. Ezután 2019. július 8-án átnevezték, és ma a *Fordítók és tolmácsok szakmai csoportja* név alatt létezik. Tekintettel arra, hogy a vizsgálat ideje alatt a csoport neve *Minden, ami fordítás és tolmácsolás* volt, jelen tanulmány keretében így használjuk.

nek.¹⁰ A csoportban tilos megosztani a saját szolgáltatás reklámozását, álláshirdetéseket, munkaaajánlatokat, félrefordításokat.

Traducători Transilvania

A csoport a kolozsvári okleveles fordítók és tolmácsok számára jött létre, illetve azoknak a szakmában dolgozóknak, akik e szakterülethez kapcsolódó információkat szeretnének megosztani, továbbá a fordítás szerelmeseinek. A tagok kötelesek tiszteletben tartani a többi tagot, és nem közölhetnek a témához nem kapcsolódó bejegyzéseket. Tilos a vulgáris nyelvhasználat és bármilyen fajta reklám, illetve személyek ellen irányuló támadás.

Traducători și interpreți

A csoport a hivatalos és nem hivatalos fordítók számára jött létre. Célja a szakmai kommunikáció és a tapasztalatcsere elősegítése. A csoportba nem nyervehetnek felvételt azon személyek, akiknek a profilja nem tükrözi szakmai hovatartozásukat.

3.2.2. A vizsgálat időtartama és a vizsgálati anyag

A kutatás során a 2019. január 1. és 2019. március 31. közötti bejegyzéseket vizsgáltuk, ez összesen 434 bejegyzést jelent, amelyből 248 a romániai csoportban (46 bejegyzés az erdélyi csoportban olvasható, további 202 az egész Romániát felölelő csoportban), 186 bejegyzés pedig a magyarországi csoportban található.

3.2.3. A csoportokban tárgyalt témák

A *Minden, ami fordítás és tolmácsolás* csoportban a vizsgált időszakban közzétett hozzászólások alapján összesen 11 téma különíthető el. Leggyakrabban információkéréssel találkozunk (például valamely konferenciával, szakmai rendezvénnyel kapcsolatos kérdések, szakmai folyóiratban való publikációs lehetőségre vonatkozó kérdések stb.). Ezen bejegyzések jelentik az összes bejegyzés 37,63%-át. A második leggyakoribb a terminológiai problémákra és forráskeresésre vonatkozó kérdések. Ez az összes bejegyzés 12,36%-át jelenti. A harmadik leggyakrabban előforduló téma a képzések és szakmai események hirdetése, az ezekre vonatkozó információk továbbítása, ez az összes bejegyzés 11,29%-át jelenti. A 186 bejegyzés közül 15 (vagyis a bejegyzések 8,06%-a) foglalkozik a külföldi kollégák tapasztalataival, a jó gyakorlat terjesztésével (pl. különleges for-

10 Fáy Tamás a szoft társadalmi felelősségvállalást előmozdító interjúsorozatának keretében készült beszélgetés során a csoport vonatkozásában elmondta, hogy kezdetben csak konferenciákkal kapcsolatos információk kaptak helyet a csoportban, továbbá fordítással kapcsolatos írások (tanulmányok és könyvek) és az online elérhető tudományos/szakmai folyóiratok, de a tagság bővülésével a hangsúly egyre inkább áthelyeződött a fordítók/tolmácsok mindennapi munkáját segítő posztokra és anyagok gyűjtésére. Így született meg a terminológiai linkgyűjtemény, amelyben egy helyen találhatóak a csoporttagok által posztolt online szótárak, adatbázisok, glosszárriumok.

dítási kihívások esetében szakmai tanácsot adnak egymásnak a tagok, beszámolnak arról, hogy Magyarország határain kívül hasonló esetben milyen megoldások születnek).

Érdekes adatnak számít, hogy a fordítói szakmával kapcsolatos viccek, anekdoták is elég nagy számban jelennek meg a bejegyzések között (21 bejegyzés, ami az összes bejegyzés 11,29%-a), továbbá fordítókkal, tolmácsokkal, fordítással és tolmácsolással kapcsolatos érdekes történetekről, híres fordítókról és tolmácsokról is találunk bejegyzéseket, szám szerint összesen 18 ilyen bejegyzés van (9-9 bejegyzés, ami egyenként 4,83%-ot jelent). A szakmai tanácsadás kategóriájához szorosan kapcsolódó témájú bejegyzéseknek tekintendők a csalásra való figyelmeztetések és az etikai jellegű problémák megtárgyalása is. Ebben a csoportban csak egy adminisztrátori figyelmeztetés van. Adminisztrátori figyelmeztetésre általában akkor kerül sor, amikor a hozzászóló tagok megszegik a csoport szabályait vagy az általános etikai elveket. A többi kategória bejegyzései százalékos arányukat tekintve nem érik el az 5%-ot.

A 2. táblázat összefoglalja a *Minden, ami fordítás és tolmácsolás* csoport témáit és a bejegyzések téma szerinti számszerű és százalékos megoszlását.

2. táblázat. A *Minden, ami fordítás és tolmácsolás* csoport témái és a bejegyzések téma szerinti számszerű és százalékos megoszlása

Téma	Témához kapcsolódó bejegyzések száma	Százalékos arány az összes bejegyzéshez viszonyítva
Információkérés	70	37,43%
Terminológia, forráskeresés	23	12,36%
Képzések, események	21	11,29%
Humor	21	11,29%
(Külföldi) gyakorlat	15	8,06%
Történetek	9	4,83%
Érdekességek	9	4,83%
Kutatás, szakirodalom	6	3,22%
Csalásra való figyelmeztetés	6	3,22%
Szakmai vita	5	2,68%
Adminisztrátori felszólítás	1	0,53%
Összesen	186	99,99%

Tekintettel arra, hogy az erdélyi *Traducători Transilvania* csoportban nem tilos a munkalehetőségek megosztása sem, ebben a csoportban a legnagyobb számban ilyen jellegű bejegyzések találhatóak (18 bejegyzés, ami az összes bejegyzés 39,13%-a). Ezt követik a különféle képzésekről, szakmai fórumokról való híradás (8 bejegyzés, ami az összes bejegyzés 17,39%-a). Több bejegyzésben a tagok

együttműködési célból keresnek fordítókat különböző munkanyelvre (ezek nem konkrét munkaajánlatok, hanem nyelvpárfüggő együttműködési lehetőségek). Információkérés és valamely szakterület keresése ritkábban fordul elő a csoport bejegyzései között (összesen 4-4 alkalommal, ez pedig egyenként 8,69 százalékot jelent). Érdekes, hogy ebben a csoportban csupán egy alkalommal jelenik meg a vizsgált időszakban terminológiai jellegű kérdés, illetve forráskeresés (az összes bejegyzés 2,17%-a). A csoportban több alkalommal fordulnak elő szakmai jellegű, de az eddig bemutatott kategóriába nem sorolható, egyedi jelleggel bíró bejegyzések (4 bejegyzés, ez az összes bejegyzés 8,69 százaléka).

A 3. táblázat a *Traducători Transilvania* csoport témáit és a bejegyzések téma szerinti számszerű és százalékos megoszlását foglalja össze.

3. táblázat. *A Traducători Transilvania csoport témái és a bejegyzések téma szerinti számszerű és százalékos megoszlása*

Téma	Témához kapcsolódó bejegyzések száma	Százalékos arány az összes bejegyzéshez viszonyítva
Munkakínálat	18	39,13%
Képzés, esemény, szakmai fórumról való értesítés	8	17,39%
Fordítók keresése különböző munkanyelvekre	7	15,21%
Információkérés	4	8,69%
Egyéb (szakmai jellegű bejegyzés)	4	8,69%
Szakterületre vonatkozó kereslet	4	8,69%
Terminológiai kérdések, forráskeresés	1	2,17%
Összesen	46	99,99%

A *Traducători și interpreți* csoportban, a másik romániai csoporthoz hasonlóan megengedett a munkakínálat és a munkakeresés. A csoportban vizsgált 214 bejegyzés közül 117 ebbe a kategóriába tartozik (54,67%). Ebben a csoportban is jellemző az egyes munkanyelvekre vonatkozó keresletet vagy kínálatot tartalmazó bejegyzések megjelenése (11,68%). Ebben a csoportban gyakoribbak a különböző szakterületek keresésére vonatkozó bejegyzések (szám szerint 21 ilyen bejegyzés van, ami az összes bejegyzés 9,81%-át teszi ki). Információkérő bejegyzés 19 alkalommal fordul elő. Ez 8,87%-ot jelent. Léteznek még a bejegyzések között szakmai továbbképzésre vonatkozó információk, ritkábban terminológiai jellegű kérdések. Nagyobb számban jelennek meg viszont a for-

dítói szakmához, a fordítói munkavégzéshez kapcsolódó humoros bejegyzések, mémek, anekdoták és kisebb történetek (az összes bejegyzés 6,07%-a). Az előbbi két csoport témáihoz viszonyítva ebben a csoportban megjelenik három további kategória: a tanácskérés (főként etikai és díjszabási kérdésekben), a hibavadászat (a magyarországi csoportban tilos ilyen bejegyzéseket közzétenni, a kisebb romániai csoportban, bár nem tilos, mégsem található ilyen bejegyzés).

Érdekes adat, hogy bár kevésszer (összesen 2 alkalommal), de reklámnak is minősíthető bejegyzéssel is találkoztunk, ami azonban ebben a csoportban is tilos. Ezen utóbbi kategóriák százalékos aránya nem éri el az 5%-ot.

A 4. táblázat a *Traducători și interpreți* csoport témáit és a bejegyzések téma szerinti számszerű és százalékos megoszlását foglalja össze.

4. táblázat. *A Traducători și interpreți csoport témái és a bejegyzések téma szerinti számszerű és százalékos megoszlása*

Téma	Témához kapcsolódó bejegyzések száma	Százalékos arány az összes bejegyzéshez viszonyítva
Munkakínálat, munkakeresés	117	54,67%
Fordítók keresése különböző munkanyelvekre	25	11,68%
Szakterületre vonatkozó kereslet	21	9,81%
Információkérés	19	8,87%
Humor	13	6,07%
Képzés, esemény, szakmai fórumról való értesítés	7	3,27%
Terminológiai kérdések, forráskeresés	6	2,80%
Tanácskérés	2	0,93%
Hibavadászat	2	0,93%
Reklám	2	0,93%
Összesen	214	99,99%

3.3. A témakategóriákra vonatkozó eredmények

Az 5. táblázat összefoglalja a témák számszerű előfordulásának összevetését a három csoport esetében. A két romániai csoportra vonatkozó eredményeket összesítettük. Megjegyezzük, hogy mivel a magyarországi csoportban tilos a munkakínálat és munkakeresés vonatkozásában bejegyzéseket közzétenni, az alábbi táblázat összesítő eredményeinél ezt nem vettük figyelembe. Amint a táblázatból is kitűnik, a *Minden, ami fordítás és tolmácsolás* csoportban a legtöbb

bejegyzés terminológiai vonatkozású (23 bejegyzés), a romániai csoportokban sokkal kevesebb ilyen bejegyzés született (7 bejegyzés).

A számadatok alapján látható, hogy mindhárom csoportban a második leggyakrabban előforduló két kategória a képzésekre vonatkozó felhívások, információk megosztása, illetve a szakmával kapcsolatos humoros bejegyzések. A romániai csoportokban nem jelenik meg egyetlen olyan bejegyzés sem, amely történetmesélést, kutatásban való részvételre történő felkérést, csalásra való figyelmeztetést tartalmazna, a magyarországi csoportban nincsenek hibavadász bejegyzések, tanácskérés és reklám, ez utóbbit tiltja a csoport szabályzata. A romániai csoportok szabályzata is tiltja, mégis a vizsgált időszakban megjelenik két darab reklámnak minősülő bejegyzés. Szakmai vita csak a magyarországi csoportban fordul elő, a két romániai csoportban viszont négy alkalommal találunk egyedi jelleggel bíró szakmai bejegyzést, ilyenre a magyarországi csoportban nincs példa.

5. táblázat. *A témák számszerű előfordulásainak összevetése a három csoport esetében*

Téma	Csoport	
	<i>Minden, ami fordítás és tolmácsolás (téma szám szerinti megjelenése)</i>	<i>Romániai csoportok összesítve: Traducători Transilvania és Traducători și interpreți (téma szám szerinti megjelenése)</i>
Információkérés	70	23
Terminológia	23	7
Képzés	21	15
Humor	21	13
Külföldi (jó gyakorlat)	15	0
Történetmesélés	9	0
Felkérés kutatásban való részvételre	6	0
Csalásra való figyelmeztetés	6	0
Érdekességek	9	0
Szakmai vita	5	0
Hibavadász	0	2
Tanácskérés	0	2
Reklám	0	2

Téma	Csoport	
	<i>Minden, ami fordítás és tolmácsolás (téma szám szerinti megjelenése)</i>	<i>Romániai csoportok összesítve: Traducători Transilvania és Traducători și interpreți (téma szám szerinti megjelenése)</i>
Egyéb szakmai bejegyzés (be nem sorolható)	0	4
Adminisztrátori figyelmeztetés	1	0
Összesen	186	68

A 2., 3., 4. és 5. táblázatokban látható szám adatok és százalékok arra engednek következtetni, hogy a Minden, ami fordítás és tolmácsolás csoport tagjait leginkább a szakmával kapcsolatos információk érdeklik, továbbá a terminológiai jellegű problémák megtárgyalása, terminológiai támpontok megosztása (adatbázisok, online szótárak ajánlása a csoport többi tagja számára). Emellett kiemelkedően fontos a szakmai továbbképzéshez fűződő információk közzététele és megosztása.

Ezek a dolgok jelzik, hogy a csoport tevékenysége valóban a szakma szakszerű művelését, a munka hatékonyságának fokozását szolgálja, ezáltal teljesítve a célt, amiért létrehozták. A tagok építő szándékát tükrözi az is, hogy sok bejegyzés van, amelyek a más országokban bevált jó gyakorlatot kívánja terjeszteni. A közösségépítő jelleg megnyilvánulásaként értelmezhetők a humoros bejegyzések és az érdekes történetek, fordító- és tolmácsanekdoták megosztása. A szakmai viselkedés etikusságát bizonyítja, hogy léteznek a csoport bejegyzései között olyanok, amelyek esetleges csalásokra, átverésekre, rosszul fizető megrendelőkre, hamis projektekre hívják fel a tagok figyelmét. Ez jelzi a szakmai összetartozást, erősíti egyúttal a céhszellemet is.

A romániai csoportokra vonatkozó szám adatok és százalékos arányok arra engednek következtetni, hogy a csoport tagjait leginkább a munkalehetőségek és a munkához kapcsolódó egyéb információk (fordítók szakterülete, nyelvkombinációk, munkanyelvek) érdeklik. Az információkérő bejegyzések legnagyobb része a szakma jogi hátterével, a szakma művelőire vonatkozó törvényes rendelkezésekkel foglalkozik. Kiemelendő, hogy nagyon kevés terminológiai kérdés merül fel a csoportban, ennek oka számunkra ismeretlen. Képzésekre, szakmai fórumokra történő meghívások is szerepelnek a bejegyzések között, ami jelzi, hogy a romániai fordítók is nyitottak a szakmai fejlődésre, munkájuk színvonalának emelésére.

A közösségi média kapcsolatépítő funkciója nyilvánul meg a tanácskérő bejegyzésekben, ugyanakkor ez a szakmai összetartozás, a szakmabeliek kölcsönös bizalmának jeleként is értelmezhető. A romániai csoportokban is fontos szerepet bír a humor, ez is felfogható közösségépítő megnyilvánulásnak.

3.4. Egyéb vonatkozások

Tekintettel arra, hogy a vizsgált magyarországi csoportban nem szabad fordítók keresésére vonatkozó bejegyzéseket közzétenni, nem állt módunkban összehasonlító elemzést végezni a keresett munkanyelvek vonatkozásában, viszont úgy véltük, hogy a két romániai csoport vonatkozásában érdekes adatokkal szolgálhatnak a bejegyzések a romániai fordítói és tolmácsolási piac vizsgálatához.

A *Traducători Transilvania* és a *Traducători și Interpreți* csoportban leggyakrabban keresett munkanyelvek 5 csoportra oszthatók. Az első csoportba azok a nyelvek tartoznak, amelyek a Romániával szomszédos országok hivatalos nyelvei, illetve a Romániában élő nemzeti kisebbségek által beszélt nyelv. A második csoportba azok a nyelvek sorolhatók, amelyek olyan országok hivatalos nyelvei, ahol sok román állampolgár él és dolgozik. A harmadik és negyedik csoportba olyan országok vagy régiók nyelvei tartoznak, amelyek Romániával turisztikai, gazdasági vagy egyéb kapcsolatban állnak. Az ötödik csoportba a romániai egyházak számára kiemelkedő jelentőséggel bíró nyelvek sorolhatók. Tudni kell, hogy ezen nyelvek esetében kevés engedéllyel rendelkező hivatalos fordító tevékenykedik az országban, talán ezért is gyakori a latin és óbolgár (vagy ószláv) nyelvek keresésére vonatkozó bejegyzés. A kategorizációt a keresettség gyakoriságának figyelembevételével állítottuk össze.

Íme az egyes csoportokhoz tartozó nyelvek jegyzéke:

1. bolgár, magyar, szerb, orosz (a Romániával határos országok nyelvei),
2. spanyol, német, olasz, angol (azon országok nyelvei, ahol több román állampolgár él és dolgozik),
3. portugál, török, szlovén, szlovák, lengyel, katalán, svéd, horvát, finn, arab, héber,
4. vietnámi, flamand, francia, görög, koreai, mandarin,
5. óbolgár, latin.

4. Következtetések

A két romániai csoport bejegyzéseinek nagy része munkaajánlat és munkakeresés. Ennek jelentősége, hogy felgyorsítja a munkák kiszervezését a szabadúszók felé, illetve a kollégák között, továbbá ezáltal lehetőséget teremt a frissen szakmába kerülőknek is, hogy fordítói projektekhez vagy tolmácsolási megbízás-

hoz jussanak. A vizsgálat végzésének pillanatában Romániában nem volt olyan csoport, ahol kizárólag munkaaajánlatok szerepelnének, ezért minden csoport bejegyzései között ez a legnagyobb számban előforduló bejegyzés.

Érdekes, hogy bár humoros bejegyzések vannak itt is, de a romániai csoportokban egyáltalán nem fordul elő fordítókról vagy híres fordításhoz kapcsolódó személyekről való bejegyzés. A romániai csoportokban nincsenek adminisztrátori utasítások.

A magyarországi csoport gyakran figyelmeztet a projektjellegű fordításokhoz kapcsolódó átverésekről (személyes esetek is vannak: a becsapott fordító nyilatkozik).

Mind a magyarországi, mind pedig a romániai csoportokban előfordul a szakmát szabályozó jogszabályi keret tárgyalása.

A *Minden, ami fordítás és tolmácsolás* csoportban megjelennek érdekes, szakmára vonatkozó cikkekről szóló bejegyzések is, így például az a cikk is megosztásra kerül, amelyben a barcelonai kollégák a szakma megbecsülésének csökkenéséről elmélkednek a távtolmácsolás elterjedése miatt (linkmegosztás is történik). Valószínűleg annak betudhatóan, hogy a magyarországi csoportban különösen nagy számban található terminológiai vonatkozású bejegyzések is, ugyancsak a csoportban kerül megosztásra egy új terminus, az *életstratégia-váltás* is, illetve ugyancsak itt hirdetnek versenyt *Antiszó-verseny* cím alatt.

A romániai csoportban nagyon kevés terminológiai jellegű megjegyzés található, ennek ellenére megosztanak a *Traducători și interpreți* csoportban egy linket, amelyen egy többnyelvű jogi nyelvi glosszárrium érhető el. Ennek célja, hogy a fordítók szakszerű forrásból gyűjtsenek terminusokat, és fordításaik során adekvát ekvivalenseket válasszanak. A romániai csoportokat foglalkoztatja a fordítók és tolmácsok bérezése, ehhez kapcsolódóan is osztanak meg cikkeket, amelyek összevetik a romániai honoráriumokat a külföldi díjszabásokkal.

Elmondható továbbá, hogy a földrajzilag távol élő kollégákkal való kapcsolattartás is lehetségessé válik, sőt annak a lehetősége is, hogy a világ másik sarkáról percekben belül kapjunk segítséget, pl. egy fordításetikai kérdésben. Mindez segíti a jó gyakorlat elterjedését is az egyes szakmai közösségek között, országhatárokon való tekintet nélkül.

Mivel lehetőség van terminológiai vitára és egyeztetésre is, a csoportok tevékenysége segítheti a korpusz- és státustervezést is. Ha a közösségi oldal szakmára gyakorolt hatását szeretnénk összegezni, elmondhatjuk, hogy a hatás bár észlelhető, de mértéke még nem határozható meg pontosan, a csoportok léte nem vezetett a klasszikus fordítói szolgáltatásokat nyújtó irodák megszűnéséhez. A csoportokat a fordításközvetítők is kihasználják munkájuk hatékonyságának növelésére (éjfélkor kiszervezik például a másnap esedékes sürgősségi munkát, éjszaka keresnek közösségi tolmácsot). A magyarországi csoportban nagyon sok olyan információ van, ami a szakmát űzők szakmai felkészülését segíti és eszköztárát gyarapítja. Talán a bemutatott számadatokból nem tűnik ki, de ezek a szakmai

csoportok a fiatal kutatók és a szakdolgozatukat készítőik számára is nagy jelentőséggel bírnak, hiszen többek között itt kérhetik fel a tagokat a kutatásaikhoz és szakdolgozathoz szükséges kérdőívek kitöltésére.

Szakirodalom

- Barát Tamás. 2011. Média és társadalom – társadalmi (közösségi) média. *XXI. század – Tudományos Közlemények*. 2011/25. 151–164. http://epa.oszk.hu/02000/02051/00015/pdf/EPA02051_Tudomanyos_Kozleme-nyek_25_151-164.pdf
- Castells, Manuel. 2000 (1996). *Information Age - The Rise of The Network Society, The Power of Identity, End of Millennium*. London: Blackwell.
- Eszes István. 2012. *Digitális gazdaság Az e-kereskedelem marketinges szemmel*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Fehér Katalin. 2017. *Digitalizáció és új média. Trendek, stratégiák, illusztrációk*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Góczán Gábor. 2015. A közösségi média jelene és jövője Magyarországon. http://dolgozattar.repositorium.uni-bge.hu/4429/1/G%C3%B3cz%C3%A1n_G%C3%A1bor_A_k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi_m%C3%A9dia_marke-ting_jelene_%C3%A9s_j%C3%B6v%C5%91je_Magyarorsz%C3%A1gon.pdf
- Hendlein Teréz & Prazsák Gergő. 2005. A hálózati társadalom receptje. Gondolatok Manuel Castells „A hálózati társadalom kialakulása” című könyvéről. http://epa.oszk.hu/01900/01963/00015/pdf/infotars_2005_05_04_130-138.pdf
- Kaplan, Andreas M. & Haenlein, Michael. 2010. ‘Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media’. *Business Horizons* (53(1)): 59–68.
- Komenczi Bertalan. 2011. *Információ és társadalom*. Eger: Eszterházy Károly Főiskola.
- Mcluhan, Marshall. 2001 (1962). *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. University of Toronto Press. Magyarul: *A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötte*. Budapest: Trezor Kiadó.

A MAGYAR NYELVŰ KÖZIGAZGATÁSI ÜGYINTÉZÉS TERMINOLÓGIAI KIHÍVÁSAI ROMÁNIÁBAN A FORDÍTÓ SZEMSZÖGÉBŐL

1. Bevezető

A jelen tanulmányban a terminológiára Heltai Pál meghatározása alapján utalunk, aki megjegyzi, hogy a terminológia egy-egy szakterület fogalmainak megnevezését jelenti, hozzáteszi azonban, hogy nem csak tudományos terminológia létezik, hanem terminológiák alakulhatnak ki az emberi tevékenység legkülönbözőbb területein (Heltai 1990).

A gyakorlati tevékenységek terminológiája gyakran kevésbé pontos, sok tekintetben félúton van a terminusok és a köznyelvi szavak között (Heltai 2004. 58.). Továbbá elmondható, hogy a terminológia bármikor módosítható és bővíthető – ha hiányos – jövevényszavakkal, tükörfordításokkal, neologizmusokkal, jelentésátvitelekkel, végül pedig körülírásokkal (Simigné Fenyő 2007. 6.).

Anélkül azonban, hogy tagadnánk ezen terminusalkotási lehetőségek alkalmazásának létjogosultságát, az alkalmazás során nem hagyhatók figyelmen kívül a terminusokkal szemben támasztható alapvető követelmények sem, amelyeknek a bemutatását Fóris Ágota munkájára alapozzuk, aki leszögezi az alábbiakat:

- a terminus legyen egyértelmű és pontosan feleljen meg annak a fogalomnak, amelynek jelölésére alkalmazzák;
- a terminus legyen szemléletes;
- a terminus jelentése időben ne változzon, állandóan ugyanazt a fogalmat jelentse;
- a terminus illeszkedjen bele a nyelv terminológiai rendszerébe.

Az egyértelműség szempontja nem azt jelenti, hogy a szaknyelvekben ne lennének szinonimák vagy poliszém egységek, hanem azt, hogy legyen nyilvánvaló, hogy valamely terminus mely meghatározott fogalmat jelöli. A köznyelvi szavak és a szaknyelvi terminusok abban különböznek a legmarkánsabban egymástól, hogy a szaknyelvi terminusok jelentésmezője sokkal kötöttebb, szűkebb, behatároltabb, mint a köznyelvi szavaké (Fóris 2005. 42–43.).

Ezen követelmények mellett nem elhanyagolható a fordító szempontjából az sem, hogy a terminusnak rövidnek és minden tekintetben terjedelmességétől men-

tesnek kell lennie. Éppen ezért kell óvatosan bánni a fent említett terminológiai eszköztár bővítését szolgáló módszerek alkalmazásával.

2. Fordítás és terminológia

A fordítás mint többszakaszos értelmező tevékenység terminológiai munkát is feltételez. A fordítási folyamatnak a terminológiai szemléletű megközelítése feltételezi a szöveg megértését, aminek előfeltétele a szöveg terminusértékű elemeinek beazonosítása. A terminusok közötti ekvivalencia két fő alapelve, hogy a terminusok által jelölt fogalmak meghatározása között is kongruencia legyen (Druța 2013. 9.).

A fordítási művelet lényegének átfogó szakirodalmi vizsgálata azt mutatja, hogy ami valamennyi fordítási műfajra egyaránt érvényes, az a szövegben kifejeződő hírtartalom és közlési szándék maradéktalan átültetésére irányuló követelmény. A fordító ezt úgy érheti el, ha visszanyúl a kiindulónyelv valóságáttéréhez. Teljes értékű tartalomátültetést csak a két azonos valóságáttér és azonos valóság szemlélet esetében hozhatunk létre (Tarnóczy 1966). Ennek megvalósítása érdekében nagyon alapos terminológiai munkát kell végezni. A cél, hogy a valóságáttér megismerése után a fordító megtalálja azt az ekvivalenst, amelynek segítségével képes lesz megteremteni a funkcionális ekvivalenciát. A funkcionális ekvivalenciát Jáger határozza meg 1975-ben, kijelentve, hogy a funkcionális egyenértékűség feltétele az, hogy a célnyelvi szöveg ugyanazt a szerepet töltsse be a célnyelvi olvasók körében, mint amilyen szerepet a forrásnyelvi szöveg betöltött a forrásnyelvi olvasók körében (ez a szerep lehet információ átadása, érzelmelemzés, felhívás stb.) (Jáger 1975, idézi Klaudy 1988. 389.).

A jelen tanulmányban bemutatott adatok esetében egyedüli elfogadható ekvivalenciaforma a funkcionális ekvivalencia, így a terminológiai előmunka és a fordítások elkészítése során is folyamatosan szem előtt kellett tartani ezt az elvet. Abban az esetben, ha a fordító is részt vesz a terminológiai munkában – amint ez a tárgyalt projekt esetében is történt –, elkerülhetetlen, hogy figyelembe vegye a kiválasztott és terminusértékkel felruházott szavak majdani használhatóságát a célnyelvi szöveg létrehozása során. Különösen kell figyelnie arra, hogy a terminusokkal szemben támasztható alapvető követelmények ne sérüljenek, közben pedig a beválogatott terminusok alkalmasak legyenek a célnyelvi szöveg specifikus céljainak megvalósítására. Hogy a kiválasztott terminusok funkcionálisan megfelelők lesznek-e, nagymértékben meghatározza a terminológiai előmunka.

2.1. A terminológiai munkáról a fordító szemszögéből

A terminológiai munka területén az elméletek kialakítására irányuló kísérletek azzal jellemezhetők, hogy problémaorientáltak és gyakorlati jelleggel bírnak,

továbbá olyan módszerek kialakítására törekednek, amelyek épp a problémamegoldást kívánják hatékonyabbá tenni (Budin 2001. 14–15., idézi Castellví 2008).

A terminológiai munka egyrészt úgy értelmezhető, mint (egynyelvű) nyelvtervezés, másrészt pedig erős érdeklődést mutat a fordítás vagy akár a szabványosítás problémái iránt is (Myking 2001. 56., idézi Castellví 2008).

A terminológia fejlesztése a nyelvtervezési feladatok körébe sorolható, így nem véletlen, hogy a szaknyelvi kommunikáció eszköztárának fejlesztésével is szoros kapcsolatot mutat. A terminológiai munkának minden esetben meg kell előznie a fordítás elkészítését. Amikor a szakfordító nem egy előre, mások (üggyfél, szakértő, terminológus) által elkészített terminológia alapján készíti el a fordítását, figyelembe kell vennie a terminológiai előkészítése során, hogy az egyes forrásnyelvi szavak nem köznapi értelemben szerepelnek a szövegben, hanem specifikus jelentést nyernek (pl. *action* 'kereset' értelemben), továbbá ügyelnie kell a formulák jelenlétére is, hiszen azok alkotóelemei nem külön-külön fordítandók, és értelmezésükhöz szinte minden esetben szükség van a kontextusra.

A fordítónak sohasem szabad önkényesen döntenie valamely terminus elfogadásáról és használatáról, mindig figyelembe kell vennie a célnyelvi paradigmákat, és szinte egyáltalán nem alkalmazhat kreatív megoldásokat, ha szakszöveget kell átültetnie valamely célnyelvre. Különösen igaz ez a jogi és hivatalos nyelvi szövegekre, amelyek esetében a régies szavak és kifejezések, a latinizmusok, illetve a változó jelentésű szavak még nehezebbé teszik a terminológiai előkészítést, de magát a fordítást is.

A 21. századi fordító eszköztára gazdagabb, mint akár a múlt század végén tevékenykedő fordítóké, hiszen az online elérhető többnyelvű szótárak és adatbázisok pontos és értékes támpontot nyújtanak. Egyre nyilvánvalóbbá válik a gépi fordítás megjelenésének korában, hogy nem szó szerinti megfeleléseket, hanem sokkal inkább szövegszintű kongruenciákat keresünk. Így aktuálisabb, mint valaha az a fordításelméleti szakirodalomban megfogalmazott gondolat, hogy az ekvivalencia helyett az elfogadhatóság és adekvátság kell szem előtt legyen. A fordító az ekvivalencia keresését a formális megfeleléseknél kezdi, és csak akkor folyamosodik a nem azonos formális megfeleléshöz vagy a formális megfelelést megsemmisítő strukturális és szemantikai csúsztatáshoz (shift), ha az azonos jelentésű formális megfelelő nem létezik vagy nem képes biztosítani az ekvivalenciát (Ivir 1981. 58., idézi Albert 2003. 78.).

3. A közigazgatási szövegek terminológiájának általános jellemzése

A bemutatott projekt keretében elvégzendő terminológiai munka és glosszáriumkészítés nehézségeinek érzékeltetése érdekében Szikszainé Nagy Irma Ma-

gyar Stilisztika című munkájára hivatkozva bemutatjuk a közigazgatási szövegek stílusának egyik elengedhetetlen jellemzőjét: a sajátos terminológiát.

A közigazgatási és általában a hivatalos terminológia egyik fő jellemzője, hogy nemcsak szavak, hanem többszavas kifejezések is terminusértékűvé válnak, több azonban ezek közül, körülíró jellege miatt, terpeszkedő kifejezésnek számít (megvitatásra kerül, befizetést eszközöl, intézkedést foganatosít). Az ebben a stílusban íródott szövegeket a mondatok szintjén is bonyolultság jellemzi, mivel gyakoriak a többszörösen összetett mondatok.

A hivatalos stílushoz tartozó szövegek nem mind egyformák, több szöveg-típus tartozik ide, és ezekre a szövegtípusokra jellemzőek a nagyon kötött és jól meghatározott szövegformálási szabályok, amelyek meghatározzák, hogy milyen részei lesznek a szövegnek: kezdő formulák, záró formulák, illetve az is kötött, hogy a mondanivalót milyen sorrendben kell vagy szabad felvezetni. Az űrlapok esetében nagy jelentőséggel bír, hogy az írásbeli elhelyezésnek is nagy szerepe van (Szikszainé Nagy 2003).

4. A romániai közigazgatásban használt magyar nyelvű űrlapok terminológiai munkálatai

4.1. Általános bemutatás

A tanulmány célja bemutatni a terminológiai és fordítói munka ötvöződésének egy jellegzetes esetét. A bemutatott példák abból a terminológiai előkészítő munkálatok eredményeként létrejövő glosszáriumból származnak, amely a romániai közigazgatásban használt román nyelvű űrlapok kétnyelvűsítési munkálatainak alapját képezi.

A román nyelvű közigazgatási ügyintézés során alkalmazott űrlapok fordítására a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet felkérésére került sor 2021-ben, viszont itt nem egy egyszerű fordítási munkáról volt szó, amelynek révén elkészül egy fordítási végtermék, amely a forrásnyelvtől függetlenül létezik, hanem az ún. kétnyelvűsítés módszerét kellett alkalmazni, amelynek során a román nyelvű szavak, kifejezések, mondatok után azonnal következik a magyar nyelvű ekvivalens. Éppen ezért a glosszáriumkészítés során végzett terminológiai munka alatt is figyelembe kellett venni a szóhasználat pontosságát, adekvátosságát, hogy a kiválasztott terminus kontextus nélkül is ugyanarra a valóságsgzemensre utaljon.

A glosszárium forrásnyelvi oszlopát a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársai jogászokkal, joghallgatókkal és közigazgatási szakemberekkel karöltve állították össze, a célnyelvi megfelelőket a jelen cikk szerzője nyelvészekkel és a forrásnyelvi rész létrehozóival együtt választotta ki. A glosszárium 3346 for-

rásnyelvi szót tartalmazott, ebből 1716 a helyi közigazgatásban alkalmazott űrlapokban fellelhető terminus és szaknyelvi frazéma, 1630 pedig a központi közigazgatásban alkalmazott űrlapokban található terminus és szaknyelvi frazéma. Ezen kívül 43 intézménynév képezte még a glosszárium részét. A glosszárium elkészítése egy Google-táblázat révén történt, amelyben az A oszlop a forrásnyelvi terminust tartalmazta, a B–F oszlopok a lehetséges jelentések függvényében kiválasztott ekvivalenst. A lehetséges jelentések számát 5-re korlátoztuk, törekedtünk arra, hogy az általános köznyelvi jelentés csak akkor kerüljön be, ha már jelentésgazdagodáson esett át, és a közigazgatási nyelvben sajátos szerepe van. Ezt minden esetben jelöltük (pl. *accident de muncă* 1. 'üzemi baleset', 2. 'munkabaleset' [Közny.]). Amennyiben a forrásnyelvi terminus tűnt túl általánosnak, a glosszáriumkészítés során a román nyelvű frazeológiai egységeket is kikerestük a célnyelvi kifejezésekkel együtt (pl. *accident* 'baleset', *accident de cale ferată* 'vasúti baleset', *accident de circulație* 'közúti baleset', *accident de muncă* 'üzemi baleset', 'munkabaleset' [Közny.]) A táblázat további oszlopai tartalmazták a jogászok és a nyelvészek, továbbá a Kisebbségkutató Intézet munkatársainak esetleges megjegyzéseit, javaslatait. Ez az élő táblázatos forma azért volt jó, mert folyamatosan bővíthető és mindenki által kiegészíthető volt, ezért egészen a fordítási folyamat, ti. az űrlapok elkészülésének pillanatáig nem volt lezártnak tekintett.

4.2. A terminológiai megfeleltetés módszerei

A megfeleltetésnél az EU Terminológiai Koordinációs Osztályának (TermCoord) alapelveit¹ vettük figyelembe, így a célnyelvi terminusok megválasztásakor az ISO 704:2009 szabvánnyal összhangban az alábbi szempontokat tartottuk tiszteletben: legyen transzparens, a szakterület többi terminusával konzisztens, szemantikailag megfelelő, tömör, tovább képezhető és összetételekben használható, nyelvtanilag jól formált. Ezek a szempontok nagymértékű átfedést mutatnak a Fóris Ágota által felvázolt, fent idézett kritériumokkal. A forrásválasztás tekintetében a TermCoord ajánlása szerint a legfontosabb követelmény a hitelesség, ezért a glosszárium magyar nyelvű terminusait legtöbb esetben publikált szótárak, közigazgatási törvénykönyvek, illetve hitelesnek számító adatbázisok segítségével választottuk meg. Ettől az elvtől csak akkor tekintettünk el, amikor jövevényszavakkal, tükörfordításokkal, jelentésátvitelekkel, végül pedig körülírásokkal kellett megoldani a terminológiai kihívást. Ilyenkor anyanyelvi, ti. magyarországi közigazgatási szövegeket használtunk fel, továbbá autentikus jogi szövegeket (pl. a Hivatalos Közlöny hivatalos fordítását) alkalmaztunk a legmegfelelőbb funkcionális ekvivalens megtalálására. Új terminusokat nem hoztunk létre, és óvatosan bántunk az archaikus kifejezések alkalmazásával is. A nehézségek áthidalása során a közigazgatási szakemberektől kapott segítség kulcsfontossággal bírt.

1 <https://www.termcoord.eu/wp-content/uploads/2022/12/HU.pdf>

Tekintettel arra, hogy a romániai magyar kisebbség szempontjából rendkívül fontos nyelvi jogi és jogérvényesítési szerepe van ezen úrlapoknak, nagyon fontos szempont volt, hogy a választott terminusok megbízhatók legyenek, hogy az állampolgárok, de főként a közigazgatásban dolgozók fogadják el szaknyelvi kommunikációjuk elemeként. Éppen ezért bizonyos esetekben a *local translation usage* elve felülírta az általános terminológiai alapelveket, és a helyi szinten elfogadott és régóta használt magyar terminusra esett a választás (*ajutor social* 'szociális segély' a 'szociális támogatás' helyett, vagy pedig *amendă* 'büntetés' a jogi szempontból sokkal adekvátabb 'bírság' helyett). Hangsúlyozni kell azonban, hogy az ilyen megoldások száma elenyésző, mivel arra törekedtünk, hogy jogi szempontból is elfogadható, hivatalosan is alkalmazható szövegek legyenek a glosszárium alapján elkészülő fordítások, tehát az egyszerűsítés nem volt célja ennek a munkának. Abban az esetben, ha a glosszárium forrásnyelvi terminusai nem vagy csak részlegesen voltak számunkra értelmezhetőek, a kontextust használtuk fel, ehhez azonban szükség volt megkeresni a később lefordítandó úrlapokban az előfordulásokat, ez lassította a munkafolyamatot, de a fogalom pontos megértése szempontjából olykor ez is elengedhetetlen volt.

4.3. Problémák

Az egyik legnagyobb kihívást a kontextus nélküli megfeleltetés jelentette. A cél a szókészlet egyes szavainak és fordulatainak következetes használata, másoknak pedig ugyanennyire következetes mellőzése volt, hiszen arra törekedtünk, hogy a fordítások elkészítését könnyítse meg a glosszárium, és biztosítsa a kétnyelvű úrlapok magyar nyelvi egységességét.

A glosszárium műfaji megkötései nem tették lehetővé a konkretizáló és magyarázó bővítmények alkalmazását, itt minden esetben az egyértelműsége kellett törekedni a szavak denotatív jelentésének kizárólagos alkalmazásával. Tilos volt bármiféle gyűjtőszót vagy homályos nyelvi elemet alkalmazni, ha bármi kétség merült fel a célnyelvi megfeleltetés során, az együttműködő felek egyeztettek és igyekeztek megtalálni a legközelebbi ekvivalenst. Az ekvivalencia azonban mindig adott terminusokra jellemző, a fordított anyag egészét illetően csak egyezőségről beszélhetünk, a cél itt az volt, hogy a részszegmentumokat úgy válasszuk ki, hogy a legnagyobb egyezőséget biztosítsa a későbbi fordítási folyamat során.

A későbbi fordítási folyamat megkönnyítése érdekében figyelembe kellett venni már a glosszárium elkészítése során azt, amit Klaudy Kinga fordítási viselkedésnek nevez (Klaudy 1994. 116.), vagyis a fordítás folyamatában találkozó nyelvpár – esetünkben a román és a magyar nyelvek – egymással szembeni barátságos vagy barátságtalan viselkedését. Jelen esetben elmondható, hogy a román mint forrásnyelv és a magyar mint célnyelv az utóbbihoz sorolhatók, hiszen főként a bővítmények sorrendje, illetve a magyar szóösszetételek miatt nagyon nehéz a szószerintiség elvének megőrzése, holott az úrlapok kétnyelvűsítési sza-

bályai épp ezt kívánták volna meg (*amenajare spații verzi* 'zöld területek rendezése, tereprendezés, tájrendezés', *buletin de expediție* 'átadási jegyzék, csomagkártya', *cămin pentru persoane vârstnice/de bătrâni* 'idősek otthona, öregotthon/aggmenház').

Külön problémát jelentettek az intézménynevek, ezek esetében mindig arra törekedtünk, hogy ha már létezik bevett megfelelő, azt vegyük át a glosszáriumba is, hogy az tudjon meghonosodni a közigazgatási nyelvhasználatban, viszont ez a probléma korántsem tekinthető megoldottnak, mivel elég gyakran következik be politikai, gazdasági, ideológiai okokból változás, és akkor ezeket a megfelelőket frissíteni, cserélni szükséges. Ugyanez igaz az egyes dokumentumtípusokra is, hiszen sok esetben évente változnak például a helyi adókra vonatkozó rendelkezések, ez pedig mindenképp befolyásolja az űrlapok megfogalmazását, címüket stb.

4.4. Jelenségek és kihívások a glosszáriumkészítés során

4.4.1. Szó szerinti megfeleltetés kontextus nélkül

A glosszáriumkészítés során a legegyszerűbb feladatunk akkor volt, amikor minden további kutató- és ellenőrző munka nélkül szótári megfelelőt tudtunk alkalmazni. Amint az alábbi, 1. táblázat is mutatja, ezen szavak között egyaránt vannak köznyelvi szavak, determinologizált szavak és a közigazgatási nyelvhez tartozó, terminus értékű szavak, így például a *bursă*, *deces*, *frontieră*, *membru*, *numerar* tekinthető mindenki által ismert és a köznapi beszédben is használatos szónak, az *inflație*, *avans*, *impozit* a köznyelvbe beépült, terminusjellegét elvesztő szónak, míg az *imputabil*, *notificare*, *arbitraj*, *aronda*, *arondare* tulajdonképpen szakterminusnak (Kurtán 2003).

1. táblázat. Szó szerinti megfelelés (szótári ekvivalensek alkalmazása)

Román nyelvű terminus	Magyar nyelvű megfelelő
autoritate	hatóság
avans	előleg
avizier	hirdetőtábla
bursă	ösztöndíj
deces	elhalálozás
funcționar	tisztviselő
frontieră	határ
impozit	adó
imputabil	felróható
inflație	infláció
membru	tag

Román nyelvű terminus	Magyar nyelvű megfelelő
minor	kiskorú
notificare	értesítés
numerar	készpénz
apartamenta	lakrészekre oszt
arbitraj	választottbíráskodás
aronda	körzetesít
arondare	valamely körzethez rendel

Az 1. táblázat példái esetében szótári ekvivalenseket kerestünk, és figyelembe véve, hogy a szavak hivatalos úrlapokban szerepelnek, a közigazgatási jelentését emeltük be a glosszáriumba, amennyiben – több jelentés esetén – ez külön jelölve volt a szakszótárban.

4.4.2. Szó szerinti megfeleltetés kontextus segítségével többértelműség miatt

A 2. táblázatban olyan szavak szerepelnek példaként, amelyek esetében szintén szó szerinti megfeleltetést alkalmaztunk, viszont többértelműségük miatt, továbbá mivel a glosszárrium forrásnyelvi oszlopában lexikográfiai jelölések nélkül szerepeltek, a terminológiai munka során kellett tisztáznunk, hogy mely jelentésre vagy jelentésekre lesz szükség a későbbi fordítói munka során.

Az *atestat* kifejezés például két jelentésben használatos, első jelentése melléknévként utal arra, hogy valamely szervezet vagy tevékenység rendelkezik valamelyik tanúsítvánnyal (pl. *activitate atestată*, *expert atestat*), névszóként pedig jelenti magát az okmányt, amely igazolja a tanúsítottság tényét (*atestat de mediu*, *atestat de producător*). Második jelentése névszóként bizonyítvány, szakmai képzettséget igazoló (nem főiskolai vagy egyetemi) okirat (pl. *atestat de șofer profesionist*), melléknévként pedig arra utal, hogy valaki rendelkezik bizonyítvánnyal valamely szakma műveléséhez (*șofer atestat pentru transport rutier internațional* – hivatásos gépkocsivezető).

A *gradație* szó is több jelentéssel bír, jelenti a szakmai hierarchiában való helyet, de jelentheti például a fogyatékoság mértékét jelző besorolást is.

A *delega* ige a közigazgatási nyelvben jelenti valamely tisztviselő valamilyen, nem a saját munkakörébe tartozó feladattal való megbízását, az arra való felhatalmazását, illetve jelenti a szakma gyakorlása során a munkavégzés helyétől eltérő munkapontra történő ideiglenes áthelyezést, szakmai utat. Az *efectiv/ă* névszóként létszámot, állományt (*efectivul colectivului de lucru*), melléknévként pedig ténylegest, valóságost, illetve hatásost is jelent (*numărul efectiv, valoarea efectivă*).

2. táblázat. Szó szerinti megfeleltetés a kontextus előzetes meghatározásával

Román nyelvű terminus	Magyar nyelvű megfelelő
atestat	tanúsítvány/tanúsítvánnyal rendelkező tanúsított bizonyítvány/bizonyítvánnyal rendelkező
gradație	fokozás, fokbeosztás, besorolás
delega	felhatalmaz, meghatalmaz, delegál, átruház, kiküld
efectiv/ă	létszám, állomány, tényleges, valóságos, hatásos, eredményes, célravezető

Ezen táblázat rámutat arra, hogy a lexikográfiai és terminográfiai munkák esetében megjelenő kihívásoktól különböző problémákkal is találkozunk jelen glosszárium készítése során, hiszen a forrásnyelvi oszlop nem tartalmazott semmiféle jelölést vagy pontosítást, ezért a később lefordítandó űrlapokat kellett áttekinteni ahhoz, hogy az egyes szavakat kontextusba helyezzük és elvégezhessük a megfeleltetést. Többször szükség volt internetes keresésre is, mivel az adekvát megfelelő megtalálásához szükségünk volt gyakorisági mutatókra is, illetve szövegrésztetekre, amelyekben az egyes szavak kontextusba kerülve értelmezhetők. Nehézséget okozott tehát, hogy nem szócikkkel kellett dolgoznunk, hanem önálló szavaknak kellett megfelelőt találnunk.

4.4.3. Csak a román közigazgatásra jellemző terminus

A 3. táblázat olyan kifejezéseket tartalmaz, amelyek csak a román államigazgatási rendszerre jellemzőek. Ezen kifejezések az állam sajátos berendezkedését hivatottak tükrözni, a *consiliul județean*, a *consiliul local*, a *municipiu*, illetve a *municipalitate* szavak tükrözik a romániai közigazgatási rendszer központosított jellegét, hiszen mivel Romániában nincs tulajdonképpeni decentralizáció, nincsenek önkormányzatok sem, ezért a helyi közigazgatási szerveket lebontják megyei és települési szinten működő hatóságokra, és ezek megnevezésére szolgálnak a kiemelt terminusok.

Több esetben, főként a közéleti nyelvi megnyilvánulásokban és a sajtóban használják az *önkormányzat* szót, de ez nem felel meg a romániai valóságnak, amint a megyei jogú város sem felel meg a *municipiunak*, Romániában ugyanis Bukaresten kívül nincsen más város, amely egyenrangú lenne valamely megyével közigazgatási szempontból. A 3. táblázat utóbbi két sorában a romániai oktatási rendszer két sajátos elemének megnevezése szerepel. Az *evaluare națională* a 2010-ben bevezetett vizsga, amelyet a nyolcadik osztályt végző diákok tesznek le, mielőtt elkezdenék középiskolai vagy szakiskolai tanulmányaikat.

Több magyar kifejezést is próbáltak meghonosítani, így például a 'nyolcadikosok képességfelmérője' vagy 'abszolváló vizsga', azonban az előbbi nem fed

a vizsga jelentőségét, az utóbbi régiesnek tekinthető. Az *examen de titularizare* tulajdonképpen a tanárok versenyvizsgájának neve, amelyet minden évben központosítva szerveznek meg a közoktatási tanári állások elfoglalása érdekében. Romániában az oktatási intézményeknek nincsen olyan önrendelkezési joguk, hogy belső versenyvizsgát vagy alkalmassági interjút szervezzenek a leendő tanárok számára, hanem ez a vizsga segít a szabad állások tanárok általi betöltésében.

3. táblázat. A román közigazgatás specifikus terminusai

Román nyelvű terminus	Magyar nyelvű megfelelő
consiliu județean	megyei tanács
consiliu local	helyi tanács
municipalitate	városi törvényhatóság, városi közigazgatási szerv
municipiu	municípium
evaluare națională	országos felmérés
examen de titularizare	pedagógusok állandó státuszba helyezésére szervezett vizsga, címzetes tanári vizsga

A 3. táblázatban található román kifejezések esetében az ekvivalenciát úgy próbáltuk megvalósítani, hogy a *local translation usage* néven ismert technikát alkalmaztuk, és a romániai magyar hivatalos nyelvben használatos, a nyelvhasználatok által is ismert és elfogadott terminust emeltük be a glosszáriumba. Kivételt képez a *municipalitate* fordítása, hiszen ezt jogi nyelvi frazéma használatával oldottuk meg a jogász tanácsadók segítségével.

4.4.4. Megfeleltetés csak jogrendi egyeztetéssel lehetséges

A 4. táblázat szintén olyan kifejezéseket tartalmaz, amelyek fordítása csak akkor lehetséges, ha előbb megnézzük, hogy mi a pontos jelentésük, mire utalnak, majd ellenőrizzük, hogy ugyanarra a jelentéstartalomra a magyarországi hivatalos nyelvben milyen kifejezést alkalmaznak.

4. táblázat. A jogrendi egyeztetés példái a glosszáriumkészítés során

Román nyelvű terminus	Magyar nyelvű megfelelő
bilet de tratament	kezelési jegy (pl. gyógyfürdő)
bilet de trimitere	orvosi küldő/beutaló
contract de asigurare socială	társadalombiztosítási szerződés
plasament familial	családi nevelőotthon
cupon alocație de stat	állami juttatást igazoló szelvény
cupon de pensie	nyugdíjszelvény
cupon de șomaj	munkanélküli szelvény
asistent maternal	hivatásos nevelőszülő

A 4. táblázatban található kifejezések szó szerinti fordítása nem lehetséges, tekintettel arra, hogy ha megkísérelnénk azok fordítását magyar nyelvre, olyan szavakat kellene alkalmaznunk, amelyek Magyarországon teljesen más jelentésben használatosak, például a *cupon* szó egyik magyar megfelelője 'kupon' is lehet, de az pénzhelyettesítő eszköz, amely valamely vásárlás során kedvezményre vagy díjmentességre jogosít, azonban ez a szó a romániai magyar közigazgatási nyelv frazémáiban nem alkalmazható, mivel itt nem fizetőeszközt jelent, hanem annak bizonylatát, hogy valaki például mennyi nyugdíjat vagy munkanélküli segélyt kap. Ezért a 'szelvény' szót kell alkalmazni, amelyről az előkészítő munkálatok során végzett előfordulási keresések alapján elmondható, hogy leggyakrabban a 'lottószelvény' szóösszetételben szerepel magyarországi honlapokon.

A *plasament familial* és az *asistent maternal* kifejezések a romániai gyermekjóléti ellátórendszer terminusainak számítanak. Szakmai szempontból egyértelmű, hogy szó szerinti fordítás nem alkalmazható, mivel nyilvánvaló, hogy Magyarországon is léteznek hasonló szociális struktúrák, ezért azok megnevezését kell lehetőség szerint alkalmazni vagy adaptálni szerepkörük függvényében. Tehát ezen szaknyelvi frazémák ekvivalenseit jogrendi egyeztetés és adaptáció útján határoztuk meg.

4.4.5. Összetett szó alkalmazása

Az 5. táblázatban található példák arra mutatnak rá, hogy a terminológiai munka során is találkozunk olyan fordításspecifikus kihívásokkal, amelyek nyelvrendszerbeli különbségeknek tudhatók be. A román nyelv analitikus jelleggel bíró nyelv, összetett szavak kisebb számban találhatók meg szókincsében, és azok nagyobb része kötőjellel összekapcsolt szavak együttese, mint például *inginer-șef*, *literar-muzical*, *socio-cultural*, nem pedig szerves összetételnek számító lexémák. A magyar nyelvben nagyon sok összetett vagy többszörösen összetett szó található, és a szaknyelv esetében ezek használata az átlagnál is gyakoribb, tekintettel jelentéstömörítő jellegükre.

5. táblázat. Frazeimák összetett szóval történő fordítása

Román nyelvű terminus	Magyar nyelvű megfelelő
cupon de pensie	nyugdíjszelvény
curtea de conturi	számvevőszék
curatelă specială	ügygondnokság
curte de apel	ítélőtábla
executor fiscal	adóvégrehajtó
patrimoniu inițial	kezdővagyon
pedeapsă complementară	mellékbüntetés

Az 5. táblázatban szereplő magyar összetett szók a közigazgatási szaknyelv azon elemei közé sorolhatók, amelyek biztosítják a szakszövegek szakszerűségét. Ilyen például a *számvevőszék, ítélőtábla, ügygondnokság*.

4.4.6. Jogi/közigazgatási frazémák

A 6. táblázat azokat a tipikus jogi/közigazgatási frazémákat tartalmazza, amelyek együttesen képeznek egy terminológiai egységet, és amelyek fordítása szintén csak hasonló jelentésű célnyelvi frazéma segítségével valósítható meg. A rendszeresen ismétlődő nyelvi fordulatok, ún. „panel-elemek” (Kurián 1999. 53.) gyakorisága is jellemző a hivatalos űrlapokra. Ezek az elemek eredetileg semmiben nem különböznek a többi kifejezéstől, a gyakori és rendszeres ismétlődés következtében azonban az űrlapok és hivatalos okmányok többi részéhez viszonyítva merev szerkezeti egységekké válnak, beépülnek a szöveg terminológijába, és csak együttesen értelmezhetők, fordíthatók.

6. táblázat. *Példák panel-elemek fordítására a glosszáriumból*

Román nyelvű terminus	Magyar nyelvű megfelelő
dacă este cazul	adott esetben / ha szükséges
dată în fața mea	kelt előttem / aláírta előttem
dau prezenta adeverință/declarație pentru a-i servi numitului/a servi la declar că	jelen igazolást/nyilatkozatot kérvényező használja fel nyilatkozom, hogy
după caz	szükség szerint/adott esetben, ha alkalmazható
după cum urmează:	a következők szerint
eliberat la data de ...	irat kiadásának dátuma: / k.m.f. (kelt mint fenn)
în condițiile legii	a törvény feltételei között
în conformitate cu prevederile ...	a jogszabályi előírásoknak megfelelően
în nume propriu	saját nevében/saját nevemben
în numele legii	a törvény nevében
în regim normal/de urgență	rendes/gyorsított eljárás
se vor atașa acte doveditoare	igazoló dokumentumokat szükséges csatolni
serie și număr act	irat sorozata és száma
solicit eliberarea adeverinței pentru a-mi servi la	kérem az igazolás kibocsátását, amelyre xxx hivatalnál van szükségem
subsemnatul prin mandat	alulírott meghatalmazott/ megbízott révén

Román nyelvű terminus	Magyar nyelvű megfelelő
subsemnatul legitimat cu...	alulírott, aki személyazonosságát (irat típusa/sorozata és száma) igazolta
vă rog să binevoiți a....	tisztelettel kérem ni (-kibocsátani, jóváhagyni)
vă rog să îmi eliberati un/o....	tisztelettel kérek kibocsátani (igazolást) / tisztelettel kérem xxxx okmány kibocsátását

Több típusú megfeleltetési eljárást alkalmaztunk az ekvivalensek kiválasztása során, voltak olyan kifejezések, mint a *declară, în condițiile legii, în numele legii, subsemnatul prin mandat, serie și număr act*, amelyek esetében lehetséges volt a pontos magyar nyelvű ekvivalens alkalmazása szó szerinti megfeleltetés révén. Voltak olyan esetek, amelyek szükségessé tették az explicitációt, mint például *în conformitate cu prevederile, se vor atașa acta doveditoare, solicit eliberarea adeverinței pentru a-mi servi, subsemnatul legitimat cu....*, így pontosító elemek kerültek a magyar fordításba, amint az a táblázat célnyelvi oszlopában látható (betoldott elemek a forrásnyelvi elemhez viszonyítva: *jogszabályi, szükséges, xxx hivatalnál, aki személyazonosságát*).

A *dau prezenta adeverință/declarație pentru a-i servi numitului la, după cum urmează, eliberat la data de, în nume propriu, în regim normal/de urgență* kifejezések esetében a magyarországi kifejezést igyekeztünk adaptálni a romániai magyar hivatalos űrlapok jellegzetességeihez, így már a terminológiai előkészítés során figyelembe vettük a későbbi fordítási folyamat sajátosságait.

Több esetben udvariassági formulával egészült ki a magyar változat, ebben is követni próbáltuk a magyar hivatalos nyelv fogalmazási sajátosságait (*vă rog să binevoiți a...* 'tisztelettel kérem ni (-kibocsátani, jóváhagyni)'). Legnagyobb nehézséget talán a *după caz* frazéma jelentette, ennek szó jelentése 'valamilyen külső, változó feltétel függvényében alkalmazandó/kitöltendő', de nyilvánvaló, hogy egy űrlapban nem alkalmazható az explicitáló fordítás, ezért a választás párhuzamos szövegek vizsgálata alapján az 'adott esetben', 'ha alkalmazható', 'szükség esetén' frazémákra esett. Több olyan panel-elem is található a glosszáriumban, amelyek csak úgy fordíthatók magyar nyelvre, ha mondat szintre emeljük vagy teljes mértékben megváltoztatjuk a szórendet.

4.4.7. Intézménynevek

A romániai intézménynevek magyar fordítása a romániai magyar nyelvtervezés folyamatosan felmerülő problémája volt. Több tanulmány is született e témában (l. Péntek János, Szilágyi N. Sándor, Benő Attila írásait), illetve egy nagyon fontos segédlet is rendelkezésre állt, ez pedig a Szabó T. Attila Nyelvi Inté-

zet honlapján megtalálható adatbázis.² Legtöbb esetben ezt az adatbázist, illetve a *Román–magyar közigazgatási szótárt* használtuk az ekvivalens kiválasztásánál.

7. táblázat. *Az intézménynevek példái*

Román nyelvű terminus	Magyar nyelvű megfelelő
Serviciul Asistența Persoanelor cu Dizabilități	Fogyatékkal Élők Szociális Ellátásáért Felelős Szolgálat
Serviciul de Ambulanță Județean...	Megyei Mentőszolgálat
Serviciul Județean ... al Arhivelor Naționale	Megyei Levéltár
Serviciul Protecția Copilului, Familiei și Dezvoltare Comunitară	Családvédelmi Gyermekjóléti és Közösségi Fejlődésért Felelős Szolgálat
Serviciul Revendicări, Fond Funciar și Registrul Agricol	Földvisszaigénylésért, Földalapért és Mezőgazdasági Nyilvántartásért Felelős Szolgálat
Serviciului Asistența Persoanelor Vârștнице	Idősek Ellátásáért Felelős Szolgálat
Ministerul Muncii Familiei, Protecției, Sociale și Persoanelor Vârștнице	Munka- és Családügyi, Szociális Védelmi és Idősügyi Minisztérium
Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului	Oktatási, Kutatási, Ifjúsági és Sportminisztérium
Ministerul Culturii și Patrimoniului Național prin Direcția Județeană pentru Cultură	Kulturális és Nemzeti Örökségvédelmi Minisztérium a Megyei Kulturális Igazgatóság révén
Direcția Generală de Urbanism	Városrendészeti Igazgatóság
Direcția Impozite și Taxe Locale	Helyi Adók és Illetékek Osztálya
Direcția Județeană Pentru Cultură ...	XXX Megyei Művelődési Igazgatóság
Direcția Pentru Agricultură a Județului...	XXX Megyei Mezőgazdasági Igazgatóság
Direcția Sanitar-Veterinară și pentru Siguranța Alimentelor	XXX Megyei Állategészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Igazgatóság
Direcția Urbanism și Dezvoltare Urbană	Városrendészeti és Városfejlesztési Igazgatóság

A legfontosabb kihívást azonban ennél a kategóriánál az jelentette, hogy a romániai intézményrendszer nagyon gyakran változik, így a közigazgatási intézmények is gyakran átalakulnak, összevonják azokat, újakat hoznak létre, alkalmazzák azokat az aktuális társadalmi igényekhez. Ezek esetében legtöbbször a

2 http://www.sztanyi.ro/download/roman_intezmenynevek_magyarul.pdf

sajtónyelvi (főként a közmédiában használt) és a helyi közösség által (vagy az intézmények dolgozói által) elfogadott változatot emeltük be a glosszáriumba.

4.4.8. *Betűszók*

A 8. táblázat néhány példát tartalmaz betűszókra, ezek közül több, kizárólag a helyi közigazgatásban alkalmazott rövidítés, amelyekre a nyelvhasználók nagy része így is hivatkozik (PUD, PUG, PUZ), ezek fordítása csak akkor lehetséges, ha feloldjuk az egyes alkotóelemeket, majd a teljes kifejezést fordítjuk.

A táblázatban továbbá olyan intézmények nevének betűszavas rövidítése is látható, amelyek szintén csak a román közigazgatási rendszer sajátjai, és amelyek felbontás után lefordíthatók vagy megfeleltethetők magyarországi hasonló intézmények nevével (természetesen adaptáció után). Ezekből a magyar nyelvhasználók nem hoznak létre betűszót, hanem kibontva használják teljes egészében vagy rövidítve, esetenként köznyelvi megfelelőjükkel helyettesítve, így például a szakembereken kívül szinte senki nem használja a *kataszteri hivatal* kifejezést, ehelyett a népszerűbb és közismertebb *telekkönyvi hivatalt* alkalmazzák. A *Helyi Lakosság-nyilvántartó Hivatal* helyett legtöbbször egyszerűen a rövidebb *lakosság-nyilvántartót* használják, de többen *népesség-nyilvántartó*ként is hivatkoznak rá. Megjegyzendő, hogy a közmédiában, sőt az egyes intézmények honlapján is megfigyelhető a következetlenség a terminushasználatban.

8. táblázat. *Betűszók*

Mozaikszó	Feloldása román nyelven	Magyar nyelvű megfelelő
PUD	plan urbanistic de detaliu	részletes városrendezési terv
PUG	plan urbanistic general	általános városrendezési terv
PUZ	plan urbanistic zonal	övezeti területrendezési terv
BCPI	Birou de Cadastru și publicitate Imobiliară	Megyei Kataszteri Hivatal
MLPAT	Ministerul Dezvoltării, Lucrărilor Publice și Administrației	Fejlesztési, Közigazgatási és Közmunkálatokért Felelős Minisztérium
SPCLEP	Serviciul Public Comunitar Local de Evidență a Persoanelor	Helyi Lakosság-nyilvántartó Hivatal
SPCJEP	Serviciul Public Comunitar Județean de Evidență a Persoanelor	Megyei Lakosság-nyilvántartó Hivatal
SPAS	Serviciul Public de Asistență Socială	Szociális Gondozási Közszolgálat

A betűszók esetében tehát előbb feloldottuk a forrásnyelvi betűszót, majd a román kifejezést fordítottuk magyar nyelvre, szükség esetén jogrendi egyeztetést is végeztünk, esetenként pedig adaptációhoz is folyamodtunk.

4.4.9. Címek

A 9. táblázat a hivatalos űrlapokban található címek fordítását példázza. Szükséges volt, hogy olyan fordítást hozzunk létre, amely megfelel egyfelől a magyar nyelv rendszerének, másrészt pedig a közigazgatási és hivatalos nyelvi regiszter fogalmazási sajátosságainak. Szempont volt az is, hogy könnyedén beilleszthetők legyenek ezek a címek az egyes kérvényekbe, folyamodványokba.

9. táblázat. *Címek fordítása*

Román nyelvű terminus	Magyar nyelvű megfelelő
plan cu proprietatea asupra terenurilor și circulația terenurilor	telkek tulajdonjogára és a kapcsolódó ingatlanforgalomra vonatkozó helyzetrajz
plan reglementări zonificare	zónásítási rajz
plan de încadrare a zonei studiate în PUG	a vizsgált területnek az általános városrendezési tervbe való illeszkedését bemutató terv
plan de amplasare a zonei studiate, în teritoriu	a vizsgált területnek a környezetében való elhelyezkedését bemutató terv

Fordítói kihívást jelentettek a jelzős szerkezetek bővítési sajátosságai (Klaudy 1997. 87.), amelyek különböznek a magyar és a román nyelvekben. Minden esetben próbáltuk szem előtt tartani a majdani felhasználók igényeit, tehát folyamatosan a funkcionális ekvivalencia megteremtésére törekedtünk.

4.4.10. *Frazeológiai kiegészítés szükségessége túl általános forrásnyelvi terminus miatt*

Több esetben az adatgyűjtők csak az alaptagot válogatták be a glosszáriumba, viszont a glosszárium készítése közben nyilvánvalóvá vált, hogy szükség van az azzal alkotott frazeológiai egységekre is, így ezeket is megkerestük és beválogattuk, majd megkerestük a magyar nyelvű ekvivalensüket. Alább, a 10. és 11. táblázatok ennek két példáját, az *autorizație* és az *aviz* szavakat tartalmazza.

10. táblázat. Autorizație – szókapcsolatok

Román nyelvű terminus	Magyar nyelvű megfelelő
<i>autorizație</i>	<i>engedély</i>
autorizație de construire	építési engedély
autorizație de desființare	bontási engedély
autorizație de funcționare	működési engedély
autorizație de liberă practică	foglalkozás szabad gyakorlására vonatkozó hatósági engedély
autorizație de mediu	környezetvédelmi engedély
autorizație sanitară de funcționare	egészségügyi működési engedély

11. táblázat. Aviz – szókapcsolatok

Román nyelvű terminus	Magyar nyelvű megfelelő
<i>aviz (viză)</i>	<i>vélemény/véleményezés/láttamozás</i>
aviz consultativ	tanácsadó vélemény
aviz de descărcare de sarcină arheologică	régészeti mentesítésre vonatkozó jóváhagyás
aviz de însoțire	fuvarlevél
aviz de oportunitate	célszerűségi véleményezés
aviz de principiu	szolgáltatási egyezmény (ritk. elvi egyezmény)
aviz de protecție civilă	polgári védelemre vonatkozó engedély
aviz de securitate la incendiu	tűzbiztonsági engedély
aviz de specialitate	szakvélemény, szakértői vélemény
aviz prealabil	előzetes állásfoglalás
aviz psihologic	pszichológiai szakvélemény
aviz specific	különvélemény
aviz tehnic	műszaki szakvélemény

Minden hasonló esetben a fenti két példához hasonló módon jártunk el, kigyűjtöttük a román nyelvű frazémákat, majd megkerestük azok magyar megfelelőjét.

5. Következtetések

Minden fordítónak van valamilyen implicit elmélete a fordításról, a különböző fordítók által – saját fordítói tapasztalatuk alapján – javasolt fordítói eljárások, technikák, fogások nem alkotnak ellentmondásmentes rendszert, éppen ezért nem biztos, hogy előíró jellegűvé tudnak válni (Holmes 1988. 96.), a termi-

nológus feladata ezzel szemben az, hogy egyes fordítói projektek vonatkozásában előírja, hogy a fordítók milyen eszköztárból válogassanak az ekvivalencia megteremtése érdekében.

Nagyon sokszor a terminológus és a fordító szerepköre ütközik, ezért nem mondható, hogy élesen elhatárolható lenne a kettő egymástól.

A bemutatott glosszáriumkészítési munka során a terminológiai feladatokat úgy kellett teljesíteni, hogy a későbbi fordítás célját és rendeltetését szem előtt tartva olyan kifejezéseket alkalmazzunk, amelyek eleve biztosítják a forrásnyelvi és a célnyelvi valóságok, illetve helyzetek egyenértékűségét, illetve hasonértékűségét. Abban az esetben, ha a román nyelvű terminusnak több magyar nyelvű megfelelője is volt, variatív megfelelésről beszélünk, ilyen esetben azonban vigyázni kellett a terminológiai eltérés fokozataira, és minden esetben a közigazgatási nyelv jellegének megfelelő terminus mellett kellett dönteni.

A glosszáriumkészítés során nem az volt a cél, hogy a közhasználatú terminust alkalmazzuk, hanem hogy megtaláljuk azt a hivatalos nyelvi regiszterhez tartozó terminust, amely mind szakmai szempontból, mind pedig a nyelvhasználat szempontjából elfogadható és alkalmas. Nem volt cél e projekt keretében a jogi nyelvi egyszerűsítés, sokkal inkább olyan terminusok kiválasztására törekedtünk, amelyek részét képezhetik a romániai magyar hivatalos nyelvi regiszternek és így a közigazgatási nyelvnek is.

Szakirodalom

- Albert Sándor. 2003. *Fordítás és filozófia. A fordításelméletek tudományelméleti problémái. Filozófiai szövegek fordítási kérdései*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Cabré Castellví Maria Teresa. 2008. (ford. B. Papp Eszter). A terminológia elméletei. Leírás (deskripció), előírás (preskripció) és magyarázat. *Magyar Terminológia*. (1(1)): 11–42.
- Fóris Ágota. 2005. A terminológiai norma és az ekvivalencia kérdése műszaki szövegek fordításánál. *Fordítástudomány* (7 (2)): 41–53.
- Heltai Pál. 1990. *Fordítás az angol nyelvvizsgán*. Budapest: Elektro-Coop Kiadóiroda.
- Heltai Pál. 2004. Terminus és köznyelvi szó. In: Dróth Júlia (szerk.) *Szaknyelvtanítás és szakfordítás 5. Tanulmányok a Szent István Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének kutatásaiból*. Gödöllő: Szent István Egyetem.
- Holmes, James S. 1988. Translation theory, translation theories, translation studies, and the translator. In: James S. Holmes (szerk.), *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi, 93–98.
- Inga Druța 2013. Difficulties of Terminological Equivalence in Specialized Languages. In: Doina Butiurca, Attila Imre & Inga Druța (szerk.), *Specialized*

- Languages and Conceptualization*. Saarbrücken: Lap Lambert Academic Publishing, 8–18.
- Ivir, Vladimir. 1981. Formal Correspondence vs. Translation Equivalence Revisited. *Poetic Today*. (2): 51–59.
- Jäger, Gert. 1975. *Translation und Translationslinguistik*. Halle: Saale Max Niemeyer Verlag.
- Klaudy Kinga. 1997. Barátságatlan nyelvpárok. A jelzős főnévi csoport viselkedése a fordításban. In: Mihalovics Á. et al. (szerk.), *Könyv Dezső Lászlónak*. Nyíregyháza: BDTF. 87–105.
- Klaudy Kinga. 1988. A fordítási ekvivalenciáról. *Hungarológiai Közlemények*. (20. évf. 4(77)): Novi Sad – Újvidék. 383–396. https://epa.oszk.hu/02400/02401/00035/pdf/EPA02401_Hungarologiai_kozlemenyek_1988_77_383-396.pdf (letöltés dátuma: 2023. jún. 26.)
- Klaudy Kinga. 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica.
- Kurián Ágnes 1999. Az interpretatív modell a jogi szakfordításban. *Fordítástudomány* (1(1)): 50–93.
- Kurtán Zsuzsa. 2003. *Szakmai nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Simigné Fenyő Sarolta. 2007. Paradigmaváltás a fordításban. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények Miskolc*. (1(1)): 5–14.
- Sziksainé Nagy Irma. 2007. *Magyar stílusztika*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Tarnóczy Lóránt. 1966. *Fordítókataloz*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kar.

A KOMMUNIKATÍV MONDATPERSPEKTÍVA VIZSGÁLATA HÍRSZÖVEGEKBEN

Bevezetés

A nyelvi kommunikáció stratégiáinak jobb megismerését célzó vizsgálatok egyik részterülete a szövegmondatok aktuális tagolása és a szövegszerkesztés közti viszony feltárása. Mivel a mondat szövegbe van szerkesztve, szórendjét, nyomatékeloszlását és hangsúlyozását a megelőző és/vagy a rákövetkező mondat határozza meg, azaz pragmatikai okok függvényeként aktualizált mondattá válik a kontextus és a szituáció hatására. A mondat aktuális tagolását tehát a világról alkotott tudásunk vezérli, és a szövegben dől el, hogy a tagolási lehetőségek közül melyik valósul meg az aktuális mondatban.

A téma-réma szerkezetek egyaránt vizsgálhatók szintaktikai, szemantikai és pragmatikai szinten, de míg a szintaktikai vizsgálat a szórendet, a mondat-szerkezet változásait célozza, a szemantikai vizsgálat az aktuális mondattagolás hatását kutatja a jelentésre, a pragmatikai szempont pedig a téma-réma tagolás kontextuális összefüggéseit és az így kialakult struktúra kommunikatív funkcióját vizsgálja (Cs. Jónás 2009).

1. A téma-réma tagolás mibenléte és szövegszervező szerepe

A téma-réma meghatározására vonatkozóan többféle felfogás él a szakirodalomban. Az egyik felfogás szerint a téma a szöveggörnyezet vagy szituáció függvényében ismert információ, a réma pedig a témához képest új információ. Maga a terminushasználat sem egységes. A magyar szövegtani szakirodalomban leginkább a Frantisek Daneš-féle megnevezések honosodtak meg, és jelölik a szöveg folyamatosságát fenntartó láncszerű kapcsolódás elemeit, amelyek együttesen teremtik meg a szöveg tematikus struktúráját, a kommunikatív vázat és a tematikus progressziót: „A téma és réma egy kijelentés különböző jelentéselemeinek két komplementáris közlő funkcióját jelenti: majdnem minden kijelentésben megkülönböztethető az, amiről állítunk valamit (a téma) és az, amit állítunk róla (a réma, maga a szűkebb értelemben vett kijelentés)” (Daneš 1982.

45.). De nevezik még témának és propozitumnak (Elekfi 1986. 24.), illetve topik-komment struktúrájának is az angol–amerikai nyelvészetben, Kiefer Ferenc (Kiefer 1983. 222–224.) „kontextuálisan kötött” és „kontextuálisan kötetlen” egységeknek nevezi. A generatív mondatleírási elméletek szerint (É. Kiss 1998) a téma az, amiről szó van, amiről beszélünk, vagyis a mondat „logikai alanya”, amely azt az individuumot (személyt, dolgot, tényállást stb.) nevezi meg, amiről a mondat állítást tesz, és ez az állítás vagy kijelentés, amit róla teszünk, a réma. Egyes összegző szándékú álláspontok szerint ez a két nézet összeegyeztethető, mivel az ismert elem az, amiről szó van, az új pedig az, amit mondunk róla (Szikszainé 2006). A téma-réma tagolás és a témafejlődés szövegszervező szerepének megértéséhez azonban szorosan hozzátartozik a figyelemirányítás szempontja, illetve a nyelvhasználat interszónális és együttműködéses jellege is (Imrényi 2009). A kognitív nyelvészet a kiemelkedő szerepű szövegelemek fontosságát hangsúlyozza a szövegalkotás és szövegértés folyamatában, amelyek előtérbe állásuk által a figyelem középpontjába kerülnek. A nyelvnek azonban nincsenek olyan specifikus eszközei, amelyeknek kizárólag a szöveg szerveződésében lenne szerepük, a szövegszervező elemek csak a szövegmondat szerkezetének összetevőiként, a mondatban elfoglalt helyük által vehetnek részt a szövegszerveződésben. Ahogyan Klaudy Kinga felhívja a figyelmet a szövegszervező elemek kölcsönös meghatározottságára:

Ugyanazon mondat egyformán helyes szintaktikai változatai éppen a szövegszintű funkciójukban különböznek egymástól. Illetve abban, hogy betöltik ezeket a funkciókat vagy sem. Mint a tudományos kutatásban ez oly sokszor megtörténik, itt is a működés hibáiból tudunk a funkcióra következtetni. Ha a mondat grammatikai tagolása helyes, akkor a szövegszintű diszfunkció okát a kommunikatív vagy értelmi tagolásban kell keresnünk.

(Klaudy 2004. 393.)

Attól függően, hogy a mondat tartalmaz-e tematikus-rematikus szakaszt, illetőleg fókuszot, és ha igen, akkor ezek hol helyezkednek el, a mondat melyik része tölti be egyik vagy másik szerepet, továbbá az igei csoport szerkezete, összetevői, mindezek előírják a rákövetkező mondatok szerkezetét, és megszabják a szövegszerkesztés stratégiáját: „A szövegszerkesztés során (...) sajátos perspektívát választunk stratégiaként, amely az ADOTT és az ÚJ információ alakulásában ölt testet” (Kabán 2001. 201.).

Felmerül a kérdés, hogy fordítás esetén hogyan hat az eredeti szöveg értelmi tagolása a fordítás szövegének tagolására, átvihetők-e az aktuális tagolási sémák egyik nyelvről a másikra, vagy mi indokolja az eltérést, és ha eltérés tapasztalható, akkor annak milyen hatása van a tartalomra, okoz-e módosulást az esemény-szerkezetben.

2. Korpuszalapú vizsgálat

A fenti szempontokat figyelembe véve, jelen dolgozatban egyazon időpontban begyűjtött korpuszból véletlenszerűen kiválasztott hírszövegek aktuális tagolását és a téma-réma struktúra szövegszervező szerepét vizsgáljuk. A szövegminták közös jellemzője, hogy magyarra fordított szövegek, ill. híranyagok összefoglalói, rövidített átvételei.

Azért esett a választásunk sajtószövegekre, mivel a sajtófordítás nagyon összetett jellegű tevékenység, amelynek sajátosságait az újságíráséhoz hasonló speciális normák szabályozzák. A szakirodalomban nem alakult ki egységes álláspont arra vonatkozólag, hogy a forrásnyelvi szerkezet megőrzése vagy megváltoztatása milyen következményekkel jár, illetve hogy mi a legcélszerűbb módja az információs és tematikus vagy topikszerkezet fordításának (Károly 2011). Azt azonban sokat hangoztatják, hogy a sajtófordítás minden egyéb fordítástól jelentős mértékben eltér. Egyes sajtóműfajok fordításakor ugyanis a fordító nagyarányú módosításokat vagy teljes átalakításokat végez a hírszöveg információtartalmában, például kihagy bizonyos információkat, betold másokat, úgynevezett háttérinformációkat, megváltoztatja a címet, vagy éppen perspektívát vált, ami adott esetben teljesen át is szervezheti a célnyelvi szövegmondatok kommunikatív struktúráját, vagy éppen ellenkezőleg, nem okoz változást a kommunikatív szerkezetben (Károly 2011).

Annak a vizsgálatára, hogy miként alakulnak a tematikus és rematikus szakaszok a hírszövegekben, miként váltakoznak a topikok (témák), és mi módon kapcsolódnak a szövegtémához a forrásnyelvi és célnyelvi szövegekben, illetve hogy kapcsolódási pontokat keressünk a hírszövegek topikszerkezete és eseményszerkezete között, két olyan nyelv közötti közvetítés sajátosságainak a tanulmányozását, és ezen belül a topikszerkezet megfeleltetését választottuk, amely nyelvek rendszere jelentős mértékben eltér egymástól. Ez a két nyelv a román és magyar nyelv, tekintettel arra, hogy az országos jelentőségű híreket a magyar nyelvű média a román hírügynökségektől és hírportáloktól veszi át.

Az első elemzendő hírszöveg a Román Nemzeti Hírügynökség honlapján olvasható magyar nyelven is:¹

Elutasította az alkotmánybíróság Iohannisnak a közigazgatási törvény módosításai ellen benyújtott óvását

Elutasította hétfőn az alkotmánybíróság Klaus Iohannis államfő óvását, amelyet a 2001/215-ös helyi közigazgatási törvényt kiegészítő és módosító jogszabály ellen nyújtott be – értesült az AGERPRES hírügynökség.

1 A Román Nemzeti Hírügynökség honlapján a hírügynökség által fontosabbnak ítélt hírek (teljes szövegükben vagy összefoglalva) naponta megjelennek magyar nyelven is.

Az államfő beadványában többek között azt kifogásolta, hogy elfogadásakor sérült a kétkamarás parlament elve, a képviselőház ugyanis – döntő házként – olyan előírásokat fogadott el, amelyeket a tervezetet első házként tárgyaló szenátus nem vitatott meg. Az államfő elsősorban a helyi és megyei képviselő-testületek feloszlásával kapcsolatos bizonyos előírások ellen emelt szót.
(AGERPRES, 2019. 05. 20.)

A szöveg első mondata, a címmel egybehangzóan, egyenes szórendű igei állítmánnyal indít, és ez az igei megformálás azt mutatja, hogy ebben a szövegmondatban nincs téma vagy tematikus rész, hanem egyenesen rémával kezdődik, az ige után sorjázó bővítmények pedig egyenletes kommunikatív töltést kapnak, az „egyenletes” réma részegységeiként (Klaudy 2004), miként a főmondatot követő jelzői mellékmondat is egyazon rematikus szakaszba kerül a főmondatral, bár a maga során nyomatékos mondat, de a főmondathoz képest egy szinttel alább helyezkedik el, akárcsak az idéző mondat.

A romániai magyar sajtónyelvre napjainkban általában véve jellemző a nagy figyelemfelhívó funkcióval bíró egységek előrehozása és ezáltal előtérbe állítása. Gond csak akkor adódik ebből, ha az ilyen szerkezetű szövegek felolvasásra kerülnek valamely audiovizuális médiumban: a hanglejtés a legmagasabb szintről, a legnyomatékosabb elemről indul (az igei állítmány képviseli a réma kommunikatív szempontból legdinamikusabb elemét), és túlságosan hosszúra nyúlik az a szakasz, amelynek során a hanglejtésnek – a magyar beszéd sajátosságainak megfelelően – folyamatosan ereszkednie kell, ezt pedig hanggal eléggé nehéz átfogni anélkül, hogy monotonná ne váljon a beszéd. De mindennek szövegszervező szerepe is van, mivel nagyobb nyomatékkal terheli a rematikus szakasz legkiemelkedőbb elemét, az igei állítmányt, mint ha megelőzné azt egy előkészítő szakasz.

Ha megvizsgáljuk az eredeti román nyelvű szöveg első mondatát, látható, hogy az nem indokolja az alanyprominencia megszüntetését, úgyhogy ennek oka a szövegértelmezésben kereshető. Az összevetéshez álljon itt mindkét szövegmondat:

Elutasította hétfőn az alkotmánybíróság Klaus Iohannis államfő óvását, amelyet a 2001/215-ös helyi közigazgatási törvényt kiegészítő és módosító jogszabály ellen nyújtott be – értesült az AGERPRES hírügynökség.

Curtea Constituțională a României a respins, luni, sesizarea președintelui Klaus Iohannis asupra actului normativ de modificare și completare a Legii administrației publice locale 215/2001, au precizat, pentru AGERPRES, oficialii ai CCR.”

(AGERPRES, 2019. 05. 20.)

A román nyelvű mondatban a grammatikai tagolás (alany, állítmány és az állítmány bővítményei) egybeesik a szövegre és az adott szituációra jellemző ak-

tuális tagolással: jól elkülönül az új információt közlő rematikus szakasztól a mondatot előzetes tudásunkkal összekötő tematikus szakasz, amely rámutat a közlés tárgyára, és amelyet a mondat alanya képvisel. A mondat tematikus és rematikus szakasza közti határ, a kommunikatív szakaszhatár (Klaudy 2004) tehát a mondat alanya és állítmánya között húzódik.

A magyar hírszöveg további két mondategésében is jól elkülönül egymástól ez a két szakasz, tartalmi és formai szempontból egyaránt. A mondategységekben dőlt betű jelöli a tematikus szakaszt, és aláhúzással jelöltük a réma legfontosabb részét, a mondatfókuszot vagy rémacsúcsot, a mondat leghangsúlyosabb elemét (Klaudy 2004):

Az államfő beadványában többek között azt kifogásolta, hogy elfogadásakor sérült a kétkamarás parlament elve, / a képviselőház ugyanis – döntő házként – olyan előírásokat fogadott el, amelyeket a tervezetet első házként tárgyaló szenátus nem vitatott meg.

Az államfő elsősorban a helyi és megyei képviselő-testületek feloszlatásával kapcsolatos bizonyos előírások ellen emelt szót.

A hírszöveg három mondata közti kapcsoltságot az biztosítja, hogy a 2. és 3. mondat impliciten utal vissza az első mondat rematikus szakaszának egy komponensére, szóismétléssel. A tematikus és rematikus szakaszhatár kijelölése a második mondategész mindkét mondategységében progresszív (előre mutató) módon történik, utalószók (*azt, olyan*) bevezetésével, míg az utolsó mondategésben regresszív (visszafelé mutató) módon (Klaudy 2006), az igei megformálás által (*emelt szót*), ez esetben az ige előtt álló főnévi csoportot állítva kiemelt pozícióba (fókuszpozícióba).

Ha megvizsgáljuk a második mondategész mintájául szolgáló román mondatot, látható, hogy a magyar szöveg nem szó szerinti fordítás – és itt eltekintünk attól, hogy súlyos félrefordítást tartalmaz² –, de a téma-réma szerkezet tekintetében hasonló megoldásokkal él mindkettő, tartalomváró igék szervezik a struktúrát (*kifogásolta, afirma*), a szintaktikai szerkezet is teljes mértékben megegyezik: az első mondategész első mondategysége főmondat, amelyet tárgyi mellékmondat követ, a harmadik mondategység pedig mindkét esetben magyarázó mellékmondat, melyet jelzői mellékmondat követ. Egymás mellé állítva a két szövegmondatot:

2 A magyar és román nyelvű szöveg második mondategésze (3. és 4. mondategység) tartalmi ellentmondást hordoz abban a tekintetben, hogy a magyar szöveg állítása szerint a parlament alsóháza, a képviselőház a döntéshozó testület az adott jogszabály elfogadásában, a román nyelvű szöveg pedig az ellenkezőjét állítja, azaz hogy döntés a szenátusban született, és az államfő által benyújtott óvás éppen arra vonatkozik, hogy a jogszabály nem került előzetesen megvitatásra a képviselőházban. Megjegyezzük, hogy a román parlament kétkamarás rendszerében bizonyos törvénytípusok esetében az egyik ház vitatja meg első olvasatban a törvénytervezeteket, és a másik ház hoz végleges döntést, míg más törvénytípusok esetében fordítva történik, a funkcionális jellegű hatásköri megosztás alapján.

Az államfő beadványában többek között azt kifogásolta, hogy elfogadásakor sérült a kétkamarás parlament elve, a képviselőház ugyanis – döntő házként – olyan előírásokat fogadott el, amelyeket a tervezetet első házként tárgyaló szenátus nem vitatott meg.

Iohannis afirma că actul normativ a fost adoptat cu nesocotirea prevederilor articolului 61 și ale articolului 75 din Constituție, fiind încălcată competența primei Camere sesizate - Camera Deputaților, care nu a dezbătut textul și soluțiile adoptate de Senat.

(AGERPRES, 2019. 05. 20.)

A magyar nyelvű hírszöveg harmadik mondatának megfelelő román mondat több tekintetben is eltér a magyartól, aminek a magyarázata az lehet, hogy a hosszabb terjedelmű román hír rövidített változatát képviseli a magyar fordítás:

Az államfő elsősorban a helyi és megyei képviselő-testületek feloszlatásával kapcsolatos bizonyos előírások ellen emelt szót.

Una dintre critici a vizat reglementarea momentului de la care se calculează termenele prevăzute pentru dizolvarea de drept a consiliului local/ județean.

(AGERPRES, 2019. 05. 20.)

A román nyelvű szöveg a tagmondatos szerkesztéssel nagyobb fokú tagolt-ságot mutat szintaktikai és pragmatikai szinten egyaránt, míg a magyar mondat egész zömét a halmazott és bővített főnévi szerkezet teszi ki, amelyről pontosan nem lehet tudni, hogy milyen kommunikatív funkcióval rendelkezik. A tematikus és rematikus szakasz közti határ csak később válik nyilvánvalóvá, a mondat végén, de egészen addig nem derül ki a nominális rész funkciója, az, hogy a tematikus vagy a rematikus szakasz eleme-e. Ez pedig azt bizonyítja, hogy a fordításban a szintaktikai felépítés kötelező átrendezése a téma-réma határjelölés jellegének a megváltozását okozza, az alább következő sajátosságok mentén (Klaudy 2004. 403–405.).

A román mondat emelkedő rémájában a rematikus szakasz kommunikatív szempontból legkiemelkedőbb pontja, a rémacsúcs, az igei állítmány után következik, az ige utáni pozíció pedig a román nyelvben lehetőséget ad sokszorosan halmazott és bővített szerkezetek beépítésére, ez azonban nem okozza a téma-réma határ bizonytalanvá válását, mivel a rematikus szakaszt bevezető igenek pontosan az a szerepe, hogy világosan jelölje a szakaszhatárt, az utána következő rematikus szakasz hosszúságától és az alárendelő mellékmondatok számától függetlenül.

A magyar mondatban a kommunikatív szempontból legkiemelkedőbb pozíciót (rémacsúcsot vagy fókuszpozíciót) az ige előtti halmazott és bővített főnévi szerkezet foglalja el, de ennek a mondat aktuális tagolásában betöltött funkció-

jára mindaddig nem derül fény, amíg el nem jutunk a mondat végén álló ígéhez. A téma-réma határ utólagos (regresszív) jelölése tehát a mondatmegértés során folyamatos bizonytalanságot okoz, mivel a mondat olvasásakor folyamatosan értelmezünk, így a megértés során megannyi ideiglenes értelmezés születik, amelyek aztán csak a végső értelmezéskor módosulnak. Annak, hogy más nyelvekből fordított magyar szövegek olvasásakor gyakran elveszítjük a fonalat, egyéb okok mellett a kommunikatív szakaszhatár jelölésének eltolódása is lehet oka, hiszen ilyen esetben nem válik nyomban világossá a mondat kommunikatív perspektívája, aminek következtében folyamatosan módosítanunk és változtatnunk kell az értelmezési pályákat, míg támpontot nem kapunk a végső értelmezéshez (Klaudy 2004).

Míg tehát a román nyelvű mondatban az ige (a vizat) előre jelzi, progresszív módon a tematikus és rematikus szakaszok határát, a rematikus szakasz elején állva, a magyar nyelvű mondat funkcióigés szerkezete (emelt szót) a rematikus szakasz utolsó eleme, így regresszív módon, visszafelé jelzi a téma-réma szakaszok határát. Ilyen esetben több lehetőség is van arra, hogy a téma-réma határjelölés minél előbb világossá váljon az olvasó számára. Ebben a mondatban pl. előre lehet hozni az állítmányi szerkezetet, és egy utalószó betoldásával a regresszív határjelölés átalakítható progresszívvé, és szintemeléssel a tartalom külön mondategységbe kerülhet át:

Az államfő elsősorban az ellen emelt szót, hogy...

Ami a hírszövegekben megjelenő eseménystruktúra összetevőit illeti, a hírszöveg műfaji sajátosságainak megfelelően a következő komponensekkel számolhatunk (Bell 1991, idézi Károly 2011. 474.): absztrakt, szereplő, cselekmény, helyszín (tér-idő), utóesemény vagy következmény, kommentár (értékelés, kontextus) és háttér (megelőző események). Legtöbb esetben a történet kulcsfigurája, a szereplő a topikális alany,³ ezért lehet célravezető azoknak az eseteknek a vizsgálata, amelyekben eltér a forrásszöveg és a fordított szöveg topikális alanya, továbbá itt kínálkozik lehetőség annak a kiderítésére, hogy a topik szerkezeti eltolódás jár-e tartalmi módosulással is, következésképpen itt eltekintünk a többi komponens vizsgálatától.

Ha megvizsgáljuk a szövegmondatok alanyát, azt látjuk, hogy a harmadik mondategész esetében változás történt az alanyban megfogalmazott szereplő-státuszban, pontosabban a román szövegben az addig a személyt és intézményt kifejező alanyok helyett nem szereplői státuszú alany szerepel, elvont fogalom, és ez már módosulást okoz az információtartalomban. A magyar szöveg ezzel

3 A topikális alany a topik szerkezet-elemzési modellben az a modális alany, amely közvetlenül kapcsolódik a szövegtopikához. Az ahhoz közvetlenül nem kapcsolódó alanyok nem topikális alanyok, de ugyanúgy fontos szerepük lehet: növelik az állítás illokúciós erejét azáltal, hogy explicitálják, ill. kifejezik a szerző véleményét, a témával kapcsolatos attitűdjét stb. (Lautamatti 1987. 91., idézi Károly 2011. 468.).

szemben nem őrzi meg a forrásnyelvi szöveg státuszmódosulását, és párhuzamos progressziót alkalmaz (a megelőző mondat és az alábbi mondat esetében megegyezik a topikális alanyok referense):

Az államfő elsősorban a helyi és megyei képviselő-testületek feloszlatásával kapcsolatos bizonyos előírások ellen emelt szót.

Una dintre critici a vizat reglementarea momentului de la care se calculează termenele prevăzute pentru dizolvarea de drept a consiliului local/ județean.
(AGERPRES, 2019. 05. 20.)

A következő két magyar nyelvű szöveg ugyanannak a rövidhírnek a két változatát képviseli, az első a maszol.ro hírportálon látott napvilágot, a másik pedig a Marosvásárhelyi Rádió honlapján, forrásmegjelöléssel. Az összevetés alapját a realitatea.net hírportálon megjelent román nyelvű rövidhír képezi.

A hírszövegek a következők:

Rablók felrobbantottak egy bankautomatát Bukarestben

Ismeretlen tettesek hétfőre virradóra felrobbantottak egy bankautomatát Bukarestben. Még nem tudni, mennyi pénz tűnt el. A hírtelevíziók beszámolóí szerint a rendőrségre 04.20-kor érkezett a riasztás arról, hogy a főváros egyik sugárútján felrobbant egy bankautomata. A tettesek elmenekültek. A rendőrség egyelőre helyszínel és a közeli térfigyelő kamerák felvételeit vizsgálja. A bankfiók képviselői a későbbiekben közlik majd, hogy mekkora összeggel távoztak a rablók.

(maszol.ro, 2019. 05. 20.)

Felrobbantottak egy bankautomatát a fővárosban

Felrobbantottak egy bankautomatát Bukarestben. A tettesek elmenekültek. A rendőrséget hajnali fél öt körül riasztották, hogy a főváros egyik sugárútján felrobbant egy pénzautomata. Egyelőre a helyszínelés zajlik, még azt sem tudni, mekkora összeggel távoztak a rablók.

(Marosvásárhelyi Rádió, 2019. 05. 20.)

Explozie la o bancă din sectorul trei al Capitalei. Polițiștii care au ajuns la fața locului au găsit bancomatul distrus, cel mai probabil de o bombă artizanală.

În această dimineață, în jurul orei 04:20, prin apel la 112, Secția 13 Poliție a fost sesizată despre faptul că dintr-o filială bancară de pe bdul Theodor Pallady, s-a auzit un zgomot foarte puternic, iar bancomatul este distrus. Ajunși

la adresă polițistii au luat primele măsuri, au asigurat zona, fiind declanșată și cercetarea locului. Urmează ca împreună cu reprezentanți ai unității bancare să fie stabilit prejudiciul. Sunt efectuate investigații și urmează a fi analizate imaginile surprinse de camerele de supraveghere din zonă. Cercetările sunt efectuate sub aspectul săvârșirii infracțiunilor de distrugere și furt calificat.

(realitatea.net, 2019. 05. 20.)

Mindhárom rövid hírszöveg, makroszerkezete szerint leaddal kezdődik, amelynek a funkciója a legfontosabb (legnagyobb hírértékkel rendelkező) információk összefoglalása egyetlen mozzanat megragadásával. A leadet követi a hírtest, amely a leadben megfogalmazott információk részletes ismertetését és kifejtését tartalmazza, fontossági sorrendben. Éppen ezért a sajtó szaknyelvében a hír felépítésére a piramis megnevezést alkalmazzák, ami arra vonatkozik, hogy a legfontosabb információkat a piramis alapja, vagyis a hír eleje hordozza, míg a leglényegtelenebbek a csúcsba, azaz a szöveg végére kerülnek.

Ha megvizsgáljuk a két magyar hírszöveg leadjét a kommunikatív perspektíva szempontjából, látható, a rémacsúcsot mindkét esetben az igei állítmány képviseli, ezt jelöli az igekötő és ige egyenes szórendje:

Rablók felrobbantottak egy bankautomatát Bukarestben

(maszol.ro)

Felrobbantottak egy bankautomatát a fővárosban

Felrobbantottak egy bankautomatát Bukarestben. A tettesek elmenekültek.

(Marosvásárhelyi Rádió)

Különbség csak abban mutatkozik a két szöveg aktuális tagolása között, hogy az elsőben a rematikus szakaszt megelőzi egy témaszó is, amelyet a szereplőstátuszú határozatlan alany képvisel, míg a másodikban a szereplőstátuszú, de hozzáértéses alany a harmadik mondatban jelenik meg lexikális szinten, végigfutó témát képviselve. A rádióhír kettős leadjét a rádióban elhangzó hírekre vonatkozó azon fontos szabály magyarázza, hogy a hír első három szavával kell megragadni a hallgatók figyelmét, és a rádió honlapján megjelenő hírek a hírszövegfoglalókban felolvasásra is kerülnek. A honlapon megjelenő hírek azonban a lead után egy következő rövid összefoglalóval hívják fel a figyelmet magukra, és csak a linkre kattintva olvasható el a teljes hírszöveg. Ha megvizsgáljuk a magyar hírszövegek kiindulópontját képező román hír leadjét, látható, hogy ez a két mondatégszóból álló helyzetjelentő és egyben összefoglaló jellegű lead ugyancsak a rémacsúccsal indít, amelyet itt az *explozie* főnév (igei származék) képvisel, és amely a rémát alkotó szerkezetlánc alaptagja is egyben:

Explozie la o bancă din sectorul trei al Capitalei. Polițiștii care au ajuns la fața locului au găsit bancomatul distrus, cel mai probabil de o bombă artizanală.

(realitatea.net)

A lead második mondategésze az alanyi rész alkotta tematikus szakasszal kezdődik, a kommunikatív szakaszhatárt pedig az igei állítmány jelzi (*au găsit*), amely egyben a tematikus szakasz első eleme, bevezetve a mondat emelkedő rémáját. A mondat témája ezúttal informatív téma (a közbeékelte jelzői mellékmondat hordozza az informativitást), de a mondatban van egy nála nagyobb fokú kommunikatív dinamizmussal rendelkező szakasz, a tematikus szakasz. A két mondategész között pedig ok-okozati viszony van. A román szöveg leadjének és hírtestének fő rendezőelve a kronológiai sorrend, amelynek alapja az esemény-szerkezet időrendje, szemben a két magyar szövegváltozatnak a vélt hírérték alapján történő szövegkonstrukciójával. Ezekben a célnyelvi szövegekben közös sajátosság, hogy a témafejlődés egy fő témából levezetett altémák sorából bontakozik ki, míg a forrásnyelvi hírszövegben végigfutó (párhuzamos) témafejlődés van jelen, azaz az egymás után következő szövegmondatokban azonos a topikális alanyok referense, az eseményszerkezet pedig logikai vezérlésű, ok-okozati összefüggéseket mutat. A románban általában az alany jelöli meg a topikot azáltal, hogy kifejezi, miről tesz állítást a mondat, így minden szövegmondatnak fontos szerepe van a szövegtéma kifejtésében. Az egymást követő szövegmondatok oly módon hozzák létre a szöveg láncolatát, hogy először megjelenik a téma vagy altéma, aztán az állítmányi részben ehhez kapcsolódik hozzá az újabb információ, ezt követi egy újabb altópik, és így fűződnek egybe a mondatok.

A következőkben zárójellel jelöljük a szövegekben a tematikus és tematikus szakaszokat, aláhúzás mutatja a mondat leghangsúlyosabb elemét, a rémcsúcsot:

T[Rablók] R[felrobbantottak egy bankautomatát Bukarestben]

T[Ismeretlen tettesek hétfőre virradóra] R[felrobbantottak egy bankautomatát Bukarestben]. Még R[nem tudni, mennyi pénz tűnt el]. T[A hírtelevíziók beszámolóí szerint a rendőrségre] R[04.20-kor érkezett a riasztás arról, hogy a főváros egyik sugárútján felrobbant egy bankautomata]. T[A tettesek] R[elmenekültek]. T[A rendőrség egyelőre] R[helyszínél] és R[a közeli térfelügyelő kamerák felvételeit vizsgálja]. T[A bankfiók képviselői] R[a későbbiekben közlik majd, hogy mekkora összeggel távoztak a rablók]

(maszol.ro, 2019. 05. 20.)

R[Felrobbantottak egy bankautomatát a fővárosban]

R[Felrobbantottak egy bankautomatát Bukarestben]. T[A tettesek] R[elme-
nekültek].

T[A rendőrséget] R[hajnali fél öt körül riasztották, hogy a főváros egyik su-
gárútján felrobbant egy pénzautomata]. T[Egyelőre] R[a helyszínelés zajlik],
még R[azt sem tudni, mekkora összeggel távoztak a rablók].

(Marosvásárhelyi Rádió, 2019. 05. 20.)

R[Explozie la o bancă din sectorul trei al Capitalei]. T[Polițiștii care au ajuns
la fața locului] R[au găsit bancomatul distrus, cel mai probabil de o bombă
artizanală].

T[În această dimineață, în jurul orei 04:20, prin apel la 112, Sectia 13 Po-
liție] R[a fost sesizată despre faptul că dintr-o filială bancară de pe bdul
Theodor Pallady, s-a auzit un zgomot foarte puternic], iar T[bancomatul]
R[este distrus]. T[Ajunși la adresă polițiștii] R[au luat primele măsuri], R[au
asigurat zona, fiind declanșată și cercetarea locului]. R[Urmează ca împre-
ună cu reprezentanți ai unității bancare să fie stabilit prejudiciul]. R[Sunt
efectuate investigații] și R[urmează a fi analizate imaginile surprinse de ca-
merele de supraveghere din zonă]. T[Cercetările] R[sunt efectuate sub as-
pectul săvârșirii infracțiunilor de distrugere și furt calificat].

(realitatea.net, 2019. 05. 20.)

A tematikus szerkezet, aminek a legfontosabb szerepe folytonosságot terem-
teni a szövegben, a forrásnyelvi és a két célnyelvi szövegben eltérést mutat, ez
pedig befolyásolja az eseménystruktúrát és változást idéző elő a hírtartalomban is.
A szövegmondatokban megjelenő témák szerepe a szövegépítkezésben kulcsfon-
tosságú, mivel közvetlenül meghatározzák a gondolatok kifejtésének módját, a
rematikus szakaszokban megjelenő rémacsúcsok más milyensége pedig – főként
az informatív hírműfajokban – hangsúlymódosulást okoz, ami eltérő diskurzus-
tartalomhoz is vezethet. Így fordulhat elő például, hogy az a jelentés-összetevő,
amelyet a román szövegmondat alárendelő mellékmondata alany szerepű főnév-
vel jelöl (prejudiciu), a magyar szövegekben igei megjelenítést kap („pénz tűnt
el”, „összeggel távoztak”), a hangsúly pedig – a rémacsúcsok következtében – arra
tevéődik át, hogy nem ismeretes az összeg nagysága, amellyel a rablók távoztak,
ezenkívül a partikulák előfeltevéseket kapcsolnak a mondatokhoz (még nem tud-
ni, de várhatóan a közeljövőben igen, ill. egyebek mellett még ezt sem tudni).
Megőrződik tehát a diskurzustopik (a hipertéma a rablás, az azt lebontó altémák
pedig a forogatókönyv résztvevői), de váltás történik a topikális alanyok tekinteté-
ben (fogalomszó vált át szereplőstátuszú alanyra), a hangsúlyviszonyok átrende-
ződnek, és mindez módosulást idéző elő a hírtartalomban is:

Még R[nem tudni, mennyi pénz tűnt el]. (maszol.ro, 2019. 05. 20.)

...még R[azt sem tudni, mekkora összeggel távoztak a rablók]. (Marosvásárhelyi Rádió, 2019. 05. 20.)

R[Urmează ca împreună cu reprezentanții ai unității bancare să fie stabilit prejudiciul].

(realitatea.net, 2019. 05. 20.)

3. Összegzés

Az látható a fentebb elemzett néhány szöveg esetében is, hogy a téma-réma tagolás módosulása fordított szövegekben összefüggésben áll nemcsak az illető nyelvek milyenségével és szerkezeti jellemzőivel, hanem az adott műfaj speciális sajátágaival, domináns kommunikatív funkciójával is. A fordításkutatást tehát jelentős mértékben gazdagíthatja a szövegközpontú és műfaji szempontú elemzést elegyítő kontextuális megközelítés (Károly 2011). A fordításszempon-tú egybevetésnek tehát amellet, hogy számol a rendszerszintű különbségekkel, tekintetben kellene vennie a nyelvhasználati szokások és a műfaji sajátosságok szintjén mutatkozó eltéréseket is, és mindezeknek alapján vizsgálnia az adott nyelvek működésmódját. Mindennek a gyakorlatban is hasznosítható eredményei lehetnek, mivel a fordító nyelvi viselkedését közvetlen módon befolyásolják a szövegstruktúrára és nyelvi megformálásra ható fenti tényezők.

Szakirodalom

- Bell, Allan. 1991. *The language of news media*. Oxford, UK: Blackwell.
- Cs. Jónás Erzsébet. 2009. Az aktuális tagolás témafejlődése mint szövegszervező és szemantikai elem a dialógusban, In: Keszler Borbála & Tátrai Szilárd (szerk.): *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 195–200.
- Daneš, František. 1982. A szövegstruktúra nyelvészeti elemzéséhez. In: Penavin Olga, Thomka Beáta & Utasi Csaba (szerk.): *Tanulmányok*. 15. füzet. Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. 45–50.
- É. Kiss Katalin. 1998. Mondattan. In: É. Kiss, Katalin, Kiefer Ferenc & Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*. Budapest: Osiris.
- Elekfi László. 1986. *Petőfi verseinek mondattani és formai felépítése*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Imrényi András. 2009. Logikus-e a magyar nyelv? In: Keszler Borbála & Tátrai Szilárd (szerk.): *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 95–102.

- Kabán Annamária. 2001. Az aktuális tagolás szövegszervező lehetőségeiről. *Magyar Nyelv* (XCVII (2), 2001. június): 200–206. URL: <http://www.epa.oszk.hu/00000/00032/00009/kaban.htm> (2019. 05. 10.)
- Károly Krisztina. 2011. Sajtószöveg és fordítás: A topikszerkezet és a hírtartalom viszonya újságcikkek fordításában. *Magyar Nyelvőr*, (135(4)): 459–480. URL: <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1354/135406.pdf> (2019. 05. 10.)
- Kiefer Ferenc. 1983. *Az előfeltevések elmélete*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy Kinga. 2007. *Nyelv és fordítás*. Budapest: Tinta Kiadó.
- Klaudy Kinga. 2006. Szövegszintű műveletek a fordításban. In: Galgóczy L., Vass L. (szerk.), *A mondat kaland. Hetven tanulmány Békési Imre 70. születésnapjára*. Szeged: JGYTF Kiadó. 204–211. URL: https://www.researchgate.net/publication/316167424_Szovegszintu_muveletek_a_forditasban (2019. 05. 10.)
- Klaudy Kinga. 2004. A kommunikatív szakaszhatárok eltűnése a magyarra fordított európai uniós szövegekben. *Magyar Nyelvőr*, (2004/128(4)): 389–407.
- Modrián-Horváth Bernadett. 2009. Alany- és topikprominencia az írott és beszélt nyelvben. In: Keszler Borbála & Tátrai Szilárd (szerk.), *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 201–208.
- Lautamatti, Liisa. 1987. Observations on the development of the topic in simplified discourse. In: Ulla Connor – Robert B. Kaplan (eds.), *Writing across languages: Analysis of L2 text*. MA: Addison-Wesley Reading, 87–114.
- Murvai Olga. 2002. Téma-réma tagolás és a fordítás kérdése szövegtani nézőpontból. In: Petőfi S. János & Szikszainé Nagy Irma (szerk.), *A kontrasztív szövegnyelvészet aspektusai*. Officina textologica 7., Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 129–140.
- Szikszainé Nagy Irma. 2006. *Leíró magyar szövegtan*. Budapest: Osiris.
- Tolcsvai Nagy Gábor. 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

A szövegek forrása (letöltve: 2019. 05. 20.)

- <https://www.agerpres.ro/agerpres/2019/05/20/elutas-totta-az-alkotm-nyb-r-s-g-iohannisnak-a-k-zigazgat-si-t-rv-ny-m-dos-t-sai-ellen-beny-jtott-v-s-t--310520>
- <https://www.maszol.ro/index.php/szajtato/111925-rablok-felrobbantottak-egybankautomatat-bukarestben>
- <http://www.marosvasarhelyiradio.ro/hirek/felrobbantottak-egy-bankautomatat-a-fovarosban/>
- https://www.realitatea.net/explozie-la-o-banca-din-sectorul-trei-al-capitalei_2194188.html
- <https://www.agerpres.ro/politica/2019/05/18/euoparlamentare2019-iohannis-in-europa-nu-conteaza-psd-fiindca-au-dovedit-ca-nu-sunt-in-stare-de-nimic--309832>

AZ ONLINE OKTATÁS KEZDETI KIHÍVÁSAI A FORDÍTÓKÉPZÉSBEN¹

1. Bevezetés

2020 márciusában Románia is, hasonlóan más országokhoz, a Covid-19-járvány miatt egy olyan oktatási forma bevezetésére kényszerült, amely nagymértékű rugalmasságot és alkalmazkodóképességet igényelt oktatóktól és diákoktól egyaránt. Az elrendelt korlátozó intézkedések a munkavégzés csaknem minden területén és az oktatás minden szintjén a távolléti munkavégzési és oktatási gyakorlatra való azonnali áttérést célozták, ez pedig addig nem tapasztalt kihívások elé állította az oktatási folyamat minden szereplőjét. A kialakult helyzet gyökeresen megváltoztatta az addigi munkavégzési gyakorlatot, el kellett sajátítani a távoktatáshoz szükséges technológiákat és eljárásokat, valamint megfelelő ismereteket kellett szerezni az új információs és kommunikációs eszközökről. A Sapientia EMTE Marosvásárhelyi Karán a fordító- és tolmácsolóképzésben is jelentős változásokat eredményezett a Covid-19-járvány miatt bevezetett új munkarend és távoktatási módszerek. Egy kérdőíves felmérés segítségével kívántuk feltárni, hogy ezek a változások milyen hatással voltak a tanulási és tanítási folyamatokra, a hallgatók tanulási szokásaira, motivációk alakulására. Ez a kutatás ugyanakkor lehetővé teszi, hogy következtetéseket vonjunk le a távolsági oktatás hatékonyságával és lehetőségeivel kapcsolatban is.

2. Előzmények

Romániában a távmunkára és a távolléti oktatásra való áttérés egyik napról a másikra szükségessé tette az új munkavégzési és oktatási gyakorlat kialakítását, szinte minden előzmény híján. A nyugati országokban már évtizedek óta kialakult a távmunka megannyi formája, amelyek más munkafeltételeket kínálnak a munkavállalóknak, ilyen például a több országban egyidejűleg megvalósuló

¹ Jelen kutatás egyes részletei és eredményei a felmérés egy évvel későbbi megismétlése okán egy következő tanulmányban is feldolgozásra kerülnek, az adatok összevetése céljából. A tanulmány megjelenés alatt áll a Pletl Rita születésnapja alkalmából összeállított köszöntőkötetben.

távmunka, a mobil munkavégzés, a számítógépes technológia segítségével zajló otthoni munka, a kirendeltségi munka stb.

Az Európai Unió 1994-ben dolgozta ki azt a programot, amely bevezeti a távmunka fogalmát. Eszerint a távmunka az infokommunikációs technológia igénybevételét jelenti valamely rugalmas vagy mobil munkavégzési helyen, azaz a munkavégzés számítógép segítségével zajlik és továbbítódik az intézményi központba, a két helyszín közti kapcsolattartás pedig ugyancsak digitális formában, számítógépen keresztül valósul meg. A távmunka alapvető sajátossága tehát az információs technika és technológia alkalmazása az intézményi központtól távol eső munkavégzési helyszínen (Nemes–Csilléry 2006. 32–33.).

A távmunka lehetővé teszi, hogy a munkavállalók otthonról, egy másik városról vagy más országból dolgozzanak, anélkül, hogy szükség lenne a fizikai jelenlétükre az irodában. Ennek köszönhetően a távmunka nagyobb rugalmasságot biztosít a munkavállalók számára, akik így könnyebben össze tudják egyeztetni a munkát a magánéletükkel. A távmunka további előnyei közé tartozik az irodai bérleti díjak kiiktatódása, a munkavállalók mentesülése az utazási költségek terhe alól és az utazással járó idővesztés megszűnése.

Az információs technológiák fejlődése lehetővé tette a távmunka térhódítását, azonban nem minden munka alkalmas erre a munkavégzési módszerre. A hatékony távmunkához szükséges az önállóság, a motiváció és a szervezőképesség. A munkáltatók felelőssége az, hogy biztosítsák a megfelelő kommunikációs és technikai infrastruktúrát a távmunkavégzéshez, valamint a munkavállalók biztonságos és egészséges munkakörnyezetét.

Összességében a távmunka az információs technológiák és a rugalmas munkavégzési hely ötvözése, amely előnyös mind a munkavállalók, mind a munkáltatók számára. A távmunka bevezetése és megvalósítása azonban komoly kihívásokat is jelenthet, és csak akkor lehet maradéktalanul sikeres, ha a váltásra megfelelően felkészült minden érintett fél.

Romániában hivatalos szabályozás csak 2018 márciusában született a távmunkában végzett tevékenységek szabályozására vonatkozó 2018/81-es számú törvényben.² 2020 márciusától azonban, a pandémia következtében, a kormány elrendelte a távmunkára való azonnali áttérést minden olyan területen, ahol lehetőség volt rá. Ennek a gyors váltásnak messzeható következményei lettek: fontos felismerésekhez vezetett mind a munkavállalókat, mind a munkaadókat, hatékonyabb és rugalmasabb munkavállalási megoldások születtek, és a gyakorlat azt mutatja, hogy Románia jelentős haladást ért el az infokommunikációs eszközök használata terén és az internethasználat elterjesztésében, a gazdaságban, közigazgatásban és oktatásban egyaránt.

2 <http://www.monitoruljuridic.ro/act/lege-nr-81-din-30-martie-2018-privind-reglementarea-activit-ii-de-telemunc-emitent-parlamentul-publicat-n-199418.html>

3. A távolsági oktatás helyzete és típusai

Ami az oktatás távolsági formáját illeti, Romániában nem alakult ki a távoktatás kultúrája és az a gyakorlat, hogy bárki, bármikor és bárhol azt tanulhassa, amire szüksége van.

A Magyar Virtuális Enciklopédia a következőképpen határozza meg a távoktatás fogalmát: „az atipikus tanulás olyan szervezése térben és időben, amikor a közvetlen irányítással szemben a közvetett irányítás a domináns. A távoktatásban alapvető fontosságú a tanulás önrányítása. A távoktatásra jellemző a didaktikai szerkezet zártsága, a tanulói önállóság növelése, a társadalmi nyitottság és az önművelés lehetősége. A távoktatás relatíve olcsó, mintegy 30%-a a hagyományos osztálytermi tanítás költségeinek. A távoktatási programok, tananyagok kifejlesztése ugyanakkor a hagyományosnál jóval költségesebb, azonban lehetővé teszi, hogy a legfelkészültebb tanárok és specialisták bevonásával készüljenek a tananyagok. A korszerű információs-kommunikációs technológiák, s különösen a mobil kommunikációs eszközök jóvoltából bárhol lehetséges a tanulás (a távoktatás mindenhol eljuthat, bármilyen messze legyenek a tanulók a képzés központjától), valamint az e-learning. (...) A távoktatás során a tanulói támogatások formái: tananyag (oktatócsomag) és szervezői támogatás; tananyag és konzultációs lehetőség, valamint vizsga; mentori támogatás (személyes konzultációk)” – Magyar Virtuális Enciklopédia (MTA, összeállította: Benedek András).³

A Pedagógiai Lexikon a levelező oktatást meghaladó új oktatási formaként definiálja, hangsúlyozva a képzés nyitottságát:

A távoktatás a levelező oktatás kritikájaként, annak hiányait pótló, ugyanakkor hatékonyabb távirányítási formaként fejlődött ki, amely szigorúbban és eredményesebben teljesítheti a levelező oktatás feladatait. Jellemzője, hogy helytől és időtől függetlenül képes sokakat tanítani, s így „tömegoktatásra” alkalmas eszközzé válik. Ugyanakkor módot ad az egyéni tanulási szempontok figyelembevételére, az egyéni tanulási problémák kezelésére és az egyéni tanulási ütem biztosítására. (Pedagógiai Lexikon, idézi Bánkeszi-Szepesi 2017. 544.)

Ez az oktatási forma tehát a tanulási folyamat egészét irányítja. Alapvető jellemzője, hogy a tanárt felváltja a sajátos módon elkészített tananyag vagy oktató szoftver, a tanuló pedig szabadon oszthatja be idejét, és ha nehézségekbe ütközik, konzultálhat a tutornak nevezett segítő tanárral. Ez utóbbi azonban nem oktat és nem ellenőriz, csak segít megtalálni a megoldást, ösztönzi a tanulási tevékenységet és az önellenőrzést. Összességében véve a távoktatás megfelelő

3 <http://www.hunfi.hu/nyiri/enc/1tools/mindennapi/tanulas.htm>

módszert jelent olyan ismeretek átadására, amelyek nem feltételeznek közvetlen és hosszantartó gyakorlást (Nemes–Csilléry 2006. 13.).

A pedagógiai szakirodalom a távoktatásnak három típusával számol az eszközállomány és az oktatástechnológia szempontjából: egyik típusa a hagyományos eszközökkel megvalósuló klasszikus távoktatás, a második típus az infokommunikációs technológia (IKT) eszközeinek felhasználásával történő távoktatás, és a harmadik típus a kevert módszer (blended learning), amely a hagyományos és az IKT-eszközökkel támogatott oktatás elegye, időközönkénti személyes találkozókkal tanár és diák között (Bánkeszi–Szepesi 2017. 544.).

A romániai közoktatásban máig ismeretlen a távoktatás gyakorlata, egyetlen blended-learning típusú központ létezik 2017 szeptemberétől Kolozsváron,⁴ olyan angol nyelvű magániskolaként, ahol az angol nemzeti tanterv szerint zajlik az oktatás. Ami pedig a felsőoktatást illeti, a 2021–2022-es tanévre távoktatási vagy csökkentett látogatású képzést magyar nyelven csak a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem négy karán (történelem és filozófia kar, szociológia és szociálismunkás-képző kar, pszichológia és neveléstudományi kar, közgazdasági és gazdálkodástudományi kar) hirdettek meg, másutt kizárólag nappali képzés zajlik, úgyhogy a felsőoktatásban hagyományai sem igen alakulhattak ki a távoktatásnak és a távoktatás módszertani-didaktikai kultúrájának.

A távolsági oktatási forma másik típusa az e-oktatás vagy e-learning, az elektronikus vagy számítógép-alapú tanulás, azaz az elektronikus eszközökkel és szolgáltatásokkal támogatott oktatási, képzési és tanulási forma. Ez kezdetben csak a digitálisan létrehozott tananyagok gyűjteményét jelentette, mára már azonban a korszerű számítástechnikai eszközökkel megvalósuló oktatási formát jelenti, az e-oktatásban használt digitális tananyagok ugyanis belső és külső linkekkel segítik a tájékozódást, sőt a fejlett nyugati országokban nemcsak hálózatalapú oktatássá vált, hanem elektronikus oktatásmenedzsmenttel is kiegészült, azaz az oktatás előzetesen megtervezett, szervezett, ellenőrizhető folyamat lett, és létrejöttek az oktatási intézményeket kiszolgáló tanulási keretrendszerek.

A maga során az e-tanulásnak is kialakultak a különböző típusai (Nemes–Csilléry 2006. 17–18.): a szakirodalom számontartja a tiszta e-learninget, a blended learninget és az m-learninget.

A tiszta e-learning az informatikai technológia segítségével megvalósuló tanulást jelenti, és beletartozik az elektronikus távoktatás éppúgy, mint a hálózaton szervezett és folytatott oktatás, más néven az online oktatás vagy hálózati alapú e-learning, amelyben a tananyaghoz hálózaton keresztül, egy központi szerveren férhetnek hozzá a tanulók. Oktatástípus szerint ebben a keretben a képzés kétféleképpen valósulhat meg: aszinkron és szinkron módon. Aszinkron képzés során a tananyag hálózaton keresztül érhető el, de elsajátítása egyéni ritmusban

4 <https://clujstudycentre.wordpress.com>

történik, online vitafórumokon azonban arra is van lehetőség, hogy a tanulók egymással vagy a tanárral élőben kommunikáljanak.

A tiszta e-learning másik típusa, a szinkron képzés valós időben, de virtuális térben zajlik, a távoktatási keretrendszer segítségével generált virtuális osztályterekben, élő videokonferencia- és chatalkalmazások, video- és hanganyagok, elektronikus táblák stb. segítségével (Nemes–Csilléry 2006. 21.).

A blended learning, a vegyes tanulás olyan oktatási forma, amely a távoktatás, az e-tanulás és a hagyományos képzés módszereit ötvözi, azaz a digitális eszközökkel megvalósuló tanulás, a hagyományos nyomtatott tananyag és a személyes jelenlét összevonásával megvalósuló oktatási-képzési módszer és egyben egy átfogó pedagógiai stratégia, amelynek a következő fő ismérvei vannak: „a tanulást támogató rendszer révén – az emberi lét változatos megismerési és kommunikatív formáit integrálva – tér- és időkorlátok nélkül biztosítja a tanuló számára az optimális ismeretelsajátítást. Olyan oktatási technológia, mely a képzéshez változatos tanulási környezeti elemek (módszerek és eszközök) – hagyományos és virtuális tantermi tanulási formák, személyes és távolsági konzultáció biztosításával, nyomtatott és elektronikus tananyagok segítségével magas színvonalú (hi-tech) infokommunikációs eszközök révén a tananyagot kooperatívan, változatos módszerekkel, egyénre szabott formában teszi hozzáférhetővé, biztosítja a tanulók előrehaladási ütemének ellenőrzését, értékelését” (Forgó 2004. 124–125.).

A 2000-es években alakult ki a nyugati országokban az e-learning harmadik típusaként az m-learning, a mobil telekommunikációs eszközök segítségével megvalósuló oktatási forma. Az m-tanulás az e-tanulás és a mobiltechnika fúziója, amely az oktatás mobilitásának egy újabb lépcsőfokát jelenti.

Ezek a tanulási formák azonban egyrészt digitális eszközöket,⁵ másrészt digitális készségeket feltételeznek, sőt, a teljes körű működésük biztosításához a hallgatón kívül más résztvevőket is igényelnek (Nemes–Csilléry 2006. 21.), ilyenek például a digitális infrastruktúra üzemeltetését és karbantartását végző rendszergazdák, a képzési terveket kidolgozó és az oktatási tevékenységet nyomon követő oktatási adminisztrátorok, a tananyagokat digitális oktatási anyaggá átalakító és azt karbantartó tananyagfejlesztők, ill. a tananyag tartalmának összeállítását, folyamatos aktualizálását végző oktatók, akik a hallgatók részéről felmerülő kérdéseket is kezelik.

Az e-learning egyediségéből fakadóan ezen szakembereket kifejezetten erre a területre kell oktatni. Az elektronikus tanulás/tanítás ugyanis sok vetületében jelentősen eltér a hagyományos formáktól. Ezeket az eltéréseket tuda-

5 2021 januárjában Sorin Cîmpeanu romániai tanügyminiszter nyilatkozata szerint a közoktatásban a 2020–21-es tanévben beiskolázott 2,8 millió tanulóból 280 000 tanuló nem rendelkezett az online oktatáshoz szükséges digitális eszközökkel: <https://www.agerpres.ro/educatie-stiinta/2021/01/28/cimpeanu-potrivit-estimarilor-pestre-65-000-de-elevi-sunt-in-situatiade-neincheiere-a-situatiiei-scolare-pe-primul-semestru-651111>

tosan kezelni kell, a megoldások szereplőit ezekre fel kell készíteni. Csak így érhető el, hogy az e-learning ne csak egy kiegészítő lehetőség legyen az oktatás és képzés területén, hanem egy önálló, hatékony eszköz lehessen a tudás megszerzéséhez (Nemes–Csilléry 2006. 21.).

A közvetlenoktatási-tanulási környezet virtuálissá válása azonban, számos előnye mellett, fontos problémákat is felvet. Nyíri Kristóf (2009) a virtuális tanítás négy fontos hiányosságára hívja fel a figyelmet: az első problémát abban látja, hogy a virtuális kommunikáció kognitív veszteségekkel jár; a második probléma az, hogy a képernyőn megjelenő szövegek által közvetített információnak más a kognitív hozadéka, mint az írott-nyomtatott szövegek esetében; a harmadik nehézség az, hogy digitális közegben alapkérdés, hogy a szöveges információ milyen mértékben egészíthető ki képi információval; negyedik problémaként pedig utal arra, hogy a különböző személyiségtípusok eltérő mértékben képesek a virtuális környezettel megbirkózni.

3.1. Oktatás megváltozott környezetben

A fentebb jelzett elméleti és gyakorlati nehézségekkel magunk is szembesülünk, a Sapientia EMTE Marosvásárhelyi Kara fordító- és tolmácsképző szakának oktatói és hallgatói. A továbbiakban röviden áttekintjük a koronavírus-járvány kitörésének következtében szakunkon kialakult helyzetet.

A 2020 márciusában elrendelt kötelező áttérés a távolléti oktatásra a Sapientia EMTE vezetőségének döntése nyomán a tantervben rögzített előadások és gyakorlati foglalkozások (szemináriumok, laboratóriumi gyakorlatok) online közegben történő, valós idejű megtartásának előirányzását jelentette. Digitális oktatásmódszertani előzmények híján azonban ez a rendelkezés teljesen felkészületlenül ért tanárt és diákot egyaránt.

A szinkron módszer kizárólagosságának követelménye egységes keretrendszer kialakítását feltételezte, erre azonban kezdetben nem volt lehetőség, úgy-hogy az első néhány hét oktatási gyakorlatát leginkább az aszinkron tanítási-tanulási forma és a több különböző digitális platform és eszköz használata jellemezte (előzetesen rögzített hangvideók, hangrögzítéses prezentációk megosztása, élő videokapcsolat, a közösségi média platformjai stb.), és csak azt követően valósulhatott meg a valós idejű videokonferencia-jellegű tanórákra való áttérés egységes rendszerben, az egyetem technikai támogatása és intézményi G Suite for Education fiók létrehozása által, a Google Hangouts Meet alkalmazás segítségével. Ebben a folyamatban a legnagyobb nehézséget egyrészt a támogató rendszerek és a megfelelő digitális eszközkészlet kezdeti hiánya, másrészt az oktatók és hallgatók digitális kompetenciájának elégtelensége jelentette.

Ami az oktatási típusokat illeti, a fordító és tolmács szakon egyfajta vegyes képzés alakult ki, amelyet online oktatásnak nevezünk a romániai közoktatásban

immár meghonosodott terminus szerint. A digitális együttműködési formák közül a valós idejű, videokonferencia-jellegű tanórák váltak meghatározóvá a fordító és tolmács szak mindhárom évfolyama számára, a tanmenetben szereplő időpontban, kiegészülve a hallgatók rendelkezésére bocsátott írott, nyomtatott tananyagok beszkenvelt változatával, digitális tananyagokkal és fórumozással a felmerülő kérdések megvitatására. A kezdeti időszakban, a kar rendszergazdájának javaslatára a Neptun Meet Street felülettel és a Google Classroom platform ingyenes változatával próbálkoztunk, a 2020–21-es tanévtől kezdődően azonban megtörtént az áttérés az intézményi domainnel működő G Suit komplex rendszerre, amely megfelelőbb az egyetemi képzéshez, és amelynek a használata nagymértékben megkönnyíti az oktatással, tanulással összefüggő digitális tevékenységeket és kommunikációs mechanizmusokat. Ennek feltétele azonban az, hogy a résztvevők rendelkezzenek azokkal a digitális kompetenciákkal, amelyek a rendszer hatékony használatát biztosítják.

4. Egy belső használatra szánt kérdőíves felmérés eredményei

A több mint két féléves online oktatás során a szakunk diákjai által tapasztalt nehézségek feltérképezésére, a minél eredményesebb tanítási-tanulási tevékenység megvalósulásához szükséges képességek, készségek, ill. az ebben a tekintetben megmutatkozó hiányosságok azonosítására 2021 februárjában egy online kérdőíves felmérést végeztem Google űrlap segítségével, a továbbiakban ennek eredményeiről számolok be.

A felmérés egyrészt a technikai és módszertani nehézségek leküzdésére tanulásmenedzsment-rendszerként bevezetett Google Classroom virtuális tanterem különböző funkcióinak használatát és hatékonyságát vizsgálta, másrészt a hallgatóknak az oktatókkal való és egymás közötti interakcióira gyakorolt hatását.

A felmérésben a Sapientia EMTE Marosvásárhelyi Kara alkalmazott nyelvészeti tanszékének fordító és tolmács alapszakos I., II. és III. éves hallgatói vettek részt 2021 februárjában, a 2020–2021-es tanév második félévének első hetében. Megjegyzendő, hogy a szakon tanuló II. és III. éves hallgatók a 2020 márciusát megelőző időszakban – akárcsak a szakon oktató tanáraik – semmilyen előzetes tapasztalattal nem rendelkeztek a távoktatásra, távolléti oktatásra vagy e-tanulásra vonatkozóan, a szakra beiratkozott elsőéves hallgatók azonban középiskolai tanulmányaikat már a távolléti oktatás keretei között fejezték be.

A 2020–2021-es tanévre összesen 114 hallgató iratkozott be a fordító és tolmács szak első-, másod- és harmadévére, az első félév során azonban többen abbahagyták tanulmányaikat (mintegy 20 hallgató). A kérdőív kitöltésére mindhárom évfolyam hallgatóit felkértem, összesen 79 hallgató töltötte ki

névtelenül és az adataik bekérése nélkül, ennek 72,2%-a nő (57), 27,8%-a férfi (22). A válaszadók 34,2%-a elsőéves (27), 38%-a másodéves (30) és 27,8%-a harmadéves diák (22).

Kérdéstípusok szerint a kérdőív egyszerű feleletválasztós, lineáris skálán történő értékelést feltételező és kifejtést igénylő nyílt kérdéseket tartalmazott.

Mivel a Sapientia EMTE Marosvásárhelyi Karán a fordító- és tolmácsképzés alapszakként működik, egyúttal azt is fontosnak tartottam felmérni, hogy a mesterképzés és a későbbi pályaeorientáció vonatkozásában milyen lehetőségeket látnak maguk előtt. A felmérést kitöltő hallgatók 38%-a (30 hallgató) fordítóként kíván dolgozni az alapszak elvégzése után, 8,9% (7) tolmácsként, 6,3% (5) a szöveggondozással összefüggő más munkakörben szeretne elhelyezkedni, 25,3% (20) a tanári pályát választaná, és 21,5% (17) hallgató még nem döntött ebben a tekintetben.

A hallgatók nemére, az évfolyamra és a jövőbeni munkakörökre vonatkozó első három zárt kérdést követő 22 kérdés az online oktatás keretétől szolgáló Google tanterem hatékonyságára, a hallgatóknak az online oktatással, a szinkron és aszinkron módszerekkel kapcsolatos tapasztalataira, a hallgatók virtuális interakcióira vonatkozott, további 6 kérdés pedig a beszélési szokásaik, nyelvhasználatuk változásaira összpontosított, legnagyobb részét fokozati skálás zárt és kisebb arányban szöveges választ igénylő nyílt kérdések formájában, a kvantitatív és kvalitatív adatfelvétel céljából.

A felmérésben szereplő skálás kérdések célja objektív, számszerűsíthető, statisztikailag releváns adatok gyűjtése, a nyitott kérdések pedig a problémák azonosítására, a folyamatok, tendenciák megértésére, a magatartás jellemzőinek feltárására szolgálnak, és kiértékelésük a szemantikai (jelentéstartalom szerinti) tartalomelemzés módszerével történik.

A lekérdezésből nyert statisztikai adatok alapján a válaszadók 53%-a (42 hallgató) alkalmasnak tekintette a jelenléti oktatás kontaktórái során megszokott feladatok elvégzésére a Google tanterem Google Hangouts Meet felületén szinkron módon, online videokonferenciák keretében tartott tanórákat (1–5-ös skálán 4-es és 5-ös), 41,8% (33 hallgató) a középső 3-as értéket jelölte meg, 5,1% (4 hallgató) kevésbé tartotta alkalmasnak (2-es értéket jelölték meg), teljesen alkalmatlannak azonban senki nem tekintette.

A virtuális tanteremnek a tudásanyag továbbítása szempontjából való hatékonyságára vonatkozó kérdésre a hallgatók 55%-a (43) jelölte meg a 4-es és 5-ös értéket (nagyon hatékony), 33,3% (26) a 3-as értéket, 10,3% (8) kevésbé tartotta hatékonynak (2-es érték).

A virtuális tanteremhez kapcsolódó következő kérdés a tanterem hatékonyságára vonatkozott az interakciók szempontjából (hallgató–hallgató, hallgató–oktató): a válaszadók 33,4%-a (26 hallgató) hatékonynak tekintette (4-es és 5-ös érték), 60,3% (47 hallgató) kevésbé tartotta alkalmasnak (2-es és 3-as érték), 6,4% (5) pedig teljesen alkalmatlannak ítélte a kapcsolattartásra (1-es érték).

A hallgatói fórum hatékonyságára vonatkozó kérdésre adott válaszok is hasonló megoszlást mutatnak: 38,2% (21) alkalmasnak tartotta az elméleti kérdések megbeszélésére, szakmai eszmecserére stb., 56,4% (31) azonban kevésbé (2-es és 3-as érték), 5,5% (3) pedig egyáltalán nem tekintette alkalmasnak (1-es érték).

Arra a kérdésre, hogy hasznosnak tartanák-e a kontaktórák kiegészítését a virtuális osztályterem tanulási környezetével, a válaszadók 51,9%-a (41) válaszolt igennel, 34,2% (27) talán hasznosnak gondolta, míg 13,9% (11) nem látta érdemesnek.

A távolléti oktatás során alkalmazott pedagógiai módszerek közül a tananyag elsajátítása, az oktatói visszajelzések és az interakciók szempontjából a hallgatók 69,6%-a (55) a valós idejű videokonferencia-jellegű tanórát tartotta hatékonyabbnak, ahol lehetőség nyílt az azonnali visszajelzésre, 29,1% (23) pedig a virtuális osztályterem nyújtotta lehetőségeket, mint például a tananyag feltöltése, a kérdések írásban való megvitatása, az elvégzett feladatok visszaküldése.

Az online oktatás legfőbb előnyeként a nagyobb szabadság mellett legtöbbször a digitális formában rendelkezésre bocsátott tananyagok nagyobb mennyiségét emelték ki a nyitott kérdésekre adott válaszokban. Íme néhány megjegyzés:⁶

„Kényelmesebb időbeosztás, könnyebb óralátogatás, több anyag, könyv, forrás érhető el, hatékonyabb munka...”

„A tanulóknak nem kell ingázniuk, kényelmesebb megoldás. Megtanultak bizonyos platformokat kezelni, amelyek a jövőben is hasznossá válhatnak.”

„...sokat könnyített a dolgunkon, hogy a legtöbb tanár óra után azonnal elérhetővé tette az anyagot...”

„Mindig kézhez kapjuk az anyagot, jobban átlátható...”

„A diák könnyebben megkapja az óra és az ajánlott irodalom anyagát a tanártól virtuális módon, és több lehetősége van óra alatt rákeresni az anyagra.”

„Az online oktatás kényelmes, úgy érzem, több lehetőség van háttérmunkákat végezni, nagyon hasznosnak tartom, hogy a tanárok feltöltik a jegyzeteiket, a leckék tartalmát (.ppt, .word, .pdf dokumentumokat), amiket letölthetünk, ezáltal nem érzem feltétlenül szükségesnek a jegyzetelést, és ez nagyon nagy segítség.”

„...online oktatás alatt egyes tanárok írott változatban is próbálják a lehető legrészletesebben és legrészletesebben átadni a tananyagot. Ez nagyon tetszik, mert ha valamilyen okból kifolyólag nem értem meg a szóbeli magyarázatot, vagy az internet akadozása révén kimaradnak bizonyos lényeges részletek, vagy nem tudok mindent lejegyzetelni olyan gyorsan, az írott változatot elolvassva ezeket tudom pótolni. Ha jól érzékelem, személyes oktatásnál inkább az elmondáson van a hangsúly és nem mindkettőn, pedig mindkettő fontos

6 A hallgatói válaszokat változatlan formában közöljük.

lenne. Főleg az olyan embereknek, mint én, akik azon kívül, hogy hallják az információkat, olvasniuk is kell azokat, a teljes megértéshez.”

„Az osztálytermi munka során a tananyagot egyes esetekben csak jegyzeteléssel kaptuk meg. Az online oktatás során minden tanár elérhetővé tette az anyagait, így könnyen lehetett tárolni és megszerezni.”

Több hallgató a személyiségtípusok szempontjából értékelte a távolsági oktatás nyújtotta kereteket, hangsúlyozva, hogy az online tanítási-tanulási környezet nagyobb mozgásteret kínál, és sokkal kedvezőbb a szorongó, visszahúzódozó, introvertált hallgatók számára, mint a személyes jelenléttel zajló tanóra:

„Kényelmesebb, nem kell olyan korán felkelni, és introvertált-barát.”

„Én jobban meg merek nyílni az online órákon, és többet merek kérdezni a tanártól online, mint élőben.”

„Ha esetleg a tanuló lámpalázás típus, akkor online ez kevésbé jelentkezik nála.”

„...itthon vagyok a szeretteim, barátaim közelében, nem érzek egyes órák alatt frusztráltságot, mint az osztályteremben, mivel nem érzem azt, hogy be tudtam volna illeszkedni szaktársaim közé megfelelően.”

„Sokkal könnyebben megnyílnak a diákok, bátrabban kifejezik a gondolataikat, komfortosabbnak és ezzel egy időben hatékonyabbnak vélem.”

„Úgy tapasztaltam, hogy online keretek között a hallgatók kevésbé visszahúzódozóak, és hajlamosabbak részt venni az órai interakciókban.”

„Nagy előny olyan szempontból, hogy aki szegénylősebb, összezavarodik, ha élőben kérdezik, szinte szorongásmentesen tud részt venni az órákon...”

További előnyként jelent meg a válaszokban a távolsági oktatásnak a hallgatók részéről nagyobb fokú önállóságot feltételező jellege, aminek a jövőre vonatkozóan is pozitív következményei lehetnek az önálló tananyag-elsajátítás és munkavégzés képességének kialakításában:

„Véleményem szerint az online oktatás sokkal önállóbbá tette a hallgatókat, ösztönzött arra, hogy a kevésbé érthető anyagrészeket mi magunk tanulmányozzuk át, így bővebb információkat szerezhettünk az adott tantárgyokról. Emellett az ingázó hallgatók időt és energiát spórolhattak meg, amit tanulásra is fordíthattak.”

„...online oktatásnál jóval több egyéni munkára és tanulásra van szükség annak érdekében, hogy a tananyagot megfelelően elsajátítsuk, így azt is mondhatnánk, hogy »önállóságra« is szert teszünk.”

Mindezzel együtt a hallgatók 63,3%-a (50) nem tartotta hatékonyabbnak az online oktatást az osztálytermi munkánál, 30,4% (24) talán hatékonyabbnak gon-

dolta, 6,3% (5) pedig egyértelműen hatékonyabbnak tartotta, valószínűsíthetően azok közül, akik személyiségükből adódóan megnyilatkozásra, szakmai kérdések megvitatására megfelelőbbnek találják az online tanulási környezetet.

Ami az egyéni tanulásra szánt időt illeti, a hallgatók 46,8%-a (37) az online oktatásban változatlan mennyiségű időt fordított a tanulmányaira, 27,8% (22) többet, 25,3% (20) pedig a megszokottnál kevesebbet.

A valós idejű videokonferencia-jellegű tanórák legfőbb előnyeit a következőképpen foglalták össze a megkérdezettek:

„Személyesebbnek találom, mint az online osztályteremben való feladatozást.”
„Ez az a fajta online oktatási módszer, ami leginkább visszaadja a valós tanórák érzetét.”

„...valós időben folyik, sokkal személyesebb, mint az e-mail vagy üzenetek írása, és a diákok azonnal kapnak válaszokat a kérdéseikre.”

„Azt, hogy meg tudott maradni valamilyen szinten a kommunikáció köztünk és a tanár között, és nem redukálódott le teljesen csak a virtuális térre...”

„Az azonnali visszajelzést, rugalmasságot, kényelmességet.”

„Ugyanolyan érthetőek a magyarázatok, mint a tantermi oktatás során, és talán így bátrabban teszünk fel kérdéseket, nyitottabbak vagyunk a tanárok felé, egyetemen sok esetben szégyellünk kérdezni, a tanárt esetleg megszólítani.”

„Jobban oda tudok figyelni a tananyagra. Könnyebben megértem a tanulnivalót így, mint ha több emberrel lennék egy helyen, mert ez általában elvonja a figyelmem a fontos dolgokról.”

„Folyamatos szemléltetés, szemléletes órák, óra után pedig megkaptuk a bemutatásokat, ami hozzájárult, hogy jobban meg tudjuk tanulni az anyagot.”

„Leginkább azt, hogy a hallgatók kérdezhetek az előadótól.”

„A videokonferencia-jellegű tanórákon a leginkább azt értékelem, hogy megteremtí a tanár-diák közötti párbeszéd lehetőségét, ezzel elősegítve a tananyag jobb megértését.”

„Azonnali válaszok, hatékony kommunikáció.”

„Valamelyest olyan hangulatot idézett, mintha jelen lennénk az egyetemen, láttuk egymást és az oktatót.”

„Hallhatom és láthatom legalább a tanárait és osztálytársaimat, tanulás szempontjából pedig a tanár által leadott anyagból, ha van kérdésem, feltehetem.”

A valós idejű videokonferencia-jellegű tanórák és a virtuális osztályterem nyújtotta tanulási környezet elegeből összeálló online oktatás előnyei között a megkérdezettek szinte kivétel nélkül kiemelték azt, hogy bárhonnan és bármilyen eszközről (laptopról, táblagépről, okostelefonról) elérhető a tanóra, a tananyag bármikor lehívható, a tanulásra, gyakorlásra és feladatmegoldásra szánt

időt szabadon oszthatják be, illetve az is hangsúlyosan megjelent a válaszokban, hogy fejlődött a digitális kompetenciájuk, olyan számítógépes programokat és internetes felületeket ismerhettek meg, amelyek saját belátásuk szerint eredményesebb teszik a tananyag-elsajátítást, és mindezt a továbbiakban is hasznosíthatónak tartják a személyes jelenléttel zajló, hagyományos oktatás keretei között. A hátrányok között a válaszokban megjelenik – ugyancsak kiemelten – a valós interakciók hiánya és tanulási szokásaik megváltozása, például a tanórákon való jegyzetelés elmaradása, ami miatt nagyobb időráfordítást igényel a tananyag elsajátítása, a szabadidő rovására. Megjegyzendő, hogy a felmérésben részt vevő elsőéves hallgatók már az online oktatás keretei között kezdték meg egyetemi tanulmányaikat, úgyhogy nemcsak tanáraikat nem volt alkalmuk személyesen megismerni, hanem egymással sem találkozhattak. A koronavírus-járvány miatt elmaradt a gólyabál, a gólyatábor és az évente megrendezésre kerülő, „összerázónak” nevezett esemény, ahol a fordító és tolmács alapszakon tanuló hallgatók megismerkedhetnek egymással. A tanév megkezdése előtti regisztrációs hét adminisztrációs teendők elvégzésére korlátozódott, márpedig az ennek keretében sorra kerülő programoknak és tevékenységeknek fontos közösségépítő jellege és gyakorlati haszna van az elsőévesek számára.

Tekintettel arra, hogy az online oktatás során többször figyeltem kiejtési hiányosságokra, nehezen érthető vagy túlságosan erőtlen beszédre, amit még a technikai átviteli alap is torzított, és sok esetben csak többszöri visszakérdezés után vált érthetővé a hallgató megnyilatkozása, szükségesnek mutatkozott választ kapni arra a kérdésre is, hogy ők maguk hogyan értékelik, az online oktatás során előfordult-e, hogy változtatniuk kellett beszélési szokásaikon, artikulációjukon, a beszédtempón, hangmagasságon, hangerőn stb., a technikai közvetítés sajátosságai miatt. A válaszadók 59,5%-a (47) válaszolta azt, hogy ritkán, 26,6% (21) viszont rendszeresen szembetalálta magát valamilyen artikulációs nehézséggel, és csak 13,9% (11) jelölte meg azt, hogy soha.

Tiszta hangképzésre és jól érthető beszédre irányuló kérdés az oktatókra vonatkozóan is szerepelt a felmérésben. A hallgatók 62%-a (49) szerint csak elvétve vált követhetetlenné az online tanóra az oktató beszédmódja, a digitális közeghez hozzá nem igazított artikulációja, beszédtempója, hangereje stb. miatt, 26,6% (21) azonban rendszeresen érzékelt ilyen típusú nehézséget, 11,4% (9) pedig nem figyelt fel ilyen jellegű akadályra.

Ahogy az információs társadalom technikai eszközeinek a tudatos és magabiztos használatára szolgáló képesség, azaz a digitális kompetencia kialakulása, a digitális írástudás készsége is hosszas tanulási folyamat eredménye, ugyanúgy a technikai közvetítő közeghez igazodó hangképzés és beszédmód is folyamatos kontrollt és fejlesztést igényel. Sőt, kellő gyakorlással ezek a személyiség jellemzőjeként számontartott képességek a tevékenység automatizált elemeivé képesek válni, olyan készségekké, amelyek a tudat közvetlen ellenőrzése nélkül is képesek működni.

Az IKT-kompetencia, azaz az infokommunikációs technológiák használatára vonatkozó készségek magukba foglalják a multimédia-technológiájú információk elérését, lehívását, értelmezését, értékelését, létrehozását, tárolását, megosztását, illetve az internetes kommunikációban és hálózatokban való részvétel képességét egyaránt.

A nyelvi kompetenciához pedig – az anyanyelvi és idegen nyelvi kompetenciához egyaránt – a nyelvi kifejezés képességén túl hozzátartozik a prozódiai jelenségeknek, a nyelv hangzó síkjának a beszédshituációhoz és a közvetítő közeghez való hozzáigazítása, úgyhogy a távolléti oktatásnak is megvannak a maga kommunikációs kihívásai. Ahogyan a tolmácsok esetében a szakma sikeres művelésének elengedhetetlen előfeltétele a helyes beszédleghzés begyakorlása és automatikussá válása, ugyanúgy a digitális technológia virtuális térben a megszólalásnak is bizonyos mértékben igazodnia kell a külső kontextushoz, azaz a beszédképességnek jól artikulált, megfelelően tagolt és nyomatékosított hangzást lehetővé tevő készséggé kell válnia. Ehhez segíthetne hozzá a fordító és tolmács alapszakon a beszédtechnika tantárgy bevezetése gyakorlati órák keretében, ahol tanulás és megfelelő mennyiségű gyakorlás eredményeképpen elérhető lenne bizonyos hangképzési cselekvéssorok automatikus lefutása (renyhe hangképzés javítása, hadarás megszüntetése, a megfelelő hangfekvés automatikus beállítása, beszédszakaszok megtartása jó levegőgazdálkodással stb.).

Mindennek azért is volt különös fontossága az online oktatás keretei között, mivel annak előtte mindannyian az osztálytermi tanár-diák kommunikációhoz szoktunk hozzá, egyszeriben azonban távolról kellett megértenünk egymást, miközben mindenkire rányomta bélyegét a maga környezete és annak hatásai, mindenkinek megvolt az adott tértől függő, másokétól eltérő állapota, a virtuális térben zajló információcserét megelőző és azt követő gondolatai, a maga szorongása, lámpaláza és nehézségei. A résztvevők azonban még a megváltozott körülmények közepette is hajlamosak voltak úgy viselkedni, mintha az interakció közvetlen módon valósult volna meg, nem számolva azzal, hogy a közvetett információcsere nem teljes, kiiktatódnak a nem verbális elemek és a testi jelenlétből fakadó energia.

Ahogyan Adrian Vascu üzleti szaktanácsadó, a szervezeti kultúra kérdésének szakértője fogalmazott megváltozott életkörülményeinkre vonatkozóan, az nemcsak a távmunkát végző munkavállalókra, hanem ránk is ugyanúgy érvényes, az oktatási folyamat résztvevőire, oktatókra és hallgatókra egyaránt:

Ma másképp élünk és dolgozunk, még akkor is, ha erre még nem ébredtünk rá. Éppen ezért párbeszédünk módját hozzá kell igazítanunk az új körülményeinkhez. Azt hiszem, e válság végén a jelentős változások egyike lesz az is, ahogy az emberek kommunikálnak egymás között és megértik egymást. Azokat övezi majd elismerés, akik képesek voltak a jelenlegi körülményekhez igazítani a viselkedésüket. Mindnyájan minden nap azt tanuljuk, hogy az új

paradigmában élünk. Egyeseknek azonnal megy, másoknak nem. Ismétlés a tudás anyja.

Egyetlen pillanatra se feledkezzünk meg arról, hogy szavak révén valójában érzelmeket közvetítünk, és a szemtől szemben zajló beszélgetések nem verbális üzenetekkel támasztják alá azokat a gondolatokat, melyeket át akarunk adni másoknak. Ezek hiányában (nem, ezeket sem a Zoom, sem a Skype, sem más hasonló programok nem tudják pótolni) más súlya van minden egyes leírt vagy kimondott szónak. Következésképpen igen, kommunikálnunk kell, de ugyanilyen fontos az is, hogy miként tesszük ezt (Vascu 2020).

5. Összegzés

A világvárvány hatására kialakult helyzet jelentős kihívások elé állította a multimédiás technológiát és az online oktatáshoz szükséges eszközöket eladig csak szórványosan használó romániai oktatási rendszert, az oktatás minden szintjén. A Sapientia EMTE-n 2020 márciusától történt meg a teljes körű átállás az online oktatásra. A Marosvásárhelyi Kar fordító és tolmács alapszakán az online képzés ideje alatt tapasztalt nehézségek, hiányosságok, előnyök, preferenciák feltárására végzett kérdőíves felmérés eredményeinek tanúsága szerint a fordító és tolmács alapszakos hallgatók számára a legnagyobb kihívást az oktatókkal és diáktársakkal való közvetlen kapcsolat megszűnése, a személyes interakciók elmaradása, a társasági élet hiánya, a motivációnak az online tanítási-tanulási környezetben való folyamatos megerősítése és fenntartása jelentette. Mindezzel együtt a megkérdezettek többsége a rendelkezésre álló szinkron és aszinkron oktatási módszerek közül a valós idejű, videokonferencia-jellegű tanórákat részesítette előnyben, kiegészülve a tananyag digitális formában való elérhetővé tételével.

Számunkra, oktatók számára is ez lehet a legfőbb tanulsága ennek az időszaknak, annak a ténynek a tudatosítása, hogy a megváltozott tanítási-tanulási környezet által megkívánt készségeket kialakító és a kreativitást serkentő új képzési módszerek kidolgozására és bevezetésére van szükség egy ilyen jellegű tanulási környezetben, hiszen – túl a pandémia hatására kialakult kényszerűségeken – az online oktatás is lehet hatékony, honi viszonyok között is, de csak abban az esetben, ha a hagyományos tantermi oktatási forma és az elektronikus távoktatási forma ötvözetével egy olyan optimális összhang hozható létre, amelyben az oktatás minősége és az átadott tudás tartalma is megőrizhető, és az együttállás hatására kialakuló új keretek között javítható és továbbfejleszthető.

Szakirodalom

- Bánkeszi Katalin & Szepesi Judit. 2017. Az elektronikus tanulás, avagy gondolatok az e-learning világáról. *Könyvtári Figyelő* 27. 63(4): 541–548. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00349/pdf/EPA00143_konyvtari_figye-lo_2017_04_541-548.pdf
- Berecz Antónia & Seres György. 2013. Mobilizáljuk az E-learninget. *Journal of Applied Multimedia*, (2 (8)): 49–58. http://www.jampaper.eu/Jampaper_HUN/Friss_files/JAMPAPER130202h.pdf.
- Forgács Tamás. 2009. *A távmunka elmélete és gyakorlati alkalmazásának lehetőségei*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14812/forgacs-tamas-phd-.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Forgó Sándor, Hauser Zoltán & Kis Tóth Lajos. 2004. Tanulás tér- és időkorlátok nélkül. *Iskolakultúra*, (2004(12)): 123–139. http://real.mtak.hu/60246/1/EPA00011_iskolakultura_2004_12_123-139.pdf
- Forgó Sándor & Komló Csaba. 2015. Blended learning, tudásszervezés, hálózat-alapú tudásmegosztás. Eger: Eszterházy Károly Főiskola. http://p2014-25.palyazat.ektf.hu/public/uploads/6-blended-learning-tudasszervezes-haloza-talapu-tudasmegosztas-forgo-sandor-komlo-csaba-isbn_565d55661de45.pdf
- Nemes György & Csilléry Miklós. 2006. *Kutatás az atipikus tanulási formák (távoktatás / e-learning) modelljeinek kifejlesztésére célcsoportonként, a modellek bevezetésére és alkalmazására*. Budapest: Nemzeti Felnőttképzési Intézet. <http://vmek.niif.hu/06800/06829/06829.pdf>
- Nyíri Kristóf. 2009. *Virtuális pedagógia – a 21. század tanulási környezete*. Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. <http://www.ofi.hu/tudastar/iskola-informatika/nyiri-kristof-virtualis>
- Seresi Márta, Eszenyi Réka & Robin Edina (szerk.). 2020. *Távolléti oktatás a fordító- és tolmácsolásban. Oktatómódszertani tapasztalatok a Covid-19 idején*. Budapest: Tinta Kiadó – ELTE Fordító- és Tolmácsoló Tanszék.
- Vascu Adrian. 2020. *Cât de „strategică” este comunicarea în plin război epidemiologic: câteva momente nepotrivate*. <https://republica.ro/cat-de-zstrategica-este-comunicarea-in-plin-razboi-epidemiologic-cateva-momente-nepotrivate> (Ford. Mennyire „stratégiai” a kommunikáció a járványügyi háború kellos közepén? Forrás: <https://foter.ro/cikk/mennyire-strategiai-a-kommunikacio-a-jarvanyugyi-haboru-kellos-kozepe/>).

„WHAT DEHOGYIS LOL!” – LINGUISTIC REPERTOIRES IN THE DIGITAL WORLD

1. Introduction

Social media users can use creatively different linguistic resources. Diverse linguistic repertoires help them to achieve this goal. The study aims to investigate the linguistic repertoire present in public Facebook profiles by analysing the language choice and linguistic practices of Hungarian-dominant bilinguals, more precisely of the undergraduate bilingual students of Sapientia Hungarian University of Transylvania (henceforth: Sapientia). The majority of the students can be characterized by individual bilingualism,¹ as defined by Skutnabb-Kangas and McCarty (2008: 4–5), applied to indicate different levels of the participants' L2 proficiency. Individual bilingualism refers to the use of two or more languages by an individual. Throughout this paper, the term 'first language' (L1) is used to refer to Hungarian, as the language “best known and/or most used” by the participants and in most cases as the language identified as the “mother tongue” and contrasted with L2, the second language (Skutnabb-Kangas and McCarty 2008: 6), where L2 is Romanian. All the participants of this study have learnt English as a foreign language; therefore, L3 refers to English throughout this paper.

My research question focuses on how multilingualism is reflected in online social media users' linguistic repertoire in case of minority speakers and how users draw upon their linguistic repertoires in order to maximize the effectiveness and functionality of their online communication. It is shown that Facebook users adapt to their audiences by their language choice. During the research, while examining the linguistic practices and repertoires of Sapientia university students, it was possible to trace multilingual communication on online social media sites, where the presence of several languages results in hybrid, mixed language phenomena. Social media offers multimodal and intertextual communication opportunities and linguistic repertoires that creatively contribute to shaping online linguistic practices, which may differ

1 Individual bi-/multilingualism, sometimes called plurilingualism, involves proficiency in and use of two or more languages by an individual. The term used by the authors does not always imply an equally high level of proficiency in all the relevant languages (Skutnabb-Kangas and McCarty 2008).

from offline language use, especially in the case of minority bilingual speakers. The research focuses on the construction of multilingual discourse in online communication through language choice patterns.

The article is structured as follows: in the first part of the paper, the online language repertoire is defined. Nevertheless, there is a need to reflect on the most important factors regarding the offline linguistic repertoire of minority bilingual language users. In the second part of the paper, the methodology of research and data collection are described. This is followed by a detailed analysis of the online linguistic practices and linguistic repertoire of research participants' reflecting multilingualism. The summary is complemented by further problems and research questions, as the exploration of the connections between the online and offline language repertoire requires extensive research in the case of minority communities.

2. Linguistic repertoire in the digital space

Over the last two decades, social media has become an integral part of our lives. One of the most dominant social media platforms is Facebook, which currently has 2.45 billion users.² Changes in the digital space have accelerated and radicalized, affecting online language use, language choice, and linguistic practices, and as such, it is a rich source of linguistic data collection and analysis opportunities. Language choice and linguistic practices, of course, depend on many factors and affect the individual and his/her language use. In the digital space, users also adapt their language use and language choice to the online community (Schreiber 2015). It is up to the individual speakers to make decisions about the use of linguistic resources. However, this freedom is subject to both grammatical and social constraints (Busch 2017). Online language use, in the context of the present research, means the use of a complex linguistic repertoire that may differ from the offline linguistic repertoire of the users. Their language choice and linguistic practices, as well as their linguistic identity, are strongly linked to their offline communities. Nevertheless, the digital space offers almost endless possibilities of language choice. Research highlights that multilingual users consciously switch languages according to their communicative goals, thus bringing different aspects of their linguistic identity to the fore, creating a complex web of the use of linguistic repertoires in the digital space (Schreiber 2015). The digital space provides users with "the ability of multilingual speakers to shuttle between languages, treating the diverse languages that form their repertoires as an integrated system" (Canagarajah 2011: 401). The linguistic motivations of given discourses can

2 <https://www.statista.com/statistics/264810/number-of-monthly-active-facebook-users-world-wide/> (last accessed on: 24.06.2022).

be diverse (Leppänen and Peuronen 2012), which is why discourse-centred research/observation becomes necessary (Kytölä 2012).

Linguistic repertoire can be seen as conventionalized constellations of semiotic resources for taking action, which are shaped by the particular practices in which individuals engage (Otsuij and Pennycook 2010), and also as the “polyglot repertoire” – not tied to a national, stable regime of language but to an individual’s life – follows “the peculiar biographical trajectory of the speaker” (Blommaert and Rampton 2011).

In the digital space, users may multiply their linguistic repertoires, as they can rely on different linguistic/semiotic/multimodal possibilities (Androutopoulos 2013). This is also supported by the fact that the online presence of smaller languages is increasing (Hungarian ranks 19th in the Internet World Stats),³ and multilingualism of the digital space has become accepted. However, online multilingualism requires a different interpretation. Traditional approaches describe multilingualism from an additive point of view, where each language used by the speaker is seen as a separate system. The new approaches in the post-multilingualism era (Li Wei 2016) define multilingualism as a complex of specific semiotic resources (Blommaert 2016). Gorter and Cenoz (2017) propose a holistic approach to multilingualism to describe how speakers use their linguistic repertoires in their social networks. These new concepts raise fundamental questions about what language is in everyday social interactions and become even more complex in the case of digital discourses as social interactions. Online users rely on diverse linguistic resources, and social media networks (such as Facebook) become appropriate spaces to provide multimodality. The creative use of the users’ linguistic repertoire is particularly evident in the digital space. Linguistic repertoire, therefore, can be defined as “a shift away from structure, system, and regularity toward approaches that acknowledge fluidity and creativity in linguistic practices” (Busch 2012: 11). A complex linguistic repertoire fosters creative language use, typically through code-switching and code-mixing in the digital space. Hybrid practices in this study refer to language mixing, and as Canagarajah (2013) points out, different types and degrees of language mixing are encouraged in digital communication, in the digital space.

Online social media, like Facebook, promotes multilingual creativity. It is characterized by multimodality and intertextuality, which are essential parts of identity construction and multilingualism; and the use of several languages appears as a rule and norm among users. Language choice and the use of linguistic repertoire depend on various factors, including the audience, the topic, the conveyed message, etc. (Androutopoulos 2013).

3 <https://www.internetworldstats.com/stats.htm> (last accessed on: 25.06.2022).

3. Methodological approaches

The overall linguistic repertoire of a group or an individual cannot be grasped solely by observing interactions within the group, by analysing online discourses. The observation of multilingual practices can be combined with metalinguistic commentaries by participants gained through interviews and group discussions (Li Wei 2011), involving interviewees and focus groups, and establishing direct contact with participants (Androutopoulos and Stæhr 2018). The present research is based on the online ethnography or netnography data collection method. Online ethnography is a qualitative research method that adopts ethnographic research techniques in examining the culture of online communities, emerging through computer-mediated communications (Kozinets 2006). Methods may include semiotic, visual, or content analysis, participant and non-participant observations.

There were two main stages of data collection and analysis in the present research. The first stage, as part of online ethnography, involved demographic data collection, during which the necessary background information about participants could be collected. An additional question concerned the participants' language choice, referring to their code-switching and hybrid linguistic practices. The questions covered participants' language use on Facebook and their opinion regarding language use and the choice of fellow Facebook users as well: i.e. Facebook language (setting); language choice for posts, comments; use of multiple languages; mix of languages within one comment or caption, etc.). In the second phase, linguistic data were captured using a snapshot technique, strictly limited to data that was "publicly private",⁴ covering compliance with GDPR data protection. These language data were categorized according to the language use and choice of the participants. The content analysis of the linguistic data revealed different linguistic practices from code-switching to hybrid linguistic practices.

4. Participants and data collection

The data collection was completed in 2019, between January and April. A total of 49 undergraduates of Sapiientia participated in the study, with a mean age of 22 years. *Table 1* presents the distribution of participants according to their studies. The group of participants included Agricultural Engineering students (pursuing studies in Sfântu Gheorghe) and students from Translating and Interpreting, as well as Communication and Public Relations (pursuing studies in Târgu-Mureş).

⁴ "Publicly private" refers to the fact that users can share their life events in a publicly private way, i.e. the user's identity is known, but the shared content is controlled (Lange 2007).

Table 1. *Distribution of participants by their university major*

Number of students	Agricultural Engineering	Translation and Interpreting	Communication	Total
Research participants	14	27	8	49
Focus group	0	4	3	7
Interviewees	1	1	1	3

All the participants belong to the group of Hungarian ethnic minority speakers, and they can be considered multilinguals having various proficiency levels of Romanian as L2 and English as their L3. They learnt L4 and L5 languages during their high school and university studies. The participants' English language proficiency was varied. Agricultural Engineering students from Sfântu Gheorghe had a lower level of foreign language skills. The students from Târgu-Mureş, most of them Translating and Interpreting students, reported higher-level language skills. Therefore, this had to be taken into account when analysing their linguistic data. The content analysis of linguistic data included status and profile updates, content sharing, comments, and captions.

The participants declared themselves to be Hungarian native speakers, except for two students who grew up in ethnically mixed (Hungarian-Romanian) families. They use Hungarian in the majority of their online communication. However, language choice depends not only on the content they want to share but also on the potential/target audience, which can be characterized by a mixed linguistic background. As far as comments/online discourses are concerned, they do not necessarily choose the language of the post that triggered them, but they can deviate from it or mix the codes within the comment process, and the choice of language becomes an important audience-building strategy. It is also typical that participants from Sfântu Gheorghe avoid the use of Romanian language, their online language behaviour and linguistic identity are more influenced by the monolingual (Hungarian) environment in which they live, and therefore their Facebook profile is monolingual in a more pronounced way.

5. Patterns of language choice – Online language repertoires

When analysing linguistic repertoires, four groups could be distinguished regarding participants' language choice: the first category included Hungarian monolingual content – where the users relied predominantly on Hungarian language choice. The second category presents content where users included

Romanian as a choice of language besides Hungarian. The third category focuses on content presenting English as a choice of language, and the fourth category included multilingual content, the latter creating the most specific examples of online linguistic repertoires. Monolingual or multilingual linguistic repertoire has a fundamental role in audience design online. This may serve as audience specification, maximization, or partitioning (Androutsopoulos 2014) and provide opportunities of code-switching and hybrid practices.

5.1. Audience specification. Hungarian as element of online linguistic repertoire

Most of the Facebook entries of the research participants are typically monolingual Hungarian. As participants belong to a mostly monolingual offline linguistic community of Hungarian speakers, their offline linguistic repertoire is mostly monolingual. The online use of Hungarian language, however, narrows the audience. The majority of Agricultural Engineering students involved in the study use Hungarian online, and the monolingual content is often complemented by Hungarian national symbols. The hussar costume shown in *Figure 1* and the intertextuality – a quote from a well-known Hungarian folk song (“Akkor szép a huszár, ha felül a lovára.” [Handsome is the hussar, riding his horse.]) – are symbolic and emphasize the user’s linguistic identity.

Figure 1. *Hungarian symbols*

The linguistic repertoire of the students from Târgu-Mureş, on the other hand, revealed fewer monolingual profiles, and content was typically filled with fewer

national symbols. It is likely that the majority of the students come from urban environment, thus their offline linguistic repertoire may already be made up by more than one language. Their higher level of proficiency in English can also contribute to more frequent posting and sharing of English-language content on social media.

5.2. Audience maximization – Romanian as element of online linguistic repertoire

Research participants living in more traditional, monolingual Hungarian-speaking communities rarely use Romanian in their online discourses. Yet, posts written in Romanian are sometimes shared; however, they are usually provided with captions written in Hungarian. These captions serve as the act of code-mixing and code-switching and indicate the user’s adherence to their linguistic identity, and not the translation of the text of the particular post or image. Code-switching and sharing or posting content in Romanian are used to maximize the audience in the digital space. Sharing content in Romanian creates an authentic linguistic environment, where the audience can clearly identify the actors and the message. Code-switching reflects the bilingual linguistic repertoire of the Facebook user, and it becomes part of their linguistic identity. *Figure 2* presents a joke written in Romanian: (“De ce mergeai cu 180 KM/H? – Că nu poate mai mult motorul” [Why were you speeding at 180 km/hour ? Because this is all the car is capable of]). The user’s choice of languages reflects their bilingual identity and ability to shuttle between languages. There is no need for the translation of the text, as the audience will understand the message. However, the Hungarian caption above the image: *Átít!* [It comes through!] suggests that code-switching is an accepted way of sharing subtle linguistic phenomena with the audience.

Figure 2. Romanian joke with a Hungarian comment

5.3. Audience partitioning – English as element of online linguistic repertoire

Quotes, memes, and images are often shared in English, and these are within reach, readily available on the Internet. The choice of English in this case is a trendy, accepted language behaviour that is pleasing a wider audience, embedded in the process of identity construction. As users have different levels of English proficiency, the variety and frequency of content sharing in English differs. Captions and comments written in English clearly indicate their language proficiency. Students with low English proficiency typically avoid completing their linguistic repertoire with English. However, creating short sentences of a few words / incomplete sentences are no obstacles for a beginner language learner.

As part of online identity construction, self-representation (self-fashioning)⁵ is important for participants. It demonstrates that the user belongs to a global/wider community by choosing a prestigious language. Furthermore, English can also be used for audience partitioning. The following example (*Figure 3*) shows an excerpt from a comment flow that took place among translation–interpreting students, discussing the details of a trip.

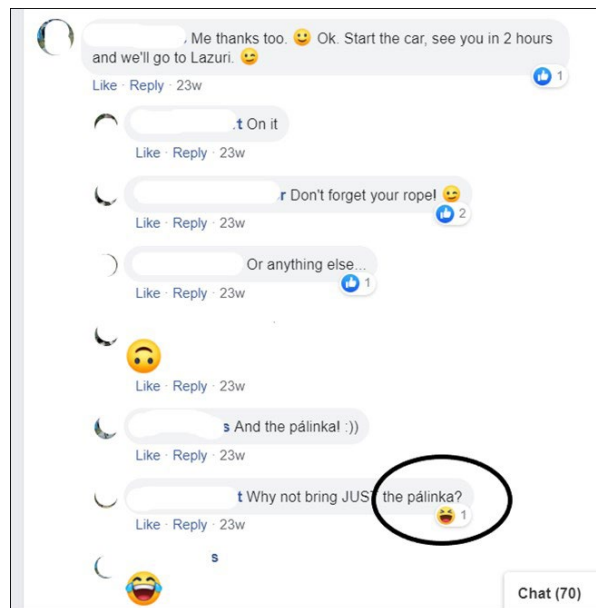

Figure 3. Comments of Hungarian-dominant bilinguals written in English

⁵ The term was originally introduced by Stephen Greenblatt (*Renaissance Self-Fashioning*, 1980) to describe the process of public identity based on specific socially accepted standards. Here it is part of building a linguistic identity, thanks to online multilingualism.

The language choice of this group reflects that English is the preferred repertoire, and they deliberately wish to show off and identify themselves as members of the globalized English-speaking digital space. The only word in Hungarian is a very particular term, or realia: *pálinka* [brandy], which cannot be translated; therefore, code-switching is preferred. English is used as linguistic segregation, clearly defining the linguistic repertoire of the members of the group, and it appoints the larger audience as well.

5.4. Multilingual content as part of online linguistic repertoire

Multilingual content may include Romanian and/or other languages in addition to English. The use of Romanian is a stronger indication of the user’s linguistic identity, his/her clear intention to convey a message that can be understood by the majority of the online community. The following status update (*Figure 4*) is a typical example of multilingual content, where the caption (“Waiting for the grătar” [Waiting for the barbecue]) mixes English and Romanian.

Figure 4. *Mixing languages*

This multilingual repertoire of the user allows the participants in the discourse to choose a language compatible with their own linguistic repertoire, so the comment is in Romanian (“Cu chelnerul lângă tine” [With the waiter next to you]). The choice of languages here not only marks the linguistic identity of the user but also creates permissive linguistic behaviour and tolerance in the digital space.

Mixing languages comes with a humorous reference. Examples of such can be found on students’ Facebook pages, within comments, such as: “What dehogysis

LOL” [What no LOL] – when a participant switches codes and creates multilingual content during online discourse. The discourse launched in English permits code-switching whenever the participants feel like. They mix their linguistic repertoires within a sentence or a comment, which fulfils several functions of communication. In this particular case, the emotional function can be highlighted. Another example was mentioned by one of the interviewees, who recalled a self-fashioning, trendy example of online communication: “Cetatea-ban vagyok, imediat on my way” [I am in the Castle, immediately on my way]). This sentence is a deliberate mix of linguistic repertoires that was invented specifically for the purposes of humour, entertainment, and identification with a particular group (classmates, friends).

6. Conclusions

Digital space determines language use, although this language use cannot be separated from the offline language use and linguistic repertoire of the speakers. Monolingual content appears to show a closer association between online and offline language repertoires and language identities. Online multilingualism, the use of multiple languages relies on the speaker’s entire linguistic repertoire, but this does not necessarily require a high level of language proficiency and does not always reflect the user’s language proficiency. It rarely conveys a multilingual identity but rather symbolizes a desire for a trendy, fashionable self-representation, which may be more important than real language needs. Facebook users have a flexible multilingual repertoire, where flexibility means the ability to adapt to the language needs of the target audience for a given comment, share, update. The use of multiple languages seems to be the norm for university students. Language choice, linguistic practices such as code-switching contribute to the construction of an online language repertoire. Multilingual practices in the social media make up the speaker’s complete language repertoire. The variety of linguistic choices depends on participants’ linguistic repertoire. Facebook users rely on their multilingual repertoires in a flexible way, shaped by the linguistic needs of the target audience for each given post or response. Audience maximization, code-switching, and intertextuality are the most frequent online linguistic strategies to reflect multilingual linguistic repertoire.

The research presented in this study raises a number of questions. Although this approach provides a rich source of data, exploring the links between online and offline linguistic identity requires more accurate, more extensive research in bilingual minority communities. Furthermore, in order to gain a deeper insight, we need more and more detailed metalinguistic data. Finally, the use of captions, symbols, and the study of multimodality can shed light on other important questions of detail and require further investigation as part of the digital linguistic landscape.

References

- Androutsopoulos, Jannis. 2013. Online data collection. In: C. Mallinson, B. Childs, and G. V. Herk (eds.): *Data Collection in Sociolinguistics: Methods and Applications*. London: Routledge. 236–250.
2014. Linguaging when contexts collapse: Audience design in social networking. *Discourse, Context & Media* 4–5: 62–73.
- Androutsopoulos, Jannis and Stæhr, Andreas. 2018. Moving methods online: Researching digital language practices. In: A. Creese and A. Blackledge (eds.): *The Routledge Handbook of Language and Superdiversity*. London: Routledge. 118–132.
- Blommaert, Jan. 2016. From mobility to complexity in sociolinguistic theory and method. In: N. Coupland (ed.): *Sociolinguistics: Theoretical Debates*. Cambridge: Cambridge University Press. 242–262.
- Blommaert, Jan and Rampton, Ben. 2011. Language and superdiversity. *Diversities* 13(2): 3–21.
- Busch, Brigitta. 2012. The linguistic repertoire revisited. *Applied Linguistics* 33(5): 503–523.
2017. Expanding the notion of the linguistic repertoire: On the concept of *Spracherleben* – The lived experience of language. *Applied Linguistics* 38(3): 340–358.
- Canagarajah, Suresh. 2011. Codemeshing in academic writing: Identifying teachable strategies of translanguaging. *The Modern Language Journal* 95(3): 401–417.
2013. Negotiating translanguaging literacy: An enactment. *Research in the Teaching of English* 48(1): 40–67.
- Gorter, Durk and Cenoz, Jason. 2017. Language education policy and multilingual assessment. *Language and Education* 31(3): 231–248.
- Greenblatt, Stephen. 1980. *Renaissance Self-Fashioning: From Moore to Shakespeare*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kozinets, Robert. 2006. Netnography 2.0. In: Russel W. Belk (ed.): *Handbook of Qualitative Research Methods in Marketing*. Cheltenham: Edward Elgar. 129–142.
- Kytölä, Samu. 2012. Multilingual web discussion forums: Theoretical, practical and methodological issues. In: M. Sebba, S. Mahootian, and C. Jonsson (eds.): *Language Mixing and Code-Switching in Writing: Approaches to Mixed-Language Written Discourse*. New York: Routledge. 106–127.
- Lange, Patricia. 2017. Publicly private and privately public: Social networking on YouTube. *Journal of Computer Mediated Communication* 13(1): 361–380.
- Leppänen, Sirpa and Peuronen, Sanja. 2012. Multilingualism on the Internet. In: M. Martin-Jones, A. Blackledge, and A. Cresse (eds.): *The Routledge Handbook of Multilingualism*. London: Routledge: 384–402.

- Li, Wei. 2011. Moment analysis and translanguaging space: Discursive construction of identities by multilingual Chinese youth in Britain. *Journal of Pragmatics* 43: 1222–1235.
2016. New Chinglish and the post-multilingualism challenge: Translanguaging ELF in China. *Journal of English as a Lingua Franca* 5(1): 1–26.
- Otsuji, Emi and Pennycook, Alastair. 2010. Metrolingualism: Fixity, fluidity and language influx. *International Journal of Multilingualism* 7(3): 240–257.
- Schreiber, Brooke. 2015. “I am what I am”: Multilingual identity and digital translanguaging. *Language Learning and Technology* 19(3): 69–87.
- Skutnabb-Kangas, Tove and McCarty, Teresa. 2008. Key concepts in bilingual education: Ideological, historical, epistemological, and empirical foundations. In: Jim Cummins and Nancy Hornberger (eds.): *Language Policy and Political Issues in Education*. Vol. 1: Encyclopedia of Language and Education, 2nd edition. New York: Springer. 3–17.

HUNGARIAN PROFESSIONAL TRANSLATORS’ PERCEPTION AND ACCEPTANCE OF AUTOMATED TRANSLATION A Case Study

1. Introduction

According to Schwartz (2018), machine translation has its intellectual roots in the 17th-century search for a universal language. With a “strong claim to be the oldest established research discipline within computer science” (Schwartz 2018: 161), its practical realizations in the 20th and 21st centuries have resulted in a particularly close human–machine partnership that cannot be overlooked or ignored. Despite their scepticism backed by the early, low-quality performance of various MT technologies,¹ translators are becoming increasingly aware of the recent developments in neural machine translation (NMT). It is beyond the scope of this paper to provide a comprehensive history of machine translation and neural machine translation; for more recent reviews, see e.g. Stahlberg (2020), Yang Zijian (2021), and Rivera-Trigueros (2022). We focus on the discourses around automated translation, formulated by translators, more specifically by translators whose working languages include Hungarian and who share their opinions on the topic of social media. We analyse posts and comments published in a Facebook group created as an online platform and a professional community for Hungarian translators and interpreters.

2. Background and related studies

In our paper, we rely on the recent scholarly work in translation and translator studies (cf. Imre 2020) that discuss how technology may affect the profession and

1 One of the earliest and most widely known MT services is Google Translate, which was launched in April 2006. Although the scholarly literature has kept up with the advancements of the technology (see e.g. Wu et al. 2016), there is a high number of social media posts, pictures, and online articles discussing so-called Google Translate “fails”, i.e. mistranslations or translation errors that are connected to the platform, urging the readers not to trust computers or not to rely on Google Translate (see e.g. <https://rigorousthemes.com/blog/funny-google-translate-fails/>).

its future, to what extent it is accepted and used by translators and in translator-training contexts, as well as the translators' attitudes towards automation. Related studies discuss these aspects drawing on several theoretical approaches and using varied methodologies, both qualitative and quantitative, frequently combining the two. Some scholars apply established tools and frameworks to address language professionals' attitudes towards the newest technological developments in the field of translation. One such framework is the Technology Acceptance Model (TAM). The original TAM focuses on the perceived usefulness and perceived ease of use of new technologies (Davis 1989), where acceptance is defined by the degree to which people "intend to use or continue to use the new technology" (c.f. Lu et al. 2023: 9749). TAM has been applied in various fields of research, as it is "one of the most well-known, cited, and supported models for predicting the adoption of any technology" (Dianati 2022: 14). As a result of the structural changes brought about by the COVID-19 pandemic and with the introduction of online courses, it has been used in educational contexts as well, focusing on students' and teachers' acceptance of online, mobile-assisted, or even asynchronous learning environments (see e.g. Lu et al. 2023). Recent technological innovations in the field of automated translation engendered several studies that apply TAM or an extended version of TAM that mainly focus on students' and teachers' acceptance of new technologies in educational environments in translation studies (see e.g. Yang–Wang 2019; Al-Marroof et al. 2020; Dianati et al. 2022).

In surveying Finnish professional translators' perceptions of technology, Salmi (2021) applied the New Educational Models or Paradigms (NEMP) model, which was created to study how teachers perceive the use of Information and Communications Technology (ICT) and Augmented Reality solutions in the classroom. Although she conducted her research involving 450 professional translator respondents in 2014, before the introduction of neural machine translation, her main findings are in line with later studies on the topic. While several of her respondents see MT as a threat "that diminishes the appreciation of the profession, lowers pay rates and hinders creative expression in the target language" (Salmi 2021: 19), others focus on its positive effects such as speeding up the process, bringing consistency to translated texts, and fostering life-long learning.

In situating translators' automation anxiety discourses stemming from the understanding of machine translation as a threat, Nunes Vieira (2020: 16) bases his findings on an analysis of blog and forum posts from the period between 2010 and 2017. He argues that the popular negative discourse on automation was not shared in its entirety by the translators, and its potential economic effects were seen as a secondary issue. Moreover, translators' criticism of machine translation was primarily aimed at its then-current limitations and related business practices rather than being fostered by the fear of being outperformed by automated translation tools.

Pym and Torres-Simón's study (2021) also focuses on discourses on automation when looking at the different positions taken by the actors of the translation profession (translator associations, translator training institutions, industry representatives, etc.): "Public warning" from established translators; Business as usual for "premium clients"; "Bridge the gap" in training institutions and industry representatives; "Do what the machine can't do" in training institutions and professional associations; "No longer a translator" in work with automation; "Do more than translate" in overlaps with other professions (48–52).

As our case study focuses on attitudes formulated by Hungarian translators, it is important to review the latest studies related to this particular group. In her 2023 book, Eszenyi reports on an ongoing survey conducted with the involvement of Hungarian translators working for the Directorate-General for Translation of the European Commission. In her research, she explores the translators' opinions on specific workflows within the directorate (concentrating on the issue of proofreading and post-editing) and their attitudes towards the use of automated translation, drawing on Salmi's and Nunes Vieira's above-mentioned investigations. The results show that there is a consensus in this group of translators about (neural) machine translation speeding up their work, but they also stress the fact that a thorough post-editing of machine-translated texts is necessary and that this process is made more difficult by the apparent fluency of such texts (cf. Eszenyi 2023).

In our qualitative content analysis, we focus on the discourses that can be identified in Hungarian translators' online posts and comments about automated translation, drawing on the factors and motives identified by the previous studies on the topic. Although Hungarian is not one of the largest languages, it is in a privileged position from the point of view of machine translation, as it is supported by both Google Translate and DeepL, the two most widely used MT platforms. Our goal is to outline discourses around the profession's future in a Hungarian context. We show that although automated translation is seen as a threat (from several points of view), Hungarian translators take comfort in the smaller size and structural characteristics of the language, claiming that technology would not become as advanced as in the case of other (larger) languages.

3. Methodology and data

We collected our data from the Facebook group called *Fordítók és tolmácsok szakmai csoportja* [The professional group of translators and interpreters], formerly known as *Majdnem minden, ami fordítás és tolmácsolás* [Almost everything that is translation and interpreting]. The group was created on 14 May 2014, and in January 2024 it had more than 4,300 members. The profile description specifies that the group exclusively targets translators, interpreters,

translation and interpreting students and teachers, translation service providers, and translation technology companies. It also clearly states that it is not a platform for advertising services or jobs, asking for help with translations, or posting mistranslations (the description provides the appropriate links to Facebook groups that specialize in such matters). In this way, the group has created a platform where those involved in the Hungarian translation industry can discuss topics related to the profession itself: issues of current legislation, administrative problems, questions related to translation management, technical support and assistance, research questions, etc. Thus, technological innovations, such as advances in machine translation, are frequently mentioned and debated. Our qualitative analysis is based on such posts and comments.

Several ethical issues have been taken into account (see Franz et al. 2019). We contacted the administrators of the group and provided them with a description of the research question, the methods to be used, our data protection guidelines to maintain the safety and anonymity of individuals, and details regarding the publishing of the results. The administrators gave their consent to carry out the research.

Data was collected from the group's discussion page using the search function and the keywords *MT* (machine translation) and *gépi fordítás* 'machine translation'. The results were then filtered based on the date of the post. We decided to focus on 2017, the year following Google's announcement to switch to neural machine translation on its publicly available machine translation platform in September 2016.² For this case study, we chose two posts and their related comments on the topic of automated translation and its possible effects on Hungarian translators. As of January 2024, the texts are still available on the group's timeline. The posts and comments were written in Hungarian. The examples included in our analysis are presented verbatim and were translated by us.

4. Analysis

The first post (P1) in our analysis was published on 20 June 2017: *Ki tart attól, hogy a gépi fordítás elveszi a kenyérünket?* [Who is afraid of machine translation taking away our livelihoods?]. It generated 55 comments and replies to comments in the group. We included 24 of these reactions in our database, choosing the ones that are connected to the topic in question, as one of the threads turned into a humorous back-and-forth between several users discussing an unrelated issue. The other post (P2) was published on 10 December 2017, sharing a link to an article about a neural network learning to translate from English to French without human interaction. The post reads: *És megint csak*

2 <https://blog.research.google/2016/09/a-neural-network-for-machine.html> (last accessed on: 25 January 2024).

az a helyzet, hogy egyelőre szerencsénk van, hogy kis nyelv a magyar [And once again we are lucky for now that Hungarian is a small language]. Out of the 16 comments and replies to comments under the post, we included the relevant ones in our database (N = 11). We coded the comments using the number of the post (P1 and P2), the number of the comments under the post (e.g. P1C1 is the first comment under the first post), and we also marked the replies to comments under a certain post (e.g. P2C1R4 is the fourth reply to the first comment under the second post).

Both original posts frame the evolution of automated translation as a threat: the first one reflects some sort of fear by formulating the question as *ki tart attól* 'who is afraid of', and it also uses the phrase *elveszi a kenyerünket* 'will take away our livelihoods' when asking about the translators' attitudes towards machine translation. The second post presents Hungarian as a small language that is lucky from the point of view of the technological advancements with widely-used languages, also stressing that it is most likely a temporary situation (*egyelőre* 'for now'). The posts' stances set the tone for the comments and replies to comments that follow each post. Drawing on Nunes Vieira's (2020) methodology, we analysed the content of the 35 comments in our database to identify the key point (or points) of their message and annotated them using a list of 27 categories. The categories included vast descriptions such as "positive", "negative", and "neutral" attitudes towards MT, as well as finer categories. *Tables 1* and *2* include the results of the content analysis of the comments to the first post, while *tables 3* and *4* show the results from the second post, arranged according to their frequency of occurrence.

Table 1. *Classification of comments from the first post (overall attitudes towards MT)*

Overall attitude	
MT neutral	11
MT negative	9
MT positive	4
Total	24

Table 2. *Classification of comments from the first post*

Categories	Occurrence
MT is not a threat	10
Hungarian is safe	8
MT will surely take over translators' jobs	7
MT texts are inherently lower quality than texts translated by humans	6

Categories	Occurrence
Translators might need to find a different job	6
MT is a threat	5
MT is a helpful tool	5
MT has limitations	5
MT is constantly evolving	5
Translators need to acknowledge technological advancements	4
MT is changing translators' tasks (e.g. MTPE)	3
Translators constantly need to learn new technologies	3
Comparison with other technological advancements	2
MT is not advanced enough yet	2
MT limits human creativity	2
MT still needs human assistance	2
MT is faster than human translators	1
Literary translation is safe	1
MT will be expensive	1
MT can produce quality translations	1
MT does not threaten the situation of "high-end" translators	1
MT can be used for repetitive texts	1
MT cannot keep up with the changes in the language	1
Translators need to specialize	0
Total	85

Table 3. *Classification of comments from the second post (overall attitudes towards MT)*

Overall attitude	
MT neutral	8
MT negative	3
MT positive	0
Total	11

Table 4. *Classification of comments from the second post*

Categories	Occurrence
Translators might need to find a different job	6
MT still needs human assistance	4
MT will surely take over translators' jobs	3
MT texts are inherently lower quality than texts translated by humans	3

Categories	Occurrence
MT is a threat	3
MT is changing translators' tasks (e.g. MTPE)	3
Comparison with other technological advancements	3
MT is a helpful tool	2
MT has limitations	2
Translators need to acknowledge technological advancements	2
MT is not advanced enough yet	2
MT limits human creativity	2
MT does not threaten the situation of "high-end" translators	2
MT can be used for repetitive texts	2
Translators need to specialize	2
MT is not a threat	1
Hungarian is safe	1
MT is constantly evolving	1
Translators constantly need to learn new technologies	1
Literary translation is safe	1
MT can produce quality translations	1
MT cannot keep up with the changes in the language	1
MT is faster than human translators	0
MT will be expensive	0
Total	48

Most of the comments show a neutral overall attitude towards automated translation in both cases, negative opinions being the second most frequent. Positive aspects were mentioned in four comments related to the first post, while six months later, in the case of the second post, there were no explicitly positive opinions. As both posts present MT as something potentially endangering the jobs and livelihoods of translators, we classified the categories into three larger conceptual groups: MT is posited as a threat to the profession, MT is a possible threat, and MT is not a threat.

1. MT is a threat to the profession (total number of occurrences: 30)

Here we included the following categories: *MT is a threat*; *MT will surely take over translators' jobs*; *MT limits human creativity*; *MT is faster than human translators*; *MT can produce quality translations*; *Comparison with other technological advancements*. Some of the comments are short and to the point – for example, comment P1C3: *ez így lesz* 'this is how things are going to be' (i.e. MT will take away translators' jobs). Other users mention some kind of unrest in

the industry that can also be interpreted as automation anxiety (cf. Nunes Vieira 2020):

P2C1R1: *Szerintem valamennyire érthető, ha az ember egy kis bizonytalankodással fogadja azokat a híradásokat, amelyek egyre növekvő sűrűséggel jelzik előre, hogy nem feltétlenül lesz ránk szükség az általunk belátható jövőben.*

In my opinion, it is somewhat understandable to be a little iffy when hearing the reports that predict more and more frequently that we may not necessarily be needed in the foreseeable future.

The users often compare human translators' abilities with those of automated translation. One of the comments includes an example of a German text translated to English by one of the MT software, stressing the speed of the process:

P1C8: (...) *A fordítás 0,5 mp eredménye. Melyik humán fordító képes erre? (és sokszor ilyen minőségben?) Szerintem butaság erről nem tudomást venni. (...)*

The translation is the result of 0.5 seconds. Which human translator can do that (and often at this quality?) In my opinion, it would be foolish not to acknowledge this.

When elaborating on the dangers of automated translation, some of the comments invoke the potential constraints imposed by technology on human creativity and freedom of translation:

P1C7R1: (...) *Az sokkal kellemetlenebb, ha a gépi fordítás világa megszabja majd a használható szavakat, kifejezéseket és fordulatokat, és a szabadúszóknak odadobott sneciket a gépi fordítás terminológiája és struktúrája szerint kell majd lefordítani. Az ronda lesz. (...)*

It will be much more unpleasant if the world of machine translation dictates the words, expressions, and phrases that can be used and the snippets thrown to translators will have to be translated according to the terminology and structure of machine translation. That will be ugly. (...)

It is important to stress that not all comments in this group express an overall negative stance towards MT: for example, in five cases, translators make sense of the new circumstances by comparing them to other instances when certain jobs and professions disappeared because of technological advancements. Users

mention the introduction of the kneading machine (vs. kneading bread by hand), car production vs. building wagons, and how knocker-ups and piano tuners became obsolete, stressing that it is not unprecedented that some professionals have to find other jobs. In this group of comments, the effects of the advances in technology on the profession are seen as a given and as something translators cannot influence.

2. MT is a possible threat to the profession (total number of occurrences: 42)

Here we included the following categories: *Translators might need to find a different job; Translators need to acknowledge technological advancements; MT is changing translators' tasks (e.g. MTPE); MT is constantly evolving; Translators constantly need to learn new technologies; MT does not threaten the situation of "high-end" translators; Translators need to specialize; MT can be used for repetitive texts.* In this group of comments, translators expressed a more nuanced approach to the issue of automated translation: their general stance is that technological advancements do exist and can threaten the livelihoods of translators; however, translators have several opportunities to counteract these processes when it comes to their activity. It thus presumes an active response to the changing circumstances of the profession.

One such response is acknowledging the existence of new and developing technologies, accepting the need to learn and adapt, and being open to specializing more:

P2C1R5: azt hiszem, egy podcastben hallgattam egyszer végig, hogy tette tönkre a zongorahangoló-ipart a gramofon, majd dőngölte a földre a rádió. Szerintem is szükség lesz emberre, két különbséggel: sokkal inkább szakosodnia kell majd, illetve összességében kevesebbre lesz szükség, mert a munka dandárját elvégzik majd a neurális hálók/bármilyen más. Nyilván nyílni fognak más lehetőségek is, de szerintem hosszabb távon kevesebb fordítóra lesz szükség; aki maradni akar, annak képeznie kell magát.

I believe I listened to a podcast once about how the piano-tuning industry was destroyed by the gramophone and then knocked into the ground by the radio. I also think humans will still be needed, with two differences: they will need to specialize a lot more, and overall, fewer of them will be needed because the bulk of the work will be done by neural networks/something else. Obviously, there will be other opportunities, but I think in the long term, fewer translators will be needed, and those who want to stay will have to educate themselves.

Other comments stress that MT can help the profession by eliminating repetitive texts and boring translations:

P1C14 (...) *Ha viszont szuperman vagy a területeden, és te nyomod a takkot, képes vagy felfogni, mire jók a CAT-eszközök, tanulsz, okosodsz – akkor nem[csak] hogy lesz munkád, hanem a low-end kategória kikopásával többet is fogsz keresni. Továbbá nem lesznek olyan, zavaróan kevés kihívást rejtő munkáid többé, amikor olyan szövegeket kell szakmányban fordítanod, hogy „majd kattintson a ‘Tovább’ gombra”.*

But if you are a superman in your field, you know your tricks, you can comprehend what CAT tools are for, you learn, you get smarter – then not only will you have work, but you will actually earn more money with the disappearance of the low-end category. Also, you won't have those annoyingly unchallenging jobs anymore when you have to churn out translations such as “then click ‘Next’”.

These translators also iterate that the profession is changing and that new tasks, such as machine translation post-editing, will become widespread, but the people who are willing to perform such tasks are in no danger of losing their source of income:

P1C12: *Szerintem sok fordító kenyerét el fogja venni, de nem mindenkiét. Átalakul a szakmánk, és előtérbe kerül a gép utáni ellenőrzés, a kész szövegek jóváhagyása. Mindenesetre még jó ideig nem kell más munkát keresnünk. (...)*

I think it will take away the livelihoods of many translators, but not from everyone. Our profession is changing, and the focus is much more on post-editing and the approval of translated texts. In any case, we won't have to look for another job for quite a while.

P2C1R4: *Emberre mindig szükség lesz (vagy legalább még jópár évig), csak az fog megváltozni, hogy melyik az az ember. Ma az olcsó „sima” fordító a menő. Holnap a „szuperszakosodott kizárólag mágnesekkel foglalkozó elméleti fizikus” fogja elvenni a melót, mert annak kell átnézni a fordításokat – de azt nagyon alaposan és nagyon jól és trippla [sic!] pénzért. Az „ipar” még mindig annyit fog költeni. Sőt, megkockázatom állítani, többet!*

There will always be a need for humans (or at least for a few more years); the only change will be in who they are. Today, the cheap “basic” translator is in fashion. Tomorrow, it will be the “super-specialized theoretical physicists who only work with magnets”, who will take the job because they will be

the ones to check the translations – but very thoroughly and for triple the price. The “industry” will spend the same amount of money. And, I dare say, maybe even more!

It is interesting to note that while in the comments under the second post the most frequent category is *Translators might need to find other work*, iterated in 6 of the 11 comments (54.5%), in the case of the first post, it only appears in 6 comments out of 24 (25%), so there is a recognizable shift over the six months between the publishing of the two posts.

3. MT is not a threat to the profession (in the Hungarian context) (total number of occurrences: 58)

Here, we included the following categories: *MT is not a threat; Hungarian is safe; MT texts are inherently lower quality than texts translated by humans; MT is a helpful tool; MT has limitations; MT is not advanced enough yet; MT still needs human assistance; Literary translation is safe; MT will be expensive; MT cannot keep up with the changes in the language*. Most of these comments focus on the role and limitations of automated translation in the translation process, stressing the lower quality of machine-translated texts and the need for human assistance. Several translators agree that one of the (possible) limitations of machine translation is the inability to keep up with the changes in the language (especially in vocabulary) and that it is the task of human translators to verify the process and bring it up to date:

P1C7R1: *Fordítókra egyébként a gépi fordításhoz is szükség van, hiszen változik a nyelv (szóhasználat, illetve új szavak), azt pedig folyamatosan figyelni és ellenőrizni kell, különben akár az is előfordulhat, hogy archaizálódnak a mostani nyelvek, mert módosításokat a gép nem enged be, de legalábbis hátrasorolja azokat.*

By the way, translators are needed for machine translation as well since the language is changing (language use and new words), and this must be constantly followed and checked, otherwise current languages might become archaic, as the machine does not allow for changes, or at least pushes them down.

P2C2R2: *(...) talán tényleg nem ártana időnként ellenőrizni, ami viszont már nem könnyű ügy. Ennek során egyébként távlatilag a nyelv változásait is kellene majd kezelni (divatszavak és háttérbe szoruló vagy idővel furcsán hangzó szavak, új szókapcsolatok, ilyesmi). (...)*

It might be a good idea to check it from time to time, which is not an easy task. This should also take into account changes in the language over time (trendy words and words that are becoming obsolete or sound strange over time, new collocations, things like that).

Literary translation is seen as something that is inherently safe from the point of view of automated translation:

P2C2R1: *A műfordítás szerintem megússza, a tolmácsolás azonban nem biztos... (...)*

I think literary translation will be off the hook, but I am not sure about interpreting.

P1C8: (...) *Ja, igen, tudom, ott vannak a versek stb.*

Oh, yeah, I know, there are the poems, etc.

One of the most significant results of our research is that Hungarian translators often argue that the Hungarian language and Hungarian translators are safe from machine translation taking their jobs. Most frequently, they explain this by invoking the structural and typological differences between Hungarian, a synthetic and agglutinative language, and other more widely-used analytic Indo-European languages MT software is optimized for.

P1C10: *A mi ékes magyar nyelvünkkel az odább van még. A sokféle raggal nem boldogul a rendszer.*

With our eloquent Hungarian language, it is still further away. The system cannot cope with the many different inflectional suffixes.

P1C10R2: *nem a piacon múlik, az agglutináló nyelvek eleve nehezebben algoritmizálhatók, a magyarban pedig a megfogalmazás, a mondatstruktúrák kialakítása, a mondatfűzés vagy akár a szórend módosításai is nehezítik a leképezést. Persze heurisztikával, izomból sok mindent le lehet nyomni, de a gépi fordítások nagy része még elhasal a magyaron.*

It is not up to the market, agglutinative languages are inherently more difficult to algorithmize, and in Hungarian, wording, sentence structure, sentence construction, or even changes in word order make mapping difficult. Of course, with heuristics, using brute force, a lot of things can be figured out, but most machine translations still fail with Hungarian.

Others state that structural and typological differences are not in fact an obstacle for the software, meaning that it could be developed and optimized to overcome such issues, but the Hungarian market is not large enough for companies to invest many resources in developing MT solutions for this particular language:

1C10R1: *Hidd el, nem a magyar nyelv ékes volta (bármit is jelentsen ez) jelenti itt a fő akadályt, a sok raggal seperc alatt elboldogulnának, hanem a magyar – szerencsénkre – túl kicsi piac a Google számára.*

Believe me, it is not the eloquence (whatever that means) of the Hungarian language that is the problem – they can deal with the different inflectional suffixes in a jiffy –, but the Hungarian market – fortunately to us – is too small for Google.

5. Conclusions

The changes brought about by the introduction of neural machine translation resulted in feelings of uncertainty among many professional translators. The acceptance of technological innovations within different fields has been studied for a long time (Davis 1989), but there is a growing body of literature that focuses on translators' perception and acceptance of automated translation (Nunes Vieira 2020, Pym–Torres–Simón 2021, Salmi 2021). In our paper, we examined the comment threads under two posts from the Facebook group of Hungarian professional translators. Both posts asked members for their views on the impact of automated translation in the year neural machine translation became widely available (2017). Our analysis shows that while the comments can be broadly categorized as manifesting positive, negative, or neutral attitudes towards MT, the finer categories resulting from the content analysis outline a range of arguments in evaluating the potential consequences of automated translation. Some voice their fears of losing their livelihoods, while others accept the change as a given by comparing it to other technological advancements throughout history. Those with more positive attitudes say that there will always be a need for human assistance, although translators might have to specialize even more in the future. The most remarkable finding was that many members of the group tried to reassure those who felt insecure about the future of their jobs by pointing out that the “eloquence” and the structural dissimilarities of the Hungarian language are characteristics that keep Hungarian language professionals safe in the face of automated translation. Moreover, the fact that Hungarian is a “small” language was also used as an economic reason when arguing that the new technology is not a real threat to Hungarian translators.

References

- Al-Marouf, Rana Saeed; Salloum, Said Abdelrahim; Al Hamadand, Ahmad Qasim and Shaalan, Khaled. 2020. Understanding an extension technology acceptance model of Google Translation: A multi-cultural study in United Arab Emirates. *International Journal of Interactive Mobile Technologies* 14(3): 157–178.
- Davis, Fred D. 1989. Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly* 13(3): 319–340.
- Dianati, Seb; Taptamat, Nantana; Uchiyama, Akiko and Akagawa, Natsuko. 2022. Factors that influence translation and interpreting technology adoption by university instructors, through the lens of the Technology Acceptance Model (TAM). *Journal of Translation and Language Studies* 3(1): 12–28.
- Eszenyi, Réka. 2023. *Humán fordítás és gépi fordítás 8 leckében*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- Franz, Daschel; Marsh, Heather Elizabeth; Chen, Jason I. and Teo, Alan R. 2019. Using Facebook for qualitative research: A brief primer. *Journal of Medical Internet Research* 21(8).
- Imre, Attila. 2020. *An introduction to translator studies*. Braşov: Editura Universităţii Transilvania din Braşov.
- Lu, Kaili; Pang, Feng and Shadiev, Rustam. 2023. Understanding college students' continuous usage intention of asynchronous online courses through extended technology acceptance model. *Education and Information Technologies* 28: 9747–9765.
- Nunes Vieira, Lucas. 2020. Automation anxiety and translators. *Translation Studies* 13(1): 1–21.
- Pym, Anthony and Torres-Simón, Ester. 2021. Is automation changing the translation profession? *International Journal of the Sociology of Language* 270: 39–57.
- Rivera-Trigueros, Irene. 2022. Machine translation systems and quality assessment: Asystematic review. *Language Resources and Evaluation* 56: 593–619.
- Salmi, Leena. 2021. A good servant but a bad master: Finnish translators' perceptions on translation technology. *Revista Tradumàtica* 19: 112–130.
- Schwartz, Lena. 2018. The history and promise of machine translation. In: Lacruz, Isabel and Jääskeläinen, Riitta (eds.): *Innovation and Expansion in Translation Process Research*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 161–190.
- Stahlberg, Felix. 2020. Neural machine translation: A review. *Journal of Artificial Intelligence Research* 69: 343–418.

- Wu, Yonghui et al. 2016. Google's neural machine translation system: Bridging the gap between human and machine translation. *ArXiv* abs/1609.08144. <https://arxiv.org/pdf/1609.08144.pdf> (last accessed on: 12 December 2022).
- Yang, Yanxia and Wang, Xiangling. 2019. Modeling the intention to use machine translation for student translators: An extension of technology acceptance model. *Computers & Education* 133: 116–126.
- Yang Zijian, Győző. 2021. A gépi fordítás és a neurális gépi fordítás. *Modern Nyelvoktatás* 24(2–3): 129–139.

VALIDITY AND RANGE OF CODE OF ETHICS FOR TRANSLATORS

1. Introduction

The revolution of technology has led to globalization, which enables people to be present in the online world and “hide” there as well, leading to less direct and personal contacts. The consequences are manifold, but we would like to focus on the emerging importance of translation that also made this globalization possible.

There are many scholars who have argued for the growing importance of translation worldwide, which turned to an industry towards the end of the 20th century, and there are studies discussing its constant growth and size, especially in Europe (Pym et al. 2012).

Bermann (2005: 1) offers an in-depth analysis of the interwoven relationship between language, citizenship, and display of economic, military, and cultural power bound together via translation, giving rise to growing concerns about possible ethical misconduct.

The beginning of ethics is in fact the “encounter with the Other” (Levinas 1961: 43ff, quoted in Goodwin 2010: 19), and since translation connects people, it is also “intrinsically ethical” (ibid.), as translators have to deal with the “other” responsibly, far beyond exclusively linguistic issues (e.g. social norms, rules, conflict management).

Baker also discusses ethics and morality, mentioning that these terms refer to “our ability to make decisions on the basis of what we believe to be morally right or wrong in a specific context” (2011: 275). Furthermore, she mentions that ethics is mostly associated with negatively formulated principles of “don’ts” rather than “dos”, while morality is connected to “everyday decisions, features prominently in public debates about the rights and wrongs of specific events”. Thus, ethics deals with the “right conduct in professional life”, which is why translators should follow a professional code of ethics (CoE), although Pym (2001: 134) admits that this is problematic due to the nature of the profession (to be discussed later).

Translation as a profession – similarly to others – requires certain types of competence, always including linguistic and cultural skills, completed with cultural, technical, and subject area knowledge. More recently, interpersonal communication skills are also highlighted (Robin 2019), stemming from the

personality of the involved (Goleman 2007: 9). This is only possible with constant self-training, and conflict management is also a professional competence, together with successful company management (Inghilleri 2009: 103).

As for self-training and development, Hoffmann (2003: 18) mentions that professional educators have to be at least “good enough”, which may be valid for translators as well. This entails that all professionals should strive for the maximum possible, which is nevertheless not perfect. After all, it is the satisfied client who returns with further assignments. And the first issue regarding ethics is connected to this translator–customer relationship because business relationships are typically client-oriented, and in the case of translation there are no requirements regarding qualifications.

As Inghilleri (2009: 103) points out, the lack of “precise academic or professional prerequisites to be a translator” affects negatively the status of translators, not to mention that the subjectivity of translation quality is another problem.

Quality translations may come from various translator categories, ranging from professional full-time (in-house salaried or freelance), professional part-time, or occasional translators, but – due to the lack of prerequisites – we have to mention the category of “outlaws” (Gouadec 2007: 92–103), who do not pay any of the mandatory contributions or taxes, the “invisible” translators (secretary, manager) and, of course, the amateurs, fansubbers, or volunteers involved in crowdsourcing projects.

Although scholars characterize the professional translators as applied linguists with above-average language skills and able to operate a business (if they are freelancers), who see translation as the combination of art and skill, and are humble enough to know that self-training is essential. This is why they form various clusters, translation associations and design codes of ethics they respect.

Nevertheless, those labelled as non-professionals prove that virtually anyone can become a translator, and in fact many people – for various reasons (knowing languages, unemployment, fun) – try to become one, hoping that being able to provide acceptable quality enables them to resist on the job market. After all, quality is subjective, and even Steiner states that “[n]inety per cent, no doubt, of all translation since Babel is inadequate and will continue to be so” (Steiner 1998: 417).

After all these facts, it is no wonder that the status of translators is rather low, which is further lowered by the (r)evolution of technology, namely machine translation, peaking in science-fiction movies, where a top-notch in-ear gadget can flawlessly translate from and into all languages.

Sensing the “dangers” coming from amateurs and technological development alike, professional translators have tried to elaborate codes of ethics, whose content is worth discussing.

2. Code of ethics for translators

While educators struggle hard to raise their status with reshaping national CoE (Hoffmann 2003: 15), translators cannot find the necessary consensus regarding responsible action and goals of translation (Inghilleri 2009: 104), even if more and more quality-assurance-related material is published (e.g. EN 15038:2006 or ISO 17100:2015, cf. Robin 2019).

The essence of all CoE is to protect the interests of those who elaborate it by establishing certain guidelines for professional conduct, development, as well as strengthening their self-esteem, visibility, and accountability (cf. Maier 2007). More than that, the need of CoE is connected to business regulation and ensuring professional quality, and the relatively new appearance of CoE for translators marks its relevance to the extent of preventing potential conflicts.

In fact, a well-designed CoE must collect values and establish tradition by stating universal moral requirements (Aáry-Tamás 2003: 55) while practising a profession. Hence all of them contain “universal” statements (Jelenits 2003: 28), and they are short, public, and easy to understand by anybody (Hoffmann 2003: 15). Interestingly, there are only two principles stipulated by all codes: *confidentiality* and *competence* (McDonough Dolmaya 2011: 30). Of course, further principles are also mentioned, such as impartiality/neutrality, accuracy/fidelity (Inghilleri 2009: 102), conflict resolution, professional development, advertising, translator rights, and working conditions, but these are not exclusive to the profession of translation.

Ethical disagreements also appear when discussing accuracy (cf. Lawrence Venuti’s foreignizing and domesticating principles, how equivalence is achieved, issues of cultural adaptation and political correctness, etc.) or whether it is ethical to translate illegal (dangerous), immoral (offending public morality), or unethical (e.g. containing false information) texts knowingly (cf. McDonough Dolmaya 2011: 32).

While national professional translator associations have elaborated a CoE, membership differs a lot: some have to prove proper qualifications, others have to swear an oath to be accepted, while some only focus on membership fees, accepting virtually anyone wishing to adhere, which raises further questions: if membership to a professional association is not compulsory, what is the percentage of members compared to the “outsiders”? Can an association with optional membership reach the desired impact on raising the status of profession? Ultimately, who is it intended for and to what extent may a CoE become binding?

A well-drafted CoE may strive for regulating the business, including personal relationships, responsibility, abuse, where and how to file a complaint, possible punishment, but all these refer only to members (Barlai 2003: 64) and mostly when membership is not automatic and a membership fee is to be paid. Nevertheless, members open these “rulebooks” rarely, and “[m]ost pick up a

rather general sense of the laws and ethical principles and preferred methods of translation from other people, in practice, and when faced with a gray area must frequently ask what to do”, as Robinson observes (2003: 219).

A more sobering conclusion is formulated by Inghilleri, stating that “there is no current consensus on the nature and status of professional codes of ethics” (2009: 102), and even if this was formulated more than a decade ago, we tend to think that it is still valid and it will always be, as “ethical choices are grounded in forms of rationality that are inherently subjective” (2009: 103). For instance, the Association of Hungarian Translators and Interpreters (MFTE) admits that work and ethical requirements are not set in a generally accepted way in Hungary,¹ and should ethical issues arise, members are to pay a fine of no more than 31 euros (35 dollars).

The translator may come in contact with the customer, the text, and fellow translators or experts in a particular field, so it is worth checking possible ethical issues in these relationships.

2.1. Translator and customer

The translator may be faced with ethical issues when meeting a customer who might represent dangerous views, possibly resulting in “judicial, political, military or ideological conflict” (Inghilleri 2009: 102).

Further cases may also arise, such as when the translator decides to subcontract the commission or breaches confidentiality (Barlai 2003: 58–63), while the client may not be willing to honour the commitment.

There are more and more articles discussing the impact of distancing from the client in the age of online communication, which contributes to a diminishing sense of responsibility, especially when there is no contact whatsoever between the translator and the client (only via an agency).

Chriss (2002: 92) offers advice on how to reject unethical commissions, prevent delayed payments, or handle clients who question the quality of translation, while Gouadec (2007: 238) explicitly warns translators against deceiving the client by counting extra time. However, Newmark mentions that an exaggerated client-oriented approach is already the criticism of the entire society (Anderman 2003: 49).

Finances can easily result in ethical issues. Spinoza thought that “money has furnished us with a token for everything: hence it is with the notion of money that the mind of the multitude is chiefly engrossed: nay, it can hardly conceive any kind of pleasure, which is not accompanied with the idea of money as cause.”² We think that this is still valid, and to avoid money-related issues, translators should formulate in writing a clear statement regarding price offer,

1 <https://mfte.hu/hu/mfte/etikai-kodex> (last accessed on: 19 July 2019).

2 <http://www.gutenberg.org/cache/epub/971/pg971.html> (last accessed on: 19 December 2019).

deadline, possible repercussions in case of failing deadlines from both sides, confidentiality, sub-contracting, and anything else that might seem important in this respect (e.g. based on experience from previous cases).

The client may also be in trouble when looking for a reliable translator when not knowing them in advance. A special case in Romania is amply discussed by Pym et al. (2012: 29), where the Romanian Translators' Association has 112 members, while the Justice Department has a list of nearly 33,000 translators and interpreters due to a previous loophole in the system (graduation used to be enough to obtain the certificate).

2.2. Translator and text

There are views that the “the space between translator and text or interpreter and another speaking subject is acknowledged as irrefutably ethical”, and thus they are tied to CoE (Inghilleri 2009: 102), and text production contributes to professional norms directly, as they have a “prescriptive pressure” (cf. Dimitriu 2005: 54).

The intimate relationship between the translator and text may suffer from ethical considerations due to various reasons: personal belief (text with a different political view), or a text that is racist, contains pornography or false information (advertisements). In these cases, it is worth thinking about whether the translator has the right or not to refuse these texts (as an in-house translator, the situation may be much more complicated) and whether the translator is in a proper financial position to reach an unbiased decision. These cases might have been a possible incentive to Chesterman (2001), who drafted a proposal for a Hieronymic Oath, similar to the Hippocratic Oath taken by physicians. Needless to say, it was an interesting endeavour with little impact.

Although forum discussions advise translators never to accept unethical jobs, it is highly questionable whether this is tenable for all translators under any circumstances. The Hippocratic Oath takes the burden from the doctor who has to take care of all dying patients, while refusing the translation of how to make a bomb is morally more challenging, knowing that somebody else will do it anyway.

Another ethical challenge may be connected to lexical and grammatical transfer operations, more precisely omission (Klaudy 2003), which may result from ignorance, redundant element, but without the shadow of censorship, while accuracy is a pillar of translation in general; the translator may feel it unnecessary to properly render all Hollywood-induced taboo and sex words, while struggling to maintain equivalence on the verge of (un)written cultural norms, yet rendering the real-life situation of the battlefield with a dying soldier either praying or cursing. As Sofer explains, the rendition must be “close enough to the original not to alter any of its meaning, full enough not to omit any detail,

no matter how seemingly insignificant, and elegant enough to provide at least some of the stylistic character of the original text” (2013: 3).

Still, the most debated issue is the direction of the working languages. There are a few guidebooks and CoE stating that translators should translate only from B to A (non-native to native language), which disregards bilinguals and real-life practice:

Any code of good practice has it that translators translate into their own language and culture only – or at least into languages where they have mother tongue proficiency. When the strategic or commercial stakes are high, many large international translation companies even take this requirement one step further and consider that a translation must be done by a native speaker specialising in the particular field concerned and actually living and working in the country where the translation will be used. (Gouadec 2007: 90)

The Romanian Translators’ Association (ATR) suggests that professional translators translate only into their native language, based on Durban (2011: 16), similarly to McKay, who says that the target language is “almost always the translator’s native language” (2006: 17), first formulated in Nairobi (Anon 1977): “A translator should, as far as possible, translate into his own mother tongue or into a language of which he or she has a mastery equal to that of his or her mother tongue.”

All we know is that non-professional translators who are outside of any professional organization do not follow any guidelines, except for personal joy and seeking the favour of the public. It was surveyed that they favour foreignization and “reject domestication as an impoverishment which does not allow appreciating the original to the full” (EC 2012: 35–36), also following commercial interests, without considering native or non-native target languages. And, presumably, they are not the only ones. In this respect, it is questionable whether translators are morally responsible or not for their work (McAlester 2003: 225), to which Whang may have an answer: “Translators are responsible to authors, not readers”, cited by Goodwin, who considers that this statement degrades “the role of the translator” (2010: 38).

A final thought is that translators considering themselves professionals should produce texts by the highest possible (personal) standards to their own satisfaction first, hoping that the client will also be satisfied.

2.3. Translator, peers, and other experts

Dishonest business competition is often mentioned among peers, which is why CoE warn us against it, encouraging professional attitude towards each other.

Collaboration among fellow translators is rather reduced, as they are mostly solitary workers, although there are more and larger in-house projects favouring common work. This may be the reason why solving disputes and friendly conflict management is little discussed (Robin 2019) although “translators cannot escape the burden of their moral proximity to others” (cf. Inghilleri in Baker 2011: 274).

There are CoE that explicitly ban criticizing another fellow in front of the client, offering help to each other at all times, while Gouadec offers a “what-not-to-do” list with colleagues who are “all in the same boat together” (2007: 230), concluding that all unfair competition will eventually lead to undesired consequences. Going online has both advantages and drawbacks, and unfair issues can spread rapidly.

However, translators learn quickly that it is more beneficial to help each other by contacting each other via associations, forums, and gatherings, especially that the number of professionals is restricted, specializing in different areas and commonly struggling with amateur outsiders, dishonest clients, technological challenges, and whatnot. However, the character traits of the translator are also important, leading us to the next section.

2.4. Translator and the self

Moral conduct in the Western world has been around since the Bible with its Ten Commandments, and traces of them are to be found in millions of guidebooks and CoE worldwide.

Translator competence typically includes respecting deadlines and producing high-quality texts, which depends on the translator’s skills. Although high quality means no “perfect” quality, and the evaluation of translations is rather subjective, there are clues to be followed (Samuelsson-Brown 2006: 93) in order to create ethically acceptable texts to satisfy both the client and the self.

It is considered unethical to accept commissions in areas the translator is not competent enough (not necessarily an expert), even if amateurs have no issues with that. This is why Gouadec includes the “outlaw” category of translators (2007: 170), without offering an adequate solution. No CoE can regulate things belonging to the realm of personal conscience, especially when clients exclusively opt for cheaper solutions.

Having discussed the relationships between the translator, customer, peers, and the self, it is time to draw possible conclusions regarding the validity and range of a CoE under the given circumstances.

2.4.1. Validity and range

We have seen that a CoE might work in theory, but – in our opinion – there too many challenges to be functional in practice.

Market survival is among the most important factors, which might prove to be little compatible with ethical considerations. Particular challenges are the following:

1. Rapid development of technology, especially machine translation, but term bases or translation memories available online may also be tempting to be used unethically;
2. Fellow translators, especially amateurs, fansubbers (offering immoral or unethical but appealing translations containing opprobrium or blasphemy; cf. Landers 2001: 153);
3. Occasional and part-time translators who go below standard prices or carry out translations in the form of crowdsourcing;
4. Jobless experts in particular fields who “know” foreign languages;
5. The rapid spread of global English with lowered language expectations, as both source texts and target texts (cf. McWorld, McLanguage in Barber 1992), and ultimately the appearance of McTranslations.

Given these challenges, it is important to ask how valid a CoE may be, designed for professional translators, envisaging theoretical or ideal cases. Yet, there are still a lot of professionals with membership to various organizations, associations, and many non-professionals seem to implement certain work ethics, so we tend to believe that CoE are still valid, though limited, offering guidelines that might be challenged any time, even by professionals.

The range of a CoE is obviously limited, having binding power only within the associations where it was drafted, not to mention that membership is rather loose and can be yielded any time. It may only serve as a “recommendation for others” (Barlai 2003: 64), still lacking satisfactory guide how to settle problematic issues and “punishment”. While professionals follow a CoE, they have to resist the temptation coming from the “non-followers”, who care little about the status of translators, adapting a “here and now” approach to job opportunities.

While there have been many allegations about the disappearance of translators per se, starting from the 1950s (cf. Imre 2013: 223–29), we see that more texts need more machine translation processing and more quality assurance carried out by humans (cf. Biau Gil and Pym 2006: 17).

3. Conclusions

The presented challenges, reduced validity and range signals that a “deontology of ethics” for translators is still problematic, and it “poses a major challenge for the field of translation when it suggests the possibility of establishing a set of codes that could distinguish an ethically ‘correct’ course of action in a given situation from an ethically ‘good’ or ‘bad’ one” (Inghilleri 2009: 102).

First, it is questionable whether we can include all translators into “the same boat”, thus formulating whatever guidelines or CoE seems to be in vain. Actually, professionals have been accused of hypocrisy as calculating “price per word” without “scruples at helping exploitation, misery and war” (Manuel et al. 2004 in Baker 2011: 295), suggesting that the rejection of non-qualified persons into the profession should stop. On the other hand, professionals know that professional ethics is much harder to expect when translation is not considered to be a profession, without the need of proper qualifications. In their view, amateurs and technology are directly responsible for the lowering status, while non-qualified translators offer countless samples of mistranslations carried out by qualified/certified ones.

It is also true that few qualified translators with decades of experience can keep up with the latest trends in the translation industry, where text is combined with sound, image, video (audiovisual translations), not to mention webpage or game localization, which is one of the fastest growing industry.³ More than that, the rigidity of age-old rules definitely needs revamping: for instance, language use in a changing culture (e.g. taboo words in movie dubbing or subtitling) or the acceptance of translation as an ancillary service of the entertainment industry.

The Hieronymic Oath mentioned before, on the one hand, represents the effort to raise the status of translators and possibly transform them into some sort of “qualified” translators, while, on the other hand, it may raise public awareness concerning translation as a profession with responsibility towards humanity. Codes of ethics not referring to all possible members, such as professional, certified, non-professional, amateur, fan translator, fansubber, occasional, part-time (listed by Gouadec), or even trained or untrained “activist” (mentioned by Drugan and Tipton 2017: 121), cannot be fully “operational” (Gouadec 2007), while the mushrooming of university BA- and MA-level specializations may not necessarily endow would-be translators with competence characteristic of professionals.

More than that, it is also questionable whether the specialized translator’s exams in various fields (legal, medical, economy, etc.) are worth the investment instead of entering into partnership with a real expert in the field or building a sizeable term base and translation memory from trusted sources.

Given that the non-member translators are much more numerous, a possibly valid code of ethics should target them by handling diversified job descriptions within translation and the watermark for all translations should be quality, however subjective it may be. There will always be translators favouring work “in the shadows”, and thus tax-paying might not justify professionals by itself either, not to mention that the legal consequences for tax evasion are far below compared to other jobs.

3 Cf. <https://trends.memoq.com/memoq-trend-report-2019/> (last accessed on: 14 January 2020).

At present, we agree that there is still no “clear understanding of or agreement about what an ‘ethical’ approach actually means in the context of translation theory or practice” (Inghilleri 2009: 100). Codes of ethics in circulation may be interesting for the members, students, novice translators, or scholars analysing them,⁴ and it seems to be utopian to cover all “walks of life”.

One of the most respectable CoE, issued by the American Translators’ Association (ATA, USA),⁵ contains no more than eight remarks: three referring to clients, two dealing with quality assurance, two about colleagues, and one about the financial reward. While a much greater percentage does not follow these recommendations, we also have to consider the majority of customers, who might have even less knowledge about ethical backgrounds, focusing on the lowest possible prices and acceptable quality for a particular assignment.

After all, taking ethical decisions and accepting or refusing assignments is the result of careful considerations of gains and losses during a rather intimate mental process, which may be influenced by the knowledge of a CoE, but it takes a man “governed by reason” to be “just, faithful, and honourable in their conduct” for a lifetime, following the path described by Spinoza (scholium to E4p18, Spinoza 2014).

References

- Aáry-Tamás, Lajos. 2003. Az etika és a jog határai. In: R. Hoffmann (ed.): *Szakmai etikai kódex. Tanulmányok, normák és esetleírások*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 49–55.
- Anderman, Gunilla. 2003. Round-table discussion on translation in the new millennium. In: G. Anderman and M. Rogers (eds.): *Translation Today: Trends and Perspectives*. Clevedon: Multilingual Matters. 13–51.
- Anon. 1977. *Records of the General Conference Nineteenth Session Nairobi 1976*. Vol. 1. Resolutions. Paris: UNESCO.
- Baker, Mona. 2011. *In Other Words. A Coursebook on Translation*. Routledge.
- Barber, Benjamin R. 1992. Jihad vs. McWorld. *The Atlantic Monthly* March: 53–63.
- Barlai, Róbertné. 2003. Etikai kódexek a human szférában. In: R. Hoffmann (ed.): *Szakmai etikai kódex. Tanulmányok, normák és esetleírások*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 56–64.
- Bermann, Sandra. 2005. Introduction. In: S. Bermann and M. Wood (eds.): *Nation, Language, and the Ethics of Translation, Translation. Transnation*. Princeton and Oxford: Princeton University Press. 1–10.

4 [http://www.itl.org.uk/pdfs/newPDF/20FHConductIn_\(04-08\).pdf](http://www.itl.org.uk/pdfs/newPDF/20FHConductIn_(04-08).pdf) (last accessed on: 21 July 2017).

5 http://www.atanet.org/certification/eligibility_requirementsform.php (last accessed on: 21 July 2017).

- Biau Gil, José Ramón and Anthony Pym. 2006. Technology and translation. A pedagogical overview. In: *Translation Technology and Its Teaching (with Much Mention of Localization)*. Tarragona: Intercultural Studies Group. 5–19.
- Chesterman, Andrew. 2001. Proposal for a Hieronymic Oath. *The Translator* 7(2): 139–154.
- Chriss, Roger. 2002. *Translation as a Profession*. Ms. <http://www.huntrans124.com/chriss.pdf>.
- Dimitriu, Rodica. 2005. *The Cultural Turn in Translation Studies*. Iași: Institutul European.
- Drugan, Joanna and Rebecca Tipton. 2017. Translation, ethics and social responsibility. *The Translator* 23(2): 119–125.
- Durban, Chris. 2011. *Translation. Getting It Right. A Guide to Buying Translation*. Ms. <http://www.atanet.org>.
- EC. 2012. *Crowdsourcing Translation*. Luxembourg: EC-DGT.
- Goleman, Daniel. 2007. *Társas intelligencia*. Budapest: Libri Kiadó.
- Goodwin, Phil. 2010. Ethical problems in translation. *The Translator* 16(1): 19–42.
- Gouadec, Daniel. 2007. *Translation as a Profession*. John Benjamins Publishing.
- Hoffmann, Rózsa. 2003. Erkölcs és pedagógia. A pedagógus szakmai etikai kódex jelentősége. In: R. Hoffmann (ed.): *Szakmai etikai kódex. Tanulmányok, normák és eseteírások*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 9–26.
- Imre, Attila. 2013. *Traps of Translation*. Braşov: Editura Universităţii “Transilvania”.
- Inghilleri, Moira. 2009. Ethics. In: M. Baker and G. Saldanha (eds.): *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge. 100–104.
- Jelenits, István. 2003. Szempontok egy pedagógusetikához. In: R. Hoffmann (ed.): *Szakmai etikai kódex. Tanulmányok, normák és eseteírások*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 27–33.
- Klaudy, Kinga. 2003. *Languages in Translation*. Budapest: Scholastica.
- Landers, Clifford E. 2001. *Literary Translation: A Practical Guide*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Maier, Carol. 2007. The translator’s visibility: The rights and responsibilities thereof. In: M. Salama Carr (ed.): *Translating and Interpreting Conflict*. Amsterdam: Rodopi. 255–266.
- McAlester, Gerard. 2003. A comment on translation ethics and education. In: G. Anderman and M. Rogers (eds.): *Translation Today: Trends and Perspectives*. Clevedon: Multilingual Matters. 225–227.
- McDonough Dolmaya, Julie. 2011. Moral ambiguity: Some shortcomings of professional codes of ethics for translators. *The Journal of Specialised Translation* (January): 28–49.
- McKay, Corinne. 2006. *How to Succeed as a Freelance Translator*. lulu.com.

- Pym, Anthony. 2001. The return to ethics in translation studies. *The Translator* 7(2): 129–138.
- Pym, Anthony; Grin, François Grin; Sfreddo, Claudio and Chan, Andy L. J. 2012. *The Status of the Translation Profession in the European Union*. DGT/2011/TST. European Union.
- Robin, Edina. 2019. A lektorálás etikája. Ms. <https://www.researchgate.net/publication/330566850>.
- Robinson, Douglas. 2003. *Becoming a Translator. An Introduction to the Theory and Practice of Translation*. London and New York: Routledge.
- Samuelsson-Brown, Geoffrey. 2006. *Managing Translation Services*. Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters.
- Sofer, Morry. 2013. *The Global Translator's Handbook*. Lanham, New York, Boulder, Toronto, Plymouth, UK: Taylor Trade Publishing.
- Spinoza, Benedictus de. 1997. *Etika*. Budapest: Osiris.
- Spinoza, de Benedict. 2014. *The Ethics, Parts 1–5*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Steiner, George. 1998. *After Babel: Aspects of Language and Translation*. Oxford University Press.

Web Sources

- http://www.atanet.org/certification/eligibility_requirementsform.php
(last accessed on: 21 July 2017).
- <http://www.gutenberg.org/cache/epub/971/pg971.html>
(last accessed on: 19 December 2019).
- [http://www.iti.org.uk/pdfs/newPDF/20FHConductIn_\(04-08\).pdf](http://www.iti.org.uk/pdfs/newPDF/20FHConductIn_(04-08).pdf)
(last downloaded on: 21 July 2017).
- <https://mfte.hu/hu/mfte/etikai-kodex> (last accessed on: 19 July 2019).
- <https://trends.memoq.com/memoq-trend-report-2019/>
(last downloaded on: 14 January 2020).

REFERENCE SKILLS – WHY (AND HOW) SHOULD WE ENCOURAGE STUDENTS TO USE DICTIONARIES?

1. Introduction

In today's fast-changing online world, we need to have a wide range of knowledge – but not necessarily in our heads. Students need an education that builds a solid foundation for life-long learning in order to compete with advanced professional skills in our rapidly changing society, in which new knowledge must constantly be acquired and integrated. Dictionaries and encyclopaedias are the first reference sources students should learn to use, and in turn these skills will help them to prepare for university-level work. Students with proficient dictionary skills will find it easier to use a variety of reference materials as they transition from primary to secondary school and thence to university. Eventually, when learners have reached the level of using reference works effectively, they will become autonomous learners who are responsible for their own learning activities (cf. Chambers 1999, Cubillo 2002, East 2008, Frankenberg-Garcia 2011, Kirkness 2004, P. Márkus 2020b). The much-talked-about Generation Z is rightly expected to be able to perform complex cognitive operations necessary to access and map information, having “grown up” around mobile devices and the Internet. However, access to quality and reliable information can be hindered if students are not taught the means to access it.

In the language-learning process, it should be the task of language teachers to draw students' attention to the correct use of (both digital and print) dictionaries and other reference works, so teachers should be prepared for this task. The use of reference works should also be emphasized as part of the (language-)learning process in universities. All these background events clearly outline some important steps to be taken in order to provide training for teachers to fill this gap (cf. Atkins and Varantola 1998, Cowie 1999, Dringó-Horváth P. Márkus and Fajt 2020, Lew 2011, Lew and Galas 2008, P. Márkus 2020a, P. Márkus and Pődör 2021, P. Márkus Fajtand Dringó-Horváth 2023, Sinclair 1984, Yamada 2010).

With this paper, I would like to contribute to the enrichment of studies on the teaching of lexicography (and dictionary skills) as an academic subject. The more widely we share our academic experiences, the more insight we can provide into different practical teaching methodologies and their effectiveness

(for more on the subject, see, for example: Bae 2011, Béjoint 1989, Chi 1998, Hartmann 2001, Magay 2000, Nkomo 2014, Prčić 2020, P. Márkus 2020b). The exposition will be organized into two parts as follows: first, the *Lexicology and Lexicography* course is presented in detail, which is then followed by a short examination of the exercises for teaching the use of dictionaries.

2. Teaching lexicography and dictionary use

To achieve the above-mentioned objectives, it is necessary to have the active support of the (language) teacher, who, with the appropriate methodological knowledge and support materials, can bridge the gap between dictionaries and their users. The results of surveys and monitoring of dictionary use seem to show a dismal picture of language learners' reference skills (see, for example: Atkins and Varantola 1998, Bogaards 1998, Chan 2012, Márkus and Szöllősy 2006, Nesi and Hail 2002, Nesi and Meara 1994, Nied Curcio 2022). Among other things, it is a common problem that dictionary users are not aware of where to find answers to their questions about words, fixed expressions, synonyms, and grammar – or if they do find the answer, they often cannot interpret the information found. Usual issues with interpretation are mostly caused by the lexicographical codes, symbols, and abbreviations used in dictionary practice. Moreover, a lot of previous research reports that very little training in dictionary use takes place in schools (Márkus and Szöllősy 2006, Nied Curcio 2022).

The development of dictionary skills should start in primary school and be progressively developed in secondary school as the language level rises in order to ensure quality knowledge and skill development. Even university students, especially teacher trainees, need to learn to use dictionaries properly (cf. Nesi 1999). It is encouraging to see that more and more universities are recognizing the importance of teaching lexicography and dictionary use (e.g. Hartmann 2013, Magay 2000, Nied Curcio 2022, P. Márkus 2020a, P. Márkus and Pődör 2021, Prčić 2020).

3. Lexicography and dictionary use as a university course (at Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary)

3.1. About the course in general

The aims and reasons outlined above confirm the fact that it would be useful to complement theoretical lexicographic teaching in the university

context with dictionary didactics and the teaching of dictionary use. In the following, a course in *Lexicology and Lexicography*, which has been taught since the academic year 1996/1997 (at the Department of English Linguistics), will be outlined. The lexicology section of the course serves as a foundation for the various lexicographic topics that follow. The goal is to introduce the theoretical and practical connections between these two key areas and to provide all the necessary elements needed for practical training in the use of dictionaries.

Károli Gáspár University was founded in 1993, and it was the first among Hungarian universities to introduce the teaching of lexicography (for more information on the original course design, see Magay 2000). In 1996, Tamás Magay devised the course, which since his retirement has been taught by Dóra Pődör and Katalin P. Márkus, the developers of the course and authors of the course's teaching materials. *Lexicology and Lexicography* is a compulsory elective course. It lasts 12 weeks and has two classes per week for between 20 and 30 teacher trainees. During the semester, students learn all the basic concepts of lexicology and lexicography, gain insight into research on dictionary use, dictionary analysis, and learn about print and digital dictionaries relevant to language learning. After exploring the different types of dictionaries, the emphasis is placed on general and synchronic dictionaries describing the language today, and therefore no in-depth study of etymological or specialized dictionaries is undertaken. When they leave university, they will need to know for what purpose, for what age group, and what type of dictionary to use, so they should have sufficient knowledge of reliable monolingual and bilingual English dictionaries. In addition, they will need to be familiar with methods of teaching dictionary use. In selecting the course material, we have to take into account that on the theoretical and practical level of lexicography, we have four main actors: the *dictionary-maker* compiles the dictionary, which is purchased by the *user*, who is often supported by the *teacher* who teaches dictionary skills, and, finally, we have to mention the *researcher*, whose work supports the development and ensures continuous quality (cf. Hartmann 2001).

Every one of the four roles must be covered during the training. In the theoretical part, the dictionary-editing process is outlined. After learning about the micro-, macro-, and megastructure of dictionaries, the topic of dictionary use is introduced, and it is worthwhile to accompany it with vocabulary and grammar exercises so that different language problems can be illustrated by answering them with a dictionary. This brings us to the area of dictionary didactics, where we may discuss methods of teaching dictionary use, illustrated by practical exercises. These exercises follow the structure of dictionary entries, highlighting all the information (e.g. pronunciation, spelling, syntax) in the entries. As the structure of dictionary entries is the same in both print and digital dictionaries, the exercises cover both areas. Finally, when students have a broader picture of the various fields of lexicography, they learn about possible methods and tools

of dictionary research (cf. Fóris 2018; M. Pintér and P. Márkus 2021, 2022; P. Márkus 2020b; P. Márkus and Pődör 2021).

3.2. Course requirements and grading policy

To successfully complete the course, students are required to complete two written assignments for grading. First, they are asked to choose a dictionary from a given list (the list includes dictionaries published by renowned international and Hungarian publishers – monolingual and bilingual) and analyse it according to a set of guidelines. An important aspect of the guidelines was to cover every detail of the dictionary so that students could become acquainted with it thoroughly. This home assignment represents 50% of the final grade. Second, students must complete a project in which they create a workbook (worksheets) for the development of dictionary skills. This assignment represents 50% of the final grade. In order to receive a grade, students must score at least 51% on each of these assignments. The methodological value of the required assignments will be covered in more detail in the following section.

3.3. Dictionary analysis and workbook

At the end of the semester, students are required to complete two written assignments. The primary aim of the dictionary analysis is to assist students in exploring their chosen dictionary thoroughly using the criteria provided, where the following aspects are covered: front matter, entry, headword, pronunciation, inflexion, part of speech, collocation/idiom, definition/equivalent, lexicographic label/abbreviation, back matter. This is essential because even during their university years, most students use dictionaries only superficially and are unaware of the wealth of information they contain. To assist students in better comprehending the structure of the dictionary and the richness of information it contains, a substantial number of questions are included in the guide. If they feel the necessity, students may employ the criteria at any point during their classroom practice. Teacher trainees need to be prepared to teach dictionary use at school. For this reason, the analysis is followed by the compilation of a dictionary workbook, which is usually attached to their teaching portfolio (which is required to be completed and submitted to graduate).

Before delving into more depth, it is crucial to understand and distinguish between two fundamental forms of dictionary use: active and passive. Teachers need to develop exercises to demonstrate and practise both types of dictionary use if we want to develop a conscious use of dictionaries in learners. In the seminars, methods and exercises for the different dictionary parts are demonstrated, and students are given the opportunity to prepare their own exercises based on the examples presented. Dictionary skill exercises focus on all the information in

the dictionary entry (monolingual, bilingual, and digital). The exercises aim to demonstrate effective dictionary use and to develop dictionary competence.

3.4. Dictionary skills

From a methodological point of view, there are several key aspects to keep in mind with regard to the tasks. Here are only a few examples because it is not possible to provide a complete picture within the scope of this study: recognition, observation, comparison, collection, supplementation, creativity, and cooperation. When designing the exercises, it is critical to emphasize the process of *recognition* by using exercises that focus on selecting the correct information (e.g. finding the correct meaning) or on the interpretation of the information in the dictionary (e.g. interpreting signs and abbreviations). Tasks describing the structure of the entry and interpreting the dictionary's instructions for use reinforce the process of *observation*. The importance of reading the introduction to the dictionary should be stressed, and the correct interpretation of abbreviations and phonetic symbols should be practised. The process of *comparison* is developed, for example, when students compare a dictionary entry from a digital dictionary with a print dictionary as a comparison and analysis task. Dictionaries are an inexhaustible repository for grouping words in different ways, so they can be used for a variety of topics, as the language learner can search for words of the same part of speech, the same ending, or the same meaning in print or digital dictionaries. Exercises involving the *collection* of words are suitable for teaching the effective use of both print and digital dictionaries. The *supplementation* activity can also be carried out creatively, for example, in digital dictionaries, where the task is to further edit or supplement individual online dictionary entries. Finally, *creativity* and *cooperation* should also be highlighted (e.g. students prepare their own tasks based on the given sample exercises independently or in groups) – it will have huge motivational power in the language-learning process (cf. Gonda 2009; P. Márkus and Pődör 2021; M. Pintér 2019, 2021).

To summarize the methodological overview mentioned above, we can conclude that the process of recognition plays an important role in the compilation of dictionary tasks. This could include, for example, tasks that focus on the selection of the correct word in translation tasks (see *Appendix 1*); another example could be tasks that focus on the use of abbreviations in the dictionary, which should also familiarize learners with the way in which information is decoded (see *Appendix 2*).

Exercises that illustrate the structure of a dictionary entry reinforce the process of observation. The importance of the information in the usage guide to dictionaries and sample pages should be highlighted (see, for example, *appendices 3 and 4*).

The process of comparison is developed, for example, through exercises in which pupils compare a print dictionary with its digital version. Alternatively, if possible, an old as well as a new edition of a dictionary can be used for a comparison and analysis task.

Exercises illustrating the process of collection will help with vocabulary learning. Since most learners' dictionaries provide information on headwords in alphabetical order, a concept-based arrangement is not possible in this type of dictionary. As a task, grouping words in different ways can solve this problem – tasks can be related to specific topics (shopping, sports, food, hobbies, etc.) (*Appendix 5*).

As an activity requiring creativity and cooperation, students can work independently on similar sets of tasks based on previously prepared worksheets. They need to learn how to add new content to different types of tasks, for example, when they create new exercises according to a theme or objective (cf. Gonda 2009, Fóris 2018).

The methodology of the workbook provides language teachers with a set of tasks that can be integrated into lessons and the syllabus so that effective dictionary use can be regularly taught in schools, either every week during the year or in project weeks. The workbooks, therefore, include shorter exercises for the different parts of the dictionary and full-lesson exercises designed for 45-minute lessons.

3.5. Continuity

In descriptions of the methodology of teaching dictionary use, a keyword is often used: continuity (cf. Gonda 2009, Dringó-Horváth et al. 2020, Fóris 2018). It would be useful if students could develop their dictionary competence in as many areas as possible, in as many lessons as possible (e.g. the use of lexicons and encyclopaedias in individual/group projects). Dictionary use should be integrated into everyday activities, as the principle of continuity and regularity will provide the greatest motivation to carry out dictionary tasks – while preparing students for the long journey to lifelong learning. After the introduction of print dictionaries, the development of digital competences is essential for the effective use of digital dictionaries, so these competences should be increasingly integrated into the training in both public and higher education (cf. M. Pintér 2019, Dringó-Horváth et al. 2020). A gradual approach to vocabulary training is therefore an essential element. Before practice, students should always be provided with an explanation of why the task is useful for them and how it can help them to become independent learners.

4. Conclusions

The incredible pace of technological progress is taking lexicography and dictionary didactics into new areas, changing dictionaries and thus dictionary use. At the same time, in our modern world, the role of dictionaries and lexicons as information carriers is becoming increasingly important. The factors influencing information acquisition that need to be developed during the use of dictionaries will have an impact on almost all areas of the information society – for instance, many areas of autonomous learning, problem solving, or information acquisition. Acquiring all these will be difficult if reference works and dictionaries are left out of the educational process. The teaching of dictionary use should be given a more prominent role in future public education to meet the challenges of the 21st century, and teacher training at the university level should prepare teacher trainees for this.

Appendices¹

1. A. MONOLINGUAL DICTIONARY

How many different examples can you find in the entry for **sticky** (*adjective*)?

Which definition of **sticky** matches these examples?

I always seem to get into sticky situations on holiday.

definition number ____

The air was hot and sticky.

definition number ____

She felt hot and sticky after six hours on the bus.

definition number ____

B. BILINGUAL DICTIONARY

What do the bolded words in the sentences mean? Find the best equivalent for each one and write its sense number in the brackets.

Example sentence	(Sense number)	Meaning
<i>It took him a while to adapt himself to his new school.</i>	()	
<i>There aren't any rooms available.</i>	()	
<i>That's an entirely different matter.</i>	()	

¹ Sources: *Teaching Dictionary Skills* (P. Márkus 2023); *English–Hungarian, Hungarian–English Learner's Dictionary* (Mozsárné Magay and P. Márkus 2018); *Oxford Advanced Learner's Dictionary* (www.oxfordlearnersdictionaries.com).

2. Find these words in the dictionary and write down the abbreviations used in the entry.

Headword	Abbreviation	Explanation
aircraft		
over		
study		

3. BILINGUAL DICTIONARY

4. A. Use the pronunciation table to help you match these sounds and words.

Consonant symbols					
m	dʒ	h	ŋ	g	j
hill	working	yellow	guitar	milk	fidget

B. Use the pronunciation table to help you match these sounds and words.

Vowel symbols					
ʌ	eə	iə	ə	ʊ	i:
anywhere	good	see	agree	near	hut

C. Find these words in the dictionary. Look at their pronunciation and group them in three columns in the box according to their vowel sounds.

account	boast	bought	mow	fought	town
sort		go		how	

5. Which word can come after all of the words in these lists to make a common expression?

1. cooked	light	main	evening	_____
2. pocket	easy	save	borrow	_____
3. busy	week	Christmas	the other	_____
4. tea	bed	bath	summer	_____

References

- Atkins, Sue and Varantola, Krista. 1998. Language learners using dictionaries: The final report on the EURALEX/AILA research project on dictionary use. In: Sue Atkins (ed.): *Using Dictionaries. Studies of Dictionary Use by Language Learners and Translators*. Tübingen: Niemeyer. 21–81.
- Bae, Susanna. 2011. Teacher-training in dictionary use: Voices from Korean teachers of English. In: Kaoru Akasuand Satoru Uchida (eds.): *ASIALEX 2011 Proceedings, LEXICOGRAPHY: Theoretical and Practical Perspectives*. Kyoto: Asian Association for Lexicography. 45–55.
- Béjoint, Henry. 1989. The teaching of dictionary use: Present state and future tasks. In: Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand and Ladislav Zgusta (eds.): *Wörterbücher/Dictionaries/Dictionnaires: An International Encyclopedia of Lexicography*. Vol. 1. Berlin: Walter de Gruyter and Co. 208–215.
- Bogaards, Paul. 1998. Scanning long entries in learner's dictionaries. In: Thierry Fontenelle; Philippe Hiligsmann; Archibal Michiels; André Moulin and Siegfried Theissen (eds.): *EURALEX '98 Actes/Proceedings*. Liege: Université Départements d'Anglais et de Néerlandais. 555–563.
- Chambers, Gary. 1999. Using dictionaries in the GCSE examination of modern foreign languages-pupils' perceptions. *Studies in Modern Language Education* 7: 68–85.
- Chan, Alice. 2012. Cantonese ESL learners' use of grammatical information in a monolingual dictionary for determining the correct use of a target word. *International Journal of Lexicography* 25(1): 68–94.
- Chi, Man Lai Amy. 1998. Teaching dictionary skills in the classroom. In: Thierry Fontenelle; Philippe Hiligsmann; Archibal Michiels; André Moulin and Siegfried Theissen (eds.): *EURALEX '98 Actes/Proceedings*. Liege: Université Départements d'Anglais et de Néerlandais. 565–577.

- Cowie, Anthony Paul. 1999. *English Dictionaries for Foreign Learners: A History*. New York: Oxford University Press.
- Cubillo, Mari Carmen Campoy. 2002. Dictionary use and dictionary needs of ESP students: An experimental approach. *International Journal of Lexicography* 15(3): 206–228.
- Dringó-Horváth, Ida; P. Márkus, Katalin and Fajt, Balázs. 2020. Szótárhasználati ismeretek vizsgálata német és angol szakot végzettek körében [Dictionary skills in teaching English and German as a foreign language in Hungary]. *Modern Nyelvoktatás* 26(4): 16–38.
- East, Martin. 2008. *Dictionary Use in Foreign Language Writing Exams*. USA: John Benjamins.
- Fóris, Ágota. 2018. *Lexikológiai és lexikográfiai ismeretek magyar (mint idegen nyelv) tanároknak* [Lexicology and Lexicography for Teachers of Hungarian (as a Foreign Language)]. Budapest: Károli Gáspár University – L'Harmattan.
- Frankenberg-Garcia, Ana. 2011. Beyond L1-L2 equivalents: Where do users of English as a foreign language turn for help? *International Journal of Lexicography* 24(1): 97–123.
- Gonda, Zsuzsa. 2009. A szótárhasználati kompetencia elsajátítása és fejlesztése [Competence acquisition and development in the use of dictionaries]. *Anyanyelv-pedagógia* 2. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=160>.
- Hartmann, Reinhard Rudolf Karl. 2001. *Teaching and Researching Lexicography*. Harlow: Pearson Education.
2013. Resources. In: Howard Jackson (ed.): *The Bloomsbury Companion to Lexicography*. London: Bloomsbury. 373–390.
- Kirkness, Alan. 2004. Lexicography. In: Alan Davies and Catherine Elder (eds.): *The Handbook of Applied Linguistics*. Oxford: Blackwell. 54–81.
- Lew, Robert. 2011. Studies in dictionary use: Recent developments. *International Journal of Lexicography* 24(1): 1–4.
- Lew, Robert and Galas, Katarzyna. 2008. Can dictionary skills be taught? The effectiveness of lexicographic training for primary school level Polish learners of English. In: Elisenda Bernal and Janet De Cesaris (eds.): *Proceedings of the XIII EURALEX International Congress*. Barcelona. 1273–1285.
- Magay, Tamás. 2000. Teaching lexicography. In: U. Heid; S. Evert; E. Lehmann and Ch. Rohrer (eds.): *Proceedings of the Ninth EURALEX International Congress, EURALEX 2000*. Universität Stuttgart. 443–451.
- Márkus, Katalin and Szöllősy, Éva. 2006. Angolul tanuló középiskolásaink szótárhasználati szokásairól [On the dictionary use habits of Hungarian secondary school students learning English as a foreign language]. In: Magay, Tamás (ed.): *Szótárak és használók* [Dictionaries and Their Users] (2). Budapest: Akadémiai Kiadó. 95–116.

- M. Pintér, Tibor. 2019. Digitális kompetenciák a felsőoktatásban [Digital competencies in higher education] *Modern Nyelvoktatás* 25(1): 47–59.
2021. Online segédletek a magyar nyelvű bibliafordítások olvasásához. *Modern Nyelvoktatás* 27(3–4): 43–57.
- M. Pintér, Tibor and P. Márkus, Katalin. 2021. Korpuszok a bibliafordításban mint a lexikológiai vizsgálatok eszközei. In: Fábiny Tibor and M. Pintér Tibor (eds.): *πῶς ἀναγινώσκεις; Hogyan olvasod? Felekezeteket összekötő Egyesített Bibliaolvasó (EBO) felé*. Budapest: Hermeneutikai Kutatóközpont. 72–89.
2022. The role of online Bible readers in biblical concordance making. *Hungarian Studies Yearbook* 4 (1): 183–196.
- Nesi, Hilary. 1999. The specification of dictionary reference skills in higher education. In: *Dictionaries in Language Learning: Recommendations, National Reports and Thematic Reports from the TNP Sub-Project 9: Dictionaries*. Berlin: Freie Universität. 53–67.
- Nesi, Hilary and Haill, Richard. 2002. A study of dictionary use by international students at a British university. *International Journal of Lexicography* 15(4): 277–305.
- Nesi, Hilary and Meara, Paul. 1994. Patterns of misrepresentation in the productive use of EFL dictionary definitions. *System* 22(1): 1–15.
- Nied Curcio, Martina. 2022. Dictionaries, foreign language learners and teachers. New challenges in the digital era. In: Annette Klosa-Kückelhaus; Stefan Engelberg; Christine Möhrs and Petra Storjohann (eds.): *Dictionaries and Society: Proceedings of the XX EURALEX International Congress*. Mannheim: IDS-Verlag. 71–84.
- Nkomo, Dion. 2014. Teaching lexicography at a South African university. *Per Linguam* 30(1): 55–70.
- P. Márkus, Katalin. 2020a. A szótárhasználat jelene és jövője a közoktatásban – a nyelvoktatást szabályozó dokumentumok és segédanyagok tükrében [The present and future of dictionary use in public education – In the light of documents governing language teaching]. *Modern Nyelvoktatás* 26(1–2): 59–79.
- 2020b. *Szótárhasználati munkafüzet – Angol tanulószótár* [Dictionary skills workbook – English learner’s dictionary]. Szeged: Maxim Publishers.
- P. Márkus, Katalin; Fajt, Balázs and Dringó-Horváth, Ida. 2023. Dictionary skills in teaching English and German as a foreign language in Hungary: A Questionnaire Study. *International Journal of Lexicography* 36(2): 173–194.
- P. Márkus, Katalin and Pődör, Dóra. 2021. Lexikográfia és szótárdidaktika a Károli Gáspár Református Egyetem Angol Nyelvészeti Tanszékén. *Iskolakultúra* 31(5): 92–107.
- Prčić, Tvrtko. 2020. Teaching lexicography as a university course: Theoretical, practical and critical considerations. *Lexikos* 30 (1): 293–320.

- Sinclair, John. 1984. Lexicography as an academic subject. In: Reinhard Rudolf Karl Hartmann (ed.): *LEX'eter '83 Proceedings. Papers from the International Conference on Lexicography at Exeter*. Tübingen: Max Niemeyer. 3–12.
- Yamada, Shigeru. 2010. EFL Dictionary Evolution: Innovations and Drawbacks. In: Ilan Kernerman and Paul Bogaards (eds.): *English Learners' Dictionaries at the DSNA 2009*. Tel Aviv: K Dictionaries. 147–168.

“LIST, LIST, O LIST!” – THE TRANSLATION OF REPETITION IN HAMLET

1. Introduction

The present article attempts to create a coherent framework of translational analysis for a few excerpts from *Hamlet*, containing examples of various forms of repetition culled from exchanges that take place between Old Hamlet and Young Hamlet. As shown in the literature (Levițchi 1976, Kermode 2001, Levenson 2004, Sister Miriam 2005, Escudero 2021), figures of repetition are frequently employed by Shakespeare as foregrounding strategies and are important stylistic features. In his study, regarding the use of repetition in Shakespeare’s plays, Levițchi (1976: 47) cautions any Romanian translator that may take up the difficult task of translating Shakespeare’s style: “semnificația repetiției ca problemă teoretică în opera lui Shakespeare va îmbrăca straiul unor implicații practice peste care nu ar trebui să treacă nici comentatorul, nici traducătorul, nici cititorul.” (“the significance of repetition as a theoretical problem in Shakespeare’s works will have to be considered from a practical point of view by his commentators, by his translators, and by his readers alike.”) Thus, Levițchi, himself one of the most dedicated and scholarly Romanian translators of Shakespeare, lays emphasis on the significance of figures of repetition in translating Shakespeare’s plays.

In discussing the translation of *Hamlet*, we make a distinction between those translations that were made for the page and those that were made for the stage (Bigliuzzi 2013: 5, Zaharia 2018: 185). The corpus we have consulted is restricted to direct translations and is mainly made up of translations for the page, with one exception: Protopopescu’s (1942) version. There are other translations made for the stage (such as, for instance, the one produced by poet Nina Cassian), but they have never been printed or archived for public access. Consider the table below, which contains the target texts we are investigating:

Table 1. *A chronological survey of Hamlet target texts*

PERIODS	TRANSLATIONS OF <i>HAMLET</i> INTO ROMANIAN
Pre-communist, 20 th -century translations	Ion Vinea 1938–1944 TT6
	Dragoș Protopopescu 1938 TT7
	Dragoș Protopopescu 1942 TT8

PERIODS	TRANSLATIONS OF <i>HAMLET</i> INTO ROMANIAN
Translations during the communist era	Maria Banuș and Vera Călin 1948 TT9
	Petru Dumitriu (Ion Vinea) 1955 TT10 (= TT6)
	Ștefan Runcu (Aurora Cornu) 1962 TT11
	Vladimir Streinu 1965 TT12
Post-communist, 21 st -century translations	Leon Levițchi and Dan Dușescu 1974 TT13
	Dan Amedeu Lăzărescu 2009 TT14
	Violeta Popa and George Volceanov 2010 TT15

The table above contains nine of the fifteen target texts we are aware of. The first target texts have been excluded from our investigation simply because they are instances of indirect translations and cannot be weighed by using a common measuring unit when it comes down to translating stylistic figures.

The first target text under investigation (TT6) was translated by poet Ion Vinea and was first published in 1955 under the name of Petru Dumitriu, because the communist authorities would not let Vinea's translations be published under his own name. Therefore, his friend, Petru Dumitriu allowed for his name to be used instead of that of the original translator when this version of *Hamlet* was first published. Ion Vinea's translations from Shakespeare were published under his name much later in a volume from 1971. This is why, for all intents and purposes, TT6 is the same as TT10.

Previous studies on the Romanian translation of *Hamlet* (Nicolaescu 2012, Vișan and Protopopescu 2022) discuss the important part that Ion Vinea's translation played for most of the subsequent Romanian translations. It appears that this target text counted as a genuine "pseudo-original", to use Pym's (2004: 90) term: it left an indelible mark in the consciousness of other Romanian Shakespearean scholars and translators. From the perspective of the Retranslation Hypothesis, first suggested by Berman (1990), who in his turn took his inspiration from Goethe (Pym 2023: 98), Vinea's target text (TT6) might have counted as the one that influenced most of the other target texts to come.

In what follows, we intend to check whether TT6 was indeed a point of reference for most of the direct translations under scrutiny, by looking at the way in which all these target texts approach the rendering of repetition figures into Romanian.

It has been repeatedly demonstrated (Ben-Ari 1998, Abdulla 2001, Vișan 2022, *inter alia*) that repetition is a genuine translator's stumbling block. Ben-Ari (1998: 70) discusses "repetition avoidance" as a universal tendency in (literary) translation due to the fact that in Western culture one of the strongest stylistic norms is the avoidance of repetition. Repetition is seen as a mark of an underdeveloped, limited vocabulary, which is linked to lower social status. Therefore, two opposing forces are at work when repetition is purposefully

employed in a literary text that is supposed to be translated: on the one hand, translators know that they need to be faithful to the style of the source text and copy the stylistic strategies of the original, while, on the other hand, they are restricted by the general code of norms that regulates writing in their own language. Ben-Ari (1998) remarks that the main strategy in the translation of repetition is that of omission, or of (partial) replacement. She also notices the tendency of translators to compensate in various ways for these instances of translation loss, while pointing out that these are in fact forms of dubious compensation, because compensation is employed only if the translator is in the impossibility of translating repetition. However, Ben-Ari argues, repetition is not a figure of speech that is impossible to translate so as to be compensated for. It is just that translators avoid translating it. Let us see in the following pages if this is also the case with the Romanian translations of *Hamlet*.

2. The analysis

In analysing figures of repetition in *Hamlet*, we draw upon the typology proposed by Sister Miriam (2005). Consider the table below:

Table 2. *Inventory of figures of repetition identified (Sister Miriam’s typology, 2005: 78–79)*

FIGURE OF REPETITION	DEFINITION	EXAMPLE
Epizeuxis (simple repetition)	repetition of words with none between (doubles, triads, four-word, even five-word combinations)	<i>O Desdemona, Desdemona!</i> Dead! (<i>Othello</i>) [Act V, Scene 2, p. 856]
Diacope	repetition of a word with one or more between, usually in an exclamation	<i>Tomorrow and tomorrow and tomorrow.</i> (Macbeth) [Act V, Scene 5, p. 882]
Epizeuxis combined with diacope	repetition of words with none between + repetition of a word with one or more between	O Cressida! O false Cressida! False, false, false! (<i>Troilus and Cressida</i>) [Act V, Scene 2, p. 748]
Epanalepsis	repetition at the end of a clause or sentence of the word with which it begins	Cassius from bondage will deliver Cassius (<i>Julius Caesar</i>) [Act I, Scene 3, p. 587]
Epistropheg	repetition of the same word or phrase at the end of successive sentences/clauses	I’ll have my bond! Speak not against my bond! /I have sworn an oath that I will have my bond. (<i>Merchant of Venice</i>) [Act III, Scene 3, p. 404]

FIGURE OF REPETITION	DEFINITION	EXAMPLE
Polyptoton	repetition of words derived from the same root	With eager feeding food doth choke the feeder . (<i>Richard II</i>) [Act II, Scene 1, p. 366]

The typology above contains various figures of repetition that can be encountered in Shakespeare's plays and that are not used as "mere verbal embroidery" (Sister Miriam 2005: 88) but as genuine stylistic tools that contribute to the characterization of the protagonists and to the accentuation of a "dramatically significant idea". One of the difficulties a translator might encounter in attempting to translate such figures is the fact that they need to be fit into the prosodic pattern of Shakespeare's iambic pentameter. From this point of view, it would be interesting to investigate what happens in the only target text we are in possession of that does not copy the iambic pentameter: TT9, i.e. Banuș and Călin's (1948) version. We expect this version to be the most faithful one, and to render figures of repetition through full equivalence. The backtranslations (BT) of the examples used are our own. Let us consider the first example we have selected:

(1) *ST: Rest, rest, perturbed spirit!* [*Hamlet, Act 1, Scene 2, p. 679*]

TT6: O, pace ție, suflet chinuit! p. 184 / *TT7: O, fi pe pace, duh fără odihnă!* p. 53/*TT8: Ah, fi pe pace, duh fără odihnă...* p. 42/ *TT9: Potolește-te, duh fără odihnă.* p. 53/*TT11: O, pace ție, spirit chinuit!* p. 212/ *TT12: Așteaptă-n pace, suflet nempăcat!* p. 87/*TT13: Te-alină, duh neogoit!* p. 38/ *TT14: Fii liniștit, năprasnic duh!* p. 25/*TT15: Odihnă, ție, spirit frământat!* p. 355

BT6: O, peace to you, tormented spirit!//BT7: O, be at peace, spirit without rest!// BT8: Ah, be at peace, spirit without rest.../ BT9: Calm down, spirit without rest./ BT11: O, peace to you, tormented spirit!// BT12: Wait in peace, troubled soul!// BT13: Soothe thyself, uncomforted spirit!// BT14: Be tranquil, terrible spirit!// BT15: Rest to you, troubled spirit!

The source text under (1) contains an instance of epizeuxis (*rest, rest*), which none of the target texts manages to copy. All translators seem to opt for omitting the repetition, even TT9, which, as stated before, does not observe the prosodic rules of the iambic pentameter. The solutions proposed by TT6 are mirrored by TT7, TT8, TT11, and TT12: the word *pace* 'peace' appears in all these target texts. Moreover, TT11 copies the head noun + dative noun syntactic pattern, which is also present in TT15, although TT15 replaces the noun *pace* 'peace' with *odihnă* 'rest', a rather quaint combination since this particular noun does not normally select a dative. It is also interesting to mention that TT12 chooses to employ the

same noun for *spirit* that has been used by TT6 (*suflet* ‘soul’), which, as discussed in a previous work (Vişan and Protopopescu 2022: 134), is a departure from the lexical variants that are used by Shakespeare for the word *ghost*.

Consider also the example under (2), which contains a combination of epizeuxis and diacope:

(2) *ST*: *Ghost*: **List, list, O list!** / *If thou didst ever thy dear father love...*
[*Hamlet*, Act 1, Scene 5, p. 678]

TT6: **O, ascultă,** /*Pe tatăl tău de l-ai iubit cândva...*p. 44 / *TT7*: **Ascultă tu, ascultă!**/*De ți-ai iubit părintele...*p. 46 /*TT8*: – **Ascultă tu, de ți-ai iubit părintele...** p. 36 / *TT9*: **Ascultă, o, ascultă-mă.**/*Dacă ți-ai iubit vreodată părintele...* p. 47 / *TT11*: **Ascultă-mă, ascultă, o, ascultă!** / *Dac-ai iubit pe tatăl tău...* p. 203 /*TT12*: **Ascultă, -ascultă, -ascultă!**/*Pe tatăl tău cândva de l-ai iubit –* p. 71 / *TT13*: **Ascultă, o, ascultă!** *De-ai iubit /Pe scumpul tău părinte vreodată...*p. 35 / *TT14*: **Ascultă:**/*De l-ai iubit pe iubitoru-ți tată...* p. 83 / *TT15*: **Ascultă, Hamlet, O, ascultă!** /*De l-ai iubit pe scumpul tău părinte –* p. 191

BT6: *O, listen, / Your father if you loved sometime... / BT7: Listen you, listen! / If you loved your parent... / BT8: Listen you, if you loved your parent... / BT9: Listen, o, listen to me. / If you ever loved your parent... / BT11: Listen to me, listen, o, listen! / If you loved your father... / BT12: Listen, listen, listen! / Your father once if you loved... / BT13: Listen, o, listen! If you loved / Your dear parent ever... / BT14: Listen: / If you loved your loving father... / BT15: Listen, Hamlet, o, listen! / If you loved your cherished parent...*

Of all the target texts, TT6 is the only one that fails to capture any kind of repetition. All the other versions strive to produce at least partial equivalence: TT7 manages diacope but no epizeuxis, and so does TT8, TT13, and TT14. Interestingly enough, TT9, which could have easily copied the stylistic pattern of the source text, as it had no restrictions of prosody, manages only diacope, as well. TT11 seems to be the only target text that manages to opt for full equivalence. Following close, TT12 also manages a three-term instance of repetition, but only by epizeuxis. The most interesting one of all seems to be TT14, which does not attempt to repeat the imperative verb but opts for polyptoton (the participle *iubit* ‘loved’ has the same root as the adjective *iubitor* ‘loving’). This might count as an instance of compensation in kind, where the translator shifts the repetition on a set of lexemes he feels he can operate with more successfully. In Ben-Ari’s (1998: 72) terms, this strategy counts as “repetition variation”. It thus becomes apparent that TT6, the version hailed as the most influential in the literature, does not opt for equivalence but for omission, unlike all the other versions under analysis,

which mostly employ partial equivalence, managing one of the two subtypes of figures: either diacope (five versions out of nine) or epizeuxis (one version).

The example under (3) contains a wealth of combined figures of repetition. Indeed, it can be said that in this excerpt Shakespeare creates a complex pattern in which the noun *villain* and the verb *smile* are intricately combined so as to form either epizeuxis (*villain, villain*) or diacope (*smile and smile*) or epanalepsis (*villain... villain*) or epistrophe (*villain/villain*) or polyptoton (*smile_smiling*). Let us see what happens in translation:

(3) *ST: Hamlet: ...O most pernicious woman!/O villain, villain, smiling, damnèd villain!/ My tables – meet it is I set it down /That one may smile, and smile, and be a villain. [Act 1, Scene 5, p. 678]*

TT6: Femeie, mult primejdioasă! O,/Mișel, o zâmbitor și blestemat/ Mișel! Tabletele! Să-nsemn că poți/ Zâmbi și iar zâmbi și fi mișel! pp. 180–181/ TT7: O, tu, o, tu, femeie păcătoasă – / Și tu netrebnic, zâmbitor netrebnic./ Netrebnic blestemat! Tăblițele./ Să scot tăblițele să 'nsemn în ele/ Că poți zâmbi, zâmbi, și fi netrebnic! pp. 46–47/ TT8: – Ah tu, femeie păcătoasă,/ Și tu nemernic, zâmbitor nemernic/ Nemernic blestemat!... Da, da, tăblițele./ Tăblițele să'nsemn, să'nsemn în ele./ Că poți zâmbi mereu, și fi netrebnic! pp. 36–37/ TT9: Femeie nelegiuită! O, ticălos, ticălos afurisit, cu zâmbetul pe buze! Se cuvine să înscriu pe tăblițele astea că poți zâmbi, zâmbi și totuși să fii un ticălos. p. 50/ TT11: Femeie pervertită! O, trădătorul, zîmbitorul Iuda! / Și să-mi însemn că poți zîmbi, zîmbi./ Iar sub surîs poți fi un ticălos, p. 206 / TT12: Fățarnică muiere ucigașă! / Surîs viclean, o! blestemat surîs! / Aceasta, iată, trebuie să-nsemn, / Că poate fi și zîmbet ucigaș; p.77/ TT13: Femeie veninoasă! / O, zîmbăreț țilhar, țilhar mișelnic! / Tăblița... trebuie să scriu că omul/ Chiar când zîmbește poate fi țilhar. pp. 35–36/ TT14: O! Ticălos nemernic, zâmbitor! / Să-mi scriu în cartea gândurilor mele/ Că poți zâmbi, zâmbi, zâmbi mereu,/ Ca ticălos și fără Dumnezeu! p. 89 / TT15: Vai, ce femeie rea și păcătoasă! / Ce blestemat om rău și zâmbăreț! / Tăblițele! Tăblițele să scriu/ Că pot zâmbi, fiind un ticălos. pp. 352–353

BT6: Woman, most dangerous! O,/ Villain, o smiling and cursed/ Villain! The tables! To mark that you can/ Smile and smile again and be a villain!/ BT7: O, you, o, you – sinful woman –/ And you knavish, knavish smiler/ Accursed knave! The tables./ Let me take out the tables and mark on them/ That you can smile, smile and be a knave!/ BT8: Ah, you, sinful woman, / And you villainous, villainous smiler,/ Accursed villain!... Yes, yes, the tables,/ The tables, so that I can mark, mark on them./ That you can smile continually and be a villain!/ BT9: Lawless woman! O, scoundrel, cursed scoundrel, with smile on your lips! It is fit that I write on these tables that you can smile, smile and

still be a scoundrel./BT11: Perverted woman!/ O, the traitorous, smiling Judas!/ And I should mark that you can smile, smile,/ Yet under that smile you can be a scoundrel./ BT12: Two-faced murderous woman!/ Cunning smile, o! cursed smile!/ This, look, must I mark/ That it might also be a murderous smile;/ BT13: Venomous woman!/ O, smiling thief, thief villainous!/ The table... I must write that man/ Even when smiling can be a thief./ BT14: O! Villainous scoundrel, smiling too!/ Let me write in the book of my thoughts/ That you can smile, smile, smile continually,/ Like a scoundrel without God!/ BT15: God, what a mean and sinful woman!/ What a cursed smiling bad man!/ The tables! The tables so that I might write/ That one can smile, being a scoundrel.

A perusal of the translated excerpt under (3) reveals that all translators are aware of the stylistic combinations in the original and try to minimize translation loss as best they can. All translators manage partial equivalence, and most of them try to compensate by various means. TT6, for instance, does not manage to preserve the epizeuxis and epistrophe but keeps the rest of the figures. It is also interesting to notice that translators choose various synonyms from a paradigm of "scoundrel" terms, the most common of which is *ticălos* 'scoundrel', which appears in four target texts out of nine: TT9, TT11, TT14, and TT15. Other lexical items get to be repeated in an attempt to compensate for stylistic loss in translation: the noun *tăblițele* 'tablets' appears doubled in TT7, TT8, and TT15. The most notable type of compensation appears in TT13, where the epizeuxis is turned into an ABBA chiasmus: *zîmbăreț țilhar, țilhar mișelnic* 'smiling thief, thief villainous', where the scholarly translators take advantage of the fact that Romanian can, on occasion, make use of both pre-posed and post-posed adjectives. Interestingly enough, the four-times mentioned *villain* appears doubled or trebled in all target texts, but none of the translations manages all four occurrences, not even TT9, the one target text that is not limited by prosodic restrictions. TT14 repeats the verb *smile* three times by epizeuxis and thus creates a form of compensation in kind. TT15, the most recent version in the Romanian literary polysystem, seems to be the least concerned with repetition: it manages one compensatory epizeuxis with the noun *tăblițele* 'tablets' but dispenses with all the other figures, except for polyptoton (*zâmbăreț* 'smiling', *zâmbi* 'smile'). As for the influence exerted by TT6 on subsequent versions, apart from the use of the adjective *mișelnic* 'villainous' in TT13, which echoes the use of *mișel* 'villain' in TT6, we could not identify any trace of "filiation" (Zhang and Huijuan 2018: 577) between TT6 and the other target texts.

The last example we propose contains an instance of epistrophe and is also quite interesting for a retranslation theorist because it contains an instance of ambiguity in the noun *globe*, which can be interpreted both as 'the world' and as 'one's head'. Let us see how the nine versions deal with these challenges:

(4) *ST: Hamlet: But bear me stiffly up. Remember thee?/ Ay, thou poor ghost, while memory holds a seat/ In this distracted globe. Remember thee? [Hamlet, Act 1, Scene 5, p. 678]*

TT6: Mă țineți drept! Să nu te uit? Pe tine!/ Cît timp în globu-acesta rătăcit/ Va dăinui aducerea aminte,/ Sărmane duh, n-am să te uit! pp. 180–181/ TT7: Ci țineți-mă drept! Să nu te uit? (se ridică)/ Sărmană stafie, atâta vreme/ Cât pe acest smintit pământ mai e/ Un pic de amintire... – Să te uit? pp. 46–47/ TT8: Îmi dați putere, Putere să nu cad.../ Sărmană stafie! Să nu te uit?/ Cât timp mai e pe lume din păcate,/ Un pic de amintire să te uit? pp. 36–37/ TT9: Să-mi amintesc de tine? S'ar putea altfel, sărmană umbră, atâta vreme cât amintirea va sălășlui în lumea asta năucă? Să-mi amintesc de tine? p. 50/ TT11: Țineți-mă întreg. Să uit? Biet spirit! / Cît va mai fi memorie în globul/ Acesta rătăcit! Să nu te uit?/ Din cartea amintirilor voi șterge/ Tot ce-i mărunț, ce-am adunat în școală, p. 206/ TT12: Rămîneți dîrji! Să-mi amintesc de tine! / Da, duh sărman, cît ținere de minte/ Va fi-nlăuntru-acestui glob de tină/ Hodorogit. Să-mi amintesc de tine! p. 77/ TT13: Ci țineți-mă drept. (se ridică) Să nu te uit?! / Nu, nu biet duh, cît ținere de minte/ Mai am în tigva asta. Să te uit? pp. 35–36/ TT14: Fii tare, inimă! Să mi-amintesc de tine,/ Sărmană umbră? Cât va dăinui/ Pe lumea-aceasta strâmbă, amintirea! / Să-mi amintesc de tine? Îmi voi smulge/ Din mîntea-învolverată, plăsmuirea, p. 89/ TT15: Ci să mă țineți drept. Să nu te uit? / Biet spirit, cât va dăinui memoria/ Pe globul ăsta-nnebunit./ Să nu te uit? Păi șterg de pe tăblița/ Memoriei orice-amintiri banale... pp. 352–353

BT6: Keep me upright! Not forget you? You (of all people)!/ As long as in this wandering globe/ Remembering lasts,/ Poor spirit, I will not forget you!/ BT7: But hold me upright! Not forget you? (he stands up)/ Poor ghost, as long/ As on this crazy earth there is/ A bit of memory... – How (could I) forget you?/ BT8: You give me strength, strength that I should not fall.../ Poor ghost! Not forget you?/ As long as on this world there still unfortunately is/ A bit of memory, how (could I) forget?/ BT9: Remember you?/ How else, poor shadow, as long as memory resides in this bewildered world? Remember you?/ BT11: Keep me whole. Forget? Poor spirit!/ As long as there is memory in this wandering globe! Not forget you?/ Out of the book of memories I will wipe/ All that is small, and gathered there from school./ BT12: Stay steady! Remember you!/ Yes, poor spirit, as long as ability to remember/ is inside this globe of clay,/(Thought)-racked. Remember you!/ BT13: But hold me upright. (he stands up) Not forget you?/ No, no, poor spirit, as long as ability to remember/ I still have in this skull. Forget you?/ BT14: Be strong, heart! Remember you,/ Poor shadow? As long as lives/ In this crooked world memory!/ Remember you? I will pluck/ From my troubled mind, the conjured image./ BT15: But hold me upright. Not forget

you?/ Poor spirit, as long as memory lives/ On this crazed globe./ Not forget you? Well, I'll wipe from the tablet/ Of memory any remembrances trite...

As can be seen, most of the target texts manage repetition, but not necessarily epistrophe. TT12 is the only one that manages to obtain full equivalence. Some of the target texts manage to copy epistrophe but change the polarity of the verb phrase (*să te uit?/să nu te uit?* 'forget you?/not forget you?') such as TT7, TT8, and TT13. There is vacillation between the verb *a uita* 'to forget' and *a-ți aminti* 'to remember': it seems that TT6, TT7, TT8, TT11, TT13, and TT15 prefer the shorter *a uita* over *a-ți aminti*, while the rest use *a-ți aminti* and manage to compensate for some translation loss by producing polyptota (*aminti_amintire_minte* 'remember_remembrance_mind'). TT6, supposedly the reference point for subsequent versions, does not manage to copy the epistrophe and provides a pragmatically charged interpretation by differentiating between the first term of the repetition (*să nu te uit? Pe tine!* 'not forget you? You of all people?') and the second term (*N-am să te uit!* 'I shall not forget you!'). Last but not least, TT6, TT11, TT12, and TT15 attempt to preserve the ambiguity of the noun *globe*, while the rest of the target texts opt for one of the two readings available. The most dramatic rendering of them all is the text produced by writer and literary critic Vladimir Streinu (TT12), which manages to recapture the semantic limitlessness contained in the original by using explicitation: *distracted globe* is rendered as *acest glob de tină hodorogit* 'this globe of clay, (thought)-racked'. It is quite possible that in this case TT6 could have set the pace for a more semantically rich approach for subsequent versions such as TT11 (which actually uses the same epithet *rătăcit* 'wandering, straying, lost' as TT6), TT12, or TT15.

3. Conclusions

While translating repetition has always been considered a stumbling block in literary translation, the figures of repetition in Shakespeare's texts pose seemingly insurmountable problems to a translator. The best that most Romanian translators can aspire to is partial equivalence, as the data indicate. Translating Shakespearean repetition might be exceedingly difficult because it has to be fit in iambic pentameter in the target language. However, as shown in the paper, TT9, the target text, that did not employ the iambic pentameter, did not manage to copy the combination of figures of repetition exhibited by the source text. This fact suggests that there is another possible explanation for the instances of omission and replacement encountered in repetition translation. As Ben-Ari (1998) implies, repetition avoidance might be viewed as a universal tendency in translation, even in those cases where repetition has stylistic weight in the literary source text.

Although Ben-Ari (1998) dismisses compensation when it comes to repetition avoidance in translation, it seems that the target texts under investigation abounded in instances of compensation, either by using repetition elsewhere in the text or by using different figures of symmetry and parallelism. This fact is supported by Escudero's (2021) findings with respect to the Spanish translation of repetition in Shakespearean sonnets.

From a retranslation theorist's point of view, the investigation proves all the more intriguing since the data indicate that Ion Vinea's target text did not, in fact, influence the strategies of subsequent target texts in the translation of repetition figures. With the exception of the instances of repetition in the first example presented in our article, none of the strategies chosen by TT6 were copied by subsequent versions. It might be that the influence exerted by TT6 in the literary polysystem lies elsewhere, being of a more lexical/semantic rather than syntactic or stylistic type, but further research is needed to prove this hypothesis.

References

- Abdulla, Adnan K. 2001. Rhetorical repetition in literary translation. *Babel* 47(4): 289–303.
- Ben-Ari, Nitsa. 1998. The ambivalent case of repetitions in literary translation. Avoiding repetitions: A “universal” of translation? *META* 43(1): 68–78.
- Berman, Antoine. 1990. La retraduction comme espace de la traduction. *Palimpsestes* 4: 1–7.
- Bigliuzzi, Silvia. 2013. Introduction. In: S. Bigliuzzi; P. Ambrosi and P. Kofler (eds): *Theater Translation in Performance*. New York: Routledge. 1–26.
- Escudero, Tanya. 2021. The translation of repetition in Shakespeare's *Sonnets*. *Hermeneus* 23: 151–186.
- Kermode, Frank. 2001. *Shakespeare's language*. London: Penguin Books Limited.
- Levenson, Jill L. 2004. Shakespeare's *Romeo and Juliet*: The places of invention. In: Catherine M.S. Alexander(ed.): *Shakespeare and language*. Cambridge: Cambridge University Press. 122–138.
- Levițchi, Leon. 1976. *Studii shakespeariene*. Cluj-Napoca: Editura Dacia.
- Nicolaescu, Mădălina. 2012. Translations of Shakespeare in Romania – Going from local to global? *Perspectives – Studies in Translatology* 20(3): 285–296.
- Pym, Anthony. 2004. *The Moving Text: Localization, Translation and Distribution*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
2023. *Exploring Translation Theories*. London and New York: Routledge.
- Shakespeare, William. 1938. *Hamlet*. Transl. Dragoș Protopopescu. Bucharest: Fundația pentru literatură și artă “Regele Carol II”.
1942. *Hamlet*. Transl. Dragoș Protopopescu. Bucharest: Editura SOCEC & Co., S.A.R.

1948. *Hamlet*. Transl. Maria Banuș and Vera Călin. Bucharest: Editura de stat.
1955. *Hamlet*. Transl. Petru Dimitriu (Ion Vinea). Bucharest: Editura de Stat pentru Literatură și Artă.
1962. *Hamlet*. Transl. Ștefan Runcu (Aurora Cornu). Bucharest: Editura pentru Literatură.
1965. *Tragedia lui Hamlet, prinț de Danemarca [The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark]*. Transl. Vladimir Streinu. Bucharest: Editura pentru Literatură.
1971. *Teatru Shakespeare. Henric al V-lea. Hamlet. Othello. Macbeth. Poveste de iarnă [Theatre, Shakespeare. Henry the Fifth. Hamlet. Othello. Macbeth. A Winter's Tale]*. Transl. Ion Vinea. Bucharest: Editura Univers.
1974. *Hamlet*. Transl. Leon Levițchi and Dan Dușescu. Bucharest: Editura Univers.
2007. *The Complete Works of William Shakespeare*. Hertfordshire: Wordsworth Library Collection.
2010. *Hamlet*. Transl. Violeta Popa and George Volceanov. Pitești: Editura Paralela.
2016. *Hamlet*. Transl. Dan Amedeu Lăzărescu. Bucharest: Editura Pandora M.
- Sister Miriam Joseph. 2005. *Shakespeare's Use of the Arts of Language*. Philadelphia, Pennsylvania: Paul Dry Books.
- Vișan, Nadina. 2022. 'Peewit', said a peewit, very remote.' – Notes on quotatives in literary translation. *Open Linguistics* 8(2): 354–367.
- Vișan, Nadina and Protopopescu, Daria. 2022. 200 Years of Romanian *Hamlet* retranslation: Ghosts of the source text? *THEPES (Thematic Volume)* XI (1): 123–140. https://anglistika.phil.muni.cz/media/3431852/thepes_11_2022_1_9.pdf (last downloaded on: 19 February 2023).
- Zaharia, Oana Alis. 2018. Nineteenth-century Romanian translations: *Hamlet* for the page or for the stage. *Studia Litteraria Universitatis Iagellonicae Cracoviensis* 13(3): 185–194.
- Zhang, Huanyao and Huijuan, Ma. 2018. Intertextuality in retranslation. *Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice. Topics and Concepts in Literary Translation* 26(4): 576–592.

THE TRANSLINGUISTIC NATURE OF DIGITAL COMMUNICATION: THE *ICONOID* COMPOSITE AND ITS ANALYSIS CHALLENGE

1. Introductory words

The relevance of linguistic theory is being challenged by the presence of a new phenomenon in written discourse. An element in textual communication, which could be perceived as a translinguistic entity, has penetrated the orthographic body of digital intercourse and has introduced a pictorial composite in computer-mediated communication. This new hybrid form of written communication has no name of its own; however, the non-segment, iconoid “invader” has received the common designation *graphicon*.¹

Hybridization of written discourse is not a brand new realization, one can say. In the history of *scripts*, there is a tradition to have the textual body accompanied with pictures. Also, certain works actually count on pictures to unveil the full story, e.g. comic books or picture novels, “wordless” picture books.² Such formats usually combine visual and verbal, textual narratives in one story/book. However, the use of graphicon can easily be distinguished from the above-mentioned interaction of text and visual images as a newly formed language inventory due to its meaning and usage in digital (and not only!) communication.

The current paper takes into consideration the translinguistic nature of *graphicon*, along with potential tools for analysing its realizations. The aim is to shed light on the level of incorporation of the iconoid composite as a language entity within written discourse. For that purpose, two different linguistic approaches are probed in a theoretical debatable manner for their adequacy to treat graphicon manifestations as language entities: the speech act analysis and classical generative analysis. It is attempted to point at the fact that the nature of the iconoid elements carries parameters that classify them as language idiosyncrasies in terms of interfering in the linguistic codes. The choice of the

1 The American linguist Susan Herring uses the cumulative name *graphicon* for all the visual icon-like features which are found in texts on the social platforms and all digital channels of communication, e.g. memes, animated GIFs, emoji, stickers, emoticons, etc. (Herring 2020).

2 A rather curious fact is that there is even a “translation” into the emoji version of an English-language text: 10,000 sentences from the classical novel *Moby Dick* were “translated” into only emoji; cf. www.EmojiDick.com.

above-mentioned two linguistic approaches is governed by the idea to present the metamorphoses of iconoid composite within two different theoretical frames: one of them more commonly implemented (speech act approach) and the other one non-typical of written discourse analysis (classic generative approach).

2. Theoretical considerations: Structural component and paralinguistic and extralinguistic component

Albeit the inevitable difference in using the different types of graphicons (memes, animated GIFs, emoji, stickers, emoticons), their positioning within the computer-mediated communication demonstrates similarity, as enhanced by some research focused on various realizations, for example: Dresner and Herring (2010) on illocutionary force, Maíz-Arévalo (2015) on face-saving strategies, etc. Due to the large presence of digital communication in everyday life of people all around the world and to the possibility to personalize the graphicons, that is, for example, to generate their own sets of stickers, it is likely to expect “newcomers” into that particular language communication niche.

Along with the robust usage of graphicons, linguistic studies in that field do not represent a long history and, as it is fair to say, the history of graphicon usage is now being made (referring to the actual language implementation). Despite the existing works on graphicons and their functions, there are still limitations in the linguistic studies. Most empirical research focuses on one or two functions of a given type of a graphicon: for example, Darics (2010) observes the politeness strategy of emoji, or Luor et al. (2010) note the way different types of emoticons and emojis fulfil pragmatic functions in various communication settings. An attempt to classify the research on different types of graphicons is found in an article by Tang and Hew (2019). The authors focus on three types – emoticon, emoji, and sticker – and distinguish between three fields of investigation: communication, linguistics, and psychology, also with the aim to “...reduce the terminological confusion in the literature” (Tang and Hew 2019: 2457).

Konrad, Herring, and Choi (2020) even conclude, “From expressing emotion, they came to indicate the illocutionary force or the intended tone of textual utterances, and now mostly function like punctuation” (2020: 218). The main function of emoticons, according to Hårdaf Segerstad (2002), is to compensate for the lack of non-verbal cues in digital communication, as predominately agreed in subsequent research concerning graphicons. For example, in a report on the occurrence of emoji, Dimson (2015) states that more than 50% of the posts in social platforms contain emoji – a rather impressive result. The author concludes that there is an additional boost in the use of the emojis, which is perhaps due

to the fact that users are able to upload and edit pictures/images along with a caption (Dimson 2015).

The use of emojis as *punctuation marks* is one of the functions observed by Sugiyama in a study involving Japanese-speaking participants including a series of focus groups (Sugiyama 2015). Such orthographic function is attested in a research based on a dataset consisting of 1.6 million tweets (messages in a social platform) from thirteen different countries – the authors concluded that emojis are commonly placed at the end of a tweet (Novak et al. 2015).

Research literature dealing with the implementation of different iconoid composites allows for a bird's eye generalization, which is presented in table format in order to be maximally informative:

Table 1. *Iconoid composite: usage*

graphicon function/usage:	structural	suprasegmental/ extralinguistic
punctuation mark/ a divider between clauses	√	
compensator for the lack of non-verbal cues in written communication		√
optimal emotional enhancer		√
word/phrase/single communicative act	√	√*

The variations of implementation given in a nutshell above would allow to distinguish a two-fold manifestation: structural – as part of the utterance construction, replacing word/phrase/punctuation mark (mostly sentence-final), or communicative act in the intercourse; and paralinguistic and extralinguistic – a supplementary or compensatory function to the intercourse. These features are not exclusive of each other, and such differentiation of function/usage is given in order to introduce a more systematic picture of the translanguistic nature of the iconoid composite in digital communication, the graphicon.

Given these parameters of graphicon studies, it is worth putting forward the idea that research objectives should involve conceptual treatment of visual communicative act (within the frame of pragmatics).

Furthermore, the transcultural and translanguistic palette of data allows to point at the structural function of graphicon – it behaves as a component, part of the utterance structure, employing a segment-like role. This aspect of graphicon usage could also advocate for a classical linguistic approach, such as the generative approach, on which it will be dwelled further below.

3. Analysis challenge

The undoubtedly translinguistic, hybrid realizations of *text + graphicon* integrated utterances pose true challenge for analyses in linguistic theoretical frames. A study on graphicons – simply due to their nature, if nothing else – is inevitably expected to have a multidisciplinary nuance: incorporating linguistic, social, cultural, and IT aspects, among others. Furthermore, the various types and enactment of graphicons bring an additional source of hesitation to the interpretation of such “visual” acts. Nevertheless, given the observation on the usage of iconoid component (cf. the table above), a probing of linguistic analysis apparatus could be attempted.

Both generative approach and speech act analysis as linguistic tools are well known to be fruitfully implemented in language research. The textual intercourse intertwined with graphicons of various forms, gaining new meanings and functions, has been demonstrating that the graphicons have been an efficient communicative device, and it seems inevitable for linguists to begin to notice their functions as part of linguistic tools serving in Internet-based communication.

3.1. The speech act approach

In the traditional theoretical frame of speech act analysis, we do not encounter the concept of visual speech act, and the relevant research on the topic does not accommodate analyses that include iconized speech acts.

As known, Speech Act Theory analyses the effect of an utterance in the relationship between the participants of an intercourse, and here in the frame of computer-mediated communication, they are considered in their traditional concept, as Austin (1962) classified them: locutionary acts, illocutionary acts, and perlocutionary acts. The term derived from the work of the philosopher J. L. Austin, dating back roughly a century ago, has been used widely in various linguistic analyses referring to the role of utterances in relation to the behaviour of interlocutors in so-called interpersonal communication. Such type of communication clearly includes the digitalized version as well, potentially incorporating “*iconoid* acts”. It is not seen as an “act of speech”, i.e. *parole*, but rather as a communicative activity, the act of meaningful utterance (i.e. a locutionary act), defined with reference to the intentions of interlocutors while speaking (i.e. the illocutionary force of their utterances) and the effects they achieve on listeners (i.e. the perlocutionary effect of their utterances).

Alternatively, given the discussion above, it can be said that there are two types of graphicon applications, broadly speaking: the use of graphicons as a complementary to a written statement and their use as a single communicative act.

In (2), there is a sample of digital communication with iconoid composite, representing both realizations:

- (2) a. A: 'If I send them something, I'll tell you'
 B: '👉👉', - *single communicative act*
- b. A: 'Can you spell it for me 🙏', - *complementary*
 B: 'Moment'
 A: '👉👉', - *single communicative act*

The examples have a purely illustrative role regarding the potential of implementing certain approaches for the analysis of such hybrid written language form. There are numerous other variants in usage, which call for further research and are the object of a larger investigation based on data. The current work focuses on the debate on shaping up adequate analysis apparatus in the direction of a motivated theoretical frame. Speech act theory, as a subfield of pragmatics, studies how words (or for that matter, in the current discussion, graphicons) are used not only to present information but also to carry out actions. Therefore, an understanding of speech acts as part of the communication process is essential since, as known, the theory analyses the effect of an utterance in the relationship between the participants of an intercourse. Regarding the frame of digital communication, they are considered within their traditional concept, as Austin (1962) classified them: locutionary acts, illocutionary acts, and perlocutionary acts.

As indicated above, social and media platforms and smartphone applications have started to offer their own sets of various forms of graphicons, and the spread of that type of iconoid representation has received the potential to achieve even a larger scale of use in human communication. Thus, we not only witness the usage of pre-ready images, but communicators are also given the freedom to create their own compilations and to personalize graphicons. This option enforces the pragmatic mechanisms for the interlocutor, and it should not come as a surprise that the occurrence of this type of graphicon has been growing and leading to further development and to viral versions (cf. Zhang et al. 2023: 764–783). Simultaneously, such mechanism underlying the generation of an infinite number of personalized graphicons, along with the background of structural realizations, could be approached from another (non-pragmatic) perspective, which would focus on its structural and transformational nature as language segment.

3.2. A counterpoint for consideration: The generative approach

Technically, generative grammar is an inventory, comprising of formal rules that project a potentially infinite set of utterances that constitute the language as a whole. It does it in an explicit manner by assigning to each one a set of structural descriptions. In such a connotation, the graphicon component (when textually/sentence-wise integrated, or even used as a complement or sentence punctuation marks) can be treated as a segment derived onto the surface from the deep

structure. Here, the deep structure is seen – in the classical generative manner – as the abstract syntactic representation of a sentence, that is, the underlying level of structural organization that specifies all the parameters governing the way the sentence should be interpreted. As such, this level provides information that enables participants to distinguish between the alternative interpretations of sentences having the same surface form. For example:

(3)				
level		text		text + graphicon
underlying		<i>Hitting cars must be dangerous</i>		<i>I can't come</i>
surface	'to hit cars...'	'cars which hit...'	'I won't make it'	'I fell bad about it'

Such a tentative approach could be implemented in regard to both the structural and extralinguistic use of graphicons. The example attempts to show that classical generative treatment could account for the multiple – even ambiguous – nature of iconoid composites in utterances/clauses.

4. Treating the *iconoid composite*: A sum-up

In personal, real-life communication, a wide variety of functional paralinguistic and extralinguistic verbal (e.g. stress, intonation, tone, etc.) and non-verbal (e.g. body language, facial expression, etc.) tools can facilitate the achievement of the communicative goal for both parties. However, virtual communication circumstances, such as forums, blogs, instant messaging, etc., which are mainly in written form, make verbal communication incomplete due to the absence of extralinguistic/suprasegmental features. This “incompleteness” of digital written communication is the precursor of the emerging of the hybrid form of *text + iconoid composite* now found in multiple computer-mediated channels of interaction. In relation to this, it is interesting to point at a conclusion found in Miller et al. (2016), according to which communicators do not agree on the sentiment and actual meaning of emoji (a.k.a. graphicons). Subsequently, the visualization of graphicons in digital intercourse might not be interpreted unambiguously in terms of their meaning as linguistic entity characteristic of “traditional” language expressions such as words, phrases, or utterances. Some researchers even stipulate that the adequate *ad hoc* understanding of personalized graphicons (in their research on memes), i.e. decoding the references, could be linked to a certain age group – the so-called millennials, who, due to the amount of time spent online and in the digital world, have the skills to understand and

(re-)interpret memes (Kostadinovska-Stojchevsk and Shalevska 2018). This is a rather far-fetched statement, but perhaps it does reflect a certain tendency.

Such assumptions are an additional motivation for embracing the idea that iconoid composite research would benefit from analyses employing a strictly linguistic apparatus for investigating the impact of graphicons in written digital communication. Despite the agreement that graphicons are not “traditional words”, i.e. they are not made of alphabetical graphemes, nor are punctuation marks, they have demonstrated to be features of language in terms of interfering in the linguistic codes.

References

- Austin, John Langshaw. 1962. *How to Do Things with Words*. Oxford: University Press.
- Darics, Erika. 2010. Politeness in computer-mediated discourse of a virtual team. *Journal of Politeness Research* 6(1): 129–150.
- Dimson, Thomas. 2015. Emojineering part 1: Machine learning for emoji trends. *Instagram Engineering Blog*. <https://instagram-engineering.com/tagged/emoji> (last downloaded: on 12 April 2023).
- Dresner, Eli and Herring, Susan. C. 2010. Function of the nonverbal in CMC: Emoticons and illocutionary force. *Communication Theory* 20: 249–268.
- Hårdaf Segerstad, Ylva. 2002. *Use and Adaptation of Written Language to the Conditions of Computer-Mediated Communication*. Doctoral dissertation, Göteborg University. <http://nl.ijs.si/janes/wp-content/uploads/2014/09/segerstad02.pdf> (last downloaded on: 10 June 2023).
- Herring, Susan. 2020. Grammar and electronic communication. In: C. Chapelle (ed.): *The Concise Encyclopedia of Applied Linguistics*. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
- Konrad, Artie; Herring, Susan and Choi, David. 2020. Sticker and emoji use in Facebook Messenger: Implications for graphicon change. *Journal of Computer-Mediated Communication* 25(3): 217–235.
- Kostadinovska-Stojchevska, Bisera and Shalevska, Elena. 2018. Internet memes and their socio-linguistic features. *European Journal of Literature, Language and Linguistics Studies* 2(4): 158–169.
- Luor, Tainyi; Wu, Ling-ling; Lu, Hsi-Peng and Tao, Yu-Hui. 2010. The effect of emoticons in simplex and complex task-oriented communication: An empirical study of instant messaging. *Computers in Human Behavior* 26(5): 889–895.
- Maíz-Arévalo, Carmen. 2015. Typographic alternation in formal computer-mediated communication. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 212: 140–145.

- Miller, Hannah; Thebault-Spieker, Jacob; Chang, Shuo; Johnson, Isaac; Terveen, Loren and Hecht, Brent. 2016. "Blissfully happy" or "ready to fight": Varying interpretations of emoji. *Association for the Advancement of Artificial Intelligence*.
- Novak, Kralj Petra; Smailović, Jasmina; Sluban, Borut and Mozetič, Igor. 2015. Sentiment of emojis. *PLoS ONE* 10(12): e0144296. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0144296> (last downloaded on: 12 April 2023).
- Sugiyama, Satomi. 2015. *Kawaiiimeiru* and *Maroyakaneko*: Mobile emoji for relationship maintenance and aesthetic expressions among Japanese teens. *First Monday* 20(10). <https://firstmonday.org/article/view/5826/4997> (last downloaded on: 16 March 2023).
- Tang, Ying and Hew, Khe Foon. 2019. Emoticon, emoji and sticker use in computer-mediated communication: A review of theories and research findings. *International Journal of Communication* 13: 2457–2483.
- Zhang, Yiqiong; Herring, Susan; Tan, Rongle; Zhang, Qingwen and Shi, Dingxu. 2023. From compensation to competition: The impact of graphicons on language use in a Chinese context. *Discourse & Communication* 17(6): 764–783.

TIPURI DE FOCALIZARE ÎN ENUNȚ

1. Accepțiuni ale conceptului de focalizare

Înainte de a trece la analiza focusului în enunț, ar fi necesar să precizăm faptul că termenul de *focalizare* este utilizat în artele vizuale cu accețiunea de prezentare a perspectivei. Nu trebuie confundat conceptul de *focus* în organizarea discursului cu acela de *focalizare*, utilizat în naratologie și teoretizat de G. Genette. Focalizarea este o metaforă cu accețiuni multiple și reprezintă pentru Genette „un mod secund de reglementare a informației care provine din alegerea (sau refuzul) unui punct de vedere restrictiv” (Genette, 1972: 203). Tipurile diferite de focalizare (focalizare zero, focalizare externă, focalizare internă etc.) se referă la cantitatea de informație accesibilă alocutorului sau, altfel spus, la profunzimea perspectivei narative.

Prin organizarea focală a enunțului științific emițătorul asigură inserția unui tip de informație nouă care constituie un mesaj minimal în ansamblul de informații preconstituite la nivelul discursului. Informația inserată este deosebit de variată în fluxul de cunoștințe, având roluri diferite – actualizează (o proprietate, o entitate, un concept), identifică (o idee nouă, o metodă etc.). În acest context, literatura de specialitate utilizează termenul de *focus* cu semnificație lingvistică – domeniu în care se au în vedere utilizarea unor mecanisme gramaticale, de regulă sintactice, morfologice, grafice cu scopul de a pune în evidență un component al fluxului de informație (niciodată o atitudine, o emoție).

În discursul științific, informația nouă pe care enunțul focalizat o aduce poate fi una de *identificare*, dat fiind faptul că pot exista elemente neidentificate – de regulă, *variabile conceptuale* aparținând: conceptului, trăsăturii conceptuale, relației dintre concepte etc. Pot exista *variabile semantice*: entități, proprietăți, relații ce urmează a fi identificate, aflate în raporturi de determinare cu celelalte componente ale stării de lucruri. În consecință, *focusul* completează „un loc gol” (Gorăscu 2005: 886) dintr-o structură informațională preconstituită și se deosebește ca intenție de focalizarea dintr-un discurs politic, colocvial, narativ etc. Astfel, în enunțul: „Prima variantă, descrisă de Ciaglia în 1985, nu de cercetătorii...” (Copotiu, 2015: 252) emițătorul comunică alocutorului informații referitoare la *identitatea* cercetătorului, la *data* emiterii unei teorii, pornind de la faptul presupus a nu fi cunoscut de alocutor. Așa cum se poate deduce din exemplul dat, „locul gol” dintr-un discurs științific este de natură informațională, dat fiind faptul că emițătorul nu corectează un enunț anterior, nu face pole-

mică, ci răspunde unei exigențe impuse de rigorile științei. Judecând în funcție de circumstanțele și de rațiunea introducerii informației în enunț, emițătorul a actualizat în mod obiectiv o variabilă informațională dintr-un flux de numeroase alte informații.

2. Tipologia de focalizare

Literatura de specialitate vorbește despre „focalizare neutrală”, neparticipativă. *Focalizarea neutră* este specifică discursului științific din trei considerente, în opinia noastră: răspunde unor exigențe ale științei; răspunde implicit unor exigențe ale comunicării specializate; actualizează o informație care umple un „gol” din sfera cunoștințelor destinatarului. Astfel, într-un discurs pe tema utilizării instrumentarului chirurgical sunt identificate, la nivel cognitiv, tipurile de instrumente prin paradigme deschise de entități (instrumente pentru tăiat, instrumente pentru hemostază, instrumente de prindere și prezentare a țesuturilor, depărtătoare, instrumente pentru sutură, instrumente speciale, instrumente diverse, instrumente specifice chirurgiei laparoscopice, instrumente specifice chirurgiei microscopice), sunt identificate caracteristicile intrinseci (forma, structura, particularitățile de funcționare, relațiile) și extrinseci (numele, paternitatea instrumentului: foarfece Dubois, penseta Tylor, depărtătorul Kocher, sonda Tiemann) ale instrumentelor, modalitățile de manipulare etc.

Un alt exemplu de focalizare neutră, obiectivă, poate fi identificat în explicarea unor clase deschise de opțiuni (de exemplu, explicarea modului de utilizare a foarfecelor în general, nu a unui tip anume de foarfece, explicarea modului de utilizare a depărtătoarelor autostatice, nu a depărtătoarelor mobile etc.), a unor clase închise de opțiuni, de exemplu, anestezia locală se realizează „numai prin injectarea anestezicului în piele, țesutul celular subcutanat și în profunzimea planurilor operatorii, nu și prin...” (Copotoiu, 2015: 75).

Focalizarea contrastivă este condiția *sine qua non* a reînnoirii fluxului de informație în lanțul cunoașterii științifice și a comunicării acestui tip de informație, prin intermediul discursului. Dacă în discursul narativ focalizarea contrastivă poate identifica o anumită variabilă prin *substituire* sau prin *rectificarea* unor variante conjuncturale de tipul: variantă valabilă/variantă concurentă, a unor variante emoționale, subiective etc., în discursul științific, focalizarea contrastivă elimină variabila conjuncturală, de tip subiectiv. Printr-un enunț științific cu focalizare contrastivă emițătorul identifică variabila informațională abstractă și novatoare care va înlocui varianta concurentă (uneori, empirică), pe care o rectifică. Este procesul continuu care actualizează elementele cunoașterii, suplinind golul informațional dintr-un anumit context de comunicare a cunoștințelor (de exemplu, în conferințe publice, în discursul de persuasiune etc.). Rectificarea poate avea o valoare polemică în situațiile când o teorie, o practică, o procedură

sunt contestate sau discutabile, în funcție de nivelul de evoluție al cunoașterii. Este totuși necesar să precizăm faptul că focalizarea contrastivă nu poate fi o practică utilă în discursul medical de inițiere, de prezentare a procedurilor (perfuziile, injecția, transfuzia etc.), în aserțiunile privind tehnicile de intervenție chirurgicală de exemplu, dat fiind faptul că prioritatea emițătorului (profesor universitar, medic specialist) este de natură demonstrativă și formativă (formează gândirea medicală, competențe etc.). Poate fi însă de mare utilitate în etapele ulterioare ale discursului, care au în vedere *corectarea* (anticipativă sau post-factum) a unor informații eronate, corectarea gândirii medicale în formare etc.

Din perspectiva studiilor realizate de M. Foucault (Foucault 1969, 1998), secvența *focus* poate fi considerată în sine o micro-„formație discursivă” dispersată, dar care alături de alte „formații discursive” se supune unui sistem de reguli. Este, implicit, o secvență interdiscursivă, dacă avem în vedere faptul că se află într-o strânsă relație cu alte secvențe constituind împreună „întregul” numit *discurs științific medical*. Fie și numai în treacăt spus, în enunțurile interogative (de studiul cărora nu ne vom ocupa în cercetarea noastră) informația este solicitată alocutorului, acesta urmând să ofere răspunsul.

Cercetând structura enunțului-focus la nivelul conținutului informațional, din perspectiva cercetărilor realizate de Adriana Gorăscu (v. *supra*) acesta se constituie în baza a trei elemente structurale care se implică reciproc: presupuziția asociată structurii focale (...*Cineva* s-a mai ocupat de descrierea traheostomiei, înaintea...), elementul informațional nedeterminat care a constituit obiectul identificării prin intermediul focusului enunțiativ și, în al treilea rând, elementul informațional care identifică, respectiv numele cercetătorului care a descris această intervenție chirurgicală, anul în care a realizat descrierea („descrisă de Ciaglia în 1985”). După modelul dat, acest ultim element poate fi convertit lingvistic printr-o structură de tipul $x=A$, adică: Prima descriere a traheostomiei a realizat-o Ciaglia în 1985, numai apoi cercetătorii (...).

Presupoziția desemnează o relație între concepte (aparținând unor perioade de timp diferite, cu trăsături diferite etc.), având un rol important în mecanismul de producere a enunțului, în special, în identificarea conținuturilor implicite. Dată fiind relația noțiunii cu logica, O. Ducrot conferea presupuziției semnificația de „act de a presupune”, „tip particular de conținut înscris în enunț” (Ducrot-Schaeffer, 1995: 89). Astfel, în enunțul „După terminarea intervenției chirurgicale, chirurgul verifică hemostaza, nu înaintea etapei...” (Copotoiu, 2015: 311) *elementul presupus* are următoarele particularități: chirurgul a realizat operația (presupunerea corespunde realității, faptul fiind cunoscut destinatarului); presupuziția nu poate fi negată; presupuziția „că operația a avut loc” nu poate fi anulată. Marca semantică a presupuziției din enunțul dat este „după terminarea intervenției...”, această precizare obligând destinatarul să presupună că operația a avut deja loc. Este marca ce atribuie presupuziției o mare independență în raport cu contextul dat. Așa cum s-a mai spus (Nagy 2015, Gorăscu 2005, Moeschler,

Reboul 1999) și se poate deduce din exemplul discutat, presupuziția nu susține discursul din punct de vedere informațional, ci constituie cadrul acestuia.

3. Mărcile (categoriale, morfologice) ale focalizării în discurs

În sens larg, orice cuvânt, sintagmă, propoziție pot deveni un enunț în comunicarea orală, prin rostirea cu un contur intonațional specific. În comunicarea scrisă, focusului informațional îi corespunde în mod obligatoriu o secvență de expresie marcată focal, care prezintă proprietăți categoriale, lexicale, semantice, prozodice specifice. La nivelul categoriilor, substantivele articulate cu articol hotărât concură la realizarea focalizării neutrale, atât ca tip de denotație, cât și ca poziție sintactică în enunț, indiferent dacă referirea se face la periodizarea actului medical („Momentul de cotitură...”, „Perioada Renașterii”), la instrumente (injecțiile, instrumentele, pensele), la tehnici chirurgicale (ablația, incizia etc.), la organizarea și funcționarea unei secții de chirurgie (secția, blocul operator, camera filtru etc.), la boli etc. Numele definit are un impact deosebit în realizarea focusului la nivelul enunțului medical, spre deosebire de un substantiv nearticulat, un adjectiv, de exemplu. A se compara: „Infecțiile superficiale interesează straturile profunde ale tegumentului și ale țesutului celular subcutanat, limitându-se la fascia superficială” (Copotoiu, 2015: 85) cu „Factorii de mediu în care are loc dezinfectia pot exercita o acțiune asupra factorilor de la punctele 1 și 2: temperatură, fenomene fizice – absorbție, permeabilitate, difuziune” (Copotoiu, 2015: 185).

La fel, formele accentuate ale pronumelui personal, în opoziție cu formele neaccentuate, pronumele nedefinit (în limba română, pronumele nehotărât) reprezintă tehnici de focalizare integrală: „Sistemul Rh: **El** apare din prima lună (...)”. Se cuvine să menționăm faptul că focalizarea prin pronume este un procedeu rar în eșantioanele enunțului medical, cercetate de noi.

Locuțiunile, expresiile al căror statut categorial este cvasi-identic cu acela al propozițiilor pot preceda un constituent tematizat:

- (1) „În ceea ce privește îngrijirea pacientului chirurgical se disting mai multe etape (...)” (Copotoiu, 2015: 182);
- (2) „Referitor la sistemul de clasificare cel mai des folosit în evaluarea (...)” (Copotoiu, 2015: 219);
- (3) „Cât despre factorii de risc și efectele consumului cronic de băuturi etanolice, în acest caz mecanismele de depășire (...)” (Copotoiu, 2015: 197).

În structura informațională a enunțului medical, focalizarea este organizată în funcție de importanța informației în domeniu (privind în sens larg, ambulatoriul, diagnosticul, manevrele, intervenția chirurgicală etc.), de noutatea informației medicale (tehnica, instrumentarul etc.), de așteptările destinatarului (specialistul, studentul), de importanța procedurii etc. Principiile de focalizare în discurs se bazează pe procedeuul *dislocării* unuia sau a mai multor componente dintr-o frază, în funcție de normele fiecărei limbi privind determinarea. Există dislocări „de dreapta și de stânga, de inversiuni, de topicalizare/tematizare, de dedublare, de componente” (DSL, 2005: 217). În ceea ce privește dislocarea, la nivelul enunțului medical există deopotrivă, constituenții dislocați la dreapta sau la stânga, în funcție de intenția de comunicare:

- (1) „*Anterior suprimării* tubului de dren, pacientului i se administrează un sedativ ușor (...)”;
- (2) „*La bărbat*, punctia fundului de sac Douglas se face”...;

Elementele enunțului focalizat apar frecvent în structuri de tipul *ca ...să*:

- (1) „Este necesar *ca presiunea venoasă centrală să fie* (...) spre deosebire de...” ;
- (1) „*ca țesutul de granulație de la suprafața plăgii să nu fie îndepărtat*, se recurge (...)”;
- (2) „Este important *ca imediat pielea din jurul plăgii să fie uscată* (...)”;

rolul enunțului supraorganizat fiind fundamental în comunicarea contrastivă a informației specializate.

4. Concluzii

În studiul nostru am identificat (selectiv) câteva dintre tipurile de constituenți care pot face obiectul focalizării și care ne-au permis câteva concluzii generale: nu toate mărcile categoriale, morfologice, lexicale concură în același grad la realizarea *focusului*, în enunțul medical. Există planuri diferite, ierarhii diferite de focalizare. Unele dintre acestea țin de obiectul denotat, altele sunt specifice cadrului/contextului în care apare obiectul denotat. La nivelul expresiei lingvistice a *obiectului denotat*, gradele de realizare a *focusului* țin de statutul categorial al unui cuvânt, indiferent dacă acesta este pronume (forma accentuată), nume comun, nume propriu, grup nominal (cu sau fără articol), de prezența trăsăturilor definit/nedefinit, specific/nescific, animat/inanimat, animat uman/animat non-uman etc. Nu pot fi omise în acest context, tipul de denotație (nivel individual, grup de obiecte, cultural), rolul tematic al obiectului lingvistic. La nivelul

expresiei lingvistice *a contextului* în care apare obiectul denotat, gradele de realizare a focalizării sunt determinate de factori specifici care țin de topicalizare, de tipul de focalizare (focalizare neutră, focalizarea contrastivă), de existența modificatorilor.

Bibliografie

- Bidu-Vrânceanu, Angela *et al.* 2005. *Dicționar general de științe ale limbii*. București: Nemira.
- Copotoiu, Constantin. 2015. *Lucrări practice de propedeutică chirurgicală*. Târgu Mureș: University Press.
- Ducrot, Schaeffer. 1996. *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, traducere de Anca Măgureanu, Viorel Vișan. Editions du Seuil (ediții anterioare 1972, 1995). Bacău: Editura Babel.
- Foucault, Michel. 1969. *L'archéologie du savoir [Arheologia științei]*. Collection Tell: Galimard.
- Foucault, Michel. 1998. *Ordinea discursului*, traducere de Ciprian Tudor. București: Eurosong&Book.
- Genette, Gérard. 1972. *Figures III*. Paris: Seuil.
- Gorăscu, Adriana. 2005. *Gramatica Academică a Limbii Române II*. București: Editura Academiei Române.
- Moeschler, Jacques & Reboul, Anne. 1999. *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, traducere Elena Dragoș, Ligia Florea, Ștefan Oltean. Cluj-Napoca: Echinox.
- Nagy, Rodica. 2015. *Dicționar de analiză a discursului*. Iași: Institutul European.

TENDINȚE ȘI PROCESE LEXICO-SEMANTICE ÎN TERMINOLOGIA ROMÂNESCĂ PANDEMICĂ

Preambul

Pandemia de coronavirus a condus, dincolo de schimbările sociale și sanitare fără precedent, la care oamenii au fost nevoiți să se adapteze, și la schimbări importante în limbaj, în obiceiurile noastre lingvistice și verbale. În ultimii ani, tot mai multe cuvinte și expresii legate de epidemia COVID-19 și-au făcut apariția în discursul public și privat deopotrivă. Aceste fenomene lingvistice pot fi surprinse atât la nivelul comunicatelor oficiale, guvernamentale, cât și în limbajul presei și al știrilor, dar un jargon COVID 19 a penetrat și limbajul cotidian, familiar.

Primul termen care a pătruns în comunicarea publică și privată după debutul pandemiei este denumirea dată bolii, pe de o parte și agentului patogen responsabil de această nouă îmbolnăvire, pe de altă parte. Pneumonia atipică severă cauzată de virusul 2019-nCoV, necunoscut până la izbucnirea epidemiei, a primit mai multe denumiri provizorii (*coronavirus chinezesc*, *COVID*, *SARS COV 2*, *noul tip de coronavirus*), deși raportul OMS din 11 februarie 2020 l-a numit oficial COVID-19. Acronimul care a evoluat între timp, provine de la cuvintele *corona* (*coroană* în latină) și *virus* și *boală* (*disease* în limba engleză), numărul 19 referindu-se la anul în care au fost depistate primele cazuri. „COVID-19, numită și boala coronavirus 2019, este boala respiratorie cauzată de SARS-CoV-2, denumirea tehnică a noului coronavirus. COVID-19 face parte dintr-o familie de boli care includ răceala comună, SARS și MERS. COVID-19 a fost raportat pentru prima dată la sfârșitul anului 2019 la Wuhan, China, iar primul caz confirmat în România a fost la 26 februarie 2020, în județul Gorj.”¹

Evident că o boală nouă și tratamentele sale conduc în mod natural la apariția de noi termeni și denumiri. Terminologia COVID a transformat limbajul cotidian, în conversațiile de zi cu zi oamenii utilizând un set de termeni și un vocabular care reflectă o realitate cu totul nouă. În această terminologie intră nu doar o multitudine de termeni medicali, ci și termeni utilizați în sociologie și psihologie, cum ar fi *distanțarea socială*², *prevenirea*, *izolarea*, *supravegherea*, *monitorizarea* etc. Cercetarea noastră se concentrează asupra proceselor

1 <https://www.medlife.ro/coronavirus/dictionar-covid-19>

2 Deși mai nou se sugerează că sintagma *distanțare socială* tinde să fie înlocuită de eufemismul *distanțare fizică*, cf. <https://roeu.org/2020/05/02/limbajul-pandemiei-din-2020/>

lexico-semantice (cf. Guțu Romalo, 2008; Coteanu, 2007) generate de pandemie. Dorim să examinăm, din punct de vedere lingvistic, terminologia inspirată de epidemia de COVID și să analizăm schimbările lexico-semantice din limba română, în lumina terminologiei generate de pandemie. Nu intenționăm să realizăm o analiză cantitativă, ci mai degrabă ne propunem să identificăm procesele lexicale și semantice care intervin în formarea și evoluția vocabularului românesc al pandemiei.

Cercetarea noastră empirică se bazează atât pe un corpus electronic de referință al vocabularului legat de pandemie de pe site-urile guvernamentale oficiale (<https://vaccinare-covid.gov.ro>), cât și pe câteva minidicționare sau glosare disponibile pe internet (<https://www.medlife.ro/coronavirus>, <https://cpr.md/2020/03/19/mic-dictionar-de-pandemie>, <http://www.rabacov.net/mini-dictionar-de-pandemie-covid-19/>, http://stiri.tvr.ro/dic-ionar-covid-19-noul-coronavirus-a-adus-in-comportamenul-nostru-reguli-noi-iar-in-limbaj-termini-rar-folosii-inainte_861719.html#view).

Obiectivul cercetării a fost de a investiga globalizarea lingvistică a pandemiei prin prisma limbii române, astfel încât ne-am concentrat și asupra apariției împrumuturilor englezești, a termenilor și a derivatelor acestora în textele românești disponibile pe site-ul oficial guvernamental, cât și pe site-urile care au fost lansate tocmai cu scopul de a clarifica aspecte semantice și de interpretare referitoare la cuvinte frecvent utilizate în tematica pandemiei. Analiza corpusului pe care l-am construit pe baza acestor surse se concentrează pe fenomenele de împrumut și de calchiere și pe fenomenele de transfer între registrele lingvistice specializate și cele nespécializate. În corpusul pe care l-am analizat există o gamă largă de tehnici de formare a cuvintelor, de creație lexicală, cele mai frecvente tehnici de formare a cuvintelor fiind lexicalizarea prin determinologizare, derivarea, compunerea, abrevierea, împrumuturile sau fenomenele de transfer și calchiere.

Un prim fenomen lingvistic important care se poate observa este mecanismul terminologizării și determinologizării în cadrul vocabularului românesc legat de COVID 19. Câteva lexeme aparținând limbajului comun capătă sensuri specializate și trec în limbajul specializat prin terminologizare. Este cazul neologismului *carantină*. Potrivit *Dicționarului explicativ al limbii române*, termenul derivă fie din limba rusă (*карантин*), fie din franceza *quarantaine* sau din italiana *quarantina* și definește, în esență, o *perioadă de izolare* sau *izolare*³. Potrivit *Merriam Webster*, etimologia franceză sau italiană este mai probabilă⁴. Lexemul COVID a fost inclus doar recent în *Dicționarul explicativ al limbii române*, cu definiția „**COVID** s. n. (Var. COVID-19) Infecție virală severă a plămânilor, caracterizată prin febră, tuse seacă, dificultăți respiratorii și oboseală. – Acronim

3 <https://dexonline.ro/definitie/carantina>

4 <https://www.merriam-webster.com/dictionary/quarantine>

din engl. **CO**rona **VI**rus **D**isease”⁵. Nu am identificat foarte multe exemple în sensul trecerii cuvintelor din domeniul comun în cel specializat.

Lexicalizarea prin determinologizare

Determinologizarea sau trecerea unor unități lingvistice din limbajul specializat în limba comună a avut un impact mult mai mare asupra limbii române decât fenomenul invers. În timpul epidemiei de coronavirus, un număr mare de termeni medicali au intrat în limbajul comun prin intermediul comunicatelor oficiale și al presei. Cele mai importante lexeme prezente în limba generală la momentul debutului pandemiei, dar care au ieșit în evidență prin frecvența utilizării în context COVID sunt: *autoizolare, asimptomatic, pacientul zero, igienizare, cazuri de infecție locală, focar, triaj, caz confirmat, contact, dezinfectant, probă, test, purtător, virus, comorbiditate, plămân, simptom, simptomatic, incubație, cefalee, congestie, terapie intensivă, testul COVID-19* etc.

Am identificat un număr de lexeme specializate a căror frecvență de utilizare a crescut și în dicționarele sau glosarele, informările dedicate nespecialiștilor: *ARN-mesager, seroprevalență, pacient paucisimptomatic, farmacovigilență, trombocitopenie, hidroxiclороchină, pulsoximetru* sau *acronimele internaționale (ESI /‘Emergency Severity Index’/Indicele de severitate de urgență, BP/‘Blood pressure’/tensiune arterială sau TA, O2 Sat /nivelul de saturație a oxigenului în sânge*. În aceste cazuri nu are loc un proces de determinologizare, lexemele nu își pierd statutul de termen specializat, dar vorbitorii vin în contact mai des cu acești termeni și ajung să le cunoască sensul și să fie capabili să opereze cu ei în comunicarea cotidiană.

Dacă ar trebui să facem o clasificare a lexemelor determinologizate din punctul de vedere al câmpului semantic la care aparțin, am putea avea următoarele categorii:

– câmpul semantic al lexemului *imunitate* cu multe derivate și cuvinte compuse (*imunitate, imunizare, imunogenitate, imunodepresiv, imunitate în masă, răspuns imun, imunitate naturală*);

– câmpul semantic al lexemului *mască* (*mască, mască medicală sau chirurgicală, sfaturi de purtare a măștii, mască respiratorie de protecție, mască non-medicală de protecție*);

– câmpul semantic al lexemului *infecție*: *dezinfectant, igienizare, răspândire, răspândire comunitară, transmisibil, contaminare, lanțul de transmitere a virusului, triaj, letalitate, mortalitate, rată de mortalitate, incidență, prevalență, dezinfectare, dezinfecție, pozitivat, repozitivat, purtător, transmisibilitate, conduită sanitară, infecție naturală*;

5 <https://dexonline.ro/definitie/covid>

- câmpul semantic al lexemului *caz*: *caz suspect, caz confirmat, focar, cazuri de infecție locală, cazuri de import, primul caz, cazul zero, pacientul zero*;
- câmpul semantic al lexemului *tratament*: *medicație, automedicație, termometrizare, termoscanare*.

Lexicalizarea prin derivare

Lexemul *vaccin*, având pluralul *vaccinuri* stă la baza multor cuvinte derivate prin afixare: *vaccinare, antivaccinare, nevaccinat, Rovaccinare*. Unitățile lingvistice care se încadrează în sfera semantică a *testului* prezintă, de asemenea, o capacitate neobișnuită de derivare sau de conversie (*test, testare, testat, retestat, netestat*). În acest fel, au apărut forme neconvenționale, precum lexemul *pozitivare* creat prin substantivizare: *pozitivări, pozitivarea testului*. În aceeași ordine de idei menționăm seria sinonimică *testul COVID-19, test PCR, test Real Time PCR (RT-PCR), testul RT-PCR SARS-CoV-2* care indică toate, de fapt, testul PCR sau seria sinonimelor relative *test diagnostic, test anticorp Covid 19, test rapid, test rapid imunocromatografic, test serologic, test serologic de identificare a anticorpilor anti SARS-CoV-2 IgG și IgM*, care susțin capacitatea de derivabilitate sau de compunere a lexemului *test*.

Lexicalizarea prin compunere

Lexemul *vaccin* stă la baza următoarelor unități formate prin compunere: *vaccinosceptic, contactii vaccinați, persoane nevaccinate, campania de vaccinare împotriva COVID-19, Strategia pentru vaccinare împotriva COVID-19 în România, centre de vaccinare fixe și mobile, eligibil pentru vaccinare, sacrificarea dozelor de vaccin, planul european pentru monitorizarea siguranței vaccinurilor împotriva COVID-19*.

În multe cazuri identificăm schimbări morfologice, fenomene de conversie a categoriei morfologice a cuvintelor și expresiilor existente în limbă. Realitatea în continuă mișcare a pandemiei determină frecvența de utilizare și capacitatea de combinare sau derivare a cuvintelor. Acest lucru este confirmat de utilizarea pe scară largă a verbului *carantinare* (cu sensul de a pune în carantină) generat de substantivul *carantină* prin derivare progresivă⁶. Verbul *a se carantina* a fost anterior absent din dicționarele generale, dar este acum utilizat atât în limbajul comun, cât și în cel specializat. În urma mecanismelor lingvistice catalizate de pandemie a apărut varianta masculină a substantivului inițial neutru *contact*, răspândindu-se astfel, alături de *un contact/două contacte* și forma de masculin *un*

6 <https://dexonline.ro/definitie/carantina>

contact/doi contacti, aspect încă nesemnălit în *Dicționarul explicativ al limbii române*⁷. Acest proces de schimbare morfologică a produs și o mutație de sens (forma de masculin putând fi utilizată și pentru un referent persoană umană).

Lexicalizarea prin metonimie

Metonimia explică fenomenul prin care lexemul *vaccin* a ajuns să fie omis în exemplele următoare, sensul său fiind transferat asupra unităților cu care se află în contiguitate: *doza de vaccin 1*, *doza de vaccin 2* și *doza de vaccin 3* au fost înlocuite de *doza 1*, *doza 2* și *doza 3*, *doza de rapel* a devenit doar *rapel*, *doza de rapel (booster)* a devenit *doza booster*, *etapa de vaccinare I, II, III* s-a redus la *etapa I, II, III*.

Lexicalizarea prin împrumut

Din categoria neologismelor care au apărut în urma împrumutului includem acele forme pe care limba română le-a preluat fără modificări, în principal din limba engleză (în multe cazuri, însă, explicația este dată și între paranteze sau ghilimele): ‘*Super-spreader*’/fenomenul de *superinfecțiozitate/super răspânditor*, ‘*flattening the curve*’ sau *aplatizarea curbei*, ‘*lockdown*’, *doza de rapel (booster)*, *varianta Omicron*. De multe ori alături de termenul românesc apare în paranteză și termenul în limba engleză, în special în cazul textelor informative legate de vaccinuri, cel mai probabil traduse din limba engleză: *respirație șuierătoare* (*‘wheezing’*).

Lexicalizarea prin calchiere

Calchiera se referă la acele unități lingvistice care au fost traduse în limba română prin tehnica traducerii fidele a elementelor de formare, după modelul englezesc sau francez, precum în următoarele exemple: *primele cazuri*/ ‘*first few cases*’, *coronasceptic*/ ‘*coronasceptic*’, *proteina Spike*/ ‘*Spike protein*’, *cordon sanitar*/ ‘*cordon sanitaire*’, *vizieră de protecție*/ ‘*visière de protection*’, *inunitate de turmă*/ ‘*herd immunity*’, *condiții medicale preexistente*/ ‘*pre-existing medical conditions*’, *coridor umanitar*/ ‘*humanitarian corridor*’, *Program de achiziții de urgență pandemică* / ‘*Pandemic Emergence Purchase Programme*’ (PEPP).

7 <https://dexonline.ro/definitie/contact>

Lexicalizarea prin abreviere

COVID 19 este un cuvânt nou care rezultă dintr-o abreviere derivată din limba engleză (*Coronavirus Disease*), o nouă boală cauzată așadar de un virus apărut în 2019. SARS-CoV-2 este un sinonim pentru COVID 19 în limba română, deși COVID 19 este numele bolii, în timp ce SARS-CoV-2 este denumirea oficial acceptată a virusului care provoacă boala (SARS înseamnă sindrom respirator acut sever, în timp ce CoV este derivat din *coronavirus*, iar 2 indică faptul că este vorba despre a doua variantă a virusului).

Acronimele sau cuvintele obținute prin abrevierea la inițială sau la silabe se găsesc în număr relativ mare în corpusul nostru, multe unități având la bază forme sau derivate ale lexemelor *carantină* și *coronavirus*. Printre exemple enumerăm următoarele: *COVID-19*, *Pneumonia atipică severă 2019-nCoV*, *focarul COVID-19*, *Sindromului Respirator din Orientul Mijlociu (MERS)*, *Sindromul Acut Respirator Sever (SARS)*, *ARN viral SARS-CoV-2*, *noncovid*, *SMURD (Serviciul Mobil de Urgență, Reanimare și Descarcerare)*, *INSP (Institutul Național de Sănătate Publică)*, *ATI*, *DSP* cu forma flexionară *DSP-ist*, *OMS (Organizația Mondială a Sănătății)*, *CNCAV (Comitetul Național De Coordonare A Activităților Privind Vaccinarea Împotriva Covid-19)*, *EMA (Agenția Europeană a Medicamentului)*, *ANMD (Agenția Națională a Medicamentelor și Dispozitivelor Medicale din România)*.

Există exemple de lexeme în cazul cărora alături de denumirea românească se dă și acronimul în limba engleză: *sindromul inflamator multisistemic (MIS-C)*, *Centrul de Supraveghere și Control a Bolilor Transmisibile din SUA (CDC)*.

Concluzii

În acest studiu nu ne-am propus să analizăm terminologia COVID pe rețelele sociale sau în presă. Astfel de cercetări s-au mai făcut⁸ și probabil se vor mai face (cf. Stroia, 2020; Bíró-Kovács-Nagy, 2021; Bíró-Kovács-Nagy 2022a; Bíró-Kovács-Nagy 2022b). Evenimentele și mutațiile sociale se reflectă mai puțin în anumite componente ale discursului, cum ar fi morfologia și sintaxa, dar ele se reflectă foarte rapid în vocabular, întrucât lexicul este zona cea mai versatilă, mobilă și deschisă la schimbare din structura unei limbi. Am analizat cele mai notabile fenomene lexico-semantice care se manifestă în acest vocabular românesc COVID, printre care terminologizarea, compunerea, conversia etc.

Se poate observa că lexicalizarea a cunoscut cele mai variate forme de manifestare în special în legătură cu lexemele *covid*, *coronavirus*, *carantină* și *vaccin*,

8 Un exemplu în acest sens ar fi studiul Armandei Ramona Stroia, care analizează automatismele și clișeele lingvistice COVID din presă, izotopiile lexico-semantice care exploatează structuri prefabricate din domenii precum războiul, dezastrele naturale, economie, competiții sportive etc.

adică cele mai multe unități noi au fost generate pornind de la aceste cuvinte. Probabil că acestea sunt unitățile lingvistice cele mai importante și mai frecvente la nivelul discursului public în timpul epidemiei. Aceste lexeme s-au dovedit a fi cele mai importante pentru comunitatea lingvistică, astfel încât au generat, dacă nu majoritatea sinonimelor, atunci majoritatea derivatelor (la începutul epidemiei, în 2020, conceptele de *coronavirus* și *carantină* au condus discursul public, în timp ce în 2021, a ieșit în evidență conceptul de *vaccinare*).

În limba română există mai puține creații proprii în privința vocabularului COVID și mult mai multe calcuri (*'novel coronavirus'/noul coronavirus*, *'physical distancing'/distanțare fizică*, *'contact tracing'/depistarea contactărilor*, *'cytokine storm'/furtună de citokine*) sau împrumuturi (*COVID 19*, *Remdesivir*).

Aceste tehnici variate de formare a cuvintelor, care au favorizat procesele de lexicalizare și de creare de neologisme, relevă o dinamică lingvistică impresionantă la nivelul discursului public românesc legat de pandemie. Aceste fenomene lingvistice se mulează pe procese similare care au loc în cadrul limbii engleze, din care terminologia COVID a împrumutat sau calchiat destul de multe structuri. Un aspect particular al acestei pandemii este că modificările lexicosemantice pot fi observate și studiate în timp real. Este cert că discursul public și privat s-a îmbogățit în urma pandemiei, singura întrebare este ce va rămâne în vocabularul activ după epidemie și ce se va dovedi a fi o creație lingvistică ocazională. În viitor ne propunem să studiem fenomenul eufemizării în cadrul acestui vocabular, deoarece unele sintagme au început deja să fie resimțite ca fiind peiorative și înlocuite prin variante mai puțin supărătoare. De exemplu *imunizarea de turmă* a fost deja înlocuită de *imunizare în masă*, care însă tinde, și ea, să fie înlocuită de *imunizarea comunitară*, sau denumirile date variantelor și mutațiilor virusului, denumiri în care etnonimele au fost înlocuite de litere ale alfabetului grecesc (*varianta Delta*, de exemplu).

Bibliografie

- Biró Enikő; Kovács Gabriella & Nagy Imola Katalin. 2021. Change(s) in Vocabulary(/ies): Hungarian and Romanian Lexical Phenomena During COVID, *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica* (13(3): 62–78.
- Biró Enikő; Kovács Gabriella & Nagy Imola Katalin. 2022a. Terminológia, dinamika és nyelvi kontaktusok Covid idején. [Dinamica terminologiei și contactele lingvistice în timpul Covid]. În: Istók Béla; Lőrincz Gábor & Török Tamás (Eds.). *A virolingvisztika és viroszemiologia aktuális kérdései. Az SJE TKK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke mellett működő Variológiai Kutatócsoport XI. nemzetközi tudományos szimpóziumának tanulmánykötete. [Probleme actuale de neurolingvistică și biosemiotică. Grupul de Cercetare*

- în Virologie XI. volumul de studiu al simpozionului științific internațional*]. Komárom, 92-99.
- Biró Enikő; Kovács Gabriella & Nagy Imola Katalin. 2022b. Szókincsváltozások és determinologizáció a Covid19-járvány idején. [Schimbări lexicale și fenomene de generalizare semantică în timpul epidemiei de Covid-19]. În: Fóris Ágota; Navracsecs Judit & Bályi Szilvia (Eds.). *Nyelvek, nyelvváltozások, következmények II. Fordítástudomány, terminológia, retorika, kognitív nyelvészet, kontrasztív nyelvészet, interkulturális kommunikáció, névtan*. [Traductologie, terminologie, retorică, lingvistică cognitivă, lingvistică contrastivă, comunicare interculturală, lexicologie.] Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Coteanu, Ion (editat de Narcisa Forăscu & Angela Bidu-Vrânceanu). 2007. *Formarea cuvintelor în limba română: derivarea, compunerea, conversiunea*. București: Editura Universității din București.
- Guțu Romalo, Valeria. 2008. *Gramatica limbii române*, vol. I. București: Editura Academiei Române.
- Stroia, Armanda Ramona. 2020. Izotopii generatoare de clișee jurnalistice în contextul pandemiei de Covid-19: „patologii la modă” sau „cuvinte-oglină” ale realității psihosociale?, *Diacronia* (12 (dec.): 1–23.

Surse online

- <https://www.medlife.ro/coronavirus/dictionar-covid-19>. Accesat 24.01.2022.
- <https://cpr.md/2020/03/19/mic-dictionar-de-pandemie>. Accesat 03.10.2021
- http://stiri.tvr.ro/dic-ionar-covid-19-noul-coronavirus-a-adus-in-comportamentul-nostru-reguli-noi-iar-in-limbaj-termeni-rar-folosi-i-inainte_861719.html#view. Accesat 03.10.2021
- <https://vaccinare-covid.gov.ro/resurse/mic-dictionar-de-vaccinare/>
Accesat 24.01.2022.
- <http://www.rabacov.net/mini-dictionar-de-pandemie-covid-19/>
Accesat 23.02.2021
- <https://roeu.org/2020/05/02/limbajul-pandemiei-din-2020/> Accesat 24.01.2022.
- <https://www.upit.ro/ro/upit-pentru-comunitate/vocabularul-in-vremea-pandemiei>. Accesat 24.01.2022.
- <https://dexonline.ro/definitie/carantina>. Accesat 24.01.2022.
- <https://dexonline.ro/definitie/contact>. Accesat 24.01.2022.
- <https://www.merriam-webster.com/dictionary/quarantine>. Accesat 24.01.2022.
- <https://dexonline.ro/definitie/covid>. Accesat 24.01.2022.

PROBLEMATICA REPERTORIULUI LINGVISTIC ÎN DIDACTICA LIMBILOR STRĂINE

1. Clarificarea unor concepte

În acest studiu ne propunem să abordăm problema conceptului sociolingvistic de *repertoriu*, ținând cont de faptul că modelul repertoriului lingvistic face o carieră tot mai mare în sociolingvistica actuală, cu repercusiuni asupra unor domenii proxime, cum ar fi didactica și/sau metodologia predării limbilor străine. Pentru a putea identifica rolul și locul acestui concept în pedagogia limbilor străine, trebuie să începem cu definirea unor concepte operaționale precum noțiunile de *plurilingvism*, *multilingvism*, *bilingvism*, *diglosie*, *repertoriu lingvistic*, *limba standard*, *corectitudine* și *greșală*.

Plurilingvismul înseamnă cunoașterea mai multor limbi la nivel avansat, în timp ce *multilingvismul* înseamnă cunoașterea mai multor limbi la niveluri diferite, implicând existența unor repertorii lingvistice compozite ce prezintă variații. În mod tipic, multilingvii au grade diferite de comandă, cunoaștere a diferitelor repertorii (Wardhaugh, 2006: 97). Cele două concepte vor reveni în analiza noastră în momentul în care vom aborda contribuția *Cadrului European Comun de Referință pentru limbi: învățare, predare, evaluare* la reconfigurarea obiectivelor învățării în didactica limbilor străine.

Bilingvismul înseamnă capacitatea unei persoane de a vorbi două limbi, spre deosebire de monolingvi care vorbesc doar o limbă. Un bilingv echilibrat este o persoană a cărei comandă a ambelor limbi este echivalentă. În bilingvismul adițional (*additive bilingualism*) sau bilingvismul elitelor, un grup majoritar învață o a doua limbă fără ca aceasta să reprezinte o amenințare la adresa primei sale limbi; în bilingvismul subtractiv (*subtractive bilingualism*) sau bilingvismul popular, a doua limbă vine să o înlocuiască pe prima sau este învățată în dauna competențelor în prima limbă (Crystal, 2008: 53). Bilingvismul caracterizează de obicei individul.

Vorbim de *diglosie* atunci când două sau mai multe variante sau limbi diferite co-apar în întreaga comunitate de vorbire, fiecare cu o gamă distinctă de funcții sociale complementare. Se vorbește de diglosie mai ales la nivel social, și nu individual.

1.1. Repertoriu lingvistic (individual și comun)

David Crystal (2008: 423) definește conceptul de *repertoriu* ca fiind un termen folosit în sociolingvistică pentru a se referi la o gamă de limbi sau varietăți ale unei limbi disponibile pentru utilizare de către un vorbitor, fiecare dintre ele putând permite vorbitorului să îndeplinească un anumit rol social. Termenul poate fi, de asemenea, aplicat în mod colectiv diversității varietăților lingvistice dintr-o comunitate de vorbire. În primul caz vorbim de un repertoriu lingvistic sau verbal individual, în al doilea caz avem de-a face cu un repertoriu lingvistic sau verbal comun sau colectiv. Sociolingvistica face diferența între *repertoriu de vorbire* (repertoriul varietăților lingvistice utilizat de o comunitate de vorbire pe care vorbitorii săi, ca membri ai comunității, le pot folosi în mod corespunzător) și *repertoriu verbal* (pentru varietățile lingvistice care sunt la dispoziția unui anumit vorbitor) (Wardhaugh, 2006: 131).

Repertoriul verbal individual înseamnă fiecare set de variante lingvistice pe care un vorbitor le folosește în contexte specifice. Repertoriul lingvistic comun sau colectiv (numit și *repertoriu de vorbire/speech repertoire*) reprezintă setul total de varietăți lingvistice care sunt la dispoziția vorbitorilor unei comunități de vorbire (Bussmann, 2006: 1296)

Nici un vorbitor bilingv nu controlează întreaga gamă de coduri care constituie repertoriul lingvistic comun sau repertoriul comunității, doar câteva dintre acestea (care vor forma repertoriul său verbal), arată Blanc (2001: 17). Un concept asociat este *idiolectul*, care reprezintă repertoriul total de vorbire al unui individ. O persoană posedă un repertoriu verbal ceea ce înseamnă că acea persoană controlează un număr de varietăți lingvistice din două sau mai multe limbi. Bartha Csilla (1998: 16-17) aduce în discuție problema repertoriului verbal și aceea a diversității lingvistice. Repertoriul lingvistic reprezintă acel set de resurse lingvistice, varietăți lingvistice care sunt la dispoziția membrilor unei comunități pentru a putea funcționa în relații și contacte sociale diverse. Totalitatea acestor resurse care compun repertoriul dau naștere unei diversități lingvistice care însă nu înseamnă o libertate lingvistică fără margini. Libertatea lingvistică cunoaște și constrângeri, există și limitări structurate ale diversității, determinate de normele grupului social, de contextul și situația socială, respectiv de scopurile comunicaționale.

1.2. Limba standard

Cuvântul *standard* este un termen tehnic utilizat în sociolingvistică, oarecum comparabil cu sintagma *limba literară*. Fără îndoială, unul dintre principalele aspecte ale educației în limba maternă este versiunea lingvistică standard (versiunea scrisă și vorbită), care poate fi considerată obiectivul învățării (Bartha, 1998: 6). În plus, orele școlare sunt cunoscute nu numai pentru a oferi noi

cunoștințe, prin intermediul limbii și al limbajului profesorul transmite modelele și valorile lingvistice, sociale și culturale general acceptate și considerate valoroase sau prestigioase în societate.

Așadar, termenul *standard* este un concept folosit în sociolingvistică pentru a se referi la o varietate de limbă de prestigiu utilizată în cadrul unei comunități de vorbire. Limba standard, denumită și *limbă literară* oferă un mijloc unificat de comunicare și o normă instituționalizată care poate fi folosită în mass-media, în sistemul educațional și implicit în predarea limbilor străine, arată David Crystal (2008: 450). Dezvoltarea naturală a unei limbi standard într-o comunitate de vorbire (sau încercarea unei comunități de a impune un dialect ca standard) este cunoscută ca *standardizare*. Formele sau dialectele lingvistice care nu sunt conforme cu această normă sunt denumite *substandard* sau *non-standard*.

În ceea ce privește limba engleză, conceptul sociolingvistic de *engleză standard* este definit de Crystal (2008: 450) ca fiind un termen mult dezbătut pentru varietatea limbii engleze utilizate ca normă comunicativă în întreaga lume vorbitoare de limbă engleză. Pe parcursul timpului noțiunea a devenit din ce în ce mai dificil de definit din cauza apariției unor standarde naționale diferite de utilizare (în vocabular, gramatică, pronunție și ortografie) în domenii unde un număr mare de persoane vorbesc limba engleză ca prima sau a doua limbă: există diferențe regionale importante între Marea Britanie, SUA, Canada, Australia, Africa de Sud, Indiile de Vest, India, Africa de Vest și alte câteva părți ale lumii vorbitoare de limbă engleză (Crystal, 2008: 450). Termenul *engleză standard* se referă, în general, la varietatea limbii engleze folosită în educația formală. Cu toate că termenul este folosit pe scară largă, este dificil de definit tocmai din cauza variației care există în interiorul a ceea ce este considerat standard, chiar și într-una și aceeași țară. Engleza standard este acea variantă care este predată în general în școli și este considerată ca fiind varietatea prestigioasă în societățile vorbitoare de limba engleză, arată Farr-Ball (2001: 753).

Engleza *non-standard* în schimb, este vorbită de grupuri de persoane care au fost izolate de varietatea standard, care nu au avut ocazia să dobândească dialectul elitelor sociale. Termenul de *engleză non-standard* se referă la orice varietate de limbă engleză care nu se conformează în pronunție, structură gramaticală, utilizare idiomătică sau alegerea lexemelor la varietatea care este în general caracteristică utilizatorilor educați sau vorbitorilor nativi educați (Farr-Ball, 2001: 753). Una din caracteristicile fundamentale ale oricărei limbi standard este absența unor caracteristici stigmatizate social, astfel în cazul limbii engleze standard este exclusă utilizarea dublei negații, arată același autor (2001: 754).

Conceptul de *limbă standard* este asociat conceptului de *mainstream*, iar acest termen, subliniază Farr-Ball (2001: 754), este folosit pentru a face referire la acei oameni din societățile din întreaga lume care sunt caracterizați ca fiind educați, orientați spre școală, care aspiră la mobilitate socială ascendentă, prin succes obținut în instituții formale, care își caută modelele de comportament și

valorile dincolo de cercul restrâns al rețelelor familiale primare. Limba standard este în general utilizată de către vorbitorii *mainstream*. În societățile vestice de limbă și cultură engleză, școlarizarea însăși este parte a culturii *mainstream* și competența comunicativă propusă ca obiectiv în școli seamănă îndeaproape cu competența comunicativă a grupurilor/vorbitorilor aparținând clasei de mijloc (Farr-Ball, 2001: 754).

Vorbitorii *non-mainstream* sunt acei oameni care aparțin unor grupuri care nu se conformează caracteristicilor de mai sus, și ai căror membri vorbesc dialecte sau varietăți nonstandard. Elevii din grupurile *non-mainstream* intră în școală cu un set de resurse lingvistice și culturale diferit – dacă nu chiar aflat în conflict cu cel utilizat și promovat în cultura școlară obișnuită. Obiectivul educațional însă este, și în cazul lor, apropierea de limba standard, în variantă scrisă și orală, pentru a evita greșelile de comunicare mai târziu și pentru o optimă incluziune și integrare socială.

Utilizarea numelor proprii, adresarea directă, utilizarea pronumelor personale *Tu/Vous*, respectul lingvistic și problema politeții, stratificarea limbii, problema stilurilor, problema registrelor lingvistice sunt toate probleme sociolingvistice și sunt, în același timp, aspecte care trebuie abordate, discutate, clarificate, predate în orele de limbă maternă și străină deopotrivă. La orele de limbă așadar se transmit cunoștințe legate de limbă (codul lingvistic și regulile de funcționare a limbii standard), limbaj (uzul limbii, semnificații și contexte), registre lingvistice și stiluri funcționale, făcând apel la setul de repertorii lingvistice ale elevilor. În aceste repertorii intră, evident, și elemente non-standard precum și elemente ale limbii vernaculare (limba vernaculară este, cf. Bartha 1998, limba de bază învățată acasă pe parcursul socializării primare, este o varietate lingvistică complexă, bazată pe cunoașterea regulilor și utilizată în contexte familiale, informale).

Bartha (1998: 20) definește limba standard ca fiind versiunea limbii folosită în mod normal în școală și în limbă, utilizată în textele tipărite și care este folosită în predarea limbilor străine. Așadar, limba standard este varietatea limbii utilizată de oamenii educați, folosită la radio, televiziune și alte contexte formale similare. Putem trage concluzia că în pedagogia limbilor străine, cu toată deschiderea sociolingvisticii pentru varietățile non-standard și cu relativizarea conceptului de corectitudine lingvistică, se păstrează încă tendința de a preda limba standard. Limba standard are și ea o variantă scrisă și una orală, o variantă formală și una utilizată în contexte mai puțin formale.

1.3. Corectitudine și greșeală

Conceptul de limbă standard își subsumează ideea de *corectitudine lingvistică*. Corectitudinea sau acuratețea în domeniul limbii generale și în domeniul limbajelor specializate înseamnă, prin definiție, utilizarea limbii în conformitate cu anumite reguli și cu respectarea regulilor specifice domeniului dat. Utilizarea

incorectă a limbii, manifestată prin greșeală sau abatere de la normă înseamnă încălcarea, nerespectarea acestor reguli. Norma înseamnă, de obicei norma limbii literare, a limbii standard, și ea poate fi definită ca un set de reguli prevăzute, descrise și impuse în lucrările de gramatică normativă. Norma este deci „o expresie convențională a unui anumit uz lingvistic, impusă persoanelor ce aparțin unei anumite comunități lingvistice, pe o anumită perioadă, cu o forță de constrângere mai mare sau mai mică” (Mangu, 2017: 5).

Corectitudinea și greșeala în limbă sunt două concepte antinomice, aflate într-o relație complexă, se opun unul celuilalt, excluzându-se clar într-o situație dată: „ce e corect nu este greșit, iar ce e greșit nu poate fi corect – un lucru, un fapt nu poate fi, în același timp, considerat din același unghi, corect și greșit. Aceste concepte sunt însă și corelative: greșeala presupune obligatoriu, ca termen de referință, corectitudinea – pentru a aprecia ceva ca greșit trebuie să putem face raportarea cu altceva corect, iar corectitudinea, la rândul său, implică posibilitatea de greșeală” (Mangu, 2017: 1). Termenul *abatere* comportă un sens secundar, conotativ defavorabil, negativ și implică, prin presupuziție, o atitudine de condamnare a devierilor de la normă respectiv de recomandare a utilizării normei. *Corectitudinea* în schimb este „un concept folosit în gramatica normativă pentru a caracteriza orice enunț care respectă cerințe în plan gramatical, semantic, pragmatic, stilistic și situațional” (Mangu, 2017: 1).

Formarea limbii literare atrage după sine, atenționează Sorina Mangu (2017), o lărgire a noțiunii de abatere lingvistică. Ceea ce caracterizează și definește limba literară este tocmai existența unui set de norme riguroase, „care se deosebesc de regulile inerente oricărui sistem lingvistic, prin faptul că se bazează pe o selecție a materialului de care dispune limba dată. Rigoarea normelor limbii literare transformă în abatere utilizarea formelor, termenilor, construcțiilor populare, regionale care nu au fost cuprinse în aceste norme. Aceeași acțiune restrictivă și selectivă exercită normele limbii literare și asupra faptelor lingvistice proprii celorlalte variante ale limbii date” (Mangu, 2017: 2). Pe parcursul evoluției limbii fenomenele lingvistice evoluează, unele greșeli pot deveni normă sau norma poate evolua spre a deveni o abatere la un moment dat. Pe deasupra, există întotdeauna câteva zone de tranzit, zone incerte sau instabile în care se observă coexistența mai multor forme sau utilizări paralele (spre exemplu coexistența, în limba română contemporană, a două forme de genitiv, *surorii mele* și *sorei mele*, sau coexistența, în limba maghiară contemporană, a două forme de comparativ: *nálam magasabb* și *tőlem magasabb*). Apariția acestor zone instabile, cu limite volatile, sunt semnele unei schimbări în interiorul limbii care înseamnă de foarte multe ori și o schimbare a normei: „Aspectul literar al unei limbi evoluează prin modificarea normelor și prin împrumut, prin admiterea unor fapte ale limbii vorbite sau ale graiurilor, care au fost respinse altădată. De asemenea, evoluția limbii literare se realizează și prin modificarea limitelor dintre stiluri. Astfel,

în limba actuală se manifestă puternic tendința de a extinde unele elemente ale stilului științific și tehnic în cadrul vocabularului” (Mangu, 2017: 3).

2. Predarea limbilor străine. Precizări metodologice

Metodica predării limbilor străine este un domeniu al activității didactice care are o lungă istorie, primele preocupări metodologice privind predarea și învățarea limbilor străine datează din 1272, când a apărut gramatica greacă a lui Roger Bacon. În 1524, Erasmus din Rotterdam a scris lucrarea *Colloquiorum Libere*. În Evul Mediu, limbile latină și greacă au fost învățate în scopul promovării intelectualității jucând un rol major în dezvoltarea învățământului superior (cf. Brown, 2007; Dağkiran, 2015).

Unul dintre cei mai importanți contributori la pedagogia lingvistică și un profesor și pedagog de limbă foarte renumit al secolului al XVII-lea a fost savantul și profesorul ceh Johann (sau Jan) Amos Comenius (inițial Jan Amos Komenský), care a publicat multe volume despre problema predării și educației (volumul *Didactica Magna* scris în 1631 și publicat în 1657). Predarea limbilor străine a devenit o disciplină științifică în secolul al XIX-lea, când numărul manualelor special concepute și numărul de volume pe metodologia didactică a început să crească.

2.1. Câteva școli și metode

2.1.1. Metode pe parcursul timpului

Pe parcursul timpului au avut loc mai multe schimbări de paradigmă în domeniul metodologiei și au existat numeroase școli, metode sau tendințe în didactica predării limbilor străine: în secolul al XIX-lea au apărut metoda de traducere gramaticală (*Grammar Translation Method/GTM*), metoda directă (*direct method/DM*), mișcarea de reformă inițiată de fondatorii Asociației Fonetică Internațională (*the Reform movement*), apoi în secolul XX apar metoda lecturii (*the reading approach*), abordarea audio-lingvistică sau metoda audio-lingvistică (*the audiolingual approach/audiolingual method/ALM*) denumită și *the army method*, metoda audiovizuală, care a apărut la începutul anilor '60, în Franța, (*the oral-situational approach*), abordarea orală-situațională promovată de Eckersley în jurul anului 1955, abordarea afectiv-umanistă și așa-numitele metode *designer* (*the affective-humanistic approach, the designer methods*) de tipul: învățarea limbilor comunitare/*Community Language Learning*, metoda silențioasă/*the Silent Way, suggestopedia*, metoda răspunsului fizic total/*Total Physical Response* (TPR), abordarea naturală a lui Krashen/*Krashen's Natural Approach* (1983) numită și teoria imersiunii lui Krashen/*Krashen's theory of immersion*, apoi, în ulti-

ma decadă a secolului apare metoda comunicativă /*the Communicative Method, Communicative Language Teaching* (CLT).

De notat în legătură cu această metodă e faptul că în Occident ea se răspîndește extrem de rapid începând cu anii 1970–1980, dar în țările din Estul Europei ea pătrunde doar în anii 1990, când în Occident apar deja primele critici la adresa curentului și primele semne ale unei noi orientări în metodologia predării limbilor străine.

2.1.2. Metoda comunicativă

Metoda comunicativă este un termen umbrelă care cuprinde o serie de metode strâns legate, cum ar fi predarea limbilor bazate pe sarcini (*Task Based Language Teaching/TBLT*) sau învățarea integrată a conținutului și limbajului (*Content and Language Integrated Learning/CLIL*). Metoda comunicativă se bazează pe următoarele convingeri și premise (Nunan, 1991: 279; Vizental, 2008: 35-37; Boyadzhieva, 2014: 783; Celce-Murcia, 2014: 8):

- scopul final al predării limbilor străine este dezvoltarea competenței comunicative a elevilor;

- experiențele personale ale elevului sunt elemente importante care contribuie la învățare;

- învățarea începe cu imitația, dar elevul trebuie să treacă apoi la stadiul de producție liberă;

- dezvoltarea abilităților lingvistice este mai importantă decât conținutul didactic. În unele cazuri, conținutul este material academic sau didactic, replicând situații din viața reală (elevii ar trebui să folosească limba în mod funcțional și strategic, pentru a atinge obiectivele și scopurile din lumea reală);

- abilitățile sunt integrate de la început. Predarea își propune să dezvolte cele patru abilități majore (macro): citirea, scrierea, vorbirea și ascultarea și activități bazate pe sarcini;

- cele patru abilități sunt împărțite în două grupe: productive (vorbire și scriere) și perceptive (ascultare și citire). Competențele perceptive facilitează *input*-ul limbii, în timp ce abilitățile productive favorizează *output*-ul;

- înțelesul este mai important decât forma sau structura;

- adecvarea limbajului este la fel de importantă ca acuratețea lingvistică (comunicarea are loc într-un anumit context social și discurs și studenții trebuie să fie învățați să respecte convențiile sociale, să-și adapteze limba în funcție de cerințele acestui context social și discursiv);

- participarea activă, personalizarea și implicarea afectivă îmbunătățește și facilitează învățarea;

- practica spontană, improvizată este mai eficientă decât repetarea mecanică. Elevii lucrează în grupuri sau perechi pentru a transfera și a negocia sensul într-o situație similară cu viața reală;

- comunicarea este, în principiu, interactivă, elevilor trebuie să li se ofere un scop pentru a induce producția verbală (simularea, jocurile de rol, dezbaterile sunt proceduri eficiente în clasă pentru învățarea limbilor străine);
- limba trebuie învățată cu ajutorul materialelor autentice;
- rolul profesorului este acela de a facilita comunicarea și, doar în al doilea rând, de a corecta erorile;
- gramatica trebuie predată doar atunci când este necesar. Nu este permisă utilizarea limbii materne în clasă.

Cu toate acestea, există probleme asociate cu metoda comunicativă (CLT). Printre aceste probleme cercetătorii (Kumaradivelu¹, 1994, 2006; Sreehari, 2012) evidențiază baza colonială sau imperialistă (*colonial or imperialistic background*), faptul că ele sunt concepute, scrise, editate și publicate în Occident, dar adresate unor comunități neoccidentale. Succesul CLT se datorează totuși, în parte, răspândirii rapide a manualelor.

Fiecare profesor realizează, totuși, că manualele CLT au destul de multe defecte, dintre care amintim: prea multe materiale vizuale care uneori fac paginile destul de haotice și dezorganizate; accent mai redus pe acuratețea limbajului și mai mult pe adecvare (*appropriacy*); nu există liste de cuvinte bilingve, mini-dicționare care, de fapt, sunt necesare pentru elevi; aspectele culturale sunt destul de greu de înțeles și adesea nu sunt familiare, astfel încât sensibilizarea față de interculturalitate poate părea falsă și artificială; textele autentice sunt de multe ori neinteresante, plictisitoare și lipsite de relevanță din punctul de vedere al elevilor; replicarea situațiilor din viața reală este uneori dificilă.

2.1.3. Predarea post-comunicativă

O serie de noi abordări în învățarea limbilor străine au apărut în ultimii ani, alături de criticile împotriva conceptului de *metodă*. Strevens (1977: 5) a început să articuleze critici față de diferite metode în 1977, afirmând că circumstanțele complexe ale predării și învățării limbilor (cu diferite tipuri de elevi, profesori, scopuri și obiective, abordări, metode și materiale, standarde de realizare) fac imposibil ca orice metodă să poată obține un succes optim în toate circumstanțele. Tendințele care au apărut recent în pedagogia limbilor străine poartă diferite denumiri: ele sunt denumite de către Vizental (2008) turnura post-comunicativă (*post-communicative turn/PCT*), însă alți specialiști folosesc alți termeni precum *metoda eclectică*, *metoda cognitivă*, *condiția postmetodologică* (*postmethod condition*) (Kumaradivelu, 1994). În ciuda faptului că epoca post-comunicativă a generat numeroase dezbateri privind modelele de cursuri și procedurile, tehnicile de predare, nici una dintre ele nu predomină și nu s-a transformat într-o metodă.

1 De exemplu, faptul că traducerea ca tip de exercițiu a dispărut aproape complet din sălile de clasă ar putea fi una dintre consecințele a ceea ce Kumaradivelu (1994) numește atitudinile imperialiste sau coloniale față de predarea limbilor străine.

Multe dintre principiile și tehnicile metodei sau mai degrabă perioadei post-comunicative își au rădăcinile în predarea comunicativă. Performanțele abordării comunicative sunt îmbunătățite în ceea ce privește gramatica, scrierea, literatura, problemele culturale și folosirea limbii materne (*first language*). Principalele caracteristici și principii ale perioadei post-comunicative sau a condiției post-metodologice sunt următoarele (Molina-Pérez, Cañado-Agullo, 2006: 27; Celce-Murcia, 2014: 9; Boyadzhieva, 2014: 777-779; Dağkiran, 2015: 14; Erdei 2002, 48; Cadario, 2014: 30):

- învățarea învățării este un element central;
- prezentarea formelor de gramatică și vocabular: gramatica încă tinde să fie predată inductiv, dar explicațiile gramaticale ar trebui să se bazeze pe abordări contrastive și comparative;
- activități de clasă bazate pe sarcini; activitatea de pereche și de grup, dialogul colaborativ între elevi, munca individuală, activități cu internetul;
- revenirea limbii materne și a sarcinilor de traducere în cadrul orelor de limbi străine;
- sunt utilizate toate practicile de învățare bune și dovedit eficiente ale epocilor didactice/ metodelor anterioare;
- revenirea tehnicilor interzise, cum ar fi repetarea (*drilling*) sau memorizarea (în special la cursanții adulți);
- reabilitarea scrisului, a redactării eseurilor, reintroducerea textelor despre problemele culturale, interculturale și literare;

Predarea post-comunicativă nu înseamnă o predare non-comunicativă, subliniază Erdei (2002: 47). Este mai degrabă o variantă îmbunătățită sau superioară a CLT, mai radicală, mai practică și mai complexă, bazată pe optimizarea deficiențelor sale. De aceea, potrivit Adrianei Vizental (2008: 45), practica de predare de astăzi combină cu îndemănare tehnicile și procedurile împrumutate de la generațiile anterioare:

- începătorii beneficiază de tehnicile metodelor audio-lingvistice; dialoguri situaționale, exerciții de modelare, repetare și memorare etc.;
- la niveluri avansate, atunci când elevii trebuie să-și dezvolte capacitatea de a trata limba în mod independent, metoda de traducere gramaticală poate produce rezultate bune; prezentarea teoretică a gramaticii, traducerea, rezumarea etc. sunt tehnici eficiente pentru munca independentă;
- activitățile de comunicare trebuie să fie stabilite la toate nivelurile, pentru a suplimenta performanțele celorlalte abordări: elevii trebuie să fie determinați să dezvolte textul și să interacționeze unul cu altul, să exprime gânduri și sentimente, să negocieze sensuri, să utilizeze limba în mod funcțional și strategic; prin folosirea unui material autentic, crearea de situații asemănătoare cu lumea reală, activarea experienței personale a elevilor și implicarea emoțională a acestora, profesorul creează o atmosferă pozitivă care facilitează învățarea; activitățile de comunicare trebuie să fie însoțite de tehnici eficiente de corectare a erorilor;

– în epoca post-comunicativă s-a redescoperit valoarea scrisului în formarea persoanei educate; exercițiile de scriere pot fi bazate pe sarcini (completarea unui formular de cerere, comandarea unui produs dintr-un catalog, găsirea informațiilor pe Internet etc.), dar se recomandă și exercițiile de compunere subiective non-comunicative (de exemplu eseu).

Aspectul cel mai novator al metodei sau perioadei post-comunicative se află în relație strânsă cu conceptul de *repertoriu lingvistic*, deoarece se promovează din nou recursul la sau apelul la limba maternă în predarea lexicului limbii străine. Swan (1985b) și Ur (1996) se pronunță în favoarea utilizării și valorificării limbii materne, susținând că, în mod paradoxal, pentru metodiștii epocii comunicative și pentru CLT, este ca și cum limba maternă a elevilor/studentilor nu ar exista. Limba maternă este utilă pentru clarificarea sensurilor, pentru instrucțiuni, pentru sensibilizare și explicații prin analize contrastive și chiar pentru testare. În plus, traducerea este inevitabilă în procesul învățării unei limbi străine și tocmai această comparație continuă între limba străină și limba maternă permite studenților să pună în practică cunoștințele pe care le posedă deja și îi împiedică să recreeze lumea, din nou, sunt de părere Molina–Pérez Cañado–Agulló (2006: 34).

3. Contextul social și politic al pedagogiei limbilor străine azi. Conceptul de educație plurilingvă

Nicoleta Miclăuș subliniază importanța pe care o are *Cadrul European Comun de Referință pentru limbi: învățare, predare, evaluare* în ceea ce privește învățarea, predarea, evaluarea limbilor străine, deoarece promovează „plurilingvismul și propun, printre altele, un model de evidență a celor mai diverse experiențe interculturale și de învățare a limbilor, care le conferă totodată o recunoaștere oficială” (Miclăuș, 2014: 2).

Cadrul European Comun de Referință pentru limbi: învățare, predare, evaluare (CECR) își propune și reafirmă în următorul fel „obiectivele politice ale acțiunilor sale în domeniul limbilor moderne: A înzestra toți cetățenii Europei cu mijloacele necesare, pentru a putea depăși obstacolele în calea intensificării mobilității internaționale și a unei cooperări mai strânse între ei nu numai în domeniul educației, culturii și științei, dar și în domeniul comerțului și al industriei; - a promova înțelegerea și toleranța reciprocă, respectarea identităților și a diversității culturale prin intermediul unei comunicări internaționale mai eficiente; a păstra și multiplica bogăția și diversitatea vieții culturale în Europa prin intermediul unei cunoașteri reciproce mai adânci a limbilor naționale și regionale, inclusiv a celor cu o arie de predare mai îngustă; a face față nevoilor unei Europe multilingve și multiculturale prin dezvoltarea considerabilă a capacităților europenilor de a comunica între ei, depășind frontierele lingvistice

și culturale, ceea ce necesită un efort de lungă durată, care trebuie organizat în mod concret și nuanțat la toate nivelurile sistemului educativ de către organismele competente; a evita pericolele ce ar putea apărea în rezultatul marginalizării celor, care nu posedă capacitățile necesare pentru a comunica într-o Europă interactivă” (CECR, 2003: 11).

Obiectivul fundamental al acestui document este de a implementa o abordare plurilingvă în domeniul predării limbilor străine. Documentul chiar precizează diferența dintre conceptul de *plurilingvism* și *multilingvism*:

– multilingvismul înseamnă cunoașterea unui anumit număr de limbi sau coexistența diverselor limbi într-o societate dată. Multilingvismul poate fi realizat, pur și simplu, prin diversificarea ofertei de limbi într-o școală dată sau într-un sistem educativ dat, prin încurajarea elevilor de a studia mai multe limbi străine sau prin reducerea rolului dominant al limbii engleze în comunicarea internațională (CECR, 2003: 11);

– plurilingvismul nu înseamnă că un individ stăpânește mai multe limbi la același nivel. O persoană poate fi considerată plurilingvă dacă are cunoștințe limitate în cel puțin două limbi, pe lângă cea maternă, în mai multe domenii ale discursului, astfel încât ei să poată construi contacte sociale în aceste limbi când scriu sau citesc, vorbesc sau ascultă (Bertrand-Christ, 1990: 44–49 apud Miclăuș, 2014: 4).

Plurilingvismul este un concept fundamental al identității europene și un deziderat al pedagogiei promovate de *Cadrul European Comun de Referință pentru limbi: învățare, predare, evaluare*. Prin implementarea recomandărilor din acest document scopul fundamental al predării limbilor străine se modifică, obiectivul principal fiind acela de a contribui la formarea și promovarea competenței plurilingve și pluriculturale.

Conceptul de *competență comunicativă* a fost descris de Dell Hymes în anii 1970. Competența comunicativă este conceptul fundamental al unui model pragmatic al comunicării lingvistice: se referă la repertoriul *know-how*-ului pe care trebuie să-l dezvolte indivizii pentru a putea comunica corespunzător în situațiile și condițiile sociale în schimbare (Bussmann, 2006: 208).

În schimb, prin *competența plurilingvă și pluriculturală* se înțelege „competența de comunicare lingvistică și de interacțiune culturală a unui actor social, care stăpânește, la diferite niveluri, mai multe limbi și are experiența mai multor culturi. Competența pluriculturală și plurilingvă nu este considerată drept o suprapunere sau juxtapunere a competențelor distincte, dar mai curând o competență complexă, ba chiar multiplă, din care utilizatorul poate să se inspire. Concepția tradițională constă în prezentarea procesului de învățare a unei limbi străine drept o adjoncțiune, oarecum compartimentată, a unei competențe de comunicare lingvistică într-o limbă străină, la o competență de comunicare în limba maternă. [...]

De regulă, învățarea limbilor în cadrul școlar tinde să valorifice în mare măsură obiectivele în raport cu competența generală a individului (îndeosebi la nivelul școlii primare) sau cu competența de comunicare lingvistică (mai ales pentru elevii cu vârsta 11-16 ani), în timp ce cursurile pentru adulți (în cadrul universitar sau al învățământului continuu) formulează obiective în termeni de activități comunicative specifice sau de capacitate funcțională într-un domeniu dat” (CECR, 2003: 134).

Competența plurilingvă și pluriculturală prezintă câteva dezechilibre inerente, de tipul: o limbă este stăpânită în general mai bine decât altele; o inegalitate a competențelor stăpânite, (de exemplu: o excelentă prestație în vorbirea orală în ambele limbi și eficacitate în scris în doar una din ele (CECR, 2003: 110). Competența plurilingvă și pluriculturală este prin definiție și o competență parțială: „Din aceeași perspectivă, și noțiunea de competență parțială într-o limbă dată capătă un sens: nu este vorba de a se mulțumi, din principiu sau din realism, cu o cunoaștere limitată sau sectorizată a unei limbi străine de către un elev, ci de a admite că această cunoaștere, imperfectă la un moment dat, face parte dintr-o competență plurilingvă pe care, la rândul său, o îmbogățește. Este nevoie de a mai preciza că această competență zisă „parțială”, înscrisă într-o competență multiplă, este în același timp și o competență funcțională în raport cu un anumit obiectiv fixat. Competența parțială într-o limbă dată poate corespunde activităților comunicative de receptare (când se pune accentul pe dezvoltarea comprehensiunii vorbirii orale sau a textelor scrise); ea poate corespunde unui domeniu special sau unor sarcini specifice (de exemplu, un angajat al poștei să poată da informații clienților care vorbesc o anumită limbă despre serviciile poștale cele mai frecvente). Ea poate fi în relație și cu competențele generale (de exemplu, toate cunoștințele, în afară de cele de limbă, despre caracteristicile și actorii altor limbi și culturi), în măsura în care dezvoltarea complementară a uneia sau alteia din dimensiunile competențelor stabilite își vedește funcționalitatea” (CECR, 2003: 111).

Abordarea plurilingvă pune accentul pe faptul că, „pe măsură ce experiența lingvistică a unui individ în contextul său cultural se extinde de la limba utilizată în sânul familiei la limba de comunicare a unui grup social, iar apoi a altor grupuri sociale (indiferent de faptul că această extindere are loc prin intermediul sistemului școlar de învățare sau prin experiența directă), el/ea nu clasează aceste limbi și culturi în compartimente separate, dar își dezvoltă mai degrabă o competență comunicativă, la structurarea căreia contribuie tot felul de cunoștințe și orice experiență lingvistică. În competența comunicativă de această natură limbile se află în corelație și interacțiune” (CECR, 2003: 11-12).

Din această perspectivă, scopul și obiectivele generale ale studierii limbilor străine este modificat în profunzime, deoarece, conform CECR (2003: 11-12) astăzi nu se mai urmărește cunoașterea la perfecție a unei, a două sau chiar a trei limbi luate izolat (etalonul de evaluare a competențelor lingvistice nu mai este

locutorul nativ ideal: „scopul actual este de a dezvolta un *repertoriu comunicativ, în care sunt antrenate toate capacitățile lingvistice* (CECR, 2003: 11–12).

Iată că în acest punct conceptul sociolingvistic de *repertoriu lingvistic* devine factor determinant al demersului pedagogic.

Dincolo de modificarea scopului în ceea ce privește actul pedagogic, Miclăuș (2014: 6) subliniază și alte schimbări, printre care modificarea conceptului de competență: se abandonează modelul conceperii de competențe distincte și în curs de constituire, și se vorbește de o competență plurilingvă:

Așadar, competența plurilingvă trebuie gândită ca o competență complexă, plurală prin punerea în relație a subcompetențelor parțiale, dar și unitară prin faptul că ea permite prin capacități transversale să administreze în sincronie și diacronie repertoriul, făcându-l să evolueze și să stabilească raportul între diferitele componente. Noțiunea de competență plurilingvă are implicații și asupra definirii curriculum-ului, care nu mai trebuie gândit în termeni de programă pentru o limbă sau alta, ci trebuie armonizate între ele, distribuite în mod complementar în cadrul unui proiect lingvistic general al școlii (Miclăuș 2014: 6).

Adoptarea acestui concept de competență plurilingvă incumbă și o serie de consecințe din punct de vedere pedagogic:

- se reabilitează învățarea altor limbi ne-curriculare considerate ca purtătoare de competențe transferabile în învățarea altor limbi;
- este favorizat contactul între limbi;
- este admisă folosirea alternativă a diferitelor limbi;
- se pot aplica simultan competențele comune din mai multe limbi;
- nu se vizează neapărat învățarea unei limbi la un nivel de comparare cu locutorul nativ;
- sunt dobândite competențe pe care elevul le va putea folosi pe parcursul întregii vieți în funcție de nevoile de moment” (Miclăuș, 2014: 6).

Un element esențial al dezvoltării acestei competențe plurilingve prevăzute de CECR este *abordarea plurală* în demersul pedagogic, în care elevul lucrează simultan în mai multe limbi (Candelier, 2008: 4). Abordarea pedagogică plurală incumbă patru aspecte fundamentale (cf. Candelier, 2008): abordarea interculturală, didactica integrată a limbilor predate (stabilirea unor legături între limbile predate, adică valorificarea repertoriului verbal al elevilor: pentru a facilita accesul la o primă limbă străină se ia ca sprijin limba maternă, apoi se folosesc cunoștințele în cele două limbi pentru a facilita accesul la o a doua limbă străină), intercomprehenșiunea limbilor înrudite (o muncă paralelă asupra mai multor limbi din aceeași familie), sensibilizarea pentru studiul limbilor străine.

Véronique Castellotti, Daniel Coste și Jean Duverger au avansat în lucrarea *Propositions pour une éducation au plurilinguisme en contexte scolaire/Propuneri*

pentru o educație plurilingvă în context școlar șapte principii operaționale ale acestui tip de educație:

- trecerea de la plurilingvismul limitat la anumite situații, cu conotație elitistă, la un plurilingvism pentru toți care să răspundă nu numai nevoilor lingvistice ale economiilor contemporane, ci și unor finalități și valori mai largi, cum ar fi incluziunea și coeziunea socială;

- trecerea de la plurilingvismul care ignoră repertoriile verbale ale elevilor și ale comunității apropiate la un plurilingvism incluziv, recunoscut și valorizat de școală;

- trecerea de la învățarea unor anumite limbi către o educație lingvistică generală, deschisă diversității lingvistice și culturale;

- trecerea de la învățământul compartimentat pe diferite limbi la o concepție holistică a învățării limbilor, care să faciliteze transferul capacităților și cunoștințelor;

- trecerea de la o politică lingvistică centrală la politici lingvistice împărțite și parțial descentralizate;

- trecerea de la logica adăugării limbilor la curriculum la cea a unui curriculum lingvistic integrat;

- trecerea de la o viziune a stilului *totul și imediat* la o *politică lingvistică realistă a pașilor mărunți* (Castellotti–Coste–Duverger, 2008; Miclăuș, 2014: 11).

Ideile fundamentale ale acestui tip de abordare în predarea limbilor străine urmărește (cf. Miclăuș, 2014: 11): luarea în considerare a dimensiunii interculturale și a nevoilor grupurilor implicate; operaționalizarea unei abordări pedagogice care să permită luarea în considerație a particularităților fiecărei discipline nelingvistice într-un context de predare-învățare plurilingv și intercultural; promovarea unui plurilingvism echilibrat, veghind la menținerea limbilor locale ca limbi de școlarizare; implementarea unor activități diferențiate în funcție de vârsta elevilor/studentilor și de profilurile instituției de învățământ; aprofundarea experienței aproprierii plurilingve prin transferurile de la o limbă la alta, prin alternanța limbilor în comunicare, precum și a experienței diversității limbilor prin diversificarea textelor și genurilor.

În ceea ce privește abordările metodologice și strategiile didactice care ar putea favoriza dezvoltarea educației plurilingve, Miclăuș (2014: 13) menționează:

- realizarea unor proiecte pedagogice sau de a organiza întâlniri, care să permită expunerea periodică a elevilor la mai multe limbi;

- dezvoltarea orală și scrisă paralelă, având ca scop să nu se neglijeze scrisul sub pretextul promovării comunicării orale;

- exercițiile orale să nu se reducă la o pseudo-conversație și să integreze și genuri ce aparțin unui registru oral formal/academic;

- exersarea lecturii și scrierii în două limbi, cu scopul de a dobândi cât mai repede conștiința grafică;

- abordarea integrativă a limbilor, ele nemaifiind considerate ca discipline total disjuncte;
- utilizarea limbilor străine pentru a învăța cunoștințe non-lingvistice/alte discipline.

4. Implicații din perspectiva pedagogiei limbilor străine

Este clar că aceste idei legate de educația plurilingvă prezentate mai sus, confirmă tocmai schimbarea de paradigmă care se întrevăde în domeniul didacticii limbilor străine prin ceea ce numim metoda post-comunicativă. Menționăm, în acest sens, importanța pluralității limbilor și ideea că în predare trebuie valorificate toate resursele lingvistice de care elevii dispun, toate repertoriile verbale/lingvistice cu care ei vin în sălile de clasă. Elevii nu sunt, din acest punct de vedere, *tabula rasa*, ci au un bagaj de cunoștințe lingvistice pe care profesorul trebuie să se sprijine. Evident, este esențial ca profesorul să cunoască, într-o oarecare măsură, și prima limba a elevilor, adică limba lor maternă.

Predarea trebuie conformată și în funcție de statutul limbii care se predă: limbă străină sau limbă secundară. *Limbă străină* (sau limba modernă) nu înseamnă același lucru cu noțiunea de limbă secundară sau *limba a doua*, deși în pedagogia limbilor străine cele două concepte par uneori să fuzioneze. Prima limbă sau limba maternă (*first language, mother tongue*) se deosebește de a doua limbă, o altă limbă decât limba maternă folosită pentru un scop special în societate, de exemplu pentru educație, guvernare, care se deosebește la rândul său de limba străină (cu care elevii vin în contact de obicei în situații educaționale formale) deși distincția dintre cele două din urmă nu este universal recunoscută (mai ales în SUA), susține David Crystal (2008: 266). A doua limbă este limba pe care vorbitorul o dobândește în contexte extrașcolare, este familiarizat cu regulile interne ale acesteia și nu trebuie să-și verifice în mod repetat gramatica sau pronunția pentru orice eroare. O limbă străină este una pe care vorbitorul nu o cunoaște, adică nu are multă expunere la limbă și are nevoie să verifice vocabularul, gramatica, pronunția pentru a înțelege semnificația.

Conform *Routledge Dictionary of Language and Linguistics* (2006) o limbă străină este orice limbă care nu este recunoscută oficial într-o anumită țară sau stat. Limbile străine sunt, de obicei, învățate cu obiective mai specifice, cum ar fi învățarea citirii anumitor tipuri de materiale scrise, dobândirea de abilități rudimentare de ascultare, învățarea modului de a înțelege/a se face înțeles ca turist într-o țară străină. În cazul limbii a doua sau a limbii secundare accentul se pune pe stăpânirea abilităților receptive și productive, cu scopul de a transforma noua limbă într-o a doua limbă proprie, pentru a deveni un membru productiv și func-

țional în societate. În Statele Unite, în ultimii ani, termenul de *limbă străină* a fost respins de mulți profesori din motive politice și pragmatice, arată Busmann (2006: 420), printre sintagmele înlocuitoare sugerate se numără *limbile lumii*, un termen care subliniază mai degrabă internaționalismul și incluziunea decât ideea de distanță și ciudățenie, asociat cu termenul *străină*.

Noțiunea repertoriului lingvistic și ideile referitoare la abordarea plurilingvă pot fi valorificate în predarea limbilor străine în sensul valorizării limbii materne respectiv a altor limbi vorbite de elevi (fie ele limbi secundare sau alte limbi străine) în explicarea unor lexeme, în explicarea unor fenomene gramaticale (arătând asemănări și diferențe), în explicarea prezenței unor culturile, în valorizarea și integrarea unor genuri aparținând unui registru oral formal/academic, în introducerea unor aspecte culturale, literare (evitate de metoda comunicativă). Un obiectiv general al predării limbilor străine este acela de a contribui la formarea unor indivizi educați, *mainstream*, cu un bagaj cultural, lingvistic și de cunoștințe consistent, care pot opera cu limba standard și cu diferitele registre ale limbii generale deopotrivă.

5. Concluzii

În pedagogia limbilor străine nu este de ajuns să cunoaștem normele gramaticale ale unei limbi sau un număr relativ mare de cuvinte. Dimpotrivă, este nevoie de o competență comunicativă și culturală. Însă, trebuie să recunoaștem faptul că există o diferență între recunoașterea competenței comunicative și utilizarea sau punerea în aplicare a acesteia. Bartha Csilla (1998: 25) arată că această diferență e legată de capacitatea recunoașterii unor structuri lingvistice cu o funcție bine definită și capacitatea de a le produce. Repertoriul lingvistic general funcționează și el potrivit unor norme, bazate pe cunoașterea comună a acestora de către membrii unei comunități lingvistice care posedă și utilizează acel repertoriu. Repertoriul individual însă este diferit.

Învățarea limbilor străine poate fi stimulată de repertoriul lingvistic total sau general, dacă avem de-a face cu bilingvi, dar trebuie ținut cont de faptul că repertoriile individuale ale elevilor pot fi adeseori locale, non-standard sau non-mainstream, și scopul orelor de limbă trebuie să fie nu eliminarea acestor forme lingvistice, ci formarea, în paralel, a obiceiurilor lingvistice standard. Nici la orele de limbă maternă nu se epurează pronunția dialectală, arhaismele, cuvintele populare, argotice sau jargonul din retorica elevilor (*subtractive language teaching*), ci se urmărește conștientizarea locului, rolului și contextelor de utilizare a acestora în repertoriul lingvistic total al elevilor și introducerea, în acest repertoriu, a formelor lingvistice standard, corecte (*additive language teaching*).

Așadar, la orele de limbi străine trebuie valorificat cât mai mult din repertoriul verbal al elevilor (nu se poate nega prezența unor elemente de jargon, argou,

imprecații, lexeme tabuizate, învățate din filme, jocuri etc.) dar obiectivul este învățarea limbii străine standard, și nu învățarea limbii non-standard sau a unui cod lingvistic propriu, individual asemănător creolei (creat de elevi de exemplu prin simplificarea sau prin amestecarea caracteristicilor din diferite limbi), căci limba pe care o învață elevii la școală va trebui înțeleasă mai târziu și în cultura țintă, într-o varietate de contexte – și formale și informale.

Corectarea greșelilor este de asemenea importantă: situația este în schimbare în comparație cu metoda comunicativă, în care nivelul de toleranță la greșeli era foarte mare (vezi principiile metodei comunicative mai sus), deși, în mod paradoxal, testarea și evaluarea se baza tocmai pe sancționarea a ceea ce nu trebuia sancționat pe parcursul predării. Orele de limbi străine nu își propun osificarea sau fosilizarea unor forme greșite care fac parte din repertoriul verbal al elevilor (de exemplu *gonna*) și ștergerea granițelor dintre varianta corectă, standard și varianta incorectă, non-standard.

Creativitatea lingvistică nu înseamnă că fiecare elev își creează un repertoriu lingvistic propriu, o limbă proprie cu reguli proprii sau fără reguli, deoarece regulile, normele cunoscute de toți vorbitorii stau la baza înțelegerii codului lingvistic. Trebuie de asemenea ținut cont de faptul că la orele de limbi străine apelul la repertoriul verbal total al elevilor, neînsoțit de explicații comparatiste și atragerea atenției asupra greșelilor, o serie de fenomene de interferență, falși prieteni etc. pot fi percepute ca fiind corecte și învățate ca atare (de exemplu elevii ar putea fi tentați să asocieze cuvântul englezesc *eventually* cu lexemul românesc *eventual*, care face parte din repertoriul lor verbal, crezând că semantica celor două unități este aceeași).

Bibliografie

- Bartha Csilla. 1998. *A szociolingvisztika alapjai [Bazele sociolingvisticii]*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Mai Magyar Nyelvi Tanszék.
- Bertrand, Yves & Christ, Herbert. 1990. Europe: Propositions pour un enseignement des langues élargi [Europa: propuneri pentru un învățământ extins al limbilor], *Le français dans le monde* (235(Aug-Sep)): 44-49.
- Blanc, Michel. 2001. Bilingualism, Societal [Bilingvismul social]. În: Mesthrie, Rajend (coord.), *Concise Encyclopedia of sociolinguistics*. Amsterdam – New York – Oxford – Shannon – Singapore –Tokyo: Elsevier, 16-21.
- Boyadzieva, Ellie. 2014. Theory and Practice in Foreign Language Teaching – Past and Present [Teorie și practică în predarea limbilor străine – Trecut și prezent]. *Journal of Modern Education Review* (4 (10): 776–788.

- Brown, Henry Douglas. 2007. *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy* [*Predarea după principii: o abordare interactivă a pedagogiei limbilor*]. White Plains, NY: Pearson Education.
- Bussman, Hadumod. 2006. *Routledge Dictionary of Language and Linguistics* [*Dicționarul Routledge al limbii și lingvisticii*], translated and edited by Gregory Trauth and Kerstin Kazzazi. London and New York: Taylor & Francis e-Library.
- Cadario, Elisa. 2014. Eclecticism in the “new” foreign language classroom: rethinking practices and developing an awareness of context in teacher training college [Eclectismul orelor de limbi azi: tehnici regândite și dezvoltarea conștientizării contextului în formarea profesorilor de limbi]. În: Banegas, Darío Luis et al. (coord.) *English language teaching in the post-methods era: Selected papers from the 39th FAAPI Conference*. Santiago del Estero: Asociación de Profesores de Inglés de Santiago del Estero, 28–38.
- Celce–Murcia, Marianne. 2014. An Overview of Language Teaching Methods and Approaches [O schiță a abordărilor și metodelor de predare a limbilor străine]. În: Celce–Murcia, Marianne; Brinton, Donna & Snow, Marguerite Ann (coord.) *Teaching English as a second or foreign language* [*Învățarea limbii engleze ca limbă străină sau limbă secundară*]. Boston: Heinle Language Learning, disponibil la https://nlg.cengage.com/assets/downloads/tesfl_9781111351694/chapter_1_9781111351694_p03_lores.pdf, accesat la 01.02.2019.
- Candelier, Michel. 2008. Approches plurielles, didactiques du plurilinguisme: le même et l’autre [Abordări didactice plural ale plurilingvismului: sinele și altul], *Les Cahiers de l’Acedle* (5 (1)).
- Castelloti, Véronique; Coste, Daniel & Duverger, Jean. 2008. *Propositions pour une éducation au plurilinguisme en contexte scolaire* [*Propuneri pentru o educație plurilingvă în context școlar*]. Paris: ADEB.
- Crystal, David. 2008. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* [*Dicționar de lingvistică și fonetică*]. Oxford–Victoria–Malden: Blackwell.
- Dağkiran, İpek. 2015. *Postmethod Pedagogy and Reflective Practice: Current Stance of Turkish EFL Teachers* [*Pedagogia epocii post-metodologice: situația curentă a predării limbilor în Turcia*]. Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent University, disponibil la <http://www.thesis.bilkent.edu.tr/0006997.pdf>, accesat la 12.03.2019.
- Erdei Gyula. 2002. A posztkommunikatív idegennyelv-oktatáshoz [Despre predarea post-comunicativă a limbilor străine]. În: Kárpáti, Eszter & Szücs, Tibor (Eds.), *Nyelvpedagógia*. [*Pedagogia limbilor străine*]. Pécs: Iskolakultúra, 47–52.
- Farr, Marcia & Ball, Arnetha F. 2001. Standard English and Educational Policy [Engleza standard și politicile educaționale]. In Kumaravadivelu, Bala. 1994. The postmethod condition: (E)merging strategies for second/foreign

- language teaching [Epoca post-metodologică: strategii emergente de predare a limbilor străine]. *TESOL Quarterly* (28 (1)): 27–48.
- Kumaravadivelu, Bala. 2001. Toward a postmethod pedagogy [Spre o pedagogie din epoca post-metodologică]. *TESOL Quarterly* (35 (4): 537–560.
- Kumaravadivelu, Bala. 2006. *Understanding Language Teaching: From Method to Postmethod [Înțelegerea predării limbilor: de la metodă la post-metodă]*. Mahwah–New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Larsen-Freeman, Diane. 2000. *Techniques and Principles in Language Teaching [Tehnici și principia în metodică limbilor străine]*, Second Edition. Oxford: Oxford University Press.
- Mangu, Sorina. 2017. Normele limbii române literare. *Convorbiri didactice* (19 (dec.).
- Mesthrie, Rajend (coord.). 2001. *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics [Mică enciclopedie sociolingvistică]*. Amsterdam–New York–Oxford–Shannon–Singapore–Tokyo: Elsevier, 753–756.
- Miclăuș, Nicoleta. 2014. *Creativitate și inovație pentru o educație plurilingvă în Europa*, disponibil la www.toolproject.eu/iasi/conference/55.doc, accesat la 10.05.2019.
- Molina, Gabriel Tejada; Perez Cañado, María Luisa & Agullo, Gloria Luque. 2006. *Current approaches and teaching methods. Bilingual programmes [Abordări și metode de predare curente. Programele bilingve]*. Jaén: University of Jaén, disponibil la <https://www4.ujaen.es/~gluque/Chapter4HANDBOOKDEFINITIVO.pdf>, accesat la 01.03.2024.
- Nunan, David. 1989. *Designing Tasks for the Communicative Classroom [Activități comunicative la orele de limbă]*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nunan, David. 1991. *Language Teaching Methodology: A Textbook for Teachers [Metodică predării limbilor străine: un manual pentru profesori]*. New York: Prentice-Hall.
- Siddiqui, Ozma. 2016. Ineffectiveness of the Communicative Language Teaching approach in language Acquisition in an Arab non-native speaker context [Ineficiența metodei comunicative în însușirea limbii străine în context arab]. *Selected CALR Conference Proceedings* (7), disponibil la <http://web.aou.edu.lb/online-journals/issue-7annex>, accesat la de 01.02.2019.
- Stevens, Peter. 1977. *New Orientations in the Teaching of English [Noi orientări în predarea limbii engleze]*. Oxford: Oxford University Press.
- Swan, Michael. 1985a. A critical look at the Communicative Approach (1) [O privire critică asupra metodei comunicative] (1), *ELT Journal*(39 (1): 2-12.
- Swan, Michael. 1985b. A critical look at the Communicative Approach (2) [O privire critică asupra metodei comunicative] (2), *ELT Journal*(39 (2): 76-87.
- Ur, Penny. 1999. *A course in language teaching [Un curs de predare a limbilor]*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Vizental, Adriana. 2008. *Metodica predării limbii engleze. Strategies of Teaching and Testing English as a Foreign Language*. Iași: Polirom.
- Wardhaugh, Ronald. 2006. *An Introduction to Sociolinguistics* [Introducere în sociolingvistică]. Oxford: Blackwell Publishing.

Alte surse

- Consiliul Europei. Comitetul Director pentru Educație. 2003. „*Studierea limbilor și cetățenia europeană*”. *Cadrul European Comun de Referință pentru limbi : învățare, predare, evaluare*. Traducere coordonată și revizuită de Gheorghe Moldovanu. Strasbourg: DIVIZIUNEA POLITICI LINGVISTICE.

INSTRUMENTE INFORMATICE ÎN ANALIZA CONTRASTIVĂ A TEXTULUI ÎN PROCESUL TRADUCERII

1. Preambul

Prezentată în cadrul conferinței „Translignistica – 5”, care s-a desfășurat sub umbrela tematică intitulată *Medierea lingvistică și culturală după revoluția digitală - provocările secolului 21*, lucrarea noastră își propune a încerca niște căi de răspuns la aceste provocări, din perspectiva trans-disciplinarității (Nicolesco, 2006: 142-166) ca tentativă temerară de depășire sau, mai degrabă, de completare a multi/pluri/interdisciplinarității, pe de o parte, dar și aplicabilitatea posibilelor răspunsuri în procesul traducerii asistate de calculator (CAT) în scop didactic, pe de alta. Prin urmare, după un scurt preambul în care vom identifica unele dintre provocările amintite anterior, prezentăm, sumar, caracteristicile programului *Tropes V 8.2* (versiunea în limba română)¹, bazându-ne pe analiza contrastivă a unui controversat discurs în limba română și traducerea acestuia în maghiară și engleză. Însă, din cauza faptului că o versiune în limba maghiară a programului respectiv nu este încă disponibilă, acest demers se dovedește a fi puțin mai complicat, necesitând și o analiză prin metoda clasică a traducerilor discursului transcris. Astfel, devine semnificativă și o comparație din punctul de vedere al acurateții celor două tipuri de analiză, cea automată și cea efectuată de o persoană umană².

În ceea ce privește metodologia, lucrarea de față uzează, pe lângă elementele descriptive structuraliste, analitice și comparative, de instrumente statistice dar și de hermeneutica discursului, încercuirea acestuia fiind realizată în vederea identificării reperelor de adâncime care dau structura textului, structură pe baza căreia se edifică, prin prisma intenționalității, comprehensiunea, mai mult sau mai puțin adecvată a acestuia, încercând a acoperi, astfel, aspecte relevante în procesul traducerii.

-
- 1 Există cinci versiuni ale programului dezvoltate de Semantic Knowledge, pe lângă cea în limba română fiind disponibile, până la această dată, versiunile în engleză (*V 8.4*) franceză, spaniolă (*Zoom V.7*) și portugheză.
 - 2 Textul reprezintă transcrierea unui discurs analizat deja de noi din perspectivă pragma-semantică, într-o altă lucrare (Suciu, 2018: 95-104).

Primul pas logic, atât în *logica terțului exclus* cât și în cea a *terțului tainic inclus*³, este identificarea acestor provocări ale secolului XXI, de după revoluția digitală. Cea mai simplă ar fi aceea de a face față unei „banale”⁴ pene de curent, în contextul în care această „revoluție digitală” creează un tip de dependență care ne-a pus, iată, în situația de a învăța copii de gimnaziu să scrie cursiv de mână, din cauza faptului că, în Canada, de exemplu, tot procesul din învățământul primar se desfășoară pe suport electronic (Pantazi, 2013). Lăsând la o parte implicațiile psiho-somatice⁵, filosofice sau chiar teologice ale acestui fapt, subliniem doar aparent paradoxalul efect al asaltului imagistic la care este expus „omul nou” al zilei de azi, asalt imagistic ce privează ființa umană de una dintre calitățile sale definitorii, imaginația⁶.

Acum, făcând nițel pe avocatul diavolului, am putea invoca vechiul proverb chinezesc care spune că „o imagine face cât o mie de cuvinte”. Însă... cu măsură! Imaginea folosită de noi în ilustrarea acestei prime provocări a fost, de fapt, o non-imagine: *Black*, de Mark Rothko⁷. Prin absurd, imaginați-vă o pană de cu-

-
- 3 Prima sintagmă reprezintă principiul aristotelian al non-contradicției (A nu poate fi egal cu non-A), pe când cea de-a doua, baza transdisciplinarității nicolesciene pornite din filosofia lui Ștefan Lupașcu, încearcă a-l depăși: „nivelurile de Realitate limpezesc tocmai axioma terțului inclus (există un al treilea termen T care este totodată A și non-A), responsabilă de tăcerea stingheră ce a însoțit (și n-a părăsit încă pe de-a-ntregul) o concepție revoluționară despre lume. Într-adevăr, tensiunea contradictorie iscată la un nivel distinct de Realitate, A și non-A, undă și corpusculul se proiectează într-o relație dinamică non-contradictorie, cuanta, sau starea T, manifestă la un alt nivel de Realitate. Nici actuală, nici potențială, după cum o spune Ștefan Lupașcu însuși, această stare indică nu numai surmontarea binarității ce asasinează transcendența, ci și posibilitatea de restructurare a infinitei multiplicități a realului pornind de la doar trei cuante logice: A, P și T (actualizare, potențializare, terț inclus). După cum exemplar semnaleză Basarab Nicolescu, consecințele epistemologice ale concepției lui Ștefan Lupașcu se întâlnesc cu acelea ale lui Kurt Gödel despre unitatea deschisă; apofatismul logic și matematic, în tainică rezonanță cu apofatismul mistic și artistic, re-instituie dialogul dintre Subiect și Obiect, marcând «fuziunea între cunoaștere și știință»” (Crăciunescu, 2009: 86).
- 4 Aici poate intra și efectul unei bombe cu puls electro-magnetic, ca element al războiului asimetric modern.
- 5 „Elevii de clasa I care au învățat să scrie cursiv au primit punctaje mai mari la citirea cuvintelor și la pronunțarea pe litere decât un grup de referință care a învățat să scrie în format electronic. O posibilă explicație este reprezentată de continuitatea mișcării în scrierea cursivă, comparativ cu atenția acordată fiecărei litere în parte în cazul scrierii în format electronic. Liniaritatea continuă în scrierea cursivă oferă feedback kinestezic despre forma cuvintelor în întregul lor, ceea ce nu se întâmplă în cazul scrierii în format electronic” (Early et al., 1976: 67–74), traducerea noastră, S.S.G.
- 6 Deși am putea găsi ilustrări din orice domeniu al vieții noastre cotidiene actuale, alegem un exemplu extrem, așa cum este cazul pornografiei, o industrie extrem de prolifică, ce creează un anumit tip de dependență cauzatoare de „mutilarea” psiho-motorie a omului ce nu mai are loc pentru subtilele emoții ale iubirii, fie ea anticipată, trăită sau retrăită prin imaginație. Servit imagistic, direct și explicit, omul de azi a ajuns, deja, în situația imaginată poetic și plasmuită de către Nichita Stănescu într-unul din poemele sale: „Ai grijă, luptătorule, nu-ți pierde/ ochiul./ pentru că vor aduce și-ți vor așeza/ în orbită un zeu/ și el va sta acolo, împietrit, iar noi/ ne vom mișca sufletele slăvindu-l.../ Și chiar și tu îți vei urni sufletul/ slăvindu-l ca pe străini” (Stănescu, 1966: 89).
- 7 <https://www.tate.org.uk/whats-on/tate-modern/exhibition/rothko/rothko-room-guide/room-6-black-form-paintings>

rent (*blackout*) și situația în care puteți să ajungeți în cazul în care, în cadrul unei conferințe importante, aveți de făcut o prezentare în Power Point a unei lucrări la care, ucigând un anumit număr de neuroni, ați „transpirat sânge”⁸, ca să traducem cuvânt cu cuvânt o expresie din limba maghiară! Prin urmare, ia să prezintăm noi, fără suportul electronic la care am asudat câteva zile, o lucrare despre instrumente informatice în traducerea discursului prin analiza contrastivă! Mda!

2. Instrumente de lucru

2.1. Lingvistica contrastivă

Lăsând gluma la o parte, cu sămânța ei de adevăr cu tot, trecem la suportul teoretic al lucrării de față, încercând a releva câte ceva din aspectele de bază ale lingvisticii contrastive, în primă instanță, apoi ale instrumentelor informatice moderne cu ajutorul cărora traducătorul, și nu numai el, se străduiește a reda înțelesuri dintr-o limbă într-alta⁹. Astfel, considerăm necesar a preciza faptul că, din multitudinea de titlaturi¹⁰, o denumire mai completă a domeniului lingvistic amintit, conform lui Richard Sârbu, ar fi „Lingvistică confruntativă” (Sârbu, 2010: 271-285), deoarece aceasta ar lua în considerare atât contrastele dintre limbile puse în comparație, cât și analogiile acestora, toate în cadrul mai larg al ramurilor lingvistice bazate pe comparare, cadru completat de lingvistica comparativ-istorică și cea tipologică. Studiul contrastiv al unui discurs, cum este cazul lucrării de față, poate releva elementele ce stau la baza teoriilor comunicațional-cognitive din cadrul lingvisticii, teorii ce leagă, prin interdependență, limba, ca instrument, ca sistem de comunicare, cu rol în disocierea fluxului informațional și reprezentarea acestuia prin intermediul unor unități informaționale cu volum și conținut diferit, de gândire, ca proces permanent generator de idei, fundamentat pe prelucrarea și interpretarea informației dobândite pe diverse canale (Oglindă, 2013: 88-93).

8 Intenționat am evitat echivalarea expresiei, tocmai pentru a sublinia inadecvarea tipului de traducere literală.

9 Folosim această prepoziție din vocabularul limbii române (care, după spusele lui Noica, i-ar fi lipsit lui Hegel) deoarece ea indică atât direcția și procesul ajungerii în spre scopul urmărit, cât și existența, în, modul de a fi în, într-un spațiu pe care, parafrazându-l pe Pascal, nu l-ai fi căutat dacă nu l-ai fi găsit deja: „Întru înseamnă și în spre și în; așadar spune, nici înăuntru, nici în afară, și una și alta; este un fel de a nu fi în, înțeles ca a fi în; sau, mai degrabă, un a nu fi în, înțeles ca un a fi în; sau, mai degrabă, un a fi în, înțeles ca un a deveni în. Ca atare, el indică deopotrivă faptul de a sta și de a se mișca în, o odihnă care e și neodihnă, după cum exprimă o deschidere către o lume închisă, măcar determinată, ori, sub un alt unghi, o căutare în sîmul a ceva dinainte găsit” (Noica, 1987: 27).

10 Lingvistică contrastivă (kontrastive Sprachwissenschaft), kontrastive Linguistic, (după engl. contrastive linguistics), lingvistică comparativă (komparatistische Linguistik, komparative Linguistik), gramatică confruntativă (konfrontative Grammatik), gramatică contrastivă (kontrastive Grammatik), analiză contrastivă (kontrastive Analyse).

Pornind de la von Humboldt, cel care vedea limba ca pe o expresie spirituală a unei națiuni, trecând prin versiunile tare/slabă ale teoriei relativității lingvistice, cunoscute ca teoria Sapir-Worf, conform căreia limba structurează gândirea, ajungem la glosematica Hjelmsleviană, un fel de „pitic urcat pe umerii uriașului” Saussure – dacă ne este îngăduită o imagine livrescă pornită dintr-o remarcă a lui Ion Coja – pentru a ilustra felul în care funcționează relația gândire-limbă. Hjelmslev afirmă:

O expresie nu e expresie decât dacă e expresia unui conținut și un conținut nu e conținut decât dacă e conținutul unei expresii. De asemenea e imposibil, dacă nu le izolăm în mod artificial, să existe un conținut fără expresie sau o expresie fără conținut. Dacă gândim fără să vorbim, gândirea nu-i un conținut lingvistic și nu este funcțivul unei funcții semiotice. Dacă vorbim fără să gândim, producând serii de sunete nelegate de nici un sens, nu se obține nici o expresie lingvistică, nici funcția unei funcții a semnului (Hjelmslev, în Wald, 1997: 154-169).

Am ținut să amintim aceste elemente de glosematică deoarece fiecare limbă structurează în forme diferite aceeași substanță din planul conținutului (plere-matic, după Hjelmslev), la fel cum se întâmplă în planul expresiei (cenematic). Unul dintre exemplele pe care îl dă lingvistul danez este cel al cuvântului galez „glas”, care acoperă o plajă a culorilor pentru care alte limbi, printre care și a noastră, are trei lexeme distincte: verde, albastru și gri.

Cu alte cuvinte, analiza contrastivă este o metodă a lingvisticii contrastiv-tipologice, presupunând punerea față în față a două limbi, fie și doar printr-un text în original și traducerea acestuia într-o limbă țintă, compararea realizându-se din perspectiva diferențelor sistematice. În acest fel, se folosesc operații de echivalență, urmărindu-se aspectul semantic, cel formal și metalimbajul. În analiza contrastivă, textul sursă reprezintă locul unde se întâlnesc teoria traducerii și achiziția limbilor străine, în primul caz textul inițial fiind unul actualizat, pe când în cel de-al doilea acesta este unul latent. Dintre diferențele sistematice analizate astfel amintim genurile substantivelor, diatezele verbelor, tranzitivitatea, ordinea diferită a constituenților grupului nominal, diferențele de gen la persoana a III-a (sau lipsa acestora, cum este cazul limbii maghiare) etc. Alte tipuri de diferențe, mai complexe, se regăsesc în cazul ambiguităților unităților lexicale din limba sursă, al cadrului sintactic în care se găsesc heteronimele și chiar al emfazei.

Conform lingvisticii contrastive, este de neconceput faptul ca o resursă atât de valoroasă precum limba maternă să fie lăsată în afara procesului de achiziționare a unei limbi străine, de exemplu (ideea se aplică și în cazul traducerii, bineînțeles), pentru că relevarea divergențelor/convergențelor rezultate din compararea limbilor sursă și țintă poate da o motivație în plus celui care învață o limbă străină sau traduce un text, deoarece în conștiința noastră

se păstrează schema primară, obișnuită, a limbii materne ori a unei alte limbi cu care se realizează confruntarea și cu care, vrând-nevrând, se compară faptele din limba studiată, proiectându-le prin rețeaua obișnuită de noțiuni (Gak apud Sârbu, 2010: 273).

În ceea ce privește metodele de analiză contrastivă, Richard Sârbu identifică două, ambele permițând

*o examinare mai profundă a particularităților limbilor decât studierea separată a acestora, ele urmărind în egală măsură același scop: **relevarea izomorfismului faptelor de limbă alomorfe** (Sârbu, 2010: 274).*

Prima dintre ele este numită uni-direcțională, caracterizându-se prin descrierea unei limbi „în oglinda” alteia, fără a se apela la ajutorul metalimbajului. Cea de-a doua este bi-direcțională, compararea celor două limbi realizându-se prin intermediul unui „numitor comun”, care poate fi chiar una dintre limbile confruntate (semasiologic), un metalimbaj elaborat inductiv pe baza uneia dintre limbile confruntate și care ar conține totalitatea sensurilor realizate în cel puțin una dintre limbile aflate în comparare sau, în cel de-al treilea caz, chiar o limbă abstractă etalon, care să aibă categoriile formale și de sens stabilite deductiv. În analiza noastră vom folosi, evident, cea de-a doua metodă, având în vedere faptul că utilizăm un program informatic realizat tocmai pentru a se identifica anumite caracteristici generale ale unui text, cum ar fi pozițiile (subiect/obiect) sau ponderea claselor echivalente în economia comunicării.

2.2. Tropes V 8

Trecând la programul informatic folosit de noi în lucrarea de față, amintim că *Tropes* dezvoltat de Semantic Knowledge, se bazează pe analiza cognitiv-discursivă și realizează decuparea automată a textului în propoziții, clasificarea semantică a cuvintelor utile, identificarea referințelor nodale (clasele paradigmatic de substantive), precum și obținerea unui model propozițional simplificat din perspectivă formală, reprezentând structura fundamentală de semnificare, ajutându-ne, astfel, în accelerarea ritmului și mărirea capacității de citire a unui text, în analiza de adâncime a acestuia, în extragerea informației semnificative, precum și în clasificarea și structurarea automată a informației. Pe scurt, odată găsită unitatea semnificativă de bază (frază), clasifică referințele găsite (substantivele purtătoare de informație) în clase semantice. Programul se sprijină pe rețele semantice cu dezvoltări speciale (ierarhice, echivalente) și poate trata ambiguitățile semantice, prin calcularea probabilității de existență a unui anumit sens într-un context particular. După Dan Caragea, schema de funcționare a soft-ului, împreună cu domeniile de interes se prezintă în felul următor:

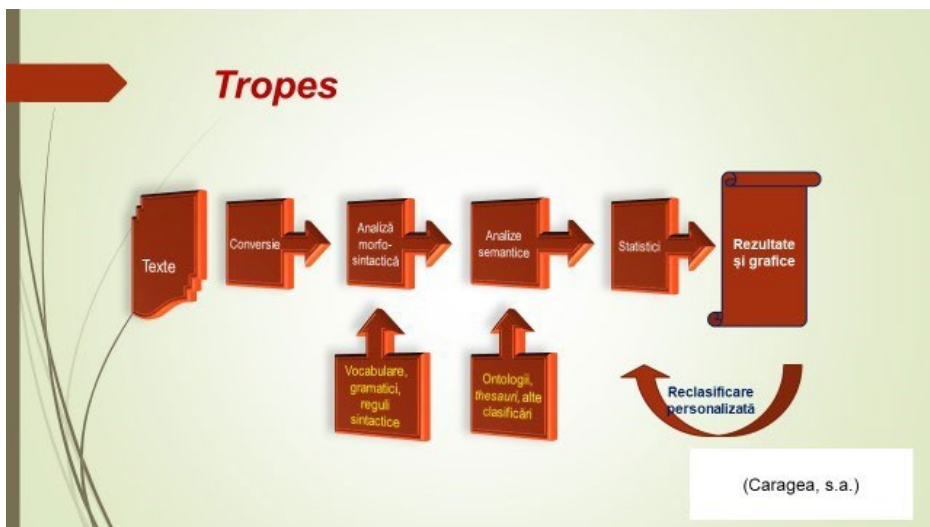

Figura 1. Tropes

Pe de altă parte, însă, analiza unui discurs așa cum este cazul textului pe care se bazează lucrarea de față, necesită transcrierea acestuia cu semnele de punctuație aferente, deoarece, în lipsa acestora, programul nu are capacitatea de a segmenta corespunzător propozițiile, fapt ce poate duce la alterarea rezultatului analizei. Partea bună e că, dacă dispunem de suficient timp, cadrul anaforic poate fi determinat foarte precis prin substituirea fiecărui pronume personal cu numele persoanei pe care acesta o indică. Procesul analitic începe cu o verificare generală a textului, se continuă cu segmentarea acestuia conform enunțurilor fiecărui participant la discurs și compararea rezultatelor obținute. Răspunsurile ne pot indica, printre altele, gradul în care fiecare participant la discuție a vorbit despre aceeași temă, dacă aceștia au fost subiect/obiect al acțiunii, frecvența co-ocurenței referenților (indicată prin grafice relaționale, scenarii, ponderea relaționării etc.), tipuri de acțiune, relevate prin analiza categoriilor verbale (clase de cuvinte, stiluri și locații), toate propozițiile segmentate permițând evidențierea principalilor protagoniști, a tematicii, subliniindu-se, astfel, cele mai importante caracteristici ale textului analizat.

Există și lipsuri, bineînțeles, cea mai deranjantă fiind necesitatea importării documentului de prelucrat din ediția 97-2000 a programului Microsoft Word, în cazul în care nu se dorește căutarea și instalarea unor drivere specifice pentru ca programul să poată lucra și cu alte tipuri de documente. De asemenea, la capitolul minusuri poate fi încadrat și faptul că rezultatele și comenzile programului ce prelucrează documente în limba română sunt tot în limba engleză, operarea acestuia necesitând o bună stăpânire a terminologiei lingvistice din ambele

limbi. În plus, transcrierea discursurilor orale trebuie efectuată cu introducerea manuală a semnelor de punctuație, în lipsa cărora programul nu poate segmenta corespunzător frazele relevante, rezultatele obținute fără această operație devenind irelevante.

3. Textul sursă

În primul rând trebuie subliniat faptul că fragmentul de discurs folosit ca suport al acestei lucrări a fost extras și transcris din contextul unei emisiuni televizate, aceasta fiind, dacă folosim cadrele discursului în viziunea lui Eugen Coșeriu (1999), o *situație* canonică de comunicare, *imediată* cu accente *nemediate* datorate ambiguității, mai mult sau mai puțin intenționate, dintr-o *sferă* incluzând *zona* limbii române, ce include terminologia și chiar argoul politic, pe de o parte, dar și *domeniul* contextual politico-administrativ, cu semnificații specifice și *mediul* reliefat de cuvintele utilizate, pe de alta, toate acestea cuprinse în *universul* discursului politic.

- Domnu'... u... um..., Rareș Bogdan, fără a minimaliza sau a ignora subiectul, eu cred că nici prea multă importanță nu trebuie să le dăm, fiindcă, părerea mea este că asta va fi anul ăsta: o încercare d'asta de băț prin gard, ca noi să sărim la ei, ca ei să aibă de ce să sară'napoi la noi, ș'asa mai departe... și din anul Centenarului să devină anul lăturilor cu vecinii. Ă, cele trei mari partide de care spuneți, mari cu ghilimele, haideti dom'le, că sunt acolo pă la ei pân' curte! Nu trebuie ignorați, nu trebuie nici tratată cu... cu... foarte superfluu problema, dar, atâta timp cât vorbiți cu mine ca și Prim Ministru, eu voi avea aceeași atitudine ca și atunci când au încercat să ridice un steag, la nu știu ce zi, când eu am transmis foarte clar că dacă steagul ăla flutură în vânt, toți cei responsabili de acolo flutură și ei lângă steag și că dacă vor să-l expună, vor găsi ei o sală unde să-l pună, sub o sticlă, dacă sunt sau manifestări muzeale. Și poziția asta o voi avea în continuare, domnule Rareș Bogdan (Tudose, 2018a).

Lăsând la o parte implicațiile pragma-semantice ale textului de mai sus, pe care, laolaltă cu cele traductologice, jurnalistice și politico-administrative le-am dezbătut într-o lucrare anterioară (Suciu, 2017: 95-104), vom încerca să relevăm în lucrarea de față modul în care analiza contrastiv-confruntativă, conjugată cu performanțele unui program informatic, ajută, sau nu, la ameliorarea rezultatelor procesului de traducere asistată de calculator (CAT). Textul respectiv a reprezentat o temă de seminar pentru un grup de 50 de studenți bilingvi de etnie maghiară de la specializarea Traducere-Interpretare, aceștia avându-l de tradus în limbile română și engleză.

4. Analiza contrastivă a textului sursă

Conform răspunsului primit după introducerea în programul *Tropes V 8.2* a transcrierii fragmentului de discurs folosit ca text sursă în analiza de față, acesta este un text mai degrabă argumentativ, din perspectiva stilului, cu o localizare a acțiunii în zona realului, implicând un actant ce se exprimă autoreferențial, cu tendințe nesemnificative, având unsprezece segmente caracteristice și fiind structurat în două episoade distincte. În ceea ce privește traducerea acestuia în engleză (*Tropes V 8.4*), datele sunt aproape identice, în cazul traducerilor reușite, programul identificând, însă, doar zece segmente caracteristice.

Ceea ce este interesant, însă, unul din câmpurile de referință, și anume cel reprezentat grafic ca „situație” în funcție de „dată și cronologie”, este tocmai secțiunea unde majoritatea traducerilor efectuate de către studenți sunt deficitare, fapt remarcat de noi pe parcursul evaluării traducerilor acestora. Este vorba de cele trei fraze ce se referă la anul Centenarului, greșelile constând în faptul că majoritatea traducerilor, atât în maghiară cât și în engleză, omit echivalarea substantivului cu funcție de atribut în cazul genitiv „lăturilor”, probabil din cauza neînțelegerii sensului acestuia, în lipsa unui vocabular adecvat, pe de o parte, dar și datorită faptului că acolo există o elipsă. Exprimarea destul de neglijentă pentru un demnitar al statului, lasă loc de interpretare deplasată, pe de o parte, dar și o posibilitate mărită de a se greși echivalarea corectă în cazul traducerilor.

Astfel, fraza „(...) și din anul Centenarului să devină anul lăturilor cu vecinii” este tradusă, de exemplu, cu „és hogy a Centenáriumi év a szomszédok évévé váljon” sau „and to make the Centenary year the year of the neighbors”, ca să subliniem două dintre cele mai nefericite exemple de traducere. Ambele scapă din vedere sensul substantivului amintit, fiind scuizabile, însă, datorită acelei elipse ce apare în comunicarea directă, dar care sare în ochi la transcrierea textului. Graficul oferit de program pentru câmpul referențial amintit este următorul:

Figura 2. Câmpul referențial

Un alt aspect semnificativ este acela privind buna credință a traducătorului, intenționalitatea vorbitorului fiind bine sesizată și relevată în marea majoritate

a traducerilor efectuate de către studenți, spre deosebire de marea majoritate a jurnaliștilor maghiari care au tradus și au transmis în mass-media, tendențios, o anumită metaforă, destul de neglijent exprimată de către autorul discursului, fapt ce a dus la o escaladare a exprimărilor neadecvate în plan politic și social între reprezentanții celor două popoare, fenomen dezbătut mai pe larg, din mai multe puncte de vedere, în lucrarea noastră amintită anterior. Pe scurt, lăsând la o parte exprimarea cel puțin neadecvată pentru un demnitar de rang înalt al statului, intenționalitatea autorului discursului se realizează prin propoziții performative ce dau sensul corect al verbului „a flutura”, folosit metaforic. Cu toate acestea, programul nu este capabil să detecteze elementele de pragmatică ale discursului, fapt pentru care la capitolul verbe performative graficele nu redau nimic.

Revenind la cauzele traducerii neadecvate, dintre care am amintit deja lipsa unui vocabular cuprinzător în bagajele de cunoștințe ale studenților noștri, în cazul de față, lipsă la care se adaugă superficialitatea caracteristică zilelor noastre, exacerbată de democratizarea scrisului¹¹, folosirea permanentă a expresiilor argotice și colocviale, a calcurilor, a anglicismelor etc., supunem atenției lucrarea doamnei Mária Tódor, care „își propune să readucă în atenție, dintr-o perspectivă pînă acum mai puțin abordată, problematica individului bilingv aflat sub impactul modelator al globalizării”, care „încearcă să ofere o abordare integrată asupra unei configurații specifice de bilingvism” (Tódor, 2015). Printre altele, apelând la o bibliografie cuprinzătoare, cercetătoarea face și inventarul interferențelor fonetice, grafice, de nivel suprasegmental, morfo/lexico-semantice și chiar stilistice (cu care ne-am întâlnit și noi, de-a lungul anilor de predare la toate nivelurile din învățământul românesc), dintre care le amintește pe cele mai frecvente în cazul vorbitorilor maghiari de limbă română, cum ar fi greșeli de acord, de folosire a pronumelui personal și reflexiv, a prepoziției, greșeli de accent, pronunție și, nu în ultimul rând, greșeli lexico-semantice.

5. Concluzii

Ajunși la finalul lucrării de față, putem afirma că rezultatele cercetării noastre sunt încă departe de a fi relevante, având în vedere punctul de plecare și țelul destul de îndrăzneț exprimat în incipitul articolului. Îmbucurător ar fi faptul că se lasă deschisă calea spre o nouă abordare a temei, în care să se pună mai mult accentul pe aspectul practic, prin aplecarea exhaustivă asupra analizei datelor obținute din introducerea traducerilor în programul *Tropes*. Totuși, câteva scurte concluzii se pot formula și din cele parcurse pînă în acest moment.

Astfel, se poate observa că folosirea programului este destul de greoaie, având în vedere lipsurile amintite anterior, cu toate că acesta poate deveni un

11 Vezi opinia lui Umberto Eco privind imbecilul cu acces la un mijloc de transmitere în masă a informației.

instrument util în analiza contrastivă, prin metoda bi-direcțională (Sârbu, 2010), atât în etapa pre-traducerii, cât și în cea a evaluării acesteia, prin indicarea structurii pe care se fundamentează textul analizat, a episoadelor distincte în care acționează subiecții și obiectul discursului (important și în procesul segmentării textului introdus în programele CAT), a claselor verbale și conectorilor ce dau caracteristicile acestuia etc.

Mergând puțin mai departe, am văzut cum unul dintre „episoadele” cheie ale textului, conform segmentării efectuate de către program, a coincis cu unul dintre „nodurile” problematice ale traducerilor efectuate de către studenți, fapt ce subliniază gradul de acuratețe al programului *Tropes* în ceea ce privește identificarea elementelor determinante din structura de adâncime a acestuia și redarea lor prin reprezentarea cuvintelor aferente în diferite tipuri de grafice. De asemenea, deși programul nu a detectat verbe performative în secțiunea afectată procentajului claselor de cuvinte în economia textului, am observat că există, totuși, propoziții performative conforme cu intenționalitatea discursului, doar că acestea se realizează cu mijloacele pragmatice ale comunicării, prea subtile pentru ca un program informatic să le detecteze vreodată¹².

Bibliografie

- Early, George *Het al.* 1976. Cursive handwriting, reading, and spelling achievement [Achiziționarea competențelor scrierii cursive, ale cititului, ortoepiei și ortografiei]. *Academic Therapy* (12(1): 67-74.
- Caragea, Dan. (s.a.). *Analiza automată a discursului științific. Teorie, programe, aplicații*, disponibil la <http://www.ecs-univ.ro/UserFiles/File/wp5/Modulul%205.pdf>, accesat la 29.05.2019.
- Coșeriu, Eugeniu. 1999. Determinare și cadru. Două probleme ale unei lingvistici *a vorbirii*, 1955-1956, (traducere de Constantin Dominte), *Forum*, 478-480.
- Crăciunescu, Pompiliu. 2009. Terțul ascuns, *Convorbiri literare* (9(sept.)). Iași, disponibil la <http://www.it4s.ro/Tertul.pdf>, accesat la 15.02.2020.
- Nicolesco, Basarab. 2006. Transdisciplinarity – Past, Present and Future [Transdisciplinaritate – Trecut, prezent și viitor]. În: Bertus Haverkort & Coen Reijntjes. *Moving Worldviews - Reshaping Sciences, Policies and Practices for Endogenous Sustainable Development*. Holland: COMPAS Editions, disponibil la <http://www.compasnet.org/blog/wp-content/uploads/2011/03/movingworldviews/movingworldviews.pdf>, accesat la 05.02.2020.
- Noica, Constantin. 1997. *Cuvînt împreună despre rostirea românească*. București. Editura Eminescu.

12 Vezi exemplul clasic de ilustrare a pragmaticii lingvistice cu ajutorul imaginii unui robot ce-și detașează o mână atunci când îi este solicitată „o mână de ajutor”.

- Oglindă, Emilia. 2013. Aspecte ale analizei contrastive din perspectiva lingvisticii cognitive și funcționale, *Limba română* (12(23): 105-113.
- Sârbu, Richard. 2010. Repere ale analizei contrastive orientate uni- și bidirecțional, *Analele Universității din Timișoara*, XLVIII. Timișoara: Editura Universității de Vest: 272-285.
- Suciu, Sorin Gheorghe. 2018. Intenționalitate și scop în traducerea unui discurs politic. În: Boldea, Iulian (coord.). *The Challenges of Communication, Contexts and Strategies in the World of Globalism - The Proceedings of the International Conference Communication, Context, Interdisciplinarity*. 5th Edition. Târgu-Mureș: Editura Arhipelag XXI Press: 95-104.
- Tóodor Erika-Mária. 2015. Interdependențele conduitei bilingve. Profilul psihosociolingvistic al bilingvismului maghiar-român, *Diacronia* (2). Iași. Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

Surse primare

- Stănescu, Nichita. 1966. *11 elegii*. București: Editura Tineretului.
- Wald, Lucia (ed.). 1997. *Antologie de texte de lingvistică structurală*. București: Editura Universității.

Alte surse

- Pantazi, Raluca. 2013. Mai are rost sa iti inveti copilul sa scrie de mana?, *HotNews.ro*, disponibil la <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-14301242-mai-are-rost-iti-inveta-copilul-scrie-mana-45-state-din-america-scrisul-mana-de-veni-anul-viitor-materie-optionala-scoli.htm>, accesat la 15.02.2020).
- Tudose, Mihai. 2018a. Intervenție la *Realitatea.net*. 10.01.2018, disponibil la https://www.realitatea.net/premierul-tudose-pune-piciorul-in-prag-in-subiectul-autonomiei-maghiarilor_2131317.html, accesat la 17.08.2018.
- Tudose, Mihai. 2018b. A székelyek a zászlóik mellett fognak lógni. *Transindex. A napos oldal*, 11.01.2018. disponibil la <http://itthon.transindex.ro/?hir=50116>, accesat la 08.02.2020.

TRANSDISCIPLINARITATEA – CALE ÎNTRU EVITAREA ANEANTIZĂRII LUMII PRIN ATOMIZARE

1. Preambul

Deunăzi, discutând colegial într-un mediu academic relaxat¹, am aflat despre un cadru medical care-și îndruma odrasla-ntr-a urma cariera medicală, evident, deoarece științele umaniste, deși atrăgătoare prin latura spirituală², ar fi limitative din perspectiva avansării înainte în carieră³. Faptul acesta, aparent banal, ne duce, printre altele, cu gândul la semisegregarea pe criterii de „aparținător al științelor slabe” vs. „aparținător al științelor tari” din interiorul mediului academic, cu toate implicațiile de care suntem cu toții conștienți, fie că vrem, fie că nu, având în vedere mercantilismul lumii actuale. O simplă aruncare a privirii pe sigla facultății⁴ noastre evidențiază acest fapt. Această semisegregare este, de fapt, baza găunoasă a scientismului ca doctrină, nu a științei, însă, ci a epistemologiei, ramură a filosofiei, după cum subliniază și J. P. Moreland, în articolul *The Ironies of Strong and Weak Scientism* (2018). Însă, dacă e să dăm Cezarului ce e al Cezarului, trebuie să recunoaștem că metodologia științelor așa-zis tari este una mai unitară, pretându-se mai bine abordărilor multi/pluri/interdisciplinare, fie și doar dacă ne gândim că unele teorii socio-economice au devenit deja, de mult, ideologii. De altfel, Jean Piaget, cel care a lansat termenul *transdisciplinaritate*, atenționează că:

a extrage un concept din contextul în care el a luat naștere, a-l articula cu altele provenind din alte terenuri nu este o operațiune inocentă (Piaget apud Grawitz, 2001: 342).

- 1 Adică într-o pauză cu niscăi colege la locul de muncă. După cum se observă, încercăm o abordare mai relaxată și mai colorată a temei, doar din perspectiva limbajului, însă, deoarece prezentarea noastră este una cât se poate de serioasă.
- 2 Și aici am simțit un oftat adânc redat în povestirea colegei, oftat ce semnifică ruptura interioară care înăbușă înclinația vocațională prin alegerea „pâinii celei de toate zilele” în detrimentul „pâinii întru Ființă”.
- 3 Exprimarea pleonastică e ironic intenționată.
- 4 Universitatea Sapientia, Facultatea de Științe Tehnice și Umaniste din Târgu-Mureș.

El menționează că abordarea interdisciplinară funcționează mai bine în munca de teren decât în planul abstract.

Așadar, schimbând oarecum perspectiva, amintim că fizicianul Basarab Nicolescu, promotorul actual cel mai vizibil al transdisciplinarității, afirmă cu tărie că umanitatea nu mai poate respira liber într-o cultură schizofrenică, așa cum este ea astăzi, pornind de la ruptura dintre așa-zisa „cultură științifică” și cea „umanistă”, plecată din perioada Renașterii. Dacă ne gândim la faptul că universitățile moderne s-au desprins din sânul moscheilor nord africane și al mănăstirilor apusene, putem înțelege mai bine demersul întru transdisciplinaritate al lui Nicolescu, cel care spunea că „dacă știința și religia vor accepta să dialogheze, atunci orbul va vedea și surdul va auzi” (Nicolescu, 2010). Pe de altă parte, să ne amintim și de Nikolai Berdiaev, cel care, la rândul său, spunea:

Cultura e legată de cult; ea se dezvoltă pornind din cultul religios; ea e rezultatul diferențierii și a extensiunii cultului. Cugetarea filosofică, cunoașterea științifică, arhitectura, pictura, sculptura, muzica, poezia și morală, – totul e cuprins în cultul Bisericii, organic și integral, sub o formă încă nediferențiată. Cultura e legată de cultul strămoșilor și de tradiție. Ea e plină de un simbolism sacru; ea poartă în sine semnele și imaginile unei realități de ordin spiritual (Berdiaev apud Crainic, 1929: 8).

Ca fapt divers, asta-mi aduce aminte de o discuție avută cu o cunoștință, care, inginer fiind, se și mă întreba dacă el ar fi au ba intelectual... De aici, saltul la Roger Caillois se cere făcut, pentru a aminti cum vedea el schizofrenicul, dacă e să trecem imaginea în planul orizontal. Astfel, Caillois pune ca epigraf la *Le Procès Intellectuel de l'Art* vorbele unui bătrân atins de această boală:

Ia te uită la trandafirii ăștia, nevastă-mea i-ar fi găsit frumosi; pentru mine nu-s decât o grămadă de frunze, de petale, de spini și de tulpini (Caillois apud Fundoianu, 1980: 609).

Benjamin Fondane, completându-l, trasează liniile de forță ale tipului uman al schizofrenicului, și anume:

acela care nutrește dezgust și ură față de existență, persecutînd-o cu înversurare în numele unei gândiri golite de orice conținut sensibil și numite Spirit – tip intelectual atît de răspîndit în epoca noastră, încît s-ar părea că ea însăși l-a inventat (Fundoianu, 1980: 611).

L-am amintit aici pe Fondane deoarece Nicolescu își fundamentează conceptul de transdisciplinaritate pe existența *terțului tainic inclus* pornind de la discuțiile dintre Ștefan Lupașcu, Benjamin Fondane și Emil Cioran (Nicolescu, 2009).

2. Metodologia

Întrebat fiind, la finalul prezentării lucrării în cadrul conferinței „Trans-Linguistica VI”, din 2022, „dar ce e această transdisciplinaritate?” am replicat, mai în glumă, mai în serios, că dacă aș ști aș răspunde. Însă, având în vedere că există un „război al definițiilor”, dus de somități în domeniul epistemologiei, nu putem decât să dăm niște exemple de gândire transdisciplinară, exemple ce se vor constitui ca dale ale unui drum pe care, pășind fiecare dintre noi, se va construi sub pașii noștri, asemenea hermeneuticii părintelui Andrei Scrima, definită de către Horia Roman Patapievici drept „tehnica stilului de insolitare”. Astfel, în logica *terțului tainic inclus*, care nu contrazice acel *tertium non datur* al logicii formale occidentale, putem să ni-l imaginăm pe Pascal și revelația sa atunci când, printre cifrele și simbolurile matematicii, l-a văzut pe Dumnezeu. Fizica cuantică, de altfel, ne dezvăluie prezența unui observator, aparent extern, care poate influența un experiment, fie el cel cu *pisica lui Schrodinger* sau *demonul lui Maxwell*. Ideea este că, în lume, cuanta leagă totul, totul devenind cuantificabil. De altfel, cuvântul românesc „lume”⁵ vine, etimologic, din latinescul „lumen”, adică „lumină”, fapt care e în perfectă concordanță cu postulatele fizicii cuantice, care, pe scurt, spun că totul e lumină⁶. Astfel, este cel puțin de dorit o cale întru depășirea stadiului epistemologic al interdisciplinarității atomizante printr-o nouă metodologie unificatoare, care să dea, să redea, mai exact, sensul Științei⁷ care s-a pierdut de adevărul ultim, Adevărul.

Amintind viziunea lui Werner Heisenberg asupra situației Subiect-Obiect în cadrul Științei contemporane, Nicolescu afirmă că problema fundamentală a Științei constă în eliminarea arbitrară a interacțiunii dintre Subiect și Obiect, în separarea rigidă a lor, a realității obiective de cea subiectivă, deoarece, dacă se elimină această nejustificată prezumpție, disciplinele devin, inevitabil, legate una de alta.

5 Ciorănescu, 1958-1966, disponibil la <https://dexonline.ro/definitie/lume/definitii>, accesat la 14.06.2023.

6 Și cu cele biblice, de fapt: „Și a zis Dumnezeu: «Să fie lumină!» Și a fost lumină” (*Geneza* 1, 3).

7 Un fapt interesant, și din perspectiva lucrării de față, este reprezentat de viața matematicianului Ted Kaczynski, cel care, după o carieră fulminantă s-a retras la o cabană, în munți, trăind singur din lucrul mâinilor sale. El a devenit cunoscut ca „Unabomber”, deoarece a trimis bombe artisanale foarte sofisticate timp de 20 de ani, până când a fost prins de către FBI. Kaczynski a obligat „Washington Post”, sub amenințare, să publice manifestul intitulat „Societatea industrială și viitorul său”, în care numește știința ca fiind „o activitate de substituție [...] îndreptată spre un scop artificial pe care oamenii și-l stabilesc doar pentru a avea un țel spre care să se îndrepte”, pentru că „oamenii de știință lucrează în principal pentru satisfacția pe care o obțin prin munca în sine [...] Astfel, știința înaintază orbește, fără a ține cont de bunăstarea reală a rasei umane sau de orice alt standard, ascultând doar de nevoile psihologice ale oamenilor de știință și ale oficialilor guvernamentali și ale directorilor de corporații care furnizează fondurile pentru cercetare” (Kaczynski, 1995). După cum vedem, perspectiva lui asupra științei contemporane nu este unică, dar modul în care s-a făcut auzit este.

Conceptul de «obiectiv» și «subiectiv» - scrie Heisenberg – denumesc [...] două aspecte diferite ale unei singure realități; totuși, am face o foarte brutală simplificare dacă am vrea să separăm lumea într-o realitate obiectivă și una subiectivă. Multe împietririi ale filosofiei ultimelor secole s-au născut din această viziune în alb și negru asupra lumii (Heisenberg apud Nicolescu, 2006: 147).

Heisenberg continuă, afirmând că este imperios necesară renunțarea la raportarea privilegiată asupra exteriorității lumii materiale.

Prea marea insistență pe diferența dintre cunoașterea științifică și cea artistică – scrie Heisenberg – provine din ideea greșită privind conceptele, care ar descrie perfect «lucrurile reale» [...] Toată filosofia adevărată se situează pe pragul dintre știință și poezie (ibidem: 147-148).

Pe de altă parte, este evident pentru fiecare dintre noi că, în sistemul actual de cercetare, se poate demonstra orice printr-o dialectică abil construită. Ideea ar fi, totuși, aflarea adevărului întru Adevăr, metoda transdisciplinară constând în ridicarea nivelului de conștiință al cercetătorului pe un nivel superior de frecvență, dacă avem în vedere și piramida lui David Hawkins⁸.

Totuși, conform lui Petre Țuțea, metoda este doar

forma logică a omului căutător, care renunță la puterea zeului revelator. (...) Metoda aceasta [presupusă] cale spre adevăr aparține omului rătăcitor în natură, mereu limitat în voința lui de a-i da de fund, iar inspirația aparține Zeului (Țuțea, 2013: 36).

Dar, pentru că metoda este imanentă acestui tip de lucrare, redevenim aroganți căutători și ne asumăm respectiva metodă, ilustrând-o prin felul în care Marion „vede” elementul central al lucrării sale, *Idolul și distanța*:

distanța nu deschide depărtarea unificatoare decât pornind de la un termen care se descoperă în ea sau, mai bine spus, care își descoperă în ea orizontul său propriu: distanța nu se dezvăluie decât așa cum este defrișat un drum (s. n., S. S. G.), începând dintr-un loc, iar nu așa cum este citit itinerariul pe o hartă, din altundeva-ul unei reprezentări neutralizate (Marion, 2008: 278).

⁸ Dumnezeu e Lumină. În fizica cuantică lumina e undă și particulă, în același timp. Prin urmare, e și frecvență: pe frecvență joasă e doar materie, pe frecvențe înalte redevine Lumină. Piramida conștiinței, explicată de David Hawkins ne îndeamnă la a ne ridica frecvența întru atingerea Luminii. Această piramidă are la bază frecvențele joase ale Rușinii, Vinovației, Apatiei, Fricii, Mâniei și Mândriei. Nivelul următor ar fi reprezentat de frecvențele mai ridicate ale Curajului, Acceptării și Rațiunii, pentru ca frecvențele înalte să treacă prin Iubire, Extaz, Pace și Iluminare (Hawkins, 2020).

3. Transdisciplinaritatea

Mergând mai departe, să vedem, totuși, cu ce se mănâncă această transdisciplinaritate. În articolul *Transdisciplinarity – Past, Present and Future*, Nicolescu expune modul în care s-a născut această nouă cale de abordare a cercetării științifice. Termenul în sine apare rostit pentru prima dată în 1970, în discuțiile dintre Jean Piaget, Erich Jantsch și André Lichnerowicz din cadrul workshop-ului internațional intitulat „Interdisciplinaritate – Probleme de cercetare și predare în universități”, organizat sub egida OECD, în Franța. În discursul său, Piaget descrie astfel noua abordare:

În final, sperăm să urmeze stadiului relațiilor interdisciplinare un nivel superior, care ar trebui să fie «transdisciplinar» și care nu se va limita la a recunoaște interacțiunile și reciprocitățile dintre cercetările specializate ci va localiza aceste legături în interiorul unui sistem total, fără hotare între discipline (Piaget apud Nicolescu, 2006: 142).

Totuși, amendează Nicolescu, sintagma „sistem total” ne pregătește terenul pentru a cădea în capcana transformării transdisciplinarității într-o super sau hiper-disciplină, un fel de „știință a științelor”. Cu alte cuvinte, definiția lui Piaget ne propune un sistem închis, care contrazice propria-i cerință privitoare la instabilitatea hotarelor dintre discipline. Se pare că Piaget a reținut doar sensurile de „între” și „în” din prefixul latin „trans” și l-a omis pe „dincolo de”. Văzută în acest mod, transdisciplinaritatea ar fi doar un nou, dar „superior”, stadiu al interdisciplinarității. Nicolescu mai prezintă abordarea lui Jantsch, care ne-ar duce către capcana definirii transdisciplinarității drept hiperdisciplină. Cea de-a treia perspectivă, una pur matematică, este cea a lui Lichnerowicz. Nicolescu prezintă cele trei încercări de definire a transdisciplinarității cu intenția de a evidenția sursele unui „război al definițiilor”, numit astfel după un articol dintr-o revistă franceză, apărut un sfert de veac mai târziu. De aici și dificultatea explicării fenomenului transdisciplinar celor care nu sunt familiarizați cu fizica cuantică. Problema, după cum o descrie Nicolescu, constă în faptul că există mai multe niveluri de Realitate⁹, incomplete, fiecare în parte, dar ținute laolaltă de existența *terțului tainic inclus*¹⁰, element de bază al logicii contradicției, care nu contravine logicii non-contradicției, baza gândirii științifice occidentale, ci o completează, deoarece aceasta din urmă este valabilă doar pe anumite porțiuni dintr-un nivel de Realitate. Și asta, pentru că granițele disciplinelor există tocmai din cauză că nivelurile de Realitate nu sunt structural complete. În opinia lui Nicolescu, neacceptarea existenței *discontinuității* duce la apariția granițelor chiar

9 Axioma ontologică a transdisciplinarității.

10 Axioma logică a transdisciplinarității.

și în domeniul religiei sau al ideologiei, deoarece acest tip de gândire consideră că spațiul dintre granițele a două sau mai multe discipline ar fi vid.

Este o discontinuitate concretă între granițele disciplinelor: nu există nimic, chiar nimic între granițele a două discipline, dacă insistăm a explora acest spațiu dintre discipline cu ajutorul vechilor legi, norme, reguli și practici. Noi și radicale legi, norme și practici sunt necesare (Nicolescu, 2006: 147).

Toate definițiile multi-/pluri-/interdisciplinarității decurg din acest fapt.

Cred că bariera inconștientă în fața unui dialog adevărat provine din incapacitatea unor cercetători din domeniul transdisciplinarității de a gândi discontinuitatea (...). Pentru ei granițele dintre discipline sunt ca granițele dintre țări, continente și oceane pe suprafața Pământului. Aceste granițe fluctuează în timp dar un lucru rămâne neschimbat: continuitatea dintre teritorii. Noi avem o abordare diferită față de granițele dintre discipline. Pentru noi, ele sunt ca separarea dintre galaxii, sisteme solare, stele și planete. Este mișcarea însăși cea care generează fluctuația granițelor. Asta nu înseamnă că o galaxie o intersectează pe alta. Când traversăm granițele întâlnim vacuumul interplanetar și pe cel intergalactic. Acest vacuum nu este nici pe departe gol: el este plin de energie și materie invizibilă ce denotă o discontinuitate evidentă între teritoriile galaxiilor, sistemelor solare, stelelor și planetelor. Fără vacuumul interplanetar și intergalactic nu ar exista Univers (Nicolescu, 2006: 148).

Pe de altă parte, subliniindu-se diferențele dintre pluri-/multi-/inter- și transdisciplinaritate, se poate observa, printre altele, că ambiția interdisciplinarității este să se obțină un plus de cunoaștere prin transferul metodelor dintr-o disciplină în alta. Fiind un proces epistemologic mai complex, realizat la un nivel superior de integrare între discipline, interdisciplinaritatea presupune trei grade diferite: un grad *aplicativ* (de exemplu, metodele fizicii nucleare transferate în medicină duc la apariția de noi tratamente împotriva cancerului); un grad *epistemologic* (de exemplu, transferul metodelor logicii formale în domeniul dreptului produce analize interesante în epistemologia dreptului); un grad *generator de noi discipline* (de exemplu, transferul metodelor matematicii în domeniul fizicii a dus la apariția fizicii matematice, al metodelor din fizica particulelor în astrofizică a generat cosmologia cuantică, al matematicii în studierea fenomenelor meteorologice sau de bursă a creat teoria haosului, al informației în artă a dus la apariția artei matematice. La fel ca în cazul multidisciplinarității, interdisciplinaritatea depășește limitele disciplinei, însă finalitatea sa rămâne înscrisă în cercetarea interdisciplinară. Prin al treilea nivel al său, interdisciplinaritatea contribuie chiar la explozia disciplinelor, ceea ce ne-a dus înspre alegerea titlului lucrării noastre.

O sinteză a confuziilor ce pot deforma conceptul de transdisciplinaritate face Irina Dincă în articolul *Transdisciplinaritatea - în definiția riguroasă a lui Basarab Nicolescu* (2012). Astfel, există pericolul confundării transdisciplinarității cu interdisciplinaritatea¹¹, dacă nu ținem cont de faptul că prima transgresează granițele disciplinare, pe când cea de-a doua le multiplică. Apoi, e cazul multi-/pluridisciplinarității¹², care nu părăsește granițele disciplinare, spre deosebire de transdisciplinaritate, care cercetează și ceea ce se află între și dincolo de aceste granițe. Cea de-a treia confuzie poate apărea cu enciclopedismul, așa cum vom vedea în secțiunea următoare, transdisciplinaritatea urmărind, de fapt, punțile de legătură dintre informațiile acumulate de cele aproape 8000 de discipline¹³ care se studiază în universitățile americane, de exemplu, și nu acumularea inutilă a acestor informații. Mai departe, transdisciplinaritatea poate fi percepută ca *adisciplinaritate* sau chiar *antidisciplinaritate*, prin negarea cunoștințelor acumulate de către acestea și studierea doar a ceea ce se află între și dincolo de ele, uitându-se faptul că disciplinaritatea este baza saltului transdisciplinar, conceptele și ceea ce ele relevă fiind complementare, nu antagonice. Ultimul pericol, și nu cel mai de neglijat, ar putea viza perceperea transdisciplinarității ca superdisciplină, așa cum remarcă George Gusdorf, citat în secțiunea dedicată terțului tainic inclus.

Așa cum am subliniat anterior, prefixul „trans” din transdisciplinaritate se referă la ceea ce se află, în același timp, și „între” discipline, și „dincolo” de orice disciplină. Scopul său este înțelegerea lumii actuale, unul din imperativele sale fiind unitatea cunoașterii. Dar, se întreabă, și ne întreabă Nicolescu, există oare ceva „între”, „în” și „dincolo” de discipline? După cum am văzut, din perspectiva gândirii clasice, nu există nimic. Spațiul în cauză este gol, ca vidul fizicii clasice. Chiar renunțând la concepția piramidală a cunoașterii, gândirea clasică afirmă că fiecare fragment al piramidei este, de fapt, o piramidă întreagă. Astfel, fiecare disciplină consideră că domeniul pertinentei sale ar fi nepuizabil. Conform gândirii clasice, transdisciplinaritatea este o absurditate, pentru că nu are obiect. Reciproca, însă, nu e valabilă. Din perspectiva transdisciplinarității, gândirea clasică nu este absurdă, doar câmpul său de aplicație este restrâns. În prezența mai multor domenii de Realitate, spațiul dintre discipline și cel de dincolo de discipline e plin, așa cum vidul cuantic e plin de multitudinea potențialităților, de la particula cuantică la galaxii.

11 Transferul metodelor dintr-o disciplină în alta.

12 Studiul obiectului unei discipline cu metodele mai multor discipline diferite.

13 Acceptarea complexității cunoașterii, adică axioma epistemologică a transdisciplinarității.

4. Întrebarea

Ajungem, astfel, la momentul întrebării, asemenea lui Perceval, cel care, ratând momentul punerii ei, ratează și șansa de a renaște regatul prin vindecarea Regelui Pescar. Nicolescu întreabă:

Ar putea exista astăzi un dialog real între un fizician teoretician al particulelor și un neurofiziolog, un matematician și un poet, un biolog și un economist, un politician și un informatician, dincolo de niște generalități mai mult sau mai puțin banale? (Nicolescu, 1999: 35).

Subliniind că azi, un Pico de la Mirandola nu mai are cum apărea, fizicianul ajunge la concluzia că limbajul disciplinar ar fi un obstacol aparent insurmontabil, întrebându-se, iarăși, dacă „Turnul Babel este unul inevitabil”. El imaginează un Pico de la Mirandola al zilelor noastre

sub forma unui supercalculator în care s-ar putea introduce toate cunoștințele din toate disciplinele. Acest calculator ar putea ști totul și nu ar pricepe nimic. Nici utilizatorul calculatorului nu s-ar afla într-o situație mai bună. El ar avea acces instantaneu la orice rezultat din orice disciplină, dar ar fi incapabil să-i priceapă semnificațiile și cu atât mai puțin să facă legăturile între rezultatele diferitelor științe (Nicolescu, 1999: 40).

Pentru a ilustra acest aspect, ar fi de urmărit un fragment din filmul artistic *IA. Inteligența artificială* (2001). Inteligența artificială cu formă de copil, căutându-și creatorul, are de pus o întrebare esențială acestui Pico de la Mirandola futuristic, întrebare ce aduce în ființă, dintr-un plan al Realității, răspunsul ce va arăta calea întru Adevăr, pentru că a fost justă, urgentă și, mai ales, inspirată. Întrebarea noastră este: Cine sau ce a inspirat copilul-robot întru găsirea întrebării potrivite? Perceval, după cum știm, nu a fost inspirat în a o pune, blocat de barierele „disciplinare”, deși urgența și justetea ei erau evidente. În același spațiu imaginar, copilul-robot a pus-o, făcând saltul transdisciplinar, urmărindu-și visul, ghidat de intuiție, chiar dacă finalitatea răspunsului s-a lăsat așteptată câteva mii de ani.

5. Terțul tainic inclus

Aici intervine „terțul tainic inclus”, conceptul de bază al transdisciplinarității, așa cum o vede Nicolescu, concept realizat pe urmele a trei gânditori români din exil, Ștefan Lupașcu, B. Fondane și Emil Cioran. Pe scurt, în logica occidentală clasică funcționează principiul noncontradicției (A nu este egal cu non

A), exprimat prin sintagma *tertium non datur*. De aici și schizofrenia societății occidentale, simbolizată, în opinia noastră, și de automutilarea lui van Gogh, cel care și-a tăiat urechea, ca organ simbolic al comunicării cu Dumnezeu. Tablo-urile sale, văzute în această lumină, ar putea fi icoanele dispărute din Biserica Reformată. În occident, Știința este noua religie, fapt devenit cu atât mai evident în ultimii doi ani, prin rostirea mantrei „Trust the Science”¹⁴, asemenea șarpelui Kaa din nemuritoarea operă a lui Kipling, de către pseudospecialiști cu priză la marele public intoxicat zilnic prin intermediul ecranului. Faptul că, pe anumite porțiuni, logica formală funcționează se întâmplă deoarece, potrivit lui Nicolescu, este susținută de acea stare T, cuantică, de pe un nivel de Realitate imediat următor, adică terțul tainic inclus. Astfel, principiul contradicției, A este non-A, dublează logica terțului exclus¹⁵. Mai departe, Nicolescu aplică, apelând și la gândirea lui Heisenberg, această teorie a terțului tainic inclus ce face legătura între diferitele niveluri de Realitate, așa cum se întâmplă și în fizica cuantică (lumina este, în același timp, și particulă/foton și energie/undă). Exprimat plastic, ne putem imagina terțul tainic inclus ca pe corpul unui baston ce ține împreună capetele acestuia, cu funcții diferite. Pe de o parte, mânerul bastonului, capul A, nu este identic cu vârful acestuia, capul non-A iar, pe de alta, este identic, îndeplinind funcția cerută de natura sa prin intermediul corpului ce ține împreună ambele capete într-un tot unitar.

Prin urmare, având în vedere că omul încă simte durere într-un membru pierdut, fapt ce îi amintește mereu că e complet, chiar dacă fizic are o mână sau un picior lipsă, nu avem voie să ratăm încercarea sugerată de Nicolescu, care dă și titlul unui interviu pe tema transdisciplinarității: „Dacă știința și religia vor accepta să dialogheze, atunci orbul va vedea și surdul va auzi” (2010). Mergând la etimonul cuvântului religie, care înseamnă re-legare a celor odată rupte prin cădere, ne amintim și de faptul că Universitatea s-a desprins, totuși, din sânul Bisericii. Rupturile consecutive Marii Schisme sunt reflectate și de cuvintele aceluiași Nicolescu:

Într-o societate dominată de procesul de mondializare, centrată pe homo economicus și pe forța imensă a tehnostiinței, nimeni nu poate impune un vechi sistem de valori tuturor locuitorilor Pământului. Religia? Care religie? Sunt mai multe religii constituite care își împart între ele locuitorii pământului, ca să nu mai vorbesc de nenumăratele noi mișcări religioase. Știința? Care știință? În anul 2000, o statistică stabilită de National Science Foundation indica existența a peste 8000 de discipline în universitățile americane. Economia?

14 De fapt, corect, în engleză, este „Trust science”, articolul hotărât „the” subliniind propaganda guvernamentală unidirecțională mondială la care s-a aliniat și cea mai mare parte a mass-mediei.

15 Spre deosebire de Fondane, care excludea legea lui *tertium non datur*, Lupașcu contestă doar absolutismul acestuia din gândirea științifică occidentală.

Singura valoare a economiei, așa cum este ea formulată astăzi, este eficacitatea pentru eficacitate: ea poate duce la autodistrugerea speciei umane (Nicolescu, 2010: 27).

Zilele astea afirmația nu pare a fi deloc hazardată. Din păcate, însă, parafrazând o bine-cunoscută expresie, nicio idee bună nu rămâne nepedepsită, așa cum reiese din concluzia lui Gusdorf legată de stadiul actual al dezbaterilor vanitoase pe tema aceasta:

Noțiunea de transdisciplinaritate enunță ideea unei transcendențe, a unei instanțe științifice capabile să-și impună autoritatea în fața disciplinelor particulare... Poate fi vorba de un metalimbaj sau o metaștiință, dar în strategia cunoașterii, ordinea transdisciplinară definește o poziție cheie... Matematicianul este înclinat să creadă că matematica este știința științelor; istoricul reclamă aceeași prioritate pentru știința lui, iar alții pot revendica această prioritate pentru cunoașterea biologică (istorie naturală, biologie, psihologie, medicină). Așa cum este practică, transdisciplinaritatea seamănă cu un fotoliu neocupat, în care fiecare ambiționează să se așeze; ea constituie una din principalele mize ale bâlciului deșertăciunilor intelectuale (Gusdorf în Milcu & Stancovici, 1980: 75-76).

Astfel, având în minte afirmațiile unor savanți, printre care și Heisenberg, după cum am observat în capitolul dedicat metodologiei acestei lucrări, cum că

unele dintre cele mai adânci taine ale materiei pot fi descrise, foarte bine, prin subtilitatea unor metafore care apropie limbajul științific de limbajul poetic (Surcel, 2019),

putem înțelege, sau măcar intui, lucrarea *terțului tainic inclus* atunci când, de exemplu, Mihai Eminescu expune, în versurile din *Scrisoarea I*, definiția metaforică a *singularității* din pragul creării Universului, pe care a modelat-o matematic Stephen Hawkins abia în deceniul șapte al secolului trecut:

.Dar deodat-un punct se mișcă... cel întâi și singur. Iată-l/ Cum din chaos face mumă, iară el devine tatăl.../ Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spunii./ E stăpînul fără margini peste marginile lumii.../ De-atunci negura eternă se desface în fășii...(Eminescu, 1960: 120).

Majoritatea exegeților operei eminesciene leagă aceste versuri de „Rig Veda”, străvechiul poem hindus, deoarece poetul cunoștea sanscrita foarte bine. Această legătură validează viziunea lui Nicolescu asupra transdisciplinarității, handicapurile Științei și Bisericii, subliniate în titlul articolului amintit anterior, fiind

anulate în acest caz. Remarcabilă este și paralela lui Vasile Surcel pornind de la condiția dascălului/omului de știință din poemul eminescian:

Iar colo bătrînul dascăl, cu-a lui haină roasă-n coate,/ Într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate/ Și de frig, la piept și-ncheie tremurînd halatul vechi,/ Își înfundă gîtu-n guler și bumbacul în urechi,/ Uscățiv așa cum este, gîrbovit și de nimic,/ Universul fără margini e în degetul lui mic... (Ibidem).

Acesta afirmă că,

un secol mai târziu, în zilele noastre, imaginea publică a lui Stephen Hawking [...] este exact expresia dezvoltării tehnicii din secolul XX. Afectat de o maladie cumplită, care i-a distrus trupul și i-a luat posibilitatea de a se mișca liber, marele savant a trăit, o bună parte a vieții sale, într-un aparat deosebit de complex inventat și construit special pentru el. Iar de acolo, mintea lui genială a comunicat cu lumea prin intermediul unui sintetizator electronic. Dar vocea lui metalică a fost și a rămas unul dintre cele mai puternice simboluri ale dezvoltării științei și tehnicii din secolul XX. (Surcel, 2019).

Ba mai mult, o altă intuiție științifică, transpusă poetic, este viteza luminii și enormele distanțe interstelare parcurse de aceasta, greu de explicat chiar și astăzi, chiar și pe înțelesul specialiștilor, dar atât de simplu, natural și expresiv formulată în versurile:

La steaua care-a răsărit/ E-o cale-atît de lungă,/ Că mii de ani i-au trebuit/ Luminii să ne-ajungă (Eminescu, 1960: 208).

Și ar mai fi, dar ne oprim aici, subliniind, încă o dată, valoarea axiologică a intuițiilor poetice care fac simțită – celor cu simțire și rațiune, totodată – acea *distanță* întregitoare teoretizată de Marion, acea (e)lipsă atotcuprizaătoare care este *terțul tainic inclus*, energia increată care (sus)ține legătura dintre nivelurile de Realitate teoretizate de Nicolescu. Și dacă ne gândim că sensul cuvântului *religie* vine din latinescul „legare”, cu adăugirea prefixului „re”, adică legare din nou a ceea ce a fost (dez)legat odată cu prima cădere a omului¹⁶, putem înțelege – ca un corolar la afirmațiile lui Heisenberg despre cunoașterea artistică și

16 „Dintr-o perspectivă iudeo-creștină, s-ar putea spune chiar că non-religia echivalează cu o nouă «cădere» a omului: omul areligios pare să-și fi pierdut capacitatea de a trăi conștient religia, deci de a o înțelege și de a și-o asuma; dar în străfundurile ființei sale, urmele nu s-au șters cu totul, tot așa cum, după prima «cădere», Adam, strămoșul lui, omul primordial, deși orbit spiritual, mai păstrase destulă înțelepciune ca să poată regăsi urmele lui Dumnezeu în Lume. După prima «cădere», religiozitatea s-a prăbușit la nivelul conștiinței sfâșiate; după cea de-a doua, a căzut și mai jos, în străfundurile inconștientului, și a fost «uitată» (Eliade, 2005: 161).

cea științifică – sintagma fondaniană „eu e altcineva”, atunci când poetul-filosof încearcă a (re)concilia gândirea rațională cu cea poetică prin farmecul poeziei – văzută ca mister, în sensul blagian – trăitoare întru Adevăr¹⁷.

6. Concluzii

În concluzie, reîntregind cercul hermeneutic, se pare că desprinderea științei de cultură, începută odată cu Renașterea, a avut consecințe benefice, dintr-o anumită perspectivă, dar a dus, pe de altă parte, la o fragmentare excesivă și la alienarea tot mai accentuată a omului din societatea modernă. Încercând a răspunde la întrebarea lui Nicolescu, nu putem decât a spera că unitatea cunoașterii se va reface cumva, poate chiar cu ajutorul transdisciplinarității, evitându-se predictibila aneantizare a lumii prin atomizare. Dar, pentru ca acest lucru să se întâmple, va fi nevoie, credem noi, de rechemarea poetului, exilatul din Cetatea lui Platon, punerea în acord a intuițiilor sale cu gândirea pragmatică a Științei, ambele sub aripa unduitoare a credinței ce l-a făcut pe Pascal să declare că nu l-ar fi căutat pe Dumnezeu dacă nu l-ar fi găsit deja. Rudolf Steiner sintetizează această idee, atunci când vorbește de evoluția cunoașterii spirituale a omului:

Astăzi pot exista oameni cu o cunoaștere a lumii spirituale dobândită prin trăire proprie; și față-n față cu ei pot sta alții, care înțeleg rațional cele trăite de cei dintii. Înainte, omenirea nu avea o asemenea capacitate de a forma concepte (Steiner, 1993, 12).

Pe de altă parte, este interesant acest dans permanent între Știință, Biserică și Poezie¹⁸, fie și doar din perspectiva fenomenului ciclic de atracție/respingere de pe poziții de forță. În Grecia antică, Platon a expulzat poezia din Cetatea în care zeii erau parte a științei, prin intermediul filosofiei. Începând cu Renașterea, Biserica, într-o anumită perioadă, persecuta oamenii de știință și interzicea unele concepte ale acesteia (Giordano Bruno, Galileo Galilei). Astăzi, a venit rândul

17 Acest Adevăr „transcende actul intelectual și puritatea morală, un adevăr pentru care existența există, ca și trupul, ca și imaginile, pentru care însuși Dumnezeu e imagine, viziune, iar nu act pur al unei minți goale... «Farmecul» acesta nu vrea să îngusteze și mai mult «puținătatea realității» pe care ne-a lăsat-o moștenire dialectica; el nu vrea să umilească realul unui absolut al gândirii care se gîndește pe sine, ci să facă în așa fel, încît imperfecțiunile acestui real să dispară și să-l aducă, prin dilatare, pînă la totala-i împlinire abolind rana și corupția pe care i le-au pricinuit gândirea speculativă și etică. Tocmai rămășițele acestei gândiri decantate în limbaj și subzistînd și în poem după ce zeii au «răpit inteligența» poetului, tocmai aceste rămășițe se străduiește poetul să le cenzureze din poem anume pentru ca inspirația să devină totală și să subziste doar, desăvîrșit, graiul zeilor. «Eu e altcineva». Cel ce retușează poemul e tot Altcineva; iar ceea ce el retușează, ceea ce elimină e iarăși și mereu Eul” (Fundoianu, 1980: 667).

18 Cuvântul poezie provine, până la urmă, din verbul grecesc „poein”, care înseamnă „a face”, „a crea”.

Bisericii într-a fi persecutată de o Știință modernistă care s-a născut, totuși, în forma ei modernă, din sânul Bisericii.

Ajunși la unul dintre finalurile posibile ale călătoriei noastre transdisciplinare, dacă ne gândim că Mihai Eminescu a intuit și a exprimat metaforic, avant la lettre, elemente științifice, ca viteza luminii și dilatarea timpului, așa cum vedem în versurile sale, că Harold Bloom, autorul *Canonului occidental*, preferă o lectură shakespeareană a lui Freud în locul uneia freudiene a lui Shakespeare, bănuindu-l pe Freud de un complex al lui Hamlet (adevăratul nume al complexului lui Oedip, în opinia lui Bloom¹⁹) atunci putem da crezare lucrării aceluia *terț tainic inclus* ce ține laolaltă și nivelul nostru de Realitate. Și asta pentru că omul ce se vrea demiurg, alunecând tot mai repede pe panta amețitoare a ucenicului vrăjitor și încercând a uzurpa tronul lui Lucifer, va mai cădea odată, definitiv, de va pierde și ultima scânteie de dumnezeire din el, prin cea mai actuală născocire a lui *homo artifex*, transumanismul.

Bibliografie

- Bloom, Harold. 2008. *Anxietatea influenței. O teorie a poeziei*, trad. de Rareș Moldovan. Pitești: Paralela 45.
- Ciorănescu, Alexandru (coord.). 1958-1966. *Lume în Dicționarul etimologic român*. Tenerife: Universidad de la Laguna, disponibil la <https://dexonline.ro/definitie/lume/definitii>, accesat la 14.06.2023.
- Crainic, Nichifor. 1929. Sensul tradiției, *Gândirea* (1-2 (9)). București.
- Dincă, Irina. 2012. Transdisciplinaritatea - în definiția riguroasă a lui Basarab Nicolescu, *Revista T*(1). Arad, disponibil la <https://www.moisenicoara.ro/revista-t-nr1/>, accesat la 06.09.2022.
- Eliade, Mircea. 2005. *Sacral și profanul*, traducere de Brândușa Prelipceanu, Ediția a III-a. București: Humanitas.
- Eminescu, Mihai. 1960. *Poezii*. Cuvânt înainte de Tudor Arghezi, prefață de Zoe Dumitrescu-Bușulenga. București: E.S.p.L.A.
- Fundoianu, Benjamin. 1980. *Imagini și cărți*, editie de Vasile Teodorescu; studiu introductiv de Mircea Martin; traducere de Sorin Marculescu. București: Minerva.
- Grawitz, Madeleine. 2001. *Methodes des sciences sociales*, 11-e edition, Paris: Dalloz.
- Hawkins, David. 2020. *The Map of Consciousness Explained. A Proven Energy Scale to Actualize Your Ultimate Potential [Harta conștiinței explicată. O sca-*

19 „O lectură shakespeareană a lui Freud, pe care o prefer unei lecturi freudiene a lui Shakespeare, sau a oricui altcuiva, ne dezvăluie că Freud suferea de complexul lui Hamlet (adevăratul nume al complexului Oedip), sau de o anxietate a influenței cu privire la Shakespeare” (Bloom, 2008: 20).

- ară dovedită a energiilor pentru actualizarea potențialului tău maxim*]. Carlsbad, California: Hay House Inc.
- Kaczynski, Ted. 1995. The Unabomber Manifesto: Industrial Society and Its Future, *Washington Post* [*Manifestul Unabomber: Societatea industrială și viitorul ei*] (22.09), disponibil la <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/national/longterm/unabomber/manifesto.text.htm>, accesat la 13.06.2023.
- Marion, Jean-Luc. 2007. *Idolul și distanța*, trad. de Daniela Pălășan, Tinca Prunea-Bretonnet, coord. Cristian Ciocan. București: Humanitas.
- Milcu, Ștefan & Stancovici, Virgil (coordonatori). 1980. *Interdisciplinaritatea în știința contemporană*. București: Editura Politică.
- Moreland, J. P. 2018. The Ironies of Strong and Weak Scientism [Ironiile scientismului slab și/sau puternic], *J. P. Moreland*, disponibil la <http://www.jpmoreland.com/2018/09/27/the-ironies-of-strong-and-weak-scientism/>, accesat la 24.08.2022.
- Nicolescu, Basarab. 1999. *Transdisciplinaritatea*. Iași: Polirom.
- Nicolescu, B. 2006. Transdisciplinarity – Past, Present and Future [Transdisciplinaritatea – Trecut, prezent și viitor]. În: Bertus Haverkort & Coen Reijntjes. *Moving Worldviews - Reshaping sciences, policies and practices for endogenous sustainable development*. Holland: COMPAS Editions, 142-166.
- Nicolescu, Basarab. 2009. *Ce este realitatea?*, traducere din limba franceză de Simona Modreanu. Iași: Junimea.
- Nicolescu, Basarab. 2010. Dacă știința și religia vor accepta să dialogheze, atunci orbul va vedea și surdul va auzi (interviu realizat de Petrișor Militaru și Marius Ene), *Sisif*, Craiova (26-27 (febr.)).
- Spielberg, Steven (regizor). 2001. *AI. Artificial Intelligence*. US: Warner Bros/Dreamworks Pictures/Amblin Entertainment.
- Steiner, Rudolf. 1993. *Creștinismul ca fapt mistic și misteriiile antichității*, trad. de Petru Moga, București: Humanitas.
- Surcel, Vasile. 2019. Eminescu, geniul care a tradus știința în limba poeziei, *Cotidianul*, 15 ianuarie, disponibil la <https://www.cotidianul.ro/eminescu-geniul-care-a-tradus-stiinta-in-limba-poeziei/>, accesat la 14.06.2023.
- Țuțea, Petre. 2013. *Reflecții religioase asupra credinței*, Ed. a II-a, cuvânt înainte și îngrijitor ed. Tudor B. Munteanu. Cluj-Napoca: Eikon.

DIE KLEINEREN SPRACHEN UND DIE TERMINOLOGIE-ARBEIT IM ZEITALTER DER DIGITALISIERUNG

1. Einleitung

Diese Abhandlung nimmt sich vor, zu umreißen, wie sich die kleineren Sprachen den zuströmenden Fachtermini gegenüber verhalten und wie sich die Terminologie-Arbeit in diesen Sprachen im Zeitalter der Digitalisierung vor sich geht.

Die Terminologie-Arbeit kann verschiedentlich, auf mehrererlei Weise vorgehen, hauptsächlich von den betreffenden Sprachen abhängig.

Im Falle der großen Sprachen kann man erstens die Termini aus Fremdsprachen übersetzen (Englisch), oder eigene Termini bilden, wie es in den anderen großen europäischen Sprachen (Deutsch, Französisch) oder in den großen asiatischen Sprachen (Japanisch, Chinesisch) geschieht.

Im Falle der kleinen Sprachen gibt es auch mehrere Möglichkeiten. Zunächst die Situation, wo man teils eigene Termini, aber teilweise auch fremdsprachige Termini, vor allem englische (hierher gehören auch die skandinavischen Sprachen, und es gilt vor allem für die Naturwissenschaften) verwendet.

Dann gibt es auch die Situation mit nur fremdsprachigen Termini, wie z.B. in Afrika, wo die höhere Ausbildung in Weltsprachen (Englisch u. Französisch) vor sich geht. Ähnlich ergeht es den Minderheitssprachen, wie Bündnerromanisch (Rätoromanisch) in der Schweiz und Lëtzebuergesch (Luxemburgisch) in Luxemburg. Aber sogar den Mehrheitssprachen wie z. B. Maltesisch, das Mehrheitssprache auf Malta ist, mangelt es an eigenen Fachtermini. "Die Behörden auf Malta sind einfach daran nicht interessiert, Sprachtechnologie auf Maltesisch zu haben, nur auf Englisch." (Eide & Våge, 2018:10). In diesen Fällen hat man nur fremdsprachige Termini.

Im Folgenden werden wir uns mit den skandinavischen Sprachen beschäftigen. Die skandinavischen Sprachen, Schwedisch, Dänisch, Norwegisch, geschweige denn Isländisch und Färöisch, sind kleine Sprachen im Vergleich zu den großen Weltsprachen (Braunmüller, 1995; Harbert, 2007).

2. Terminologie-Arbeit in den skandinavischen Ländern

Die Sprachplanung und Sprachpolitik sind in den skandinavischen Ländern besonders aktiv und wirksam, und an einer fortgeschrittenen Phase der Sprachplanung wird auch die Terminologie aufgenommen (laut Torp & Vikør, 1993; Kaplan e. a., 1997). In jedem skandinavischen Land gibt es eine Sprachbehörde, einen Sprachrat oder ein Sprachkomitee, *Dansk Sprognævn* in Dänemark, *Svenska Språknämnden* in Schweden, *Språkrådet* in Norwegen, *Íslensk málnefnd* auf Island und *Føroysk málnemdin* auf den Färöer-Inseln und in beinahe jedem ein Organ für Fachterminologie.

2.1. In Dänemark wurde *Dansk Sprognævn* 'Dänischer Sprachrat' 1955 gegründet. Der Vorläufer des Sprachrates war der sogenannte *Dansk Forening for Nordisk Sprogpleje* 'Verein für Nordische Sprachpflege' (1941). Anfangs war die Aufgabe des Rates die Annäherung zwischen den skandinavischen Sprachen, wie es auch der Name des Vorläufers zeigt. Der Sprachrat setzt sich weniger für die Terminologie ein. Die von ihm vorgelegten Ersatzwortlisten haben sich in Dänemark nicht durchsetzen können (Lund, 1982).

Die Terminologie-Arbeit ist die Aufgabe der sogenannten *Terminologiegruppen* (Dänische Terminologie-Gruppe). Früher gab es *Terminologicentralen* (Dänische Terminologiezentrale), die bis zu ihrer Auflösung 1959 tätig war. Die Terminologie-Arbeit blieb Aufgabe der einzelnen Fachbereiche. Mit dem Beitritt 1973 zur EG entstand ein Bedarf für eine systematischere Entwicklung der Terminologie. 1974 kam das *Zentrum für Terminologie* an der Kopenhagener Handelshochschule zustande, und im selben Jahr wurde die schon erwähnte *Terminologigruppen* gebildet. Da diese nur eine koordinative Rolle hat, wird die eigentliche Terminologie-Arbeit von der Handelshochschule (Forschung, Unterricht, Entwicklung einer Term-Bank) ausgeführt.

Die allgemeine Tendenz im Dänischen ist heute: zusammengesetzte Fremdwörter werden eher übersetzt, einzelne Fremdwörter aber nicht.

Die Entwicklung verwirklicht sich durch verschiedene isolierte und heterogene Projekte, sowohl mono- als auch bilinguale, oft in Zusammenarbeit mit den Terminologiediensten der EU.

2.2. In Schweden war die erste Sprachbehörde *Svenska Akademien*, die Schwedische Akademie. (Am Anfang eine Sprachplanungsbehörde, beschränkt sich heute die linguistische Tätigkeit der Akademie auf lexikographischen Bereich.) Der im Jahre 1944 gegründete *Nämnden för svensk språkvård* 'Ausschuss für schwedische Sprachpflege' wurde 30 Jahre später (1974) reorganisiert und zur *Svensk språknämnd* 'Schwedisches Sprachkomitee' umbenannt. Das Komitee ist halb staatlich (die Mitarbeiter werden vom Staat bezahlt), hat eher sprach-

pflegerische Tätigkeit, soll der Entwicklung der Sprache folgen und Ratschläge geben. Sie hat keine Normgebungsaufgabe wie z.B. die entsprechende Behörde in Norwegen. Leider hat auch die Zusammenarbeit mit Dänemark und Norwegen wenig gebracht; vielleicht war die größte Errungenschaft, Dänemark zur Rechtschreibungsreform 1948 zu veranlassen.

Die Terminologie-Arbeit ist die Aufgabe der 1941 gegründeten *Tekniska nomenklaturcentralen*, gekürzt TNC. Dieser selbständige Verein hat mehr als 100 Mitglieder, hauptsächlich private Organisationen. Sein Stab besteht aus 10 Mann, teils Sprachwissenschaftlern, teils Spezialisten anderer Fachbereiche.

Die Technische Nomenklaturzentrale existierte schon drei Jahre vor der Gründung der *Språkvård*. Ihre Aufgaben sind Sammeln, Bearbeitung und Verbreitung der terminologischen Daten; spezifische Projekte anzuschließen, auszuführen oder zu unterstützen; die Verfasser von technischen Texten mit Richtlinien zu versehen; Glossare, Handbücher usw. zu veröffentlichen; die Terminologie in wichtigen Dokumenten für Unternehmen, Organisationen, Institutionen und Regierungsbehörden zu überprüfen; für Auskünfte, Ratschläge und Kurse im Bereich der Terminologie zu sorgen; und die Teilnahme an der nordischen und der internationalen Terminologie-Arbeit zu sichern.

Die ersten Produkte waren Glossare, die verschiedene Fachbereiche decken. TERMDOK auf CD-ROM enthält Fachterminologie von schwedischen und internationalen Terminologie-Datenbanken (die 1989-Version umfasst 250.000 Termini).

Übrigens gibt es eine schwedische Sprachorganisation auch in Finnland, wo Schwedisch offizielle Sprache ist, und wo 6% der Bevölkerung Schwedisch als Muttersprache haben, nämlich *Svenska Språkbyrån*.

2.3. In Norwegen entstand *Norsk språkråd* 'Norwegischer Sprachrat' 1972 anstelle von *Norsk Språknemnd* 'Norwegisches Sprachkomitee'. Es war nicht nur eine Umbenennung, sondern auch eine Reorganisierung. *Norsk språkråd* hat 38 Mitglieder, verteilt in zwei gleiche Sektionen, unter ihnen auch Vertreter der Sprachorganisationen, *Riksmålsforbundet*, *Noregs Mållag*, *Landslaget for språklig samling*. Seit 2005 heißt er einfach *Språkrådet*.

Språkrådets Arbeitsbereich ist breiter geworden als derjenige, den *Språknemnda* im Verlauf ihrer Tätigkeit hatte. Im Gegensatz zu *Nemnda* ist *Språkrådet* ein politisches Organ. *Språkrådet* wurde gebildet auch um den Behörden Ratschläge zu geben über den Sprachgebrauch in der Schule, in der Administration und im Rundfunk. Eine andere Aufgabe ist die zwei Schriftsprachen und die Städtenamen zu normieren. *Språkrådet* kann gefragt werden über die Rechtschreibung, Flexion, Wortwahl, Neologismen, Interpunktion und technische Schriftregeln (Wortteilung, Verkürzungen).

Rådet for teknisk terminologi (gekürzt RTT; 'Der [norwegische] Rat für technische Terminologie') kam 1938 auf die Initiative norwegischer Ingenieure zustande. Diese hatten schon ein terminologisches Komitee zwischen 1897 und 1912.

Der Rat wurde dann zweimal reorganisiert, zuerst im Jahre 1956, und lokalisiert in Oslo, dann 1990 nochmals reorganisiert, diesmal als Stiftung. Die Stifter sind 4 Ministerien, 3 Universitäten, 4 Verlage, 3 Ölgesellschaften, und *Språkrådet*. Verbunden mit dem Rat ist *Foreningen for teknisk terminologi* 'Verein für technische Terminologie'.

Die wichtigste Aufgabe des Rates ist die Erarbeitung von Glossaren in verschiedenen Fachbereichen. Diese werden von Unterkomitees, die aus Sprachwissenschaftlern und Fachmännern der betreffenden Bereiche bestehen, herausgegeben.

Norsk termbank 'Norwegische Term(inologiedaten)bank' befindet sich in Bergen, und ist dem Lehrstuhl für Nordistik der Universität in Bergen untergeordnet. 1981 gegründet, bietet sie linguistische Dienstleistungen an, in Bezug auf die Entwicklung und Implementierung der Terminologie in verschiedenen Fachbereichen auf Englisch und Norwegisch.

2.4. Als letztes skandinavisches Land richtete auch Island 1964 eine Sprachbehörde ein, *Íslensk málnefnd* 'Isländische Sprachkommission'. Bis dahin gab es keine offizielle Stellungnahme der isländischen Behörden zur Sprachplanung, alles passierte von sich. 1980 wurde sie reorganisiert, dann kam 1984 ein Gesetz über den *Málnefnd*. Die bekam ein Sekretariat, *Íslensk málstöð* 'Isländisches Sprachinstitut'. Die Universität und der *Málnefnd* betätigen zusammen das Sprachinstitut.

1990 hatte *Íslensk málnefnd* fünfzehn Mitglieder. Die Aufgaben sind Ratsschläge und Auskünfte über den Gebrauch der Sprache zu geben an das Publikum, an die Behörden und Rundfunksendungen. Zweimal im Jahr gibt sie *Málfregnir* 'Sprachnachrichten' aus.

Das Hauptprinzip ist, dass Fremdwörter vermieden werden sollten, möglichst auch im Falle der Fachterminologie. Die Schaffung und Veröffentlichung der notwendigen Fachtermini aus isländischen Wortstämmen und Wortbildungselementen ist eine mühsame und erschöpfende, Kräfte aufzehrende Aufgabe, die in hohem Maße von Zweigkomitees in Zusammenarbeit mit dem Sprachinstitut ausgeführt wird. Denn das Prinzip ist Neuschaffung isländischer Wörter anstatt Verwendung von Fremdwörtern.

Seit 1985 wurden Listen mit Fachtermini in den folgenden Bereichen: Computertechnologie, Pädagogik, Psychologie, Statistik, Ökonomie veröffentlicht.

Málræktarsjóður 'Sprachpflegefonds' hat als Ziel allerlei Tätigkeiten zugunsten der isländischen Sprache zu unterstützen, aber hauptsächlich die Terminologie-Arbeit und die Veröffentlichung von Gebrauchsanweisungen, Wörterbücher usw.

Aber sogar eine so puristische Sprache wie "Isländisch stößt auf gewisse Hindernisse in der Begegnung mit der neuen Technologie (laut Brunstad, 2002). Oft ist es nicht interessant für internationale Gesellschaften die Entwicklung

solcher Technologie, die Isländisch versteht, insofern der Markt so winzig ist und die Bevölkerung Englisch so gut versteht. Ein Beispiel wäre der Smart-Lautsprecher von Google Home und Amazon Alexa, der keine Unterstützung für die isländische Sprache hat". (Nordal, 2019:21)

2.5. Auf den Färöer-Inseln wurde *Føroyska málnevndin* 'Färöisches Sprachkomitee' 1985 gegründet. Vorher wurden die Aufgaben von *Føroyamálsdeildin* 'Lehrstuhl für Färöische Sprache' an der *Fróðskaparsetur Føroya* 'Färöischen Akademie' durchführt. Die *Fróðskaparfelag* 'Färöische wissenschaftliche Gesellschaft' hat ein Sprachkomitee und ein Sekretariat *Málstovnur* 1958 gegründet.

Die Fachterminologie ist in meisten Fällen nur in Dänisch vorhanden. Viele neue Wortschöpfungen nach isländischem Vorbild, wie z.B. *telda* 'Computer' nach isl. *tölva*; aber Wörter wie *ffarrøðil* 'Telefon', *ravmagn* 'Elektrizität' konnten sich nicht durchsetzen. Isländisch war übrigens immer ein Vorbild für viele färöische Sprachreformatoren.

Eine systematischere Sprachplanung, z.B. für Terminologie ist schwierig zu unternehmen wegen der bescheidenen Ressourcen. Bisher wurde eine Terminologie der Computersprache ausgearbeitet.

2.6. Die Sprachräte in den skandinavischen Ländern arbeiten zusammen über die inter-nordischen Sprachfragen, und ihre Arbeit ist vom *Nordisk råd* 'Nordischer Rat', sowie vom *Nordplus Språk*, dem Nachfolger von *Nordisk Språkråd* 'Nordischer Sprachrat' unterstützt.

Diese Arbeit geht vor sich an Sprachtagungen auf nordischer Ebene und durch die Herausgabe einer Zeitschrift, einmal im Jahr (*Språk i Norden*). Hier gibt man Auskünfte über Sprachfragen, über sprachliche Zusammenarbeitsprojekte, z.B. Fachterminologie. Unmittelbare Sprachplanung ist jedoch keine Aufgabe des *Nordplus Språk*, und war auch nicht die des *Nordisk Språkråd*.

Nordterm (Nordische Organisation für terminologische Tätigkeiten) wurde 1976 gegründet. Seit 1987 hat sie permanente Tätigkeit. Sechs nationale Institutionen machen den Nordterm aus. Die *Terminologiceentralen* aus Schweden und Finnland, *Terminologigruppen* aus Dänemark, *Foreningen for teknisk terminologi* aus Norwegen, *Íslensk Málnefnd* und *Sámi Databank*.

Wichtige Aufgabe ist, die Entwicklung soll nicht dazu führen, dass die Unterschiede größer werden als früher. Das kann man dadurch verwirklichen, dass z.B. die Länder zusammenarbeiten, wenn eine Menge neue Wörter in die Sprachen hereinkommen, so dass die einzelnen Sprachen nicht verschiedene Wörter für denselben Begriff einführen (wie *dator*, *datamaskin*, *datamat*). Eine terminologische Wortliste, die die zentralsten Begriffe im Bereich der Terminologietheorie und der Terminologie-Arbeit deckt, wurde von Nordterm ausgearbeitet.

3. Die Digitalisierung

Das Wort ‘Digitalisierung’ (in der englischen Form ‘digitalization’) wurde zum ersten Mal 1971 von Robert Wachaal in einem Essay über die soziale Bedeutung der Digitalisierung der Gesellschaft verwendet (laut Brennen & Kreiss, 2014), begann aber allgemein gebraucht zu werden erst in den 2000-Jahren bei der Einführung der Informationstechnologie, in Verbindung mit einer stets wachsenden Anwendung des Internets und der IT auf alle Niveaus. Auf die Initiative der EU wurde der Digital Single Market entwickelt.

Der Begriff ‘Digitalisierung’ bezeichnet die Konvertierung, das Umwandeln der analogen Daten in digitale Formate (Andersen & Sannes, 2017). Die Informationen, die in analoger Form vorliegen, also analoge Signale, Laute oder Bilder, werden in ein digitales Signal umgewandelt, zur elektronischen, vorwiegend zur digitalen Information umgestaltet. Die Daten werden gespeichert, übertragen, verarbeitet und für die elektronische Datenverarbeitung verfügbar gemacht. Die heutige Digitaltechnik verarbeitet in der Regel ausschließlich binäre Signale.

Mit der Zeit hat der technische Begriff ‘digital’ eine übertragene, nicht-technische Bedeutung bekommen, oft als ‘nicht papierbasiert’, z.B. in Ausdrücken, wie ‘die digitale Gesellschaft’ oder ‘digitale Kompetenz’. Das Antonym ‘analog’ bezieht sich im selben Zusammenhang u.a. auf Gebrauch vom Papierdokument.

Die Digitalisierung begann historisch meist mit einem analogen Medium (Photonegativ, Diapositiv, Tonbandaufnahme, Schallplatte). Bücher, Landkarten und Dokumente werden digitalisiert durch Scanning oder via Photographierung mit einer Digitalkamera. Digitales Photographieren von historischen Werken ist auch eine Form der Digitalisierung (Hilbert & López, 2011).

1993 war nur 3 % der technologischen Informationskapazität digital, 2007 schon 94 %. Es wird angenommen, dass es der Menschheit im Jahr 2002 zum ersten Mal möglich war, mehr Information digital als analog zu speichern. (Das war der Beginn des “Digitalen Zeitalters”) (Hilbert & López, 2011)

3.1. Vorteile und Nachteile der Digitalisierung und der digitalen Daten. Digitale Daten erlauben die Nutzung, Bearbeitung, Verteilung, Erschließung und Wiedergabe in elektronischen Datenverarbeitungssystemen; sie können maschinell und damit schneller verarbeitet, verteilt und vervielfältigt werden. Als weitere Vorteile kann man die Langzeitarchivierung und die Möglichkeit der Schonung der analogen Originale nennen.

Die Digitalisierung wird oft als positiv und zukunftsgerichtet aufgefasst, manchmal aber auch als Notwendigkeit. Es gibt jedoch auch Nachteile. Die Kritik erfolgt in einem kleineren Grad. Der dänische Professor Preben Melander (2017) befürchtet, dass der Gebrauch von digitalen Medien die Menschen asozial, weniger kreativ und routinebelastet und sie deswegen geschlossen macht

neuen Perspektiven und Potentialen gegenüber, die digitalisierten Kenntnisse sind manipulierbar.

Die Arbeit mit der Sprache im Zeitalter der Digitalisierung bedeutet nicht nur das Schaffen von einheitlichen und genauen Definitionen, sondern auch die Anwendung von denselben Wörtern oder Fachtermini im Kontakt zwischen der Bevölkerung und der öffentlichen Verwaltung. Während die Variation im Wortgebrauch ein Ideal in der Schönliteratur ist, gilt das Gegenteil in fachlichen Zusammenhängen. Mit anderen Worten sollen die Behörden ein und denselben Begriff nicht mit verschiedenen Fachtermini benennen, denn das kann verwirrend sein.

Von der Digitalisierung erwartet man, dass die öffentlichen Dienstleistungen schneller, einfacher und besser sein werden. Die Sprachkomitees werden auch ein nationales Koordinierungsorgan sein für die Entwicklung und Zugänglichmachung der Terminologie in den skandinavischen Ländern (Nielsen & Tarp, 2009).

3.2. **Sprachtechnologie** ist eine maschinelle Bearbeitung der natürlichen Sprache. Sie umfasst alles von automatischen Programmen wie Rechtschreibungskontrolle und Übersetzung bis zur Suche im Internet, Sprachroboter, automatische Spracherkennung und Sprachsynthese. Das Ziel der Sprachtechnologie ist, unseren Alltag einfacher zu machen. In den letzten Jahren wurden die künstliche Intelligenz, sowie künstliche neuronale Netzwerke in die Sprachtechnologie eingebaut. Die Computer werden immer "smarter" sowohl beim Verstehen dessen, was wir sagen und schreiben, als auch bei der Wiedergabe der natürlichen Sprache, also wie die Menschen sie sprechen (im Gegensatz zu den künstlichen Sprachen und den Programmiercodes).

Wir treffen nun die Sprachtechnologie mehr und mehr im Alltag an, z.B. auf dem Facebook, wo Kommentare auf andere Sprachen automatisch in die Zielsprache übersetzt werden, in der Rechtschreibungskontrolle und in solchen Dienstleistungen, wie Amazon Alexa und Google Home.

Damit die sprachtechnologischen Produkte befriedigend funktionieren können, bedürfen sie großer Mengen von guten Sprachdaten in den skandinavischen Sprachen. Mangel an Sprachdaten begrenzt diejenigen Möglichkeiten, die in der Sprachtechnologie vorliegen.

Es wird zu einer wichtigen Aufgabe, die Verhältnisse zurechtzulegen, um die neuen Errungenschaften der Technologie in die skandinavischen Sprachen zu übersetzen. Ein Teil der Lösung liegt in der Errichtung einer öffentlichen Sprachdatenbank, die eine nationale Sammlung der sprachlichen Ressourcen zur Entwicklung der Sprachtechnologie beinhaltet. Weiterhin ist es die Aufgabe der Universitäten, dafür zu sorgen, dass die Sprachtechnologie in relevante Studienprogramme hineinbezogen und integriert wird.

3.3. Eine **Terminologiedatenbank** (eng. *terminology data base*) ist eine spezielle Art von Datenbank, die zur Verwaltung der Terminologie dient, enthält also

Begriffe, die häufig in Verbindung mit einem bestimmten Thema vorkommen. Sie ist folglich eine elektronische Datenbank, wo Termini und Definitionen registriert und ausfindig gemacht werden. Sie ist auch eine Sammlung von Termini mit ihrer entsprechenden Übersetzung in eine oder mehrere andere Sprachen. Diese Datenbank kann einseitig gerichtet sein, also nur in eine Richtung, oder multidirektional, das heißt sie gestattet die Übersetzung der Termini in beiden Richtungen. Zusammen mit den sog. Übersetzungsspeichern (eng. *translation memories*), die vollständig übersetzten Abschnitte aus früheren Texten speichern, werden Terminologiedatenbanken nebeneinander und zugleich verwendet, um den Übersetzungsprozess zu beschleunigen.

Terminologiedatenbanken unterstützen sowohl redaktionelle Arbeiten als auch die Übersetzung selbst. Sie helfen uns, einheitliche, eindeutige und geprüfte Fachterminologie zu verwenden. Terminologiedatenbanken sind häufig Bestandteile von Übersetzungsspeichersystemen. *Maschinenübersetzung* ist die Verwendung von Computer Software um einen Text aus einer Sprache in die andere automatisch übersetzen zu können.

Eine Terminologiedatenbank ist auf diese Weise ein souveränes Werkzeug, das zur Entwicklung einer genauen Terminologie von hoher Qualität dient.

Nun, wie kann man das bewerkstelligen?

Datenentwickler speichern die Programme mit Wortlisten, Texten und Sprachaufnahmen ein, die in ein Verarbeitungssystem gesendet werden, das aus Programmcodes und Algorithmen besteht. So wird das Sprachmaterial auf verschiedene Weisen bearbeitet, je nachdem wo es verwendet wird

Nun gibt es die neue Generation der maschinellen Übersetzung, die auf künstliche Intelligenz und maschinelles Lernen basiert. Diese Programme werden mit Paralleltextrn in verschiedenen Sprachen eingespeichert. Indem sie sie mit früheren Übersetzungen vergleichen, lernen sie Sätze zu übersetzen auf einem Niveau, das sich den guten menschlichen Übersetzern nähert. Je größer die Datenbanken mit Übersetzungen sind, und je leistungsfähiger die Computer, die sie bearbeiten können, desto höher wird die Qualität. Darum sind die Übersetzungen zwischen den größten Sprachen diejenigen, die die beste Qualität haben.

3.4. Terminologiedatenbanken und elektronische Wortlisten. Die folgenden sind die wichtigsten Terminologiedatenbanken und elektronischen Wortlisten, die zumindest eine skandinavische Sprache beinhalten.

Ídordabankinn (Dänisch, Deutsch, Englisch, Färöisch, Französisch, Isländisch, Norwegisch, Schwedisch, u.a.) ist die Isländische Terminologiedatenbank, ausgearbeitet von *Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum* (Árni Magnússon Institut für Isländische Studien) [www.idord.is]

ISI Multilingual Glossary of Statistical Terms (Dänisch, Deutsch, Englisch, Färöisch, Französisch, Isländisch, Italienisch, Niederländisch, Norwegisch, Polnisch, Portugiesisch, Schwedisch, Spanisch, Türkisch, Ungarisch u.a.) ist eine

statistische Wortliste, herausgegeben von *ISI (International Statistical Institute)*. [www.isi.cbs.nl]

NAT - Nordisk arkivterminologi (Dänisch, Englisch, Finnisch, Isländisch, Norwegisch, Schwedisch) enthält Archivtermini und wurde von *Arkivverket* herausgegeben. [www.narc.fi/nat]

NORDLIST (u.a. Dänisch, Finnisch, Färöisch, Norwegisch, Schwedisch) ist ein webbasiertes Nachschlagewerk, wo die Benutzer Wörtern und Begriffen nachschlagen können, in Verbindung mit höherer Ausbildung; hrsg. von *Nordiska ministerrådet* [www.smartstep.se/ssp/nordlist]

Ordabanki (Dänisch, Deutsch, Englisch, Französisch, Isländisch, Norwegisch, Schwedisch) Wörterbank gibt eine Übersicht über die isländische Terminologie und Neologismen und beabsichtigt, dass man nicht verschiedene Termini für denselben Begriff verwendet; hrsg. von *Íslensknálstöð*. [www.ordabanki.hi.is/wordbank/]

Terminologins terminologi på nordiska (NORDTERM 13) [Die Terminologie der Terminologie in den nordischen Sprachen von *Nordterm*] (Dänisch, Englisch, Finnisch, Färöisch, Französisch, Isländisch, Norwegisch, Schwedisch u.a.) Eine terminologische Wortliste, die die zentralsten Begriffe im Bereich der Terminologietheorie und Terminologearbeit deckt. [nordterm. iterm.dk]

Rikstermbanken (Reichsterminologiedatenbank) (Englisch, Schwedisch usw.) ist Schwedens nationale Terminologiedatenbank. Sie wurde von *Terminologiscentrum TNC* ausgearbeitet. [www.rikstermbanken.se]

TEPA-termbank (Dänisch, Deutsch, Englisch, Finnisch, Isländisch, Italienisch, Norwegisch, Russisch, Schwedisch, Spanisch) ist eine mehrsprachige Terminologiedatenbank, zusammengesetzt aus Wortlisten, Wörterbüchern und Terminologiedatenbanken in mehreren Fachbereichen (Herausgegeben von *Terminologiscentralen TSK*. [www.tsk.fi/tepa/sv]).

3.5. Ein **Sonderfall** ist Norwegen. Hier muss die Sprache in der Digitalisierung gut und für jeden zugänglich sein, d. h. in den beiden Sprachformen (Bokmål und Nynorsk).

In Norwegen arbeiten *Språkrådet* und *Nasjonalbiblioteket* 'die Nationalbibliothek' darum zusammen um eine Sprachbank [*Språkbanken*] aufzubauen, eine elektronische Sammlung von Sprachdaten, die frei verwendet und wiederverwendet werden können, um sprachtechnologische Dienstleistungen und Produkte zu entwickeln. Wie wichtig die Digitalisierung ist, zeigt auch die Tatsache, dass im Januar 2019 sogar ein neuer Ministerposten errichtet wurde, das Amt des *digitaliseringsminister* 'Digitalisierungsministers'.

Trotz einer reißenden sprachtechnologischen Entwicklung in den letzten Jahren gibt es noch viel zu tun. Mehrere Programme können zum Beispiel zwischen den zwei norwegischen Sprachformen nicht unterscheiden, und obendrein, verstehen einige von ihnen schlechthin die neunorwegischen (nynorsk) Wörter kaum.

4. Schlussfolgerungen

In jedem skandinavischen Land gibt es eine Sprachbehörde, einen Sprachrat oder ein Sprachkomitee. Sie wurden ursprünglich aus verschiedenen Gründen und zur Meisterung verschiedener Aufgaben gegründet. Im Zeitalter der Digitalisierung wurde ihre Zusammenarbeit verstärkt.

Island hat keine separate spezialisierte Terminologiegruppe oder Terminologiezentrale, und Isländisch stößt auf gewisse Hindernisse in der Begegnung mit der neuen Technologie, trotzdem ist die Terminologie-Arbeit hervorragend.

Quellenverzeichnis

- Andersen, Espen; Sannes, Ragnvald. 2017. *Hva er digitalisering*. Magma 6/2017
- Braunmüller, Kurt. 1995. *Beiträge zur skandinavischen Linguistik*. Oslo: Novus Forlag.
- Brennen, Scott & Kreiss, Daniel. 2014. Digitalization and Digitization. In: *International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy*. <http://culturedigitally.org/2014/09/digitalization-and-digitization/> (abgerufen am 14.05.2019).
- Brunstad, Endre. 2002. 'Nordisk purisme'. in *Språknytt*, 2002 / 2. Oslo: Språkrådet. S. 10-14
- Eide, Kristine & Våge, Ole. 2018. Sanker språkstemmer. In: *Språknytt* 4/2018, Oslo: Språkrådet, 10-12.
- Harbert, Wayne. 2007. *The Germanic Languages*. Cambridge University Press.
- Hilbert, Martin & López, Priscila. 2011. 'The World's Technological Capacity to Store, Communicate, and Compute Information'. In: *Science*, (60(332)), 60–65.
- Kaplan B. Robert; Baldauf Jr. & Richard B. 1997. *Language Planning from Practice to Theory*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Lund, Jørn. 1982. *Sprog og sprogbrug i dag. 6 kapitler om det danske sprog i det 20. århundrede*. København: Hans Reitzel Forlag.
- Melander, Preben. 2017. Digitalisering – er vi i stand til at balancere mellem det gode og det onde?. In: *Ansvar, debat, digitalomstilling. Erhvervfilosofi.dk #1*, årgang 3, Samfundsetik.
- Nielsen, Sandro & Tarp, Sven (Hrsg.). 2009. *Lexicography in the 21st Century*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Nordal, Lars Ivar. 2019. 'Tospråklige kids - eller dårlige i både engelsk og norsk?'. In: *Språknytt*, 1/2019, Oslo: Språkrådet, S. 18-23.
- *** *Språknytt*. 4/2018, Oslo: Språkrådet.
- *** *Språknytt*. 1/2019, Oslo: Språkrådet.
- *** *Språknytt*. 3/2019, Oslo: Språkrådet.

Torp, Arne & Vikør, Lars S..1993. *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Vikør, Lars S. 1993. *The Nordic Languages. Their Status and Interrelations*. Oslo: Novus.

Onlinequellen

<https://www.norden.org/da/information/ordboger-med-nordens-sprog> (abgerufen am 14.05.2019)

<https://www.arnastofnun.is/is> (abgerufen am 14.05.2019)

<http://culturedigitally.org/2014/09/digitalization-and-digitization> (abgerufen am 14.05.2019)

<http://erhvervsfilosofi.dk/2017/01/digitaliseringens-betydning> (abgerufen am 14.05.2019)

TRADITION UND NEUERUNG IN DER TERMINOLOGIE-ARBEIT DER INSELSKANDINAVISCHEN SPRACHEN

1. Einführung

Dieser Beitrag bietet eine historische Übersicht über die Entwicklung der Terminologie-Arbeit in den inselskandinavischen Ländern, d.h. auf Island und den Färöer-Inseln, und nimmt sich dabei auch vor, zu schildern, wie die inselskandinavischen Sprachen heutzutage mit den Fachtermini umgehen. Es werden Ähnlichkeiten und Unterschiede aufgezählt, und es wird versucht, eine Erklärung für die stark abweisende Haltung dieser Sprachen (vor allem die des Isländischen) gegenüber den Fremdwörtern zu finden.

2. Die inselskandinavischen Sprachen

Isländisch ist die offizielle Sprache Islands und wird heute von etwa 300.000 Menschen gesprochen. Von einer potenziell gefährdeten Sprache zu Beginn des 19. Jahrhunderts, als der berühmte dänische Sprachwissenschaftler Rasmus Rask nicht weniger prophezeit hat, als dass das Isländische innerhalb von zweihundert Jahren verschwinden würde, falls man nichts für dessen Rettung tun würde, hat sich Isländisch zu einer voll herausgebildeten und stabilen Sprache entwickelt.

Färöisch ist die kleinste nordgermanische Sprache, die von etwa 70.000 Färöern als Muttersprache gesprochen wird, von denen etwa 50.000 auf den Färöern und 20.000 in anderen Gebieten, hauptsächlich in Dänemark, leben.

Isländisch und Färöisch sind nordgermanische Sprachen und beide haben ihren Ursprung in den altwestskandinavischen Dialekten, die Ende des 8. Jahrhunderts von norwegischen Siedlern nach Island bzw. den Färöer-Inseln gebracht wurden. Zusammen mit dem Altnorwegischen bildete das Altisländische den westskandinavischen Zweig des Nordgermanischen.

Färöisch und Isländisch sind gegenseitig unverständlich, aber die Schriftsprachen ähneln einander ziemlich stark, was hauptsächlich auf die etymologische Rechtschreibung der Färöer zurückzuführen ist (laut Braunmüller, 1995).

Isländisch gilt als die mit Abstand konservativste skandinavische Sprache: Keine andere skandinavische Sprache oder Dialekt hat ihre morphologische Struktur und den ursprünglichen skandinavischen Wortschatz derart bewahrt wie das Isländische (Kotsinas, & Helgander, 1994). Haugen (1976:32) sagt in diesem Zusammenhang: „Isländisch ist die ‘klassische’ Sprache Skandinaviens, die die Struktur und den Wortschatz des Altskandinavischen am treuesten bewahrt hat.“

3. Die Terminologie-Arbeit

Die Terminologie-Arbeit kann auf verschiedene Art und Weise vor sich gehen, abhängig von den betreffenden Sprachen.

In den großen Sprachen werden die Termini aus Fremdsprachen übersetzt (Englisch), oder man bildet eigene Termini, wie es in den anderen großen europäischen Sprachen (Deutsch, Französisch) oder in den großen asiatischen Sprachen (Japanisch, Chinesisch) geschieht.

Im Falle der kleinen Sprachen gibt es folgende Möglichkeiten: teils eigene Termini, teils fremdsprachige Termini, vor allem englische (hierher gehören auch die skandinavischen Sprachen, und es gilt vor allem für die Naturwissenschaften) zu verwenden, bzw. nur fremdsprachige Termini, wie z.B. in Afrika, wo die höhere Ausbildung in den Weltsprachen (Englisch und Französisch) vor sich geht (laut Eide & Våge, 2018:10).

In den skandinavischen Ländern, wo die Sprachplanung und die Sprachpolitik besonders aktiv und wirksam sind, gibt es entweder eine Sprachbehörde, einen Sprachrat oder ein Sprachkomitee (*Dansk Sprognævn* in Dänemark, *Svenska Språknämnden* in Schweden, *Språkrådet* in Norwegen, *Íslensk málnefnd* auf Island und *Føroysk málnefndin* auf den Färöer-Inseln) und in beinahe jedem Land ein Organ für die Fachterminologie (Ausnahme Island).

4. Terminologie-Arbeit auf den Färöer-Inseln

Die färöische Schriftsprache entstand relativ spät, erst in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. (im Vergleich zu Isländisch, das – früher als jede andere skandinavische Sprache – bereits im Mittelalter ein voll herausgebildetes literarisches Medium war). Die Färinger bekamen ihre eigene Schriftsprache dank dem Priester V.U. Hammershaimb, der eine etymologisierende, vom Altnordischen bzw. vom Isländischen stark geprägte Schriftsprache schuf. (So sollte die färöische Schriftsprache dem Isländischen stark ähneln.)

Erst mit dem *Heimastýrlógin* ‘Gesetz über die Autonomie der Färöer’ (1948) wurde der färöischen Sprache der Hauptsprache-Status zuerkannt.

Auf den Färöer-Inseln wurde 1985 *Føroyska málnevndin* 'Färöisches Sprachkomitee' gegründet. Vorher wurden die Aufgaben von *Føroyamálsdeildin* 'Lehrstuhl für Färöische Sprache' an der *Fróðskaparsetur Føroya* 'Färöische Akademie' ausgeführt.

Die *Fróðskaparfelag* 'Färöische Gesellschaft der Wissenschaften' hat ein Sprachkomitee und ein Sprachsekretariat, *Málstovnur*, das 1958 gegründet wurde.

Aufgrund der bescheidenen und begrenzten Ressourcen ist eine systematischere Sprachplanung, z.B. für Terminologie schwierig zu unternehmen.

Die Terminologie-Arbeit auf den Färöer-Inseln ist folglich nicht so umfassend und systematisch wie in Island. Da ein institutioneller Rahmen erst vor einigen Jahrzehnten geschaffen wurde, ist die Tätigkeit auf diesem Gebiet daher hauptsächlich begeisterten und berufenen Personen zugefallen, insbesondere Christian Matras, dem langjährigen Inhaber des Lehrstuhls für färöische Sprache und Literatur an der Färöischen Akademie, der viele erfolgreiche Neologismen geschaffen hat (Vikør 2001:172, 218, Bandle e. a. 2012: 2020, Haugen-Markey 2012:93-96).

Die Fachterminologie ist in den meisten Fällen noch lediglich auf Dänisch vorhanden. Viele neue Wortschöpfungen sind nach isländischem Vorbild entstanden, wie z.B. *telda* 'Computer' nach isl. *tölva*; aber Wörter wie *fjarrøðil* 'Telefon', *ravmagn* 'Elektrizität' konnten sich nicht durchsetzen. Isländisch hat übrigens immer als Vorbild für viele färöische Sprachreformatoren gedient. Im Allgemeinen sind aber die Färöer weniger puristisch eingestellt als die Isländer. Trotzdem sind die Fremdwörter so viel wie möglich an die färöischen Sprachstrukturen angeglichen worden (Vikør, 2001:217). Auch wenn die färöische Sprachplanung in der Zukunft etwas von ihrem puristischen Eifer verliert, haben die Bemühungen früherer Generationen in dieser Hinsicht deutliche und wahrscheinlich nachhaltige Spuren in der Sprache hinterlassen.

Bisher wurde eine Terminologie der Computersprache ausgearbeitet.

5. Terminologie-Arbeit auf Island

Als letztes unter den skandinavischen Ländern richtete auch Island 1964 eine Sprachbehörde, die *Íslensk málnefnd* 'Isländische Sprachkommission', ein. Bis dahin gab es überraschenderweise keine offizielle Stellungnahme der isländischen Behörden zur Sprachplanung. 1980 wurde sie reorganisiert, dann kam 1984 ein Gesetz über die *Málnefnd*. Damit hat Island auch ein Sekretariat, *Íslensk málstöð* 'Isländisches Sprachinstitut', bekommen. Die Universität *Háskóli Íslands* und die *Málnefnd* betätigen zusammen das Sprachinstitut.

Die wichtigste Aufgabe ist die Entwicklung der Terminologie, aber im Gegensatz zu den anderen skandinavischen Ländern, hat Island keine separate spezialisierte Terminologiegruppe oder Terminologiezentrale. Vikør (2001:171) gibt

folgende Begründung: “the sharp distinction between general language usage and specialist terminology is felt to be somewhat artificial by the Icelanders” ‘die scharfe Abgrenzung zwischen allgemeinem Sprachgebrauch und Fachterminologie wird von den Isländern irgendwie als künstlich gefühlt’.

Heute sind etwa dreißig Fachausschüsse an der terminologischen Arbeit beteiligt. Seit 1985 wurden Listen mit Fachtermini u. a. in den folgenden Bereichen: Computertechnologie, Pädagogik, Psychologie, Statistik, Ökonomie veröffentlicht.

Málræktarsjóður ‘Sprachpflegefonds’ hat als Ziel hauptsächlich die Terminologie-Arbeit und Gebrauchsanweisungen, Wörterbüchern, Fachwortlisten zu veröffentlichen usw.

Isländisch ist eine ultrakonservative Sprache, in der das etymologische Prinzip Primat hat. Dabei sorgt der starke Purismus dafür, dass jeder den Inhalt eines neuen Begriffs verstehen können soll. Der Abstand zwischen Terminologie und Umgangssprache erscheint nicht annähernd so groß wie in anderen Sprachen.

6. Tradition und Purismus

Es gibt keine fremdwortfreie Sprache, jede Sprache übernimmt Wörter aus anderen Sprachen. Mittlerweile gibt es aber auch Sprachen, die Widerstand und Widerwillen gezeigt haben, sich fremdsprachige Vokabeln anzueignen. Isländisch zum Beispiel, und teilweise auch Färöisch. Den Fremdwörtern gegenüber kann man folgende Haltungen annehmen: entweder sie aufnehmen (mit Anpassung oder nicht), oder sie ablehnen oder sogar ignorieren, oder einheimische Ersatzwörter finden. Die Ablehnung der Fremdwörter ist als Purismus bekannt.

Der Sprachpurismus ist eine Ideologie, die die Idee der reinen Sprache fördert, geschützt von fremden Einflüssen, die die Sprache unrein machen.

Sprachlicher Purismus kann auch Teil staatlicher Sprachpolitik sein, die verschiedene Formen annehmen kann¹.

In seinem Buch, *Linguistic purism*, unternimmt G. Thomas (1991) eine Einteilung der puristischen Richtungen auf der Grundlage von verschiedenen Kriterien: der Verfahrensweise, der Ziele, der Intensität und der linguistischen Ebene². Je nach den Zielen ist der isländische Purismus defensiv (verteidigend),

1 Ein anschauliches Beispiel ist das kaiserliche Japan in den 1930er Jahren und dessen Anstrengungen, alle englischen Wörter loszuwerden.

2 Je nach den Zielen unterscheidet Thomas (1991) demokratischen, vereinenden, defensiven, abgrenzenden und Prestigepurismus, nach der Intensität des Purismus marginalen (Englisch, Russisch), moderaten, diskontinuierenden (Französisch, Spanisch), ordnenden (Dänisch, Schwedisch), evolutionären (Finnisch, Ungarisch, Hebräisch), oszillatorischen (Deutsch, Tschechisch), revolutionären (Türkisch) und konstanten, stabilen Purismus (Isländisch, Arabisch). Basierend auf die sprachlichen Niveaus unterscheidet er zwischen lexikalischem, orthographischem, morphologischem, syntaktischem und phonetischem Purismus. Je nach der Verfahrensweise erwähnt er noch den regressiven Purismus und den Ultrapurismus.

seine Motivation ist der Schutz vor fremden Einflüssen. Basierend auf der Intensität des Purismus spricht Thomas im Falle des Isländischen von einem konstanten, stabilen Purismus. Je nach der Verfahrensweise erwähnt er noch z.B. den regressiven Purismus und den Ultrapurismus (ein Beispiel für den Ultrapurismus ist *Háfrónska*, die Hochisländische Sprachbewegung). Aufgrund dieser Annäherung ist der isländische Purismus ein archaisierender Purismus.

Der strenge, rigorose Purismus hat seine Wurzeln in der Geschichte. Aufgrund der jahrhundertelangen dänischen Herrschaft wurde Isländisch von der dänischen Sprache stark beeinflusst. Dokumente aus dem 18. und 19. Jahrhundert zeugen von der Sprache in den Häfen und in der Hauptstadt Reykjavík, die eine gemischte dano-isländische Variante war. Trotz der Tatsache, dass *dönskulettunnar* 'die dänischen Glossen' hauptsächlich ein städtisches Phänomen waren, prophezeite der dänische Linguist Rasmus Rask zu Beginn des 19. Jahrhunderts, dass das Isländische innerhalb von zweihundert Jahren verschwinden würde, sollte man nichts unternehmen, um es zu retten.

Die Spracherneuerungsbewegung begann Ende des 18. Jahrhunderts. Wachsendes Interesse an den altisländischen Handschriften und ein zunehmendes nationales Erwachen weckten auch die Ideologie der Sprachreinigung.

Um für die Aufrechterhaltung der Sprache und für ihre Reinigung von fremden Elementen zu kämpfen, legte *Hið íslenska lærdómslistafélag* 'Die isländische Gesellschaft für Wissenschaften' eine Grundsatzerklärung der isländischen Sprache dar, wo sie eine offizielle und überaus puristische Sprachpolitik formulierte. So entstand der mächtige *nýyrðastefna* (wörtl. 'Neu-Wort-ismus'), strenge Regeln, die dafür sorgten, dass man die isländische Sprache mit Fremdwörtern nicht verderben sollte, "eine schöne, edle Sprache, die seit langem in den nordischen Ländern gesprochen wird, zu bewahren und zu versuchen, sie von fremden Wörtern und Ausdrücken zu reinigen, die sie jetzt zu verderben beginnen" (Hálfðanarson, 2005).

Die Mitglieder der Gesellschaft sahen ihre größte Aufgabe darin, die Sprache "rein" und "schön" aufzubewahren. Nur solche Lehnwörter, die vor 1400 entlehnt worden waren, durften akzeptiert werden. Statt der Entlehnung von außen suchten sie nach Wörtern in den alten Sagas und der alten eddischen Literatur und versuchten Ersatzwörter zu schmieden. Das Original, das Ursprüngliche galt als das Beste, das Entlehnte musste beseitigt werden. Die sprachliche und literarische Kontinuität war sehr wichtig und wurde stets betont, da drastische Änderungen in der Struktur und im Wortschatz der Sprache die Isländer von ihrem kulturellen Erbe entfremden würden, und somit ihr Gefühl, ein eigenständiges Volk zu sein, fatal schwächen würden. Hock (1991:419) behauptet, dass "die Eliminierung von Fremdwörtern den archaischen Charakter der modernen Sprache und ihre Nähe zu den Originaltexten nur verstärkte".

Aber schon lange vor dem Auftreten des *lærdómslistafélag* wurde eine puristische Sprachpolitik befürwortet und ausgeübt. Sogar mittelalterliche isländi-

sche Autoren schufen einheimische Termini für neue Begriffe, die zu ihrer Zeit aus dem Lateinischen stammten. Der unbekannte Autor des *Wormsbók* hat lange überlegt, wie er "Barbareien", also Fremdwörter, loswerden könnte. Arngrímur Jónsson (1658–1748) war der erste, der sich für eine *hreintungustefna* (wörtlich „rein-Sprach-ismus“) aussprach, und er ist auch als der Urheber des Dogmas bekannt, dass Isländisch und Altnordisch dieselbe Sprache seien. Jón Ólafsson (1731-1811) lobte Isländisch als die älteste in Europa (noch) lebende Kultursprache. Die Wortbedeutungen und Wortkonstruktionen im Isländischen seien klarer als in jeder anderen Sprache, weil die Isländer in der Lage waren, die Wörter, die die anderen Sprachen vermischt hatten, auseinanderzuhalten (Sandøy, 1977).

Die puristische Tendenz, die die Sprachplanung seit jener Zeit begleitete, hinterließ ihre Spuren in der isländischen Sprache und im isländischen Wortschatz. Die Hauptaufgabe der isländischen Sprachplanung ist nach wie vor die möglichst weitgehende Vermeidung von Fremdwörtern, auch in Fachterminologien. Am bemerkenswertesten für die isländische Sprachpolitik ist die enorme Arbeit von *orðsmíði*, der Prägung neuer Wörter, um neue Phänomene zu bezeichnen und unangemessene Entlehnungen zu ersetzen.

So war das Hauptanliegen der isländischen Sprachplanung schon immer der Wortschatz, und in geringerem Maße die Aussprache, die Rechtschreibung oder die Grammatik (z.B. Anfang des 19. Jahrhunderts gab es auch puristische Bestrebungen, fremde Schreibweisen, nämlich dänische und deutsche Wortstellung, zu beseitigen). Der Begriff *hreintungustefna* war seit Beginn der Spracherneuerungsbewegung vorhanden und kann auch als Symbol und nicht nur als Bezeichnung für das Grundmotiv der Bewegung angesehen werden.

Vikør (2001:213) führt folgende Argumente für den heutigen isländischen Purismus an: ein nationalistisches (die Reinheit und die "Bodenstämmigkeit" der Sprache können an und für sich als Nationalgut angesehen werden), ein demokratisches (neue Wörter, die aus einheimischen Elementen aufgebaut werden, vermitteln oft ihre Bedeutung direkter als Fremdwörter für Personen ohne Vorkenntnisse der Ausgangssprache) und ein strukturelles Argument (die phonologische und morphologische Struktur des Isländischen könnten durch eine Invasion von Fremdwörtern, die nicht assimiliert werden können, bedroht werden). Er stellt auch die Strategien zur Umsetzung dieser puristischen Bestrebungen vor:

A. neue Bedeutungen für existierende oder ausgestorbene Wörter: *sími* 'Telefon' (wörtl. 'Faden, Seil'), *göng* 'Daten' (wörtl. 'Werkzeuge, Informationen'), *list* 'Kunst' (wörtl. 'Kunst; Fähigkeit'). In vielen Fällen diente die altisländische Sprache als Quelle³.

3 Ein typisches Beispiel ist der Fall des Wortes *sími*. Als das Telefon und der Telegraph nach Island kamen, versuchte man es mit allerlei Übersetzungen, aber dann fand man ein vergessenes Wort, *sími*, das ziemlich schnell in die Sprache einging. Das Wort *sími* existierte schon im Altisländischen und bedeutete 'Faden, Seil'. Die Sprachplaner haben diesen Archaismus

B. Ableitungen: *hreyfill* 'Motor' (von *hreyfa* 'bewegen'), *tengill* 'Verbindungsstück, Link; Verknüpfung' (von *tengja* 'verbinden'), *tölva* 'Computer' (abgeleitet von *tala* 'Zahl' und *völva* 'Wahrsagerin')

C. Zusammensetzungen: *fjarkennsla* 'Fernunterricht' (wörtl. 'fern' + 'Unterricht'), *gagnavinnsla* 'Datenverarbeitung' (wörtl. 'Nachricht' + 'Herstellung; Bearbeitung'), *leikhús* 'Theater' (wörtl. 'Spiel' + 'Haus'), *rafmagn* 'Elektrizität' (wörtl. 'Bernstein' + 'Kraft'), *smjörliki* 'Margarine' (wörtl. 'Butter' + 'ähnlich; -artig'), *vegabréf* 'Reisepass' (wörtl. 'Weg + Brief'). Von allen Strategien ist diese zweifellos die am häufigsten verwendete. Jónsson (2002) nennt diese Ableitungen und Zusammensetzungen *nýmyndanir*, d. h. 'Neuschöpfungen'.

D. Assimilation von Fremdwörtern (eine häufiger angewendete Strategie als allgemein angenommen), z.B. bei *ál* 'Aluminium', *banki* 'Bank', *bíll* 'Auto, Wagen', *gír* 'Gang; Getriebe', *tékki* 'Scheck', *skáti* 'Pfadfinder', *jeppi* 'Jeep'. Wenn das Wort kurz und knackig ist, passt es in das isländische phonetische und morphologische System, und es trägt zur Bereicherung der Sprache bei⁴ (Vikør, 2001:213). Jónsson (2002) nennt solche Wörter *erlend lán* 'fremde Entlehnungen'

Diese Angleichungen erfolgten in der Alltagssprache oft spontan, und sind dann offiziell vorgeschrieben worden. Aber auch die offizielle Sprachplanung verlangt, dass die Fremdwörter angeglichen werden sollen, wenn sie unvermeidlich sind (*bridds*, *hokki*). Nicht assimilierte Schreibweisen sind daher im Isländischen etwas Seltenes, jedenfalls weitaus seltener als in jeder anderen nordischen Sprache, und wenn sie vorkommen, können sie als Zitatformen aus der Originalsprache betrachtet werden. (Torp & Vikør, 1993).

Färöisch hat dieselben Strategien, wie die Isländer:

A. Traditionelle Wörter mit semantischem Wandel: *góðska* 'Qualität' (wörtl. 'Güte'), *ítriv* 'Hobby' (wörtl. 'leicht genommene Arbeit'), *básur* 'Schaukasten, Vitrine' (wörtl. 'Box, Stall', *horn* 'Telefonhörer' (wörtl. 'Horn').

B. Neologismen, meistens Zusammensetzungen aus traditionellen Morphemen: *búskapur* 'Wirtschaft' (wörtl. 'Haushalt'), *fjarrit* 'Telegram' (wörtl. 'fern' + 'Schrift'), *stuttsøga* 'Kurzgeschichte' (wörtl. 'kurz' + 'Geschichte'), *tónleikari* 'Musiker' (wörtl. 'Ton, Klang' + 'Spieler') (Vikør, 2001:217).

Der isländische Purismus richtet sich eigentlich gegen alle Sprachen, nicht nur gegen internationale Wörter griechisch-lateinischen Ursprungs (internationale Begriffe wie 'Mathematik', 'Physik', 'Geologie', 'Wirtschaft', 'Psychologie', 'Theologie' haben ihre isländischen Entsprechungen in *stærðfræði*, *eðlisfræði*, *jarðfræði*, *hagfræði*, *sælfraði*, *guðfræði*), sondern auch gegen Entlehnungen aus

wiederbelebt, indem sie ihm die neue Bedeutung 'Telefon' verliehen, und seitdem ist das Wort produktiv bei der Bildung vieler Ableitungen und Zusammensetzungen geworden, wie die Beispiele *talsími* 'Telefon' und *ritsími* 'Telegraf' zeigen.

4 Das skandinavische Wort *bil* (ursprünglich eine dänische Wortschöpfung aus *Automobil* 'Auto') wurde angenommen, jedoch in der angepassten Form *bíll*, so dass es den Flexionsregeln der isländischen Substantive entsprechen sollte. In ähnlicher Weise trat das Wort *jeppi* 'Jeep' in die Sprache ein.

anderen germanischen Sprachen (Dänisch, Deutsch und Englisch). Sogar das aus dem Norwegischen entlehnte *slalám* ‘Slalom, Torlauf’ konnte sich nicht durchsetzen, und wurde durch *svig* ersetzt.

Der Purismus hat auch solche Wörter geschaffen, die nur in der Schriftsprache ihren Platz gefunden haben. Wörter, wie z. B. *dráttarvél* (wörtl. ‘Ziehmaschine’) und *bifreið* (wörtl. ‘Bewegungsreiten’) sind in die Schriftsprache eingegangen, aber sie klingen zu formell, wenn sie in der Alltagssprache gebraucht werden. Ihre Entsprechungen, die Fremdwörter *traktor* und *bíll*, klingen mehr ‘umgangssprachlich’. Dabei entwickelte sich eine stilistische Differenzierung. Andere Beispiele sind *fótbolti* und *knattspyrna*, *mótorhjól* und *vélhjól*, *gardínur* und *gluggatjöld*, *fax* und *símbréf*, *banani* und *bjúgaldin*, *avókadó* und *lárpera*.

7. Neuerungen

Neben den von Jónsson (2002) angeführten Formen der isländischen Wortbildung: *innlendlán* ‘einheimische Entlehnungen’, *nýmyndanir* ‘Neuschöpfungen’ und *erlendlán* ‘ausländische Entlehnungen’ erwähnen Sapir und Zuckermann (2008) auch eine andere Art der isländischen Wortbildung, die sogar die isländischen Linguisten scheinen, unbeachtet gelassen zu haben, nämlich die phono-semantische Angleichung.

In einigen Sprachen kann die Tarnung der fremden Dimension eine Lösung sein (eigentlich gibt es eine externe Entlehnungsquelle, die jedoch als interne getarnt ist), und diese Art der gemischten Wortbildung, die sowohl interne als auch externe Elemente umfasst, wird passend als „Phonosemantik“ bezeichnet. Diese Art der Wortbildung ist in zwei Sprachtypen weit verbreitet: in den puristisch orientierten Sprachen, in denen die Sprachplaner versuchen, unerwünschte äußere Elemente zu ersetzen (Finnisch, Isländisch, Hebräisch) und in Sprachen, die phono-logografische Schrift verwenden (Chinesisch, Japanisch und Koreanisch).

So ist das isländische *eyðni* ‘Aids’ eine phono-semantische Übereinstimmung des englischen *aids*, wobei das isländische Verb *eyða* ‘zerstören, vernichten’ und das nominelle Suffix *-ni* verwendet werden. Andere Beispiele für phono-semantische Angleichungen sind: *setur* ‘Zentrum’ (mit den Verbindungen *rannsóknarsetur* ‘Forschungszentrum’, *námskeiðasetur* ‘Kurszentrum’ und *læknasetur* ‘medizinisches Zentrum’, wobei das isländische *setur* eigentlich ‘Sitz; Wohnsitz’ bedeutet), oder *fjárfesta* ‘investieren’ (eigtl. ‘Geld’ + ‘befestigen’, nach dem Vorbild von *krossfesta* ‘kreuzigen’ (eigtl. ‘Kreuz’ + ‘befestigen’), *lögfesta* ‘legalisieren’ (eigtl. ‘Gesetz’ + ‘befestigen’) und *staðfesta* ‘bestätigen’ (eigtl. ‘Stelle’ + ‘befestigen’) usw. (Sapir & Zuckermann, 2008).

Damit ist die phono-semantische Angleichung als eine wichtige Methode der isländischen Wortbildung zu betrachten. Diese Methode sei nach der Ansicht von Sapir und Zuckermann (2008) eine wichtige Quelle zur Bereicherung der

Lexik, die oft von den Sprechern unbemerkt vor sich geht, und beweist, dass der isländische Wortschatz von anderen germanischen Sprachen, wie Englisch und Dänisch, auch verdeckt beeinflusst werden konnte.

Groenke (1983) nennt *berkill* 'Tuberkulose' und *ratsjá* 'Radar' als isländische Beispiele für *Lehnclipping* 'loan-clipping', eigentlich auch eine Art der phonosemantischen Angleichung. Im Wort *berkill* wurde die Anfangssilbe *tu-* abgeschnitten und die Endsilbe an das isländische Suffix *-ill* angepasst, wobei das formgebende *berk-* keine Bedeutung hat, während das Suffix *-ill* ansonsten Instrument oder Agent bezeichnet. Das zweite Beispiel ist *ratsjá* 'Radar' (*rata* 'sich zurechtfinden' und *-sjá*, das 'etwas, das sieht' bedeutet), wobei das Element *-sjá* dasselbe Wortbildungselement ist, das in *hringsjá* 'Periskop' (*hring-* bedeutet 'um, um-, herum-'), *rafsjá* 'Elektroskop' (*raf-* bedeutet 'elektrisch, elektro-, elektronisch'), *smásjá* 'Mikroskop' (*smá-* bedeutet 'klein, mikro-'), aber auch in *skuggsjá* 'Spiegel' (wörtl. 'Instrument, durch das Schatten gesehen werden') vorkommt.

Isländisch hat so eine der am systematischsten und konsequentesten durchgeführten Sprachplanungen und kann als die am puristischsten orientierte Sprache der Welt betrachtet werden. Aber sogar eine so puristische Sprache wie "Isländisch stößt auf gewisse Hindernisse in der Begegnung mit der neuen Technologie. Oft ist es nicht interessant für internationale Gesellschaften die Entwicklung solcher Technologie, die Isländisch versteht, insofern der Markt so winzig ist und die Bevölkerung Englisch so gut versteht. Ein Beispiel wäre der Smart-Lautsprecher von Google Home und Amazon Alexa, der keine Unterstützung für die isländische Sprache hat" (Nordal, 2019:21).

Die Erklärung für die kraftvolle und erfolgreiche puristische Wortschöpfung liegt darin, dass Isländisch so viele Wortbildungsmöglichkeiten hat und das Sprachsystem so konsequent ist, dass der Zusammenhang innerhalb der Wörter für jeden immer klar und deutlich erscheint. Wie die Isländer sagen, sei ihre Sprache '*gegnæsær*', d.h. 'durchsichtig, transparent'. Aufgrund des konservativen Charakters der Sprache sind die meisten komplexen Gefüge analysierbar.

Purismus kann das kritische Sprachgefühl schärfen und vermag die sprachliche Kreativität und das Sprachverständnis zu fördern. Ursprünglich als Abwehrmittel gegen den Druck von außen gedacht, hat der isländische Purismus dazu beigetragen, das Selbstbewusstsein der Isländer zu stärken.

Die neue Strategie der phonosemantischen Angleichung ist eine Quelle lexikalischer Bereicherung, eine wichtige Methode der isländischen Wortbildung, und es beweist auch einen verdeckten Einfluss, den die anderen germanischen Sprachen wie Englisch und Dänisch auf Isländisch ausgeübt haben konnten.

8. Terminologiedatenbanken mit inselskandinavischer Beteiligung

Die folgenden sind die wichtigsten Terminologiedatenbanken und elektronischen Wortlisten mit inselskandinavischer Beteiligung, also diejenigen, die die zwei inselskandinavischen Sprachen beinhalten.

Íðorðabankinn (Dänisch, Deutsch, Englisch, Färöisch, Französisch, Isländisch, Norwegisch, Schwedisch u.a.) ist die Isländische Terminologiedatenbank, ausgearbeitet von *Stofnun Árna Magnússonar í íslenskumfræðum* 'Árni Magnússon Institut für Isländische Studien' [www.idord.is]

NORDLIST (Dänisch, Finnisch, Färöisch, Norwegisch, Schwedisch u.a.) ist ein web-basiertes Nachschlagewerk, wo die Benutzer Wörtern und Begriffen nachschlagen können, in Verbindung mit höherer Ausbildung; herausgegeben von *Nordiska ministerrådet* [www.smartstep.se/ssp/nordlist]

Terminologins terminologi på nordiska (NORDTERM 13) [Die Terminologie der Terminologie in den nordischen Sprachen von *Nordterm*] (Dänisch, Englisch, Finnisch, Färöisch, Französisch, Isländisch, Norwegisch, Schwedisch u.a.) ist eine terminologische Wortliste, die die wichtigsten Begriffe im Bereich der Terminologietheorie und Terminologiearbeit deckt. [nordterm. item.dk]

9. Schlussfolgerung

Jedes skandinavische Land verfügt über eine Sprachbehörde, einen Sprachrat oder ein Sprachkomitee, die aus verschiedenen Gründen und zur Meisterung verschiedener Aufgaben errichtet wurden. Wenn sich die festlandskandinavischen Sprachen mit der Angleichung fremdsprachiger Fachtermini (Schweden), einer mehr oder minder puristischen Annäherung (Norwegen) oder starker Internationalisierung (Dänemark) auszeichnen, übersetzen die Isländer oder ersetzen alles Mögliche. Die Färöinger versuchen, die Isländer möglichst nachzuahmen.

Isländisch hat eine der am systematischsten und konsequentesten angewandten Sprachplanungen. Aufgrund der offensichtlichen Erfolge kann Isländisch heute als die am puristischsten orientierte Sprache der Welt angesehen werden. Der Abstand zwischen Terminologie und Umgangssprache erscheint nicht so groß wie in anderen Sprachen. Das Aufkommen der modernen Wissenschaft und deren begleitenden Terminologie trafen die Isländer nicht unvorbereitet. Die Erstellung neuer Terminologie in den verschiedenen Bereichen hat eine lange Tradition, und dadurch sind die isländische Fachsprache und Terminologie viel einfacher zu durchschauen. Obwohl Island keine separate spezialisierte Terminologiegruppe oder Terminologiezentrale hat und Isländisch auf gewisse Hindernisse in der Begegnung mit der neuen Technologie stößt, erweist sich die Terminologie-Arbeit als hervorragend.

Die Terminologie-Arbeit auf den Färöer-Inseln folgt dem isländischen Vorbild, dennoch ist sie nicht so umfassend und systematisch wie in Island.

Quellenverzeichnis

- Bandle, Oskar; Braunmüller, Kurt; Elmevik, Lennart; et.al. 2012. *The Nordic Languages: An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*. Vol. 1-2. Berlin - New York: Walter de Gruyter.
- Braunmüller, Kurt. 1995. *Beiträge zur skandinavischen Linguistik*. Oslo: Novus Forlag.
- Eide, Kristine & Våge, Ole. 2018. Sanker språkstemmer. In: *Språknytt* 4/2018, Oslo: Språkrådet: 10-12.
- Groenke, Ulrich. 1983. Diachrone Perdurabilität, Sprachpflege und Sprachplanung: Der Fall Isländisch. In: I. Fodor, C. Hagège (Hrsg.): *Language Reform. History and Future. Vol. II*. Hamburg; H. Buske, 137-155.
- Hálfðanarson, Guðmundur. 2005. From Linguistic Patriotism to Cultural Nationalism: Language and Identity in Iceland. In: Isaacs, Ann Katherine (Hrsg.): *Languages and Identities in Historical Perspective*. Pisa: Pisa University Press, 55-68.
- Haugen, Einar. 1976. *The Scandinavian Languages. An Introduction to their History*. London: Faber and Faber Limited.
- Haugen, Einar & Markey, Thomas. 2012. *The Scandinavian Languages*. Berlin - New York: Walter de Gruyter.
- Hock, Hans Henrich. 1991. *Principles of Historical Linguistics*, 2nd Edition, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Jónsson, Baldur. 2002. Íslensk orðmyndun. In: *Málsgreinar. Afmælisrit Baldurs Jónssonar með úrvali greina eftir hann*. Rit Íslenskrar málnefndar 13. Reykjavík, 183-99.
- Kotsinas, Ulla-Britt & Helgander, John (Hrsg.). 1994. *Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i Norden*. Föredrag från ett forskarsymposium. Stockholm: Institutionen för nordiska språk.
- Nordal, Lars Ivar. 2019. Tospråklige kids - eller dårlige i både engelsk og norsk?. In: *Språknytt*, 1/2019, Oslo: Språkrådet, 18-23.
- Sandøy, Helge. 1977. Island. Historia ligg gjømt i språket. In: Vikør, Lars S.: *Språkpolitikk på fem kontinent. Eit oversyn og ei jamføring*. Oslo: Det Norske Samlaget, 75-98.
- Sapir, Yair & Zuckermann, Ghil'ad. 2008. Icelandic: Phonosemantic Matching. In: Rosenhouse, Judith & Kowner, Rotem: *Globally speaking. Motives for Adopting English Vocabulary in Other Languages*, Clevedon - Buffalo - Toronto: Multilingual Matters, 19-43.
- *** *Språknytt*, 1996 / 2, 2002 / 2, Oslo.

- Thomas, George. 1991. *Linguistic Purism (Studies in Language and Linguistics)*. London & New York: Longman.
- Torp, Arne & Vikør, Lars S. 1993. *Hovuddrag i norskspråk historie*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Vikør, Lars S. 1977. *Språkpolitikk på fem kontinent. Eit oversyn og ei jamføring*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Vikør, Lars S. 2001. *The Nordic Languages. Their Status and Interrelations*. (Nordic Language Secretariat, Publication no. 14). 3rd Edition. Oslo: Novus Press.

Onlinequellen

- <https://www.norden.org/da/information/ordboger-med-nordens-sprog> (abgerufen am 14.05.2022)
- <https://www.arnastofnun.is/is>(abgerufen am 14.05.2022)

METAPHORIK DES KRIEGES – POLITISCHER SPRACHGEBRAUCH AM BEISPIEL DER BERICHTERSTATTUNG ÜBER DEN UKRAINE-KONFLIKT

1. Einleitung

Der Krieg in der Ukraine hat weltweit Empörung ausgelöst. Eine Empörung, die sich auch durch die Sprache manifestiert. Die Macht der Worte wird seit jeher auch in militärischen Konflikten bewusst ausgenutzt. Besonders in Krisensituationen bedarf es einer klaren, bildhaften Sprache. Es stellt sich aber die Frage, wie bildhaft sich die Sprache über den Krieg präsentieren kann? Welche Metaphern werden im politischen Diskurs eingesetzt, um die Topoi von Gut und Böse, um die Grauen des Krieges darzustellen?

Im vorliegenden Beitrag soll identifiziert werden, mit welchen Metaphern der Ukraine-Krieg im bundesdeutschen politischen und medialen Diskurs dargestellt wird. Es soll geprüft werden, inwieweit die Annahme korrekt ist, dass für den Krieg weniger Kriegsmetaphern verwendet werden, als für die (zum Zeitpunkt immer noch aktuellen) Corona-Krise.

Ebenfalls angenommen wird, dass der Umgang mit der Mehrdeutigkeit von Metaphern nicht unbedingt von den Sprechern oder Autoren gewollt ist, und dass dieser Umgang oft eher unbewusst praktiziert wird. Viele Metaphern sind abgestumpft, sind abgenutzt, ihre Präsenz fällt dem Textproduzenten in den Diskursen womöglich weniger auf, als dem Rezipienten. Dies wird in einem Beitrag von Gerard Steen folgenderweise beschrieben „Da viele der in den letzten zwei Jahrzehnten untersuchten Metaphern Teil der konventionellen begrifflichen Metaphern sind, führen sie auch zu den üblichen Arten, über Dinge zu sprechen. Ihre Oberflächenformen erscheinen nicht als abweichend, sondern als natürlich“ (Steen 2002: 22).

Die zunehmende Militarisierung der Sprache konnte durch die Krisen der letzten Jahre sowohl im politischen, als auch im medialen Diskurs beobachtet werden. Im weiteren Verlauf des Aufsatzes soll erörtert werden, wie sich dieser Aspekt mit der neuen Kriegssituation in Europa verändert hat.

2. Umriss einer Metapherdefinition

Metaphern gehören zum Alltag unserer schriftlichen und mündlichen Kommunikation dazu. Aus den Medien sind sie ebenfalls nicht mehr wegzudenken. Wie bereits bei Steen formuliert, kehrt die Idee der Selbstverständlichkeit der Metaphern bei vielen Linguisten und Forschern zurück. Sie seien für Produzenten, aber auch für Rezipienten so selbstverständlich, dass man sie im Kommunikationsfluss oft gar nicht wahrnimmt, sie fallen nicht mehr auf (vgl. u. a. Bärtsch 2004: 67).

In der Fachliteratur werden für Metaphern folgende Funktionen beschrieben: illustrative, ornamentale, unterhaltende, wirklichkeitsschaffende, ironische (vgl. Ulucan 2000, 23). Für die vorliegende Studie ist die illustrative Funktion von Wichtigkeit: „Die Intention, den treffenden Ausdruck zu finden, Inhalte knapp zu erklären oder auf den Punkt zu bringen, veranlaßt (sic!) den Autor, zu bekannten Metaphern zurückzugreifen“ (Ulucan 2000: 23 f.).

Die Betrachtung der Metapher in der Sprachwissenschaft ist einem tiefgreifenden Wandel unterworfen. Galt sie, bestimmt durch die Kategorisierungen der antiken Rhetorik weitestgehend als schmückendes Beiwerk, als abweichender Sprachgebrauch, dem eine Analyse als literarisch gewähltes rhetorisches Mittel zukommt und wurde ihre Beschreibung infolgedessen vornehmlich der Literaturwissenschaft zugewiesen, rückt spätestens seit der pragmatischen Wende ihre Alltäglichkeit in den Mittelpunkt (Osthus 1998: 150).

Lakoff und Johnson haben mit ihrer kognitiv-linguistischen Metaphertheorie die Haltung der Wissenschaft und Forschung zum Umgang mit den Metaphern revolutioniert. Ihre Ansichten bilden bis heute die Basis für die theoretischen Überlegungen vieler Linguisten (vgl. dazu u.a. Kövecses, Steen oder Bärtsch).

In vielen Abhandlungen kehrt auch der folgende weiterführende Gedanke zurück: „Denken und Handeln sind metaphorisch strukturiert. Die Metaphern geben Konzepte wieder, die den Alltag, die menschliche Denk- und Handlungsweise entscheidend und ausschlaggebend prägen“ (Kansy 2022: 176 f.)

Wie auch Hoffstadt feststellt, sei dieser Ansatzpunkt im Kern ein konstruktivistischer. (Hoffstadt 2009: 35). So betrachtet tragen auch Metaphern zur Realitätskonstruktion bei.

3. Metaphernkonzepte und Metaphernfunktionen

Für die vorliegende Arbeit sollen einige Aspekte der Metaphertheorie kurz angeschnitten werden. Hierfür dienen als Grundlage Arbeiten u.a. von Bärtsch, Kuck, Kövecses, die die unterschiedlichen Aspekte ausführlich beschrieben haben. Bei Kuck (2018) wird die konzeptuelle Metapher als sprachliches, kognitives und diskursives Phänomen beschrieben, wobei die Autorin stets betont, dass

die unterschiedlichen Perspektiven sich nicht gegenseitig ausschließen würden. Als sprachliche Phänomene wurden Metaphern bereits in der Antike wahrgenommen und als rhetorische Mittel der Sprache betrachtet. Metaphorisierungen haben eine Auswirkung auf das Alltagsverständnis, indem sie abstrakte Inhalte „verdinglichen“ (vgl. Kuck 2018: 70 ff), und konstruieren. Metaphern tragen also nicht nur zum besseren Verständnis der uns umgebenden Welt bei, sie helfen bei der Konstruktion dieser Realität, indem sie Wissen schaffen. Eine Analyse der Metaphern kann demnach „zur Freilegung des kollektiven Wissens einer Diskursgemeinschaft“ (Kuck 2018: 73) beitragen.

Kuck resümiert die theoretischen Überlegungen von George Lakoff und Mark Johnson, demnach Metaphernbildung und Metaphernverstehen für den Umgang mit abstrakten Vorgängen, Gegenständen oder Begriffen wesentlich seien. Ihre Überlegungen gehen auch weiter, indem sie behaupten, dass für Metaphern „wir keinerlei bewussten Interpretationsprozess einleiten müssen“ (Kuck 2018: 74).

Die Komplexität dieser Konzepte würde ohne Zweifel eine viel detailliertere Betrachtung zulassen. Wenden wir uns nun aber der Frage zu, wie diese Metaphern überhaupt funktionieren und welche Funktionen ihnen zugeschrieben werden können. Kuck schlägt folgende vereinfachte Beschreibung der Funktionsweise von Metaphern vor: Für die sprachliche Realisierung einer Metapher gilt, dass es einen Herkunftsbereich gibt, aus dem „die Begriffe entnommen werden“, womit „metaphorisiert wird“ und einen Zielbereich, der „metaphorisiert wird“, auf den „Begriffe projiziert“ werden. Wir würden über „prototypisches Wissen“ im Hinblick auf beide Bereiche verfügen. Ein wesentlicher Teil des Prozesses ist die sogenannte „Projektion“, die Übertragung des Wissens von einem Bereich auf den anderen. In der Regel wird diese Übertragung durch mehrere Merkmale charakterisiert, von denen hier zwei erwähnt werden sollen. Die Projektion verläuft *unidirektional*, das „übertragene Wissen aus dem Herkunftsbereich dient als Schablone für die Anordnung des Wissens über den Zielbereich“. Die *Übertragungsrichtung* verläuft immer von konkret zu abstrakt, das heißt, es werden „alltägliche Erfahrungen in abstrakte Modelle projiziert“ (vgl. Kuck 2018).

4. Metaphern in den Medien

Medien seien die vierte Gewalt im Staat. Mit diesem Konzept wird die Rolle der Journalisten und der Medien in Hinblick auf die Wahrung der demokratischen Werte in einem Land, in einer Gesellschaft seit Jahrzehnten verknüpft. In welchem Maß die Medien als Sprachrohr einer Gesellschaft betrachtet werden können, darüber lässt sich sicherlich streiten. Einen wesentlichen Einfluss auf die Gesellschaft haben sie zweifelsohne. Betrachtet man die Presse-, TV-, Rundfunkerzeugnisse als (zeit)historische Dokumente, so muss auch festgehal-

ten werden, dass diese in der Abbildung einer Zeit, einer Epoche eine relevante und meist authentische Rolle spielen.

In Krisensituationen spielen Medien eine besonders wichtige Rolle – da es zu Beginn einer Krise in den meisten Fällen an wissenschaftlichen, empirischen Daten mangelt, der Informationswunsch jedoch extrem hoch ist, steigt auch der Nachrichtenwert der Informationen, die durch die Medien verbreitet werden. Im Falle eines Krieges wird die Informationslage noch zerbrechlicher, denn es gibt kaum Möglichkeiten, die Informationen ausreichend zu prüfen. Über die Rolle der Medien in Krisenzeiten, bzw. über ihre Macht, die vermittelten Informationen und Bilder in der Öffentlichkeit zu bestimmen schreibt Carolin Fischer in ihrem Aufsatz sehr aufschlussreich anhand der Flüchtlingskrise 2015 (Fischer 2020). Zudem betont Fischer in ihrem Beitrag, dass figurative Sprachtypen, zu denen auch Metaphern zählen, mächtige Mittel seien, um „Botschaften subtil zu transportieren und Einstellungen zu bestimmten Themen zu erzeugen“ (Fischer 2020: 33).

In einem Interview der Süddeutschen Zeitung sprach die Linguistin Kristin Kuck über die Gefahren, die von der – veränderten – Sprache im Krieg ausgehen. Ihre Aussagen können als Bestätigung dafür gesehen werden, dass die Sprache zur Realitätskonstruktion beiträgt. Es ist jedoch anzumerken, dass die Militarisierung der Sprache, über die auch in ihrem Artikel die Rede ist, nicht mit dem Angriffskrieg gegen die Ukraine begonnen hat. Eine sehr bildhafte Militarisierung der Sprache konnte bereits zwei Jahre zuvor, während der Corona-Pandemie oder noch früher, nach den Anschlägen vom 11. September 2011 (Krieg gegen den Terror) erlebt werden. Auf die Machtkomponente von Mediendiskursen geht auch Waldemar Czachur in seinem Werk über diskursive Weltbilder ein (vgl. Czachur 2011: 97 ff).

Die Relevanz der Problematik von Kriegsmetaphern während der Pandemie erkannte auch die *Gesellschaft für deutsche Sprache e.V.*, die den Kriegsmetaphern im Pandemiediskurs einen Beitrag in der Reihe „Sprachliche Corona-Betrachtungen“ widmete¹.

Was die Verwendung der Kriegsmetaphorik während der Pandemie betrifft, gibt Malte Pasler folgende Erklärung: die Kriegsmetaphorik würde „die Erwartung wie auch die Vorbereitung auf schwierige Lebensumstände, Verzicht und Verlust [transportieren]. Dies bezieht menschliche Verluste mit ein – die der Metapher gemäß erwartbaren, vertretbaren und notwendigerweise aufzubringenden Opfer eines Krieges. (Pasler 2020: 58)

1 Siehe dazu: <https://gfds.de/kriegsmetaphern-und-krisen-begriffe/> (abgerufen am 15. März 2024)

5. Einordnung der identifizierten Beispiele

Wie bereits im vorliegenden Aufsatz erwähnt, wurde für die Untersuchung angenommen, dass die Zahl der Kriegsmetaphern in Verbindung mit der realen Kriegssituation spürbar zurückgehen wird. Es blieb jedoch zu untersuchen, welche Art von Metaphern an ihrer Stelle treten würden oder ob einfach nur ein Rückgang der bildhaften Sprachelemente zu beobachten wäre?

In der Grundannahme wird davon ausgegangen, dass der Ukraine-Krieg medial eine ähnliche Krisensituation darstellt, wie zuvor die Corona-Pandemie. Eine Krise, in der die Berichterstattung mit einer geringen Zahl, wissenschaftlich kaum fundierter oder geprüfter Informationen agieren muss, um neue, unbekannte Situationen, komplexe Sachverhalte darzustellen. Eine Situation, in der die Verwendung von Metaphern und bildhaften Sprachelementen geeignet sei, dem Publikum komplexe Sachverhalte verständlicher darzustellen.

Für die Untersuchung wurden zufällige Beiträge der bundesdeutschen politischen Kommunikation und öffentlich-rechtlichen Berichterstattung ausgewählt (Reden, Interviews und Podcastsendungen). Dies erfolgte ohne die Absicht eine repräsentative Menge an Daten sammeln zu wollen. Für die Analyse wurden lediglich stichprobeartige Inhalte aus Sendungen herausgesucht, die den Ukrainekrieg als Thema hatten. Es wird eine Darstellung der Metaphern angestrebt, ohne eine kontextabhängige, wertende Inhaltsanalyse zu durchführen. Das Korpus dieser Untersuchung bilden die Regierungserklärung des deutschen Bundeskanzlers Olaf Scholz vom 27. Februar 2022² (die sogenannte Zeitenwende-Rede im Bundestag), die Radiosendung „Politik und Hintergrund“ beim öffentlich-rechtlichen Nachrichtensender BR24 vom 25. Februar 2022³, der zweite Teil des ARD-Podcasts „Alles ist anders – Krieg in Europa“⁴, sowie die Audiofassung der Talksendung „Anne Will - Angriff auf die Ukraine - wie kann Putins Krieg beendet werden?“ vom 13. März 2022⁵.

In den aufgezählten Sendungen wurden insgesamt knapp 60 metaphorische Elemente identifiziert. Diese werden in den folgenden Abschnitten anhand verschiedener Konzepte eingeordnet, aufgelistet und kurz analysiert. Die Zahl der erörterten Metaphern wird als hoch eingeschätzt. Die Erwartungen wurden – bei der niedrigen Zahl der Quellmaterialien – übertroffen. Auf die einzelnen Wort- bzw. Audiomaterialien heruntergebrochen entsteht folgende Metapherdichte:

2 <https://www.bundesregierung.de/breg-de/suche/regierungserklaerung-von-bundeskanzler-olaf-scholz-am-27-februar-2022-2008356> (abgerufen am 15. März 2024)

3 Aktuelle Folgen der Sendung sind zwar online, die analysierte Folge vom 25. Februar 2022 ins jedoch nicht mehr abrufbar.

4 <https://www.ardaudothek.de/episode/alles-ist-anders-leben-mit-dem-krieg/was-will-putin-02/ard/10334653/> (abgerufen am 15. März 2024)

5 Details zur Sendung sind auf der Webseite des Senders Phoenix abrufbar, die Audio- oder Videofassung nicht mehr: <https://www.phoenix.de/sendungen/gespraeche/anne-will/angriff-auf-die-ukraine---wie-kann-putins-krieg-beendet-werden-a-2506978.html>

- In der Regierungserklärung des Bundeskanzlers wurden 12 Elemente identifiziert;
- In der ausgewählten Folge der Sendung „Politik und Hintergrund“ gab es 15 identifizierte Elemente;
- Im Podcast „Alles ist anders - Krieg in Europa“ wurden 10 Elemente ausfindig gemacht;
- In der Talksendung „Anne Will - Angriff auf die Ukraine“ gab es 22 identifizierte Elemente⁶.

Wie bereits erwähnt, wurden anhand der untersuchten Beispiele einige Konzepte ausgemacht, die dazu dienen sollen, die identifizierten Metaphern einfacher zuzuordnen und erklären zu können. Insgesamt konnten die Beispiele zehn Konzeptkategorien zugeordnet werden. Für jede dieser Kategorien ließ sich in den untersuchten Materialien mindestens ein Beispiel finden, selbstverständlich gab es Konzeptkategorien mit zahlreichen Elementen. Es werden auch nicht alle aufgelisteten Metaphern hier aufgezählt, lediglich eine Anzahl von 25 Beispielen, gruppiert nach Kategorien. Die erste Kategorie, die unter die Lupe genommen wurde, ist die des *Krieges*. Für den vorliegenden Beitrag wurde angenommen, dass die Zahl der Kriegsmetaphern im Vergleich zur überaus militarisierten Metaphernsprache der Pandemie zurückgehen wird.

- (1) *Für ihn ist jeder, der ihm nicht **das Messer in den Rücken rammen** würde, ein Schwächling.* (Politik und Hintergrund)
- (2) **Nehmen die Oligarchen ins Visier** (Zeitenwende-Rede)
- (3) *Wir rufen alle europäischen Länder dazu auf, auf russisches Gas und Öl zu verzichten, denn **es riecht nach Blut*** (Anne Will)
- (4) *...er [wurde] von allen in eine **Ecke gedrängt*** (Alles ist anders – Krieg in Europa)
- (5) *Kriegstreibern **Grenzen zu setzen*** (Zeitenwende-Rede)

Angeführt wurden hier fünf Beispiele für Metaphern des Konzepts „Krieg“. Mit Entsetzen sei an dieser Stelle festgestellt, dass im politischen Diskurs oft anzutreffende Metaphern, wie zum Beispiel „*eingekesselt*“, „*vom (Kriegs)kurs abbringen*“, also Elemente, die bisher in vielen Lagen oft verwendet worden sind, jetzt nicht mehr als bildhafte Kriegsmetapher erscheinen, sondern in ihrer wortwörtlichen Bedeutung verstanden werden müssen.

Ein weiteres Konzept, dem in den untersuchten Quellen eine größere Anzahl von identifizierten Elementen zugeordnet werden kann, ist die Kategorie *Körper & Körperteile*. Hierfür wurden folgende Elemente in die Aufzählung aufgenommen:

⁶ Die höhere Zahl der identifizierten Elemente ist mit der Länge der Sendung, zum Teil auch mit der größeren Anzahl der Talkgäste zu erklären. Prozentual liegt die Zahl der Metaphern auf dem Niveau der anderen untersuchten Quellen.

- (6) *Historischer **Schulterschluss*** (Politik und Hintergrund)
- (7) *Eine Vokabel, die Russland immer wieder **in den Mund nimmt*** (Politik und Hintergrund)
- (8) *Wir sehen das wahre **Antlitz** Russlands* (Anne Will)
- (9) *[...] zum **Aufreißen alter Wunden** führt* (Zeitenwende-Rede)

Wie auch bei den anderen aufgezeigten Beispielen kann auch hier auf die im Beitrag dargestellten theoretischen Grundlagen der Metaphorisierung zurückgegriffen werden, um Herkunftsbereich, Zielbereich und die Projektion identifizieren zu können: Sei es im Fall des aufgezeigten *Schulterschlusses*, der sich hier auf das gemeinsame Auftreten der demokratischen Länder bezieht oder auch bei der Erwähnung der *alten Wunden*, die sich auf alte Kränkungen oder Untaten beziehen, deren Quellen in der Geschichte liegen. Ein weiteres Konzept, das mehrere Beispiele unter dieser Kategorie vereint, wird hier als *Schiffahrt und Navigation* bezeichnet. Hier werden einige Beispiele aufgezählt, die im politisch-medialen Diskurs sehr oft präsent sind und in vielen Bereichen eingesetzt werden. Es sind Metaphern – übrigens wie die meisten, die hier aufgezählt werden, die nicht für den militarisierten Sprachgebrauch spezifisch sind.

- (10) *Regeln, die verhindern sollen, dass Dinge **aus dem Ruder geraten*** (Politik und Hintergrund)
- (11) *Die EU **richtet** ihren strategischen **Kompass** neu **aus*** (Politik und Hintergrund)
- (12) *China oder Indien mit **ins Boot zu holen*** (Anne Will)

Mehrere identifizierte Beispiele lassen sich auch unter das Konzept *Haus und Haushalt* einordnen. Bei den unten angeführten Beispielen lässt sich ebenfalls eindeutig die Absicht feststellen, abstrakte Sachverhalte durch die Verwendung von Metaphern einfacher darstellen zu lassen.

- (13) *Wenn man jetzt sofort den **Schalter umlegt*** (Anne Will)
- (14) *Alle Optionen müssen **auf dem Tisch liegen*** (Anne Will)
- (15) *... (Putin) **räumt auf*** (Alles ist anders – Krieg in Europa)
- (16) *Angriffswaffen werden **vor unserem Haus aufgestellt*** (Alles ist anders – Krieg in Europa)
- (17) *(Wir müssen) Putin den **Geldhahn abdrehen*** (Anne Will)

Bei der Kategorie *Haus und Haushalt* können zwei Beispiele hervorgehoben werden: Auf der einen Seite Beispiel Nummer 16, denn die Metapher wird sehr oft auch in der Form *vor der Haustür*, also in unmittelbarer Nähe, verwendet. Von der Bedeutung her sind beide Formen identisch. Das nächste Beispiel fällt vielleicht deswegen auf, weil die wortwörtliche Verwendung im Kontext der En-

ergiekrise seit Jahren immer wieder aufgetaucht ist, auch in Bezug auf Russland, das den Gashahn zuzudrehen drohte.

Das Konzept *Glücksspiel* gilt auch als Kategorie, deren Metapher kaum mehr als solche wahrgenommen werden. Die zwei identifizierten Elemente werden oft und vielseitig eingesetzt. Im Falle des Beispiels Nummer 19 wäre sogar die Überlegung angebracht, diese Metapher zu den Kriegsmetaphern zu rechnen. Kontextbedingt könnte der *Drücker* als Metapher einer Drohkulisse dienen.

(18) Das **spielt Putin in die Karten** (Politik und Hintergrund)

(19) [Ist] **seit 1999 am Drücker** (Alles ist anders – Krieg in Europa)

Eines der interessantesten Beispiele kann zum Konzept *Religion* gerechnet werden. Es handelt sich um folgendes Beispiel:

(20) Ein großer **Pferdefuß** für Lettland (Politik und Hintergrund)

Laut Duden kann der Ausdruck in der Bedeutung „[zunächst nicht ins Auge fallende] üble, nachteilige Seite einer Sache“⁷ verwendet werden. Oft wird der Ausdruck aber auch mit dem Teufel in Verbindung gebracht, dem Pferdefüße zugeschrieben werden.

Je ein Beispiel ließ sich für die nächsten Konzepte auflisten. Zum einen geht es um die Kategorie *Theater und Bühne*, die ebenfalls sehr gern für bildhafte Darstellungen von verschiedenen, komplexen Sachverhalten verwendet wird:

(21) **Weltbühne** (Alles ist anders – Krieg in Europa)

Ein anderes Konzept, für das in den Quellen ein Beispiel identifiziert werden konnte, kann als Kategorie *Sucht und Drogen* festgehalten werden. Eine ähnliche Variante der Metapher, die ebenfalls oft im Mediendiskurs auftaucht lautet *am Tropfen hängen*. Unser nächstes Beispiel klingt ähnlich.

(22) **Am russischen Gas hängen** (Anne Will)

Zwei Beispiele werden für das Konzept *Kleidung und Essen* aufgelistet, hierbei handelt es sich um sehr weit verbreitete Metaphern, die auch oft im Diskurs von Krisensituationen eingesetzt werden.

(23) Die Bevölkerung **den Gürtel enger schnallen muss** (Anne Will)

(24) **Sollten wir der Bevölkerung reinen Wein einschenken** (Anne Will)

7 <https://www.duden.de/rechtschreibung/Pferdefusz> (abgerufen am 15. März 2024)

Die letzte Metapher, die hier auf die Liste gekommen ist, gehört – genauso, wie die vorigen zwei – zu den „Klassikern“ der Metaphern im medialen Diskurs. Kaum mehr werden diese im alltäglichen Gebrauch als Metaphern wahrgenommen, ihre Verwendung ist sehr alltagstauglich geworden. Das letzte Beispiel lässt sich dem Konzept *Fußball* zuordnen. Auf für diese Metapher gilt: Sie wird eigentlich situationsunabhängig in vielen Sprechsituationen verwendet, gehört zu den floskelhaft verwendeten bildhaften Elementen der Sprache.

(25) **Stellt sich ins Abseits** der gesamten internationalen Staatengemeinschaft (Zeitenwende-Rede)

Die oben dargestellte Kategorisierung und Analyse der identifizierten Beispiele soll aufzeigen, dass bei dieser Untersuchung Metaphern ausgemacht werden konnten, die zehn größeren Konzepten zugeordnet werden können. Bei den Kategorien und den Beispielen wurden keine besonders überraschenden Erkenntnisse gemacht, Kenner der bundesdeutschen Mediensprache und des Diskurses begegnen diesen Metaphern im politischen Diskurs täglich. Wie bereits angedeutet, wurden in diesem Aufsatz nicht alle identifizierte Elemente aufgeführt, die Zahl der dargestellten Beispiele wurde auf 25 begrenzt. Zufällig führte dies zu einem nicht beabsichtigten prozentualen Anstieg der Darstellung der Metaphern aus der Talksendung Anne Will, diesem Aspekt soll aber keine besondere Relevanz zugesprochen werden.

6. Schlussfolgerungen

Für den vorliegenden Aufsatz wurden bundesdeutsche Medieninhalte auf die Häufigkeit der auftretenden Metaphern untersucht, ohne den Anspruch, eine repräsentative quantitative bzw. qualitative Analyse durchführen zu wollen. Vielmehr war die Absicht zu prüfen, wie der Krieg gegen die Ukraine die Verwendung der Kriegsmetaphern – die während der Corona-Pandemie auf allen Kanälen bemüht worden sind – beeinflusst hat.

Untersucht wurden etwa 60 Metaphern aus lediglich fünf Beiträgen (Reden, Talkshow-Interviews sowie Podcasts). Die hohe Zahl der Beispiele bestätigt, dass Politik und Medien sich bei der sprachlichen Konstruktion der Wirklichkeit intensiv der bildhaften Darstellungsformen bedienen.

Die Bedeutung der Metaphernverwendung für die Erleichterung der Rezeption wird bei Kansy sehr gut zusammengefasst: „Die Bildhaftigkeit der herbeigeführten Weltbilder unterstützt die kognitiven Prozesse der Aufnahme, Verarbeitung und Sicherung“ der verschiedenen Informationen (Kansy 2022: 182).

Die Annahme, dass viele Metaphern unbewusst verwendet werden, stimmt nur teilweise. Für die Analyse wurden relevante, auffällige Metaphernkonstruk-

tionen herausgesucht. Ihre unerwartet große Anzahl bestätigt zum einen auch, dass sie ein gern verwendetes Mittel für die bildhafte Darstellung von Inhalten sind, zum anderen wird dadurch auch die Annahme bekräftigt, dass die Verwendung von Metaphern oft ein Spiel mit der Mehrdeutigkeit sei.

Durch die angeführten Beispiele wurde aufgezeigt, dass im medialen Diskurs eine Vielzahl von bildhaften Konzepten verwendet werden, sowohl die politischen Aussagen, als auch die politische Berichterstattung bedienen sich Begriffen, die aus der Anatomie, aus der Kriegsführung, der Schifffahrt, der Religion, der Kunst usw. stammen.

Die hier erfolgte Untersuchung kann in mehreren Richtungen ergänzt und ausgeweitet werden. Ein großes Potenzial birgt zweifellos die Ausweitung der Analyse auf zwei oder mehrere Sprachen, um aus translatorischer Perspektive untersuchen zu können, wie die verwendeten Metaphern im Übersetzungsprozess behandelt werden können. Hierfür würde sich eine deutsch-ungarische/deutsch-rumänische komparative Analyse der Metaphernübersetzung in der politischen Berichterstattung besonders eignen. Eine weitere Möglichkeit bietet auch die Perspektive einer detaillierten linguistischen Analyse der deutschsprachigen Metaphern, die hier aufgezeigt wurden.

Quellenverzeichnis

- Bärtsch, Christine. 2004. *Metaphernkonzepte in Presstexten. Das Verhältnis der Schweiz zu Europa und zur Europäischen Union*. (Manuskript)
- Czachur, Waldemar. 2011. *Diskursive Weltbilder im Kontrast: linguistische Konzeption und Methode der kontrastiven Diskursanalyse deutscher und polnischer Medien*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut - Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe.
- Fischer, Carolin. 2020. Die Flüchtlingsflut in unseren Köpfen: Metaphorisches Framing von Geflüchteten im deutschen Zeitungsdiskurs. *Journalistik. Zeitschrift für Journalismusforschung*. (3(1)): 31-48.
- Hoffstadt, Christian F. 2009. *Denkräume und Denkbewegungen: Untersuchungen zum metaphorischen Gebrauch der Sprache der Räumlichkeit*. Karlsruhe: Universitäts-Verlag.
- Kansy, Kornelia. 2022. Metaphorische Weltkonstruktion im deutschen und polnischen Mediendiskurs zum Brexit. *Germanistische Werkstatt*. 175-184.
- Kövecses Zoltán. 2009. Versengő metaforaelméletek? „Ez a sebész egy hentes”. *Magyar Nyelv* (105(3)): 271-280.
- Kuck, Kristin. 2018. *Krisenszenarien: Metaphern in wirtschafts- und sozialpolitischen Diskursen*. Berlin: De Gruyter.
- Osthus, Dietmar. 1998. Metaphernspiele in Presstexten – Ludischer Metapherneinsatz in französischen und deutschen Tageszeitungen. In: Gil, Alberto,

- Schmitt, Christian (Hrsg.) *Kognitive und kommunikative Dimensionen der Metaphorik in den romanischen Sprachen – Akten der gleichnamigen Sektion des XXV. Deutschen Romanistentages* (Jena 28.9.-2.10.1997), Bonn. 150-166.
- Pasler, Malte. 2020. Zur Kriegsmetapher in der Corona-Krise. In Clara Arnold et.al. (Hrsg.), *Kritik in der Krise*. Nomos Verlagsgesellschaft, 49–60.
- Steen, Gerard. 2002. Towards a Procedure for Metaphor Identification. *Language and Literature: International Journal of Stylistics* (11(1)): 17–33.
- Ulucan, Sibel. 2000. *Die Metaphorik in politischen Leitartikeln und Kommentaren der spanischen Tageszeitungen El País und El Mundo* (Manuskript).

Onlinequellen

- <https://www.ardaudiothek.de/episode/alles-ist-anders-leben-mit-dem-krieg/was-will-putin-02/ard/10334653/> (abgerufen am 15. März 2024)
- <https://www.bundesregierung.de/breg-de/suche/regierungserklaerung-von-bundeskanzler-olaf-scholz-am-27-februar-2022-2008356> (abgerufen am 15. März 2024)
- <https://www.duden.de/rechtschreibung/Pferdefusz> (abgerufen am 15. März 2024)
- <https://gfds.de/kriegsmetaphern-und-krisen-begriffe/> (abgerufen am 15. März 2024)
- http://www.medien-gesellschaft.de/html/sprache_der_metaphern.html (abgerufen am 15. März 2024)
- <https://www.metaphorik.de/sites/www.metaphorik.de/files/article/ulucan-politische-leitartikel.pdf> (abgerufen am 15. März 2024)
- <https://www.musenblaetter.de/artikel.php?aid=30221&suche=s> (abgerufen am 15. März 2024)
- <https://www.phoenix.de/sendungen/gespraechе/anne-will/angriff-auf-die-ukraine---wie-kann-putins-krieg-beendet-werden-a-2506978.html> (abgerufen am 15. März 2024)
- <https://www.sueddeutsche.de/kultur/krieg-in-der-ukraine-sprache-linguistin-1.5542769> (abgerufen am 15. März 2024)
- <https://www.zora.uzh.ch/id/eprint/163200/1/20050005.pdf> (abgerufen am 15. März 2024)

REZUMATE

Attila BENŐ – Krisztina SÓFALVI

REPERTORIUL VERBAL AL VORBITORILOR DIN CÂMPIA TRANSILVANIEI

Articolul descrie complexitatea repertoriului lingvistic al vorbitorilor nativi de limba maghiară, având ca bază interviurile realizate în ultimii ani în satele din Câmpia Transilvaniei. Analizele indică faptul că repertoriul lingvistic al vorbitorilor de dialect este – spre deosebire de viziunea anterioară omogenă – divers, variat și departe de a fi omogen. Pe lângă influența bilingvismului maghiaro-român (în cazul căruia uneori limba predominantă este româna) și a fenomenelor de contact care îl însoțesc, în enunțurile intervievaților se manifestă atât utilizarea variantelor tradiționale, cât și ale variantelor noi ale dialectului care includ deja elemente din a doua limbă, dar se poate observa și prezența arhaismelor lexicale păstrate și a neologismelor dialectale specifice. Utilizarea unor forme gramaticale și lexicale specifice poate fi interpretată pe de o parte ca un fenomen de contact, pe de altă parte ca o caracteristică dialectală, indicând că repertoriul lingvistic al vorbitorului funcționează ca un întreg unificat, în ciuda competenței verbale bazate pe o varietate de influențe lingvistice. Rezultatele arată, de asemenea, că limitele diversității lingvistice nu sunt întotdeauna clare și distincte, iar comunicarea localnicilor în limba maghiară prezintă adesea semne de incertitudine lingvistică și deficiențe în utilizarea limbii.

Cuvinte-cheie: repertoriu lingvistic, bilingvism, incertitudine lingvistică, deficiență în utilizarea limbii

Enikő BIRÓ

BRANDING ÎN PEISAJUL SEMIOTIC

Cercetarea analizează peisajul semiotic al unei companii cu capital maghiar dintr-o regiune bilingvă din Ținutul Secuiesc și încearcă să răspundă la întrebarea ce resurse de construcție a identității creează această companie, ce elemente și atribute locale/secuiești/etnice poate încorpora în identitatea sa de marcă pentru a fi vandabilă. Elementele peisajului pot fi evaluate ca resurse semiotice, iar aceste resurse semiotice pot fi legate de cele cinci simțuri (văz, auz, miros, gust și tactil), cum ar fi mirosul produselor din carne afumată, melodia cântecului popular secuiesc, gustul colacului secuiesc și alte simboluri secuiești care pot atrage clienții. Aceste elemente, într-o anumită constelație, declanșează un proces de creare a sensului și încurajează participarea consumatorilor. Ca ansambluri semiotice, constelațiile au un impact asupra potențialilor clienți. Deși analiza

peisajului semiotic trebuie să includă în mod obligatoriu și analiza elementelor lingvistice, companiile – pe lângă elementele lingvistice – pot crea și folosi elemente semiotice ca parte a mesajelor de marketing pentru a sublinia localitatea și etnia și pentru a convinge consumatorii.

Cuvinte-cheie: ansamblu semiotic, peisaj lingvistic, bilingv, identitate

Enikő BIRÓ

„CUM NICI VORBĂ LOL!” – REPERTORII LINGVISTICE ÎN LUMEA DIGITALĂ

Termenul de „superdiversitate” este utilizat pentru a descrie fenomenele de mobilitate care se extind la nivel global, ce implică formațiuni sociale și practici de rețea noi și din ce în ce mai complexe (Busch 2012). Această nouă abordare a sociolingvisticii studiază limbile și varietățile lingvistice în contextul resurselor, atitudinilor, repertoriilor și discursurilor lingvistice. Super-diversitatea în lumea digitală se referă la repertoriile lingvistice din spațiile digitale accesibile publicului pe internet, unde utilizatorii rețelelor sociale adoptă și utilizează în mod creativ resursele lor lingvistice. Studiul investighează repertoriul lingvistic din profilurile publice de pe Facebook prin analiza alegerii limbii de către participanții la cercetare. Cercetarea se concentrează asupra multilingvistismului reflectat în repertoriul lingvistic al utilizatorilor de social media: modul în care vorbitorii minorității maghiare, studenți ai Universității Maghiare Sapienția din Transilvania, România, se bazează pe repertoriul lor lingvistic pentru a maximiza eficiența și funcționalitatea comunicării lor online.

Cuvinte-cheie: social media, repertoriu lingvistic, alegerea limbii, interviu

Csanád BODÓ

CERCETAREA PARTICIPATIVĂ ÎN LINGVISTICĂ

Dintr-o abordare sociolingvistică care se concentrează pe actul lingvistic, opoziția dintre cercetătorul lingvist și persoanele laice nu poate fi menținută fiindcă toți oamenii participă în actul lingvistic, adică toți care vorbesc, folosesc limbajul semnelor sau scriu, dispun de expertiză lingvistică. Dacă în calitate de specialiști lingviști dorim să înțelegem actul lingvistic și cunoștințele care sunt inseparabile de acesta, este nevoie să-i includem în acest proces lingvistic de înțelegere și pe cei ale căror acte și cunoștințe le analizăm. Cu alte cuvinte, pe cei fără a căror participare nu s-ar ajunge la o înțelegere comună și reciprocă, iar aceasta este condiția impactului social al lingvisticii. În studiul meu prezint felul în care a fost realizată implicarea non-lingviștilor într-un proiect de cercetare lingvistică participativă ale cărui obiective le-am definit împreună. Datele mele provin din jurnalele de teren scrise individual și în mod colaborativ. Pe baza acestora susțin că, în calitatea noastră de lingviști, sarcina noastră este de a

crea cadrele în care expertiza lingviștilor și non-lingviștilor este modelată într-o acțiune comună, ceea ce duce la generarea noilor cunoștințe.

Cuvinte cheie: lingvistică participativă, poziționalitate, implicare, angajament, Moldova

Doina BUTIURCA

TIPURI DE FOCALIZARE ÎN ENUNȚ

Analiza discursului științific, în general, este un proces deosebit de complex, dată fiind multitudinea de tendințe în cercetarea domeniului – filozofia limbajului, pragmatica discursului, lingvistica textului, etnometodologia etc. Perspectivile de analiză (retorică, filologică) diferă de la un cercetător la altul. Sunt două aserțiuni de la care pornim. Studiul nostru propune o analiză aplicată a *focusului* în enunț (cu aplicație pe discursul medical). Cercetarea condițiilor contextuale ale focalizării, tipologia, mărcile specifice focalizării sunt doar câteva aspecte supuse analizei, din perspectivă filologică.

Cuvinte cheie: focalizare, discurs, variabile semantice, presupuziție

Noémi FAZAKAS – Blanka BARABÁS

PERCEPȚIA ȘI ACCEPTAREA DE CĂTRE TRADUCĂTORII PROFESIONIȘTI MAGHIARI A TRADUCERII AUTOMATE. UN STUDIU DE CAZ

Datorită răspândirii inteligenței artificiale și a învățării profunde (*deep learning*), în ultimii ani s-a înregistrat o dezvoltare fără precedent în domeniul traducerii automate (Machine Translation, MT). Învățarea profundă, traducerea automată neuronală (NMT) și modelele lingvistice mari (LLM) au deschis orizonturi pe care mulți nu le credeau posibile. Această eră a traducerii automate a dus la restructurarea profesiei de traducător și a proceselor efectuate de traducătorii umani în producerea textelor în limba țintă. Progresele tehnologice în cazul anumitor limbi fac ca rolul traducătorului să pară depășit, iar mulți și-au exprimat îngrijorarea în privința mijloacelor lor de trai. Articolul nostru analizează atitudinile și opiniile traducătorilor profesioniști maghiari cu privire la dezvoltarea traducerii automate. Cercetarea s-a axat pe un grup Facebook maghiar, o platformă online pentru traducători, unde aceștia pot cere ajutor și pot discuta diferite aspecte ale activității lor profesionale. Concluziile noastre arată că mulți traducători maghiari sunt rezervați în privința înlocuirii traducătorilor umani prin traducerea automată, argumentând că limba maghiară este una „mică” care este „foarte diferită” (mai ales din punct de vedere structural) de limbile „mari” vizate de traducerea automată.

Cuvinte cheie: traducere automată, dezvoltare tehnologică, atitudinile traducătorilor, rolul traducătorului

Attila IMRE

VALABILITATEA ȘI SFERA DE APLICARE A CODULUI DEONTOLOGIC AL TRADUCĂTORILOR

Revoluția tehnologică a dus la schimbări și în domeniul traducerii. Începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea, domeniul traducerii a crescut considerabil, ajungându-se la o adevărată industrie a traducerii. Cu toate acestea, în timp ce membrii (calificați sau cu certificat) ai diferitelor asociații de traducători profesioniști se străduiesc să respecte un cod de etică propriu, un număr mare de traducători amatori, ilegali, cu normă parțială sau ocazionali obțin profituri considerabile prin neglijarea unor coduri cu privire la text, clienți, alți traducători sau la propria persoană. Articolul analizează valabilitatea și domeniul de aplicare a codurilor deontologice ale traducătorilor în secolul XXI, caracterizat prin consolidarea serviciilor de traducere online gratuite și un număr din ce în ce mai mare de traducători amatori implicați în special în industria traducerii audiovizuale ca serviciu auxiliar al industriei de divertisment.

Cuvinte-cheie: traducător, statut, etică, asociații profesionale de traducători

Attila KELEMEN

LIMBILE MICI ȘI ACTIVITATEA TERMINOLOGICĂ ÎN ERA DIGITALIZĂRII

Acest articol explică modul în care limbile mai mici reacționează la aflusul de termeni tehnici precum și modul în care funcționează terminologia în aceste limbi în era digitalizării. Un accent deosebit se pune pe limbile scandinave. În fiecare țară scandinavă există o autoritate lingvistică, un consiliu lingvistic sau un comitet lingvistic. Acestea au fost înființate din motive diferite și pentru a îndeplini diferite sarcini. În era digitalizării, colaborarea dintre ele a crescut. Islanda nu are propriul grup sau centru de terminologie specializată, iar islandeza se confruntă cu anumite dificultăți atunci când are de-a face cu noile tehnologii, dar munca terminologică este excelentă.

Cuvinte-cheie: politică lingvistică, autorități lingvistice, muncă terminologică, terminologie de specialitate, digitalizare

Attila KELEMEN

TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE ÎN ACTIVITATEA TERMINOLOGICĂ A LIMBILOR SCANDINAVE INSULARE

Acest articol oferă o privire de ansamblu asupra eforturilor de creare a terminologiei specializate în cele două limbi scandinave insulare, islandeză și feroeză, și prezintă, de asemenea, modul în care aceste limbi abordează termenii tehnici astăzi. Sunt identificate asemănările și diferențele și se încearcă explicarea reti-

cenței puternice a acestor limbi în folosirea cuvintelor străine, ceea ce duce adesea la evitarea completă a terminologiei de specialitate. Ca limbă literară, feroeza a apărut relativ târziu în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în timp ce islandeza – mai devreme decât orice altă limbă scandinavă – era deja un mediu literar înfloritor în Evul Mediu. Cu toate acestea, din cauza dominației daneze, islandeza a fost privită ca o limbă în pericol de dispariție la începutul secolului al XIX-lea de către faimosul lingvist danez Rasmus Rask. În secolul al XX-lea, islandeza a devenit o limbă complet dezvoltată și stabilă. Fiind limbi mici, ne-am așteptat ca ele, în primul rând, să împrumute și să adopte terminologie tehnică, fenomen caracteristic pentru limbile de acest tip. Însă acest lucru se întâmplă doar în feroeză, și doar parțial, în timp ce în islandeză, deloc. Totuși, avem aici de-a face cu două limbi conservatoare care se caracterizează prin orientări puriste puternice care și-au lăsat puternic amprenta, ceea ce le determină să manifeste rezistență și aversiune față de cuvintele străine și, în cele mai multe cazuri, să le respingă. Islanda, în special, a preferat întotdeauna implementarea unor soluții puriste, cum ar fi: de ex. *orðsmíði*, inventarea de noi cuvinte pentru a desemna concepte noi, fenomene și înlocuirea cuvintelor de împrumut nepotrivite existente. Ideologii precum *hreintungustefna* și *nýyrðastefna* au întărit, de asemenea, purismul și au slăbit tendința de a adopta cuvinte străine. În plus, islandeza este acum considerată cea mai puristă limbă din lume. Diferitele metode și strategii de depășire a obstacolelor și dificultăților create de noile tehnologii au condus la asemenea rezultate, încât munca lor terminologică poate fi considerată remarcabilă.

Cuvinte-cheie: muncă terminologică, purificarea limbii, purism, politică lingvistică, creații noi (de cuvinte)

Alois-Richard KOMMER

METAFORELE RĂZBOIULUI – LIMBAJUL POLITIC ÎN PRISMA RELATĂRILOR DESPRE CONFLICTUL DIN UCRAINA

Articolul de față își propune o identificare și clasificare a metaforelor din discursul politic al mass-mediei germane pe baza unor selecții de texte de presă cu privire la războiul din Ucraina. Lucrarea caută să răspundă la următoarele întrebări: Ce fel de metafore sunt utilizate pentru a descrie războiul din Ucraina în discursul politic și mediatic din Germania? În ce măsură este corectă premiza conform căreia prezența metaforelor legate de război pentru descrierea conflictului a scăzut, comparativ cu numărul metaforelor de război folosite în timpul pandemiei de coronavirus (care nu era declarată încheiată în momentul redactării articolului)? Pentru analiza de față s-au folosit o declarație oficială a cancelarului german, precum și mai multe emisiuni de dezbatere și podcasturi care abordează situația apărută după atacul asupra Ucrainei. Exemple pentru metafore selectate din aceste surse sunt prezentate și categorizate în articol.

Cuvinte-cheie: concepte de metaforă, mass-media și discursul politic, regimul lingvistic, expresivitatea limbii, limbajul războiului

Gabriella KOVÁCS

ELABORAREA TEXTELOR ȘTIINȚIFICE ÎN LIMBA ENGLEZĂ – O PROVOCARE PENTRU STUDENȚII PROGRAMULUI DE TRADUCERE ȘI INTERPRETARE

Studiile și articolele care prezintă noi descoperiri și rezultate științifice sunt de obicei publicate în limba engleză, limbă internațională. Prin urmare, există o mare nevoie de a traduce aceste articole din engleză în alte limbi, sau din alte limbi în engleză, astfel încât reprezentanții diferitelor profesii din diferite țări să poată ține pasul cu dezvoltarea internațională. Este important ca studenții care se specializează în traducere să se familiarizeze cu domeniul scrierii academice în funcție de două nevoi: ca studenți universitari, trebuie să pregătească o lucrare pentru examenul de licență în limba engleză, iar ca viitori traducători, li se poate cere să traducă astfel de texte. Traducerea textelor academice poate fi o provocare din mai multe puncte de vedere, deoarece este un limbaj standardizat și normativ. Utilizarea acestuia necesită cunoștințe și experiență aprofundate din partea traducătorului. În studiul nostru, examinăm dacă studenții traducători de la Universitatea Sapientia sunt conștienți de caracteristicile scrisului academic și sunt pregătiți să scrie astfel de texte, discutând eventualele dificultăți care ar trebui abordate în procesul de formare.

Cuvinte cheie: texte academice, pregătirea traducătorilor, dezvoltarea curriculumului.

Katalin P. MÁRKUS

COMPETENȚE BIBLIOGRAFICE – DE CE (ȘI CUM) AR TREBUI SĂ ÎNCURAJĂM STUDENȚII SĂ FOLOSEASCĂ DICȚIONARELE?

Printre lucrările de referință, dicționarele sunt deosebit de importante în învățarea limbilor străine. Dicționarele oferă celor care învață o limbă străină o gamă largă de cunoștințe, totuși, a naviga prin masa de informații poate fi o sarcină descurajantă. Stăpânirea dicționarului ar trebui să fie o parte importantă a abilităților lingvistice; cu toate acestea, în documentele oficiale privind politicile educaționale (în Ungaria), nu există indicații clare cu privire la modul de dezvoltare a acestor abilități. Prin integrarea abilităților de utilizare a dicționarelor în curriculum și predarea acestora în mod explicit la cursuri, profesorii ar putea juca un rol important în consolidarea legăturii între lexicografi și utilizatorii de dicționare. În studiul de față, autoarea își prezintă metodele de predare a lexicografiei și cele de dezvoltare a abilităților de utilizare a dicționarelor pentru studenții universitari (la o universitate din Ungaria). Autoarea vorbește din ex-

periență: expunerea subiectului și materialele însoțitoare se bazează pe mai mult de 15 ani de practică didactică.

Cuvinte-cheie: lexicografie, abilități de documentare, competențe în domeniul utilizării dicționarului, utilizarea dicționarelor, didactica utilizării dicționarului

Tibor PINTÉR, M.

ROLUL ȘTIINȚELOR UMANISTE DIGITALE ÎN UTILIZAREA TRADUCERILOR BIBLIEI ÎN LIMBA MAGHIARĂ

Studiul prezintă rolul științelor umaniste digitale în prelucrarea traducerilor Bibliei. Autorul se concentrează pe un domeniu mai restrâns al științelor umaniste digitale, pe prelucrarea textelor și în cadrul acesteia, pe diferitele probleme de prelucrare computerizată a traducerilor Bibliei. După o scurtă prezentare a aspectelor procesului de digitalizare, studiul discută problemele de informatizare ale traducerilor Bibliei în limba maghiară care pot fi accesate pe internet, analiza conținutului online specific, dar și dificultățile de creare automată a concordanțelor.

Cuvinte cheie: științele umaniste digitale, traduceri ale Bibliei, concordanță

Imola Katalin NAGY

TENDINȚE ȘI PROCESE LEXICO-SEMANTICE ÎN TERMINOLOGIA ROMÂNEASCĂ PANDEMICĂ

Epidemia COVID-19 este, din punct de vedere lingvistic, un nou referent care a dus la apariția unor noi concepte și lexeme. Studiul nostru analizează procesele de lexicalizare și schimbările semantice generate de epidemia COVID-19 în cadrul limbii române, pe baza unui corpus construit din materialul publicat pe site-urile guvernamentale oficiale online, dar și din conținutul lexical al dicționarelor generate de pandemie dedicate termenilor, care se regăsesc pe internet și care au scopul de a clarifica sensul unor termeni. Nu dorim să facem o analiză cantitativă, deoarece și corpusul este încă în construcție, așa cum și pandemia se află încă în evoluție. Analizăm schimbările și cele mai notabile fenomene lexicosemantice care se manifestă în acest vocabular românesc COVID, printre care terminologizarea, compunerea, conversia etc. Aceste tehnici variate de formare a cuvintelor care au favorizat procesele de lexicalizare și de creare de neologisme, relevă o dinamică lingvistică impresionantă la nivelul discursului public românesc legat de pandemie, care însă se mulează pe procese similare care au loc în cadrul limbii engleze, din care terminologia românească pandemică a preluat destul de mult, prin împrumut și calchiere.

Cuvinte cheie: COVID-19, terminologie, procese lexico-semantice, limba română, împrumut, calchiere.

Imola Katalin NAGY

PROBLEMATICA REPERTORIULUI LINGVISTIC ÎN DIDACTICA LIMBILOR STRĂINE

În acest studiu ne propunem să abordăm problema conceptului de repertoriu lingvistic în domeniul predării limbilor străine. Facem acest lucru având ca scop identificarea principalelor schimbări de paradigmă care au avut loc pe parcursul timpului în ceea ce privește atitudinea față de concepte precum repertoriu lingvistic, competență lingvistică, corectitudine și greșeală, ținând cont de faptul că modelul repertoriului lingvistic face o carieră tot mai mare în sociolingvistica actuală, cu repercusiuni asupra unor domenii proxime, cum ar fi didactica și/sau metodologia predării limbilor străine.

Cuvinte cheie: repertoriu lingvistic, competență lingvistică, limbă străină, didactică, standard, greșeală de limbă

Krisztina Mária SÁROSI-MÁRDIROSZ

IMPACTUL REȚELELOR DE SOCIALIZARE ASUPRA COMUNITĂȚII PROFESIONALE A TRADUCĂTORILOR

Prezentul articol dorește să arate cum influențează platformele oferite de rețelele sociale munca traducătorilor și evoluția dinamică acestui segment de piață. După o scurtă prezentare a revoluției informaționale, va fi discutat rolul mass-mediei și al rețelelor sociale, urmat de o examinare a impactului acestora asupra vieții profesionale a practicienilor diferitelor profesii. La fel ca în cazul celor mai multe profesii, și în domeniul traducerilor este adevărat că platformele oferite de rețelele sociale au transformat semnificativ modul de comunicare între traducători și regulile apartenenței la societatea traducătorilor. Prin urmare, analiza noastră se va concentra pe rolul pe care aceste platformele sociale l-au jucat în (re)formarea acestei profesii. Scopul nostru este să examinăm, pe baza activităților grupurilor profesionale care își desfășoară activitatea pe Facebook, acele fenomene care pot fi observate în legătură cu munca de zi cu zi a traducătorilor. Ne concentrăm asupra tipurilor de postări pe care le publică membrii grupurilor profesionale de pe Facebook și dorim să aflăm în ce măsură aceste postări influențează modul în care aceștia își practică profesia.

Cuvinte cheie: societatea traducătorilor, rețele de socializare, grupuri profesionale, profesia de traducător

Krisztina Mária SÁROSI-MÁRDIROSZ
**PROVOCĂRILE TERMINOLOGICE ALE PROCEDURILOR
ÎN LIMBA MAGHIARĂ ÎN ADMINISTRAȚIA PUBLICĂ
DIN PERSPECTIVA TRADUCĂTORULUI**

Scopul acestui articol este să prezintă provocările terminologice ale unui proiect lansat de către Institutul Pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale din Cluj-Napoca. Proiectul a avut ca obiectiv elaborarea variantelor bilingve (româno-maghiare) ale formularelor folosite în administrația publică locală. Glosarul pe care se bazează această lucrare face parte din proiectul sus-menționat derulat în 2021 în care autorul acestei lucrări a fost invitat de către inițiatorul proiectului în calitate de traducător și de terminolog. Obiectivul articolului este de a prezenta din punctul de vedere al traducătorului, aspectele lingvistice ale lucrărilor terminologice efectuate înainte de traducere.

Cuvinte cheie: glosar, dezvoltarea terminologiei, traducere, bilingvizare, echivalență funcțională

Réka SUBA
**EXPLORAREA PERSPECTIVEI COMUNICATIVE
A PROPOZIȚIEI ÎN TEXTELE DE ȘTIRI**

Deoarece traducerea textelor de presă este foarte diferită de toate celelalte traduceri, de ex. în cazul traducerii anumitor genuri de presă, traducătorul efectuează modificări pe scară largă sau transformări complete ale conținutului informațional al textului de presă, omițând informații, inserând altele, modificând titlul sau chiar schimbând perspectiva, ceea ce poate reorganiza uneori complet structura comunicativă a propozițiilor textului în limba țintă, se pun următoarele întrebări: cum afectează, în cazul traducerii, structurarea semantică a textului original segmentarea textului tradus; schemele de structurare pot fi sau nu pot fi transferabile de la o limbă la alta sau ce anume justifică diferența; dacă există o abatere, ce efect are aceasta asupra conținutului, poate sau nu poate determina o modificare în structura evenimentului. Ținând cont de aspectele de mai sus, în lucrarea de față propunem analiza segmentării textelor de știri selectate aleatoriu dintr-un corpus colectat în același interval de timp și a rolului structurii temă-remă în organizarea textului. Trăsătura comună a eșantioanelor de texte este că acestea sunt rezumate și transcrieri prescurtate ale unor texte de știri în limba română traduse în limba maghiară.

Cuvinte-cheie: structură topic-comment a propoziției, structură comunicativă, structură de eveniment, schimbare de perspectivă

Réka SUBA

PROVOCĂRILE INIȚIALE ALE PREDĂRII ONLINE ÎN FORMAREA TRADUCĂTORILOR

Începând din martie 2020, ne-am confruntat peste noapte cu o practică educațională aparte, care, pe de o parte, a necesitat un grad ridicat de creativitate din partea profesorilor, iar pe de altă parte, a testat adaptabilitatea profesorilor și a studenților, precum și practicile anterioare de lucru. Acest studiu își propune să găsească răspunsuri la întrebarea cum și ce s-a schimbat în urma introducerii noilor reglementări în practicile de învățare și predare în cazul Departamentului de Lingvistică Aplicată, secția traducere și interpretare a Facultății de Științe Tehnice și Umane, Universitatea Sapiientia EMTE. Pentru a răspunde la întrebări și a trage concluzii sunt utilizate și rezultatele unei anchete pe bază de chestionar.

Cuvinte cheie: educație la distanță, mod de lucru la distanță, învățare online, capacități și competențe digitale

Sorin Gheorghe SUCIU

INSTRUMENTE INFORMATICE ÎN ANALIZA CONTRASTIVĂ A TEXTULUI ÎN PROCESUL TRADUCERII

Lucrarea noastră prezintă utilizarea programului informatic *Tropes V 8*, dezvoltat de Semantic-Knowledge, în etapele pregătitoare ale traducerii textelor scrise și ale discursurilor, pe de o parte, dar și în analiza comparată a textelor traduse, bazându-ne pe elemente de lingvistică contrastivă aplicate în procesul traducerii. Astfel, încercăm a determina utilitatea acestui program în procesul traducerii asistate de calculator, în scop didactic, urmărind cele două etape amintite, pregătirea și evaluarea traducerii.

Cuvinte cheie: lingvistică contrastivă, traducere, discurs, CAT

Sorin Gheorghe SUCIU

TRANSDISCIPLINARITATEA – CALE ÎNTRU EVITAREA ANEANTIZĂRII LUMII PRIN ATOMIZARE

Pornind de la termenul „transdisciplinaritate”, lansat de Jean Piaget și revitalizat de Basarab Nicolescu – în sensul gândit inițial, prin sublinierea sensului de „dincolo de”, pe lângă cele de „între” și „în” din prefixul latin „trans” –, lucrarea noastră încearcă să ilustreze inducerea falsei percepții maniheice a dihotomiei știință-religie, percepție care stă, în opinia noastră, la baza problemelor actuale ale omenirii. În acest sens, după o trecere în revistă a istoricului conceptului de transdisciplinaritate ca încununare a interdisciplinarității, folosind conceptul nicolescian de „terț tainic inclus” și câteva exemple din poezia lui Mihai Eminescu, încercăm să relevăm felul în care progeniturile „slabe” ale

Științei (printre care se află și Filologia) – considerate astfel din perspectiva științelor, ca doctrină a epistemologiei – ar putea revigora domeniul din ce în ce mai stufos dar, în același timp, mai arid, al cunoașterii.

Cuvinte cheie: transdisciplinaritate, poezie, religie, știință, realitate

Nadina VIȘAN– Daria PROTOPOPESCU

‘ASCULTĂ, ASCULTĂ, OH! ASCULTĂ’ –

TRADUCEREA REPETIȚIEI ÎN HAMLET

Utilizarea repetiției în *Hamlet* a fost remarcată și discutată în mod repetat în studii fundamentale, precum cel al lui Frank Kermode (2001), care se referă la *Hamlet* ca la o piesă „al cărei limbaj este plin de dubluri, antiteze și repetiții” (Kermode, 2001: 127). Având în vedere faptul că dublarea și triplarea par a fi o caracteristică a limbajului din *Hamlet*, lucrarea de față încearcă să analizeze cazurile de repetiție și paralelism din schimburile dintre Hamlet cel Bătrân și Hamlet cel Tânăr, cu scopul de a urmări influențele în traducere din punctul de vedere al unui teoretician al re-traducerii. Am ales aceste replici pentru că sunt pline de repetiții și pentru că repetiția este utilizată pentru a îmbogăți și a consolida semantica textului sursă. Pe baza unui corpus de nouă texte țintă în limba română, articolul analizează strategiile în traducere din perspectiva lui Ben-Ari (1998) și evidențiază rolul crucial pe care îl joacă redarea acestor figuri în re-traduceri „reușite” ale piesei lui Shakespeare. Concluzionăm că principalele strategii utilizate în textele-țintă în limba română sunt echivalența parțială și omisiunea.

Cuvinte cheie: repetiție, paralelism, re-traducere, compensare, pierderi în traducere.

Ina VISHOGRADSKA

NATURA TRANS-LINGVISTICĂ A COMUNICĂRII DIGITALE:

COMPOZITUL ICONOID ȘI PROVOCAREA ANALIZEI SALE

Lucrarea analizează o manifestare „trans-lingvistică” în comunicarea mediată de calculator: prezența în discursul scris a unui compozit *iconoid*,¹ graficoul, o entitate care cuprinde forme precum emoji, stickere, GIF-uri, meme etc. Interacțiunea textuală în comunicarea digitală se împletește cu astfel de obiecte iconizate, dobândind noi semnificații și funcții, depășind granițele lingvistice și culturale. Ele fac parte din cultura online, în general, mai precis din competențele comunicative în mediul digital. În ciuda faptului că reprezentările vizuale menționate mai sus au o prezență relativ scurtă în comunicarea umană, se remarcă faptul că acestea au demonstrat deja o dezvoltare destul de rapidă și bo-

1 *Iconoid* – aici este folosit ca termen care indică toate elementele vizuale de tip pictogramă din comunicarea digitală scrisă, atât statică, cât și video.

gată în variante. Lucrarea de față examinează natura graficonului, dezvoltată de capacitatea sa de a face parte din discursul mediat de calculator, în diverse medii lingvistice. Două abordări lingvistice diferite sunt utilizate pentru a analiza utilizarea compozitelor iconoide în încercarea de a evidenția natura lor, ca parametri ai limbajului în ceea ce privește interferența în codurile lingvistice.

Cuvinte cheie: comunicare mediată de calculator, graficon, hibrid lingvistico-cultural, pragmatică, abordare generativă

ABSTRACTS

Attila BENŐ – Krisztina SÓFALVI

VERBAL REPERTOIRE OF HUNGARIAN SPEAKERS LIVING IN THE TRANSYLVANIAN PLAIN

The study describes the complexity of the linguistic repertoire of local native speakers of Hungarian, based on interviews conducted in recent years in villages situated in the Transylvanian Plain. The analyses indicate that the linguistic repertoire of the dialect speakers is – contrary to the earlier homogeneous view – diverse, varied, and far from homogeneous. In addition to the influence of Hungarian–Romanian bilingualism (sometimes Romanian-dominant bilingualism) and the contact phenomena that go with it, the interviewees' utterances show the use of traditional and newer varieties of the dialect, including elements of the second language, the appearance of preserved lexical archaisms, and specific dialectal neologisms. The use of specific grammatical and lexical forms can be interpreted partly as a contact phenomenon and partly as a dialectal feature, indicating that the speaker's verbal repertoire functions as a unified whole, despite the verbal competence based on a variety of linguistic influences. The results also show that boundary areas of regional language varieties are not always clear and distinct, and the local Hungarian-language communication often shows symptoms of linguistic uncertainty and language deficiency.

Keywords: verbal repertoire, bilingualism, dialect, language contacts, regional language variety

Enikő BIRÓ

BRANDING IN THE SEMIOTIC LANDSCAPE

The research aims at analysing the semiotic landscape of a Hungarian-owned business in a bilingual region of Szeklerland and seeks to answer the question of what identity-constructing resources the business creates, what local/Szekler/ethnic elements and attributes it can incorporate into its brand identity in order to be marketable. The elements of the landscape can be evaluated as semiotic resources, and these semiotic resources can be related to the five senses (sight, hearing, smell, touch, taste), such as the smell of smoked meat products, the melody of the Szekler folk song, the taste of fresh horned bread, and other Szekler symbols that can attract customers. These elements, in a given constellation, trigger a meaning-making process and encourage consumer participation. As semiotic assemblages, the constellations have an impact on potential customers. Although the analysis of the semiotic landscape must necessarily include the

analysis of the linguistic elements, semiotic elements as part of marketing messages can be constructed and used by businesses to emphasize locality and ethnicity and to persuade consumers, in addition to linguistic cues.

Keywords: semiotic assemblage, linguistic landscape, bilingual, identity

Enikő BIRÓ

**„WHAT DEHOGYIS LOL!” – LINGUISTIC
REPERTOIRES IN THE DIGITAL WORLD**

The term ‘super-diversity’ is used to describe the phenomena of globally expanding mobility, which entail new and increasingly complex social formations and networking practices (Busch 2012). This new approach of sociolinguistics studies languages and language varieties within the background of linguistic resources, attitudes, repertoires, and discourses. Super-diversity in the digital world refers to the linguistic repertoires in publicly accessible digital spaces on the Internet, where social media users creatively adopt and use linguistic resources. The study investigates linguistic repertoire in public Facebook profiles by analysing the language choice of research participants. The research focuses on multilingualism reflected in online social media users’ linguistic repertoire: how Hungarian minority speakers, students of Sapientia Hungarian University of Transylvania in Romania draw upon their linguistic repertoires in order to maximize the effectiveness and functionality of their online communication.

Keywords: social media, linguistic repertoire, language choice, interview

Csanád BODÓ

PARTICIPATION IN LINGUISTIC RESEARCH

From the sociolinguistic approach, which focuses on language as social action, the juxtaposition of the linguist and the layperson cannot be maintained since language-based social action involves everyone. Put it differently, everyone who speaks or signs or writes has language expertise. If we want to understand language as social action and the knowledge that is inseparable from it, it is necessary to include in these linguistic processes of understanding those whose actions and knowledge we are accounting for; in other words, those without whose participation there could be no common and mutual understanding – a condition for the social impact of linguistics. In my study, I will show how we achieved the involvement of non-linguists in a participatory linguistic research project, the aims of which we defined together. My data comes from fieldwork diaries written individually and collaboratively. Based on these, I argue that our task as linguists is to create the frameworks in which the language-related and linguistic expertise of non-linguists and linguists can be shaped in joint action and at the same time can lead to the emergence of new knowledge.

Keywords: participatory linguistics, positionality, involvement, engagement, Moldavia

Doina BUTIURCA

TYPES OF FOCALIZATION IN STATEMENTS

The analysis of scientific discourse in general is a particularly complex process, given the multitude of research trends in the field: philosophy of language, pragmatics of discourse, linguistics of text, ethnomethodology, etc. The perspectives of analysis (rhetorical, philological) differ from one researcher to another. There are two assumptions from which we start. Our study proposes an applied analysis of focus in the utterance (with application to medical discourse). The investigation of the contextual conditionings of focus, typology, specific marks of focus are just some of the aspects subject to analysis, from a philological perspective.

Keywords: focus, discourse, semantic variables, assumption

Noémi FAZAKAS – Blanka BARABÁS

HUNGARIAN PROFESSIONAL TRANSLATORS' PERCEPTION AND ACCEPTANCE OF AUTOMATED TRANSLATION

With artificial intelligence and deep learning gaining ground, the last few years have seen an unprecedented development in Machine Translation (MT). Deep learning, neural machine translation, and large language models have opened up horizons that many did not think possible. This era of automated translation has led to a restructuring of the profession of translation and the processes carried out by human translators in target-language text production. Technological advances in the case of some languages make the role of translator seem obsolete, and many have expressed concerns about their livelihoods. Our paper discusses the attitudes and opinions of Hungarian professional translators regarding the development of automated translation. We focused our research on a Hungarian Facebook group, an online platform for professional translators, where they can ask for help and discuss aspects of their work. We show that many Hungarian professionals express reservations about MT replacing human translators, arguing that Hungarian is a “small” language that is “very different” (mostly from a structural point of view) from the “big” languages that MT targets.

Keywords: automated translation, technological advancement, translator attitudes, translator's role

Attila IMRE

VALIDITY AND RANGE OF CODE OF ETHICS FOR TRANSLATORS

The revolution of technology resulted in changes concerning translation as well. Since the second half of the 20th century, there has been a considerable growth in the field of translation, and thus we can talk about a fully-fledged translation *industry*. However, while (qualified or certified) members of various professional translator associations struggle to respect a code of ethics of their own, a vast number of amateur, illegal, part-time, or occasional translators make considerable profit by neglecting codes regarding customers, texts, fellow translators, or the self. The article discusses the validity and range of the code of ethics for translators in the 21st century, hallmarked by the strengthening of free online translation services and an ever-increasing number of amateur translators involved especially in the audio-visual translation industry as the ancillary service of the entertainment industry.

Keywords: translator, status, ethics, professional associations

Attila KELEMEN

SMALL LANGUAGES AND TERMINOLOGY WORK IN THE AGE OF DIGITALIZATION

This paper tries to explain how the smaller languages react to the influx of technical terms and how the terminology work in these languages is carried out in the age of digitalization. A particular focus is laid on the Scandinavian languages. In every Scandinavian country, there is a language authority, a language council, or a language committee. They were founded for different reasons and to accomplish different tasks. In the age of digitalization, their collaboration has increased. Iceland does not have its own specialized terminology group or terminology centre, and Icelandic faces certain obstacles in dealing with new technology, but the terminology work is excellent.

Keywords: language policy, language authorities, terminology work, special terminology, digitalization

Attila KELEMEN

TRADITION AND INNOVATION IN THE TERMINOLOGY WORK OF THE INSULAR SCANDINAVIAN LANGUAGES

This article provides a historical overview of the terminology work in the two insular Scandinavian languages, Icelandic and Faroese, and also presents how these languages deal with technical terms today. Similarities and differences are identified and an attempt is made to explain their strong reluctance in using foreign words, which often leads them to completely avoid specialized

terminology. As a literary language, Faroese emerged relatively late in the second half of the 19th century, while Icelandic – earlier than any other Scandinavian language – was already a fully developed literary medium in the Middle Ages. However, due to Danish dominance, Icelandic was considered as a potentially endangered language at the beginning of the 19th century by the famous Danish linguist Rasmus Rask. In the 20th century, Icelandic became a fully developed and stable language. Since these are small languages, one would expect them to primarily borrow and adopt technical terminology, something characteristic for languages of this type. But this only applies to Faroese, and only partially, and not at all to Icelandic. However, here we are dealing with two conservative languages that are characterized by strong purist orientations that have left their mark, something that leads them to show resistance and aversion to foreign words and, in most cases, to reject them. Icelandic in particular has always preferred the implementation of purist solutions such as: the *orðsmíði*, the coinage of new words to denote new concepts, phenomena, and the replacement of existing unsuitable loanwords. Ideologies such as the *hreintungustefna* and the *nýyrðastefna* have also strengthened purism and weakened the tendency to adopt foreign words. In addition, Icelandic is now considered the most purist language in the world. The various methods and strategies for overcoming the obstacles and difficulties of the new technology have produced such results that their terminology work can be considered outstanding.

Keywords: terminology work, language purification, purism, language policy, new creations

Alois-Richard KOMMER

THE METAPHORS OF WAR – POLITICAL LANGUAGE IN THE MEDIA COVERAGE OF THE CONFLICT IN UKRAINE

The article aims to identify and categorize the linguistic metaphors in the German political media discourse regarding the war in Ukraine on the basis of selected press texts. The following questions were answered: Which metaphors are used to illustrate the Ukraine war in the German political and media discourse? Is the assumption correct that fewer war metaphors are used for the description of the war than for depicting the COVID-19 crisis (which was still current at the time the article was written)? The study is based on an official government statement by the German Chancellor and several talk programmes and podcasts dealing with the situation that arose after the attack on Ukraine. A list of examples for metaphors were selected from these sources and are presented and categorized in this article.

Keywords: metaphor concepts, media and political discourse, language use, visualization, language of war

Gabriella KOVÁCS

**WRITING SCIENTIFIC TEXTS IN ENGLISH – HOW
TRANSLATION TRAINEES DEAL WITH IT**

New discoveries and scientific results are often published in articles written in a world language, for example, English. Hence, there is a significant need to translate academic texts into or from English. Translator trainees need to become acquainted with the field of academic writing mainly because of two reasons: as students, they have to write a paper in academic style for their state examination, and as future translators they may have the opportunity to translate scientific texts. Academic writing can be challenging in several ways, as it requires the use of a standardized, normative language. In our study, we examine the performance of a group of translator trainees in order to assess their awareness of the characteristics of academic texts and their ability to write in academic style. Eventual problems and difficulties should be addressed in the further development of the curriculum.

Keywords: academic writing, translator training, curriculum development

Katalin P. MÁRKUS

**REFERENCE SKILLS – WHY (AND HOW) SHOULD WE
ENCOURAGE STUDENTS TO USE DICTIONARIES?**

Among reference works, dictionaries are particularly important in foreign language learning. Dictionaries provide language learners with a wide range of knowledge; however, wading through the mass of information can be a daunting task. Mastery of the dictionary should be an important part of language skills, yet in official educational documents (in Hungary), there are no clear guidelines on how to develop these skills. By integrating dictionary skills into the curriculum and teaching them explicitly in lessons, teachers could play an important role in bridging the gap between lexicographers and dictionary users. In the present study, the writer reports on her methods of teaching lexicography (at a Hungarian university) as well as dictionary skills to university students. The author speaks from experience: the discussion and accompanying material are based on more than 15 years of teaching practice. The aims of the paper are twofold: first, to encourage the teaching of lexicography at the university level by providing concrete methods and then to highlight the importance of dictionary skills.

Keywords: lexicography, reference skills, dictionary skills, dictionary use, dictionary didactics

Tibor PINTÉR M.

**THE ROLE OF DIGITAL HUMANITIES IN THE USE
OF HUNGARIAN BIBLE TRANSLATIONS**

The study highlights the role of digital humanities in the interpretation and analysis of Bible translations. The author focuses on a narrow field of digital humanities, the various problems of text processing and, within that, of computer processing of Bible translations. After a brief introduction to the problems of the digitization process, the focus of the paper turns to the problems of computerizing Hungarian Bible translations to be found on the Internet and to the difficulties of automated concordance creation.

Keywords: digital humanities, Bible translations, concordance

Katalin Imola NAGY

**LEXICO-SEMANTIC TRENDS AND PROCESSES IN THE
ROMANIAN TERMINOLOGY OF THE PANDEMIC**

The COVID-19 epidemic is, from a linguistic point of view, a new referent that has led to the emergence of new concepts and lexemes. Our study analyses the lexicalization processes and semantic changes generated by the COVID-19 epidemic within the Romanian language, based on a corpus built from the material published on official governmental websites online as well as from the lexical content of dictionaries dedicated to the terms generated by the pandemic, which can be found on the Internet and which aim to clarify the meaning of some terms. We do not want to make a quantitative analysis, as the corpus is still under construction, just as the pandemic is still evolving. We analyse the changes and the most notable lexical and semantic phenomena that manifest themselves in this Romanian COVID vocabulary, including terminologization, compounding, conversion, etc. These varied techniques of word formation that favoured the processes of lexicalization and the creation of neologisms reveal an impressive linguistic dynamic at the level of the Romanian public discourse related to pandemics, which, however, is modelled on similar processes occurring in the English language, from which the Romanian pandemic terminology has taken over quite a lot, through borrowing and calque.

Keywords: COVID-19, terminology, lexico-semantic processes, Romanian language, borrowing, calque

Katalin Imola NAGY

LINGUISTIC REPERTOIRE ISSUES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

In this study, we aim to address the concept of linguistic repertoire in language teaching. We do so with a view to identifying the main paradigm shifts that have taken place over time in terms of attitudes towards concepts such as *linguistic repertoire*, *linguistic competence*, *correctness*, and *error*, bearing in mind that the linguistic repertoire model is making an ever-growing career in current sociolinguistics, with repercussions on proximate areas such as language-teaching didactics and/or methodology.

Keywords: linguistic repertoire, language proficiency, foreign language, didactics, norm, language error

Krisztina Mária SÁROSI-MÁRDIROSZ

THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON THE PROFESSIONAL COMMUNITIES OF TRANSLATORS

The purpose of this study is to show how the platforms provided by social media affect the work of translators and what their impact is on the development of the translation society. After a brief presentation of the information revolution, the role of the media sphere and social media will be discussed, and then the impact of the latter on the professional life of the practitioners of each profession will be examined. Just as in the case of other professions, the emergence of social media played an important role in the translation profession. Social media has greatly influenced the development of professional communication and has also transformed the framework of professional cooperation. Our goal is to examine what phenomena can be observed in relation to the everyday work of translators based on the activities of the professional groups operating on Facebook. We take a close look at what types of posts the members of Facebook professional groups publish and to what extent these posts shape the way the profession is practised.

Keywords: translation society, social media, professional groups, translation as a profession

Krisztina Mária SÁROSI-MÁRDIROSZ

THE TERMINOLOGICAL CHALLENGES OF HUNGARIAN PROCEDURES IN PUBLIC ADMINISTRATION FROM THE TRANSLATOR'S PERSPECTIVE

The aim of this paper is to present the terminological challenges of the project initialized by the Romanian Institute for Research on National Minorities in Cluj-Napoca, the scope of which was the translation of the Romanian official forms used in the public administration into Hungarian. The glossary on which

the study is based is a part of the above-mentioned project conducted in 2021, in which the author of this paper was invited by the project initiator as a translator and as a terminologist. The aim of the study is to present from the translator's point of view the linguistic aspects of terminological work conducted prior to the translation and to highlight the major difficulties that occurred during the elaboration of the glossary.

Keywords: glossary, terminology design, translation, bilingualization, functional equivalence

Réka SUBA

EXPLORING THE COMMUNICATIVE SENTENCE PERSPECTIVE IN NEWS TEXTS

Since press translation is very different from all other translations, and in the translation of some media genres the translator makes large-scale changes or complete transformations to the information content of the news text, omitting information, inserting others, changing the title, or even changing the perspective, which can sometimes completely reorganize the communicative structure of the target-language-text sentences, the question arises as to how, in the case of translation, the semantic structuring of the original text affects the structuring of the translated text, whether the current structuring patterns are transferable from one language to another, or what justifies the difference, and if so, what effect it has on the content, whether it causes a change in the event structure.

Taking the above into account, in the present paper we investigate the current tagging of news texts randomly selected from a corpus collected at the same point in time and the role of topic–topic structure in organizing the text. The common feature of the text samples is that they are summaries and abridged transcriptions of texts translated into Hungarian or news articles.

Keywords: topical sentence structure, communicative structure, event structure, change of perspective

Réka SUBA

THE INITIAL CHALLENGES OF ONLINE TEACHING IN THE FORMATION OF TRANSLATOR TRAINEES

Starting from March 2020, we were faced with an educational practice, which, on the one hand, required a high level of creativity on the part of educators and, on the other hand, tested the adaptability of teachers and students as well as the previous working practices. This study aims to find answers to the question of how and what the new work order has changed in the learning and teaching practices of the Applied Linguistics Department of the Faculty of Technical and

Human Sciences Târgu-Mureş, Sapientia Hungarian University of Transylvania. We also use the results of a questionnaire survey to answer the questions and draw conclusions.

Keywords: online learning, online education, digital abilities, digital skills

Sorin Gheorghe SUCIU

**COMPUTER TOOLS FOR CONTRASTIVE
TEXT ANALYSIS IN TRANSLATION**

This paper presents the use of the computer program *Tropes V 8*, developed by Semantic-Knowledge in the preparatory stages of the translation of written texts and speeches and in the comparative analysis of translated texts. Our approach takes on elements of contrastive linguistics applied in the translation process. Thus, we try to determine the usefulness of this program in the process of computer-assisted translation for didactic purposes, following the two aforementioned stages, the preparation and the evaluation of translation.

Keywords: contrastive linguistics, translation, discourse, CAT

Sorin Gheorghe SUCIU

**TRANSDISCIPLINARITY – A WAY TO AVOID THE
ANNIHILATION OF THE WORLD THROUGH ATOMIZATION**

Starting from the term “transdisciplinarity”, launched by Jean Piaget and revitalized by Basarab Nicolescu – in the sense originally intended, by emphasizing the meaning of “beyond”, in addition to the “between” and the “in” of the Latin prefix “trans-” –, our paper attempts to illustrate the induction of the false Manichean perception of the science–religion dichotomy, a perception which is, in our opinion, at the root of the current problems of mankind. In this sense, after a historical overview of the concept of transdisciplinarity, as the crowning of interdisciplinarity, using Nicolescu’s concept of “the hidden third” and some examples from the poetry of Mihai Eminescu, we try to reveal how the “weak” offspring of Science (including Philology) – seen from the perspective of scientism as a doctrine of epistemology – could reinvigorate the increasingly dense but at the same time arid field of knowledge.

Keywords: transdisciplinarity, poetry, religion, science, reality

Nadina VIŞAN – Daria PROTOPOPESCU

“LIST, LIST, O LIST!” – THE TRANSLATION OF REPETITION IN HAMLET

The use of repetition in Hamlet has been repeatedly remarked upon and discussed in seminal studies such as Frank Kermode’s (2001), which refers to Hamlet as a play “whose language is full of doubles, antitheses and repetitions”

(Kermode 2001: 127). Considering the fact that doubling and trebling appears to be a characteristic of the language of *Hamlet*, the present paper endeavours to look at instances of repetition and parallelism in the exchanges between Old Hamlet and Young Hamlet with a view to tracing influences in translation from a retranslation theorist's point of view. We have chosen these exchanges because they are rife with repetition and because repetition is used to enrich and reinforce the semantics of the source text. Based on a corpus of nine Romanian target texts, the article analyses strategies in translation as devised by Ben-Ari (1998) and highlights the crucial role that the rendering of these figures plays in "successful" retranslations of Shakespeare's play. We conclude that the main strategies employed in the Romanian target texts are partial equivalence and omission.

Keywords: repetition, parallelism, retranslation, compensation, translation loss

Ina VISHOGRADSKA

**THE TRANSLINGUISTIC NATURE OF DIGITAL COMMUNICATION:
THE ICONOID COMPOSITE AND ITS ANALYSIS CHALLENGE**

The paper looks into a "translinguistic" manifestation in computer-mediated communication: the presence in written discourse of an *iconoid*¹ composite, the graphicon, an entity, encompassing forms such as emoji, stickers, GIFs, memes, etc. The textual intercourse in digital communication is intertwined with such iconized objects, gaining new meanings and functions, crossing linguistic and cultural borders. They are part of the online culture and specifically part of the communicative skills in digital environment. Despite the fact that the above-mentioned visual representations have a relatively short presence in human communication, it is noticeable that they have already demonstrated a rather rapid and rich variation development.

The current work examines the nature of the graphicon as revealed by its ability to be part of the computer-mediated discourse in various linguistic environments. Two different linguistic approaches are employed for analysing the usage of the iconoid composites in attempt to point at their nature as parameters of language in terms of interfering in the linguistic codes.

Keywords: computer-mediated communication, graphicon, lingo-cultural hybrid, pragmatics, generative approach

1 *Iconoid* – here it is used as a term indicating all visual icon-like elements in written digital communication, both static and video.

A KÖTET SZERZŐI / ABOUT THE AUTHORS / DESPRE AUTORI / ÜBER DER AUTOREN

Barabás Blanka

Sapientia Hungarian University of Transylvania
Department of Applied Linguistics
barabas.blanka@ms.sapientia.ro, ORCID: 0000-0002-5553-8647

Benő Attila

Babeş–Bolyai Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszék
attila.beno@ubbcluj.ro, ORCID: 0000-0002-6931-2999

Bodó Csanád

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet
bodo.csanad@btk.elte.hu, ORCID: 0000-0002-0879-5157

Biró Enikő

Sapientia EMTE
Marosvásárhelyi Kar
Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék
biro.eniko@ms.sapientia.ro, ORCID: 0000-0001-6373-881X

Butiurcă, Doina

Universitatea de Medicină, Farmacie, Ştiinţe şi Tehnologie „George Emil Palade”
din Târgu Mureş
Facultatea de Ştiinţe şi Litere „Petru Maior”
butiurcadoina@yahoo.com, ORCID: 0009-0005-8513-8790

Fazakas Noémi

Sapientia Hungarian University of Transylvania
Department of Applied Linguistics
fazakasnoemi@ms.sapientia.ro, ORCID: 0000-0003-2737-1875

Imre Attila

Sapientia Hungarian University of Transylvania
Department of Applied Linguistics
attilaimre@ms.sapientia.ro, ORCID: 0000-0003-3886-7091

Kelemen Attila

Universität Sapientia
Lehrstuhl für Angewandte Sprachwissenschaft
akelemen20@yahoo.no

Kommer Alois-Richard

Universität Sapientia
Lehrstuhl für Angewandte Sprachwissenschaft
alois.kommer@ms.sapientia.ro, ORCID: 0009-0002-5671-841X

Kovács Gabriella

Sapientia EMTE
Marosvásárhelyi Kar
Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék
kovagabi@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-0227-8618

M. Pintér Tibor

Károli Gáspár Református Egyetem
Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék
m.pinter.tibor@kre.hu, ORCID: 0000-0002-5212-4107

Nagy Imola Katalin

Universitatea Sapientia
Facultatea de Științe Tehnice și Umaniste din Târgu-Mureș
Departamentul de Lingvistică Aplicată
nimolkat@gmail.com

P. Márkus Katalin

Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, Hungary
Faculty of Humanities and Social Sciences
Department of English Linguistics
p.markus.kata@kre.hu

Protopopescu, Daria

University of Bucharest
Foreign Languages and Literatures
English Department
daria.protopopescu@lls.unibuc.ro, ORCID: 0000-0003-3489-7146

Sárosi-Márdirosz Krisztina-Mária

Sapientia EMTE
Marosvásárhelyi Kar
Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék
sarosikrisztina@ms.sapientia.ro, ORCID: 0000-0002-2562-8203

Sófalvi Krisztina

Sapientia EMTE
Kolozsvári Kar
Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Tanulmányok Tanszék
krisztina.sofalvi@okt.kv.sapientia.ro, ORCID: 0000-0002-4878-9894

Suba Réka

Sapientia EMTE
Marosvásárhelyi Kar
Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék
suba.reka@ms.sapientia.ro, ORCID: 0000-0001-6114-3660

Suciu, Sorin Gheorghe

Universitatea Sapientia
Facultatea de Științe Tehnice și Umaniste din Târgu-Mureș
Departamentul de Lingvistică Aplicată
suciu.sorin@ms.sapientia.ro

Vișan, Nadina

University of Bucharest
Foreign Languages and Literatures
English Department
nadina.visan@lls.unibuc.ro, OCID: 0000-0001-8291-7848

Vishogradska, Ina

St. Kliment Ohridski Sofia University
Faculty of Classical and Modern Philology
Classical Philology Department
vishograds@uni-sofia.bg, ORCID: 0000-0001-7179-212X

Editura Scientia Kiadó

400112 Kolozsvár (Cluj-Napoca)
Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz.
Tel./fax: +40-364-401454
E-mail: scientia@kpi.sapientia.ro
www.scientiakiado.ro

Korrektúra / Corectură lingvistică:

Szenkovics Enikő
Simona Dombi
Szász-Köpeczy István
Kelemen Attila

Tördelés / Pregătire pentru tipar:

Dobos Piroška

Tipográfia / Tipografia:

Könczey Elemér

Készült az F&F INTERNATIONAL nyomdában /

Tipărit la tipografia F&F INTERNATIONAL

Igazgató / Director: Ambrus Enikő

A jelen kötet azokat a válogatott előadásokat tartalmazza, amelyek a 2019-es *Nyelvek és kultúrák közötti közvetítés a digitális forradalom után – a 21. század kihívásai* című, illetve a 2022-es *Változó bölcsészettudomány: innováció, hagyomány, értékteremtés* című konferenciák keretében kerültek bemutatásra. A konferenciákat a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Marosvásárhelyi Karának Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke szervezte, a kötetet pedig ennek a tanszéknek a munkatársai szerkesztették.

A négynyelvű kötetben szereplő írások interdiszciplináris megközelítésben vizsgálják a kulturális és nyelvi közvetítés, a nyelvpedagógia és a nyelvi kölcsönhatások kérdéseit, a média nyelvhasználati szokásait, illetve a fordítói attitűdöket – teszik mindezt figyelembe véve a korszerű kutatási eljárásokat, amelyek nélkül nem létezik innováció sem.

ISBN 978-606-975-094-0

9 786069 750940